

XXVII. ÉVFOLYAM, 2018. JÚLIUS – AUGUSZTUS

T A R T A L O M

3	HUNGAROFUTURIZMUS	
4	NEMES Z. MÁRIÓ	
	„Atlantisz elveszett, Trianon egy kabaré! Magyar delfineket!”	
	– Bevezetés a hungarofuturizmusba	(bevezető)
7	KOMPOLTHY ZSIGMOND	
	Katona Bánk bánja színi utasításokban elmesélve	
	(nézőjáték Kompolthy Zsigmond átigazításában)	(dráma)
15	SOPOTNIK ZOLTÁN	
	A Reményhez: no-go zónák megszűnése	(vers)
17	TÓTH KINGA	
	Emese dala	(vers)
19	SIROKAI MÁTYÁS	
	Interkozmosz	(vers)
21	FEKETE I. ALFONZ	
	Zenélő faddi anzix	(novella)
27	CSERNA-SZABÓ ANDRÁS	
	A rossz orvos	(novella)
34	KERBER BALÁZS	
	CONQUEST – stratégiai verspróza	(részlet)
35	NÉMETH ZOLTÁN	
	Haza a mélyben	(vers)
36	LISCSAI OLGA EMESE	
	Teleszülöm a nemzethalált	(vers)
37	PINTÉR KITTI	
	Igaz Szó; Önemésztés	(versek)
38	KOMOR ZOLTÁN	
	Predator-Semjén	(próza)
40	ORCSIK ROLAND	
	Anti-pokol	(próza)
43	LESI ZOLTÁN	
	Mókusok a МІЛЛІЛՏԻՄՅԱ	(próza)
47	TH ANATOL	
	István, a király, avagy Vajvas és Kopológ	(részletek)
49	SIPOS TAMÁS	
	Krzysztof Varga az UGAR 11 exobolygón	(vers)
51	HOLT LENSZKIJ	
	Rózsa Dániel eladja az esőt a töröknek	(vers)
52	MOHÁCSI BALÁZS	
	pőz-költemény	(vers)
54	SZKÁROSI ENDRE	
	Elbocsátó szép üzenet; Pluto-anarchista vers Ladik Katalinnak	(versek)
56	GARACZI LÁSZLÓ	
	De erről majd később	(lírapróza)
58	HAVASRÉTI JÓZSEF	
	Molnár Gergely írása elé	(bevezető)

■	59	MOLNÁR GERGELY	Oscar Wilde & David Bowie (esszé)	■
■	61	HORVÁTH MÁRK és LOVÁSZ ÁDÁM	A nemzetkép kísértetiesége és a hungarofuturizmus anakronisztikus nekropolitikája (tanulmány)	■
	67	BÖLL		
■	68	BERNÁTH ÁRPÁD	Válogatásunk elé (előszó)	■
■	70	HEINRICH BÖLL	Levelek a háborúból: Válogatás Heinrich Böll tizedes tábori postájából	■
■	98	ANDREAS POLTERMANN	Heinrich Böll máig ható életműve: Szembenézés a náci korszakkal és a Német Szövetségi Köztársaságban fellelhető nyomaival (tanulmány)	■
■	105	VÉGEL LÁSZLÓ	Kortársam, Böll (esszé)	■
■	109	VLADIMÍR HOLAN	Álom a szakadékokról; Legyezőre; Álom; Tavaly a türrén tengerparton; Szomszédom; Romanée; Gyufát kérni; Homokóra; Félelem; Mózes; Vonzások (versek Varga Imre fordításaiban)	■
■	116	„Diktatúrában maradhat valaki nagyon nehezen tisztességes”	D. Magyar Imre beszélgetése Király Kinga Júliával	■
■	126	KIRÁLY KINGA JÚLIA	Az újrakezdés receptjei (részlet)	■
■	134	EGRESSY ZOLTÁN	Felőlött tudat; Rendszertávtlat; A graviátor vadhajnalja; Bosszú; Kollagén (versek)	■
■	137	HAKLIK NORBERT	Mona Lisa elrablása (regényrészlet)	■
■	147	MÁNDY IVÁN és JOHN BATKI	„bizzunk az ide-oda lötyögésben”: Mándy Iván és John Batki levelezése Közreadja: Darvasi Ferenc	■
■	159	LUKÁCS BARBARA	Dicsértessék! (Földényi F. László: A melankólia dicsérete) (kritika)	■
■	161	BÁN ZOLTÁN ANDRÁS	Visszafoglaljuk a Szabadságot NOÉ VENDÉGLŐJA – 41. SZÁMLA	■

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnay Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačie;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slpostas.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu kultúry
národnostných menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahelyy [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

HUNGAROFUTURIZMUS

„Atlantisz elveszett, Trianon egy kabaré! Magyar delfineket!”¹

Bevezetés a hungarofuturizmusba

A hungarofuturizmus (továbbiakban HUF) egy olyan művészetközi mozgalom, mely a magyar nemzeti identitást próbálja az önkolonizáló nacionalista narratívákkal szemben újragondolni. Az afrofuturizmushoz hasonlóan itt is egy identitáspoétikai képzeletgyakorlatról van szó, mely a kisebbségi identitással való radikális túlazonosulásra épít. De ez a Miénk, csakis a Miénk, hiszen, aki magyar velünk van, és „aki nem velünk van, az is velünk van.”² A magyarságtudat hegemon és kizárásokra építő elbeszéléseivel szemben tehát egy alternatív magyarságtudat, a *posztmagyarság*³ felfedezése a cél. A posztmagyarságba való hungarofuturista átlépés kulcsa egy deleuze-i értelemben vett metamorfózis, az úrlénnyé válás. Ebben a xenoesztétikai átalakulásban a nemzeti identitás önidegensége és önazonossága közti harmadik teret lakják be a hungarofuturisták, amikor a kivételesség túlhajszolása által nem csupán a geopolitikai, hanem a humánideológiák is dekonstruálódnak. A nemzet eredetének kilövése az Űrbe, a nemzet idejének fellazítását is jelenti, hiszen a történelem képzeletgyakorlattá való átalakítása olyan téridőzavart hoz létre, mely megnyitja a magyar táj jelenébe való beavatkozást – a fiktív múlt és a fiktív jövő felől egyszerre.

Az anakronisztikus praxis a téridőben utazó posztmagyarok gyakorlata. „A „posztmagyar” nem új. A „posztmagyar” radikálisan nem új. A posztmagyar régivé-, nem újjáépítéssel újít; a házat és a lét házát, a nyelvet is szüntelenül átépíti... radikálisan annak van tudatában, hogy régi, sőt archaikus téglákból is átépítettben lakik. Önmaga át- és átértelmezésének története. Nem egy dolog neve, se nem tulajdonsága, hanem cselekvés, vagy annak logikája.”⁴ Nem pusztá eszképzizmus, nem a táj pereméről való lelépés, hanem a táj újraépítése a régiben, a régiből, mely már mindig is konstrukció volt. Ez a vonás különbözteti meg a HUF-ot a történeti futurizmus militáns időfelfogásától, hiszen a posztmagyar radikálisan nem-új-volta az „új” avantgárd metafizikájával is ironikus viszonyban áll, mert a múlt eltörlése és az utópiába való előreugrás helyett itt inkább egy *téridő-burok* létrehozásáról van szó. A forradalmi jóslatokkal és a passzéizmussal szemben tehát a HUF egyfajta kísérteties retrofuturizmust működtet, vagyis a visszatérés és az ismétlés által termeli a különbözőségek anakronisztikus kódjait.

Az Űrbe-való-kivetődés és az Űrből-való-visszatérés téridő-hurka nem a Föld történelmétől való búcsúzás, hanem a történelem és világ szétváltságának felmuta-

tása. A posztmagyar a Föld és az Úr metszéspontjában kutat, értelmez és gyakorolja xenopolitikáját, akár egy ufonauta, aki nem valami transzcendens „titok”, hiszen épp tevékenysége, a Föld életébe való átlátszatlan és kiismerhetetlen beavatkozása által tesz szert távollétszerű jelenlétre. A hungarofuturista fantomállapot ambivalens aktivitás, mely a Derrida-féle *kísértetképzéssel* (spectro-poétique) áll rokonságban, miszerint a posztmagyar is „látogatja” a magyarságot, akárcsak a kísértet az élők birodalmát. „Látogatás látogatást követ, minthogy visszatér, hogy lásson minket, és mivel a *visitare*, a *visere* (lát, vizsgál, szemlél) gyakorító alakja egy látogatás gyakoriságát (*fréquence*), ismétlődését vagy visszatérő mivoltát fejezi ki. Nem mindig nagylelkű jelenés vagy egy baráti látomás pillanatát jelöli, jelenthet szigorú felügyeletet vagy erőszakos kutakodást is. Kitaró zaklatást, engesztelhetetlen ráakaszkodást (*concaténation*). A kísértetjárás társasági modorra, eredeti stílusa, hadd emlékeztessünk rá ismét, ezt az ismétlődést szem előtt tartva, a gyakori látogatás (*fréquentation*).”⁵ A kísértetképzés anakroniája a jelenvalónak szétváltsága a jelenlétkben, a jelen időnek a nem-egyidejűsége önmagával, vagyis a fantom ideje. A hungarofuturisták ebben a fantomidőben látogatják a magyarokat az Űrből, ami a történelem szempontjából a vissza és az előre közti szakadás belakását és felügyeletét jelenti. Ez a megbontottság a szinguláris nemzeti történelem elbeszélhetőségét is gátolja, ugyanakkor a megzavarodás nem feltétlenül reaktív, ha a Történelem „igaz” mivoltát vagy „igazságosságát” egy kollektív trauma szabályozza. A megbontódás ebből a szempontból lehet a trauma szimptomája (a nemzet nem-egyidejűsége önmagával), de lehet a trauma felnyílása, eszkalálódása és túlsordulása, mely az újraidőzítés lehetőségét is magában rejt.

„Mindenesetre, ha létezik olyan, hogy „nemzeti tudat”, akkor szerintem létezik olyan is, hogy „nemzeti tudattalan”, s engem ez kicsit jobban érdekel, mint a nemzetképek. Mutatja, hogy nem nemzetkép van, hanem nemzetgép, amely működik akkor is, ha te speciel nem akarod. Mert ez a nemzeti tudattalan határozza meg a nemzeti tudatot. Azt, hiszed ura vagy, s nehogy későn jöjj rá, hogy nem is. És a nemzeti tudattalan egy olyan szimbolikus hely, ahol, ha akarunk, nyomára bukkanhatunk a különféle kollektív traumáknak, elfojtásoknak. (...) Kezdetben volt a trauma, a seb, a diszkontinuitás, és nem voltak nemzetek, nemzedékek, genealógiák és generációk. Az eredet túl van a kronológiai kezdeten: egyszerre múlt előtti őseredet, és mindig is potenciálisan jelenvaló, anakronikus idő. Az organikus nemzettest és organikusan fejlődő nemzeti történelem ezért nemzetgép, egy olyan művi protézis retorikája, logikája, politikája és jogi normatívása, mely egy nálánál eredendőbb hiányt igyekszik kényszeresen pótolni.”⁶ Borbély András esszéje

szerint a nemzeti tudattalan gépszerű működéséből, mely egy eredendő hiány „pótlására” törekszik, konstruálódik a nemzetgép retorikája, mely a nemzeti tudatot és a nemzetképeket protézis gyanánt konstruálja. Az organikus nemzettest és az organikus nemzeti történelem a nemzetgép alkatrészei, melyek a trauma munkálkodásából nyerik energiájukat.

A nemzetgép megbontása, kisajátítása és újraprogramozása itt a feladat, mely a „mindig is potenciálisan jelenvaló, anakronisztikus idő” megidézése által megy végbe a posztmagyar téridő-taktikákban. Az anakronizmus egyfajta géprombolás, de nem a kalapáccsal való filozofálás destruktív módján, hiszen nem a gépezet elpusztítása a lényeg, ehhez nincsenek meg az erőforrások. A kalapács a gép működésének a felderítését szolgálja, tesztelést, ellenőrzést, felügyeletet, gondozást, adott esetben *túlazonosulást*. A nemzetgép ideológiai háztartása birtokolja a hatalmi technológiákat, vagyis a nemzeti idő birodalmi fennhatósága a nemzeti tudattalan kolonizálásán alapul. A hungarofuturista látogató „kikopogtatja” – akár egy Poltergeist – a tudattalan és a tudat közti protézis-struktúrát, hogy megszállás által eltérítse a gépezetet. Ehhez persze szeretni is kell a gépet, a Nagy Nemzeti Technológiát, hiszen a szétzilálás és összekuszálás taktikai érzéki bevonódást követelnek. Ez a hungarofuturista hazaszeretet definíciója: a nemzetgép irritációja a kalapács erotikájával.

A túlazonosulás fantomtaktikáját Žižek elemzi megvilágító erővel, amikor a szlovén Laibach együttes, és a hozzá kötődő IRWIN művészcsoport tevékenységét tárgyalja.⁷ A Laibach és az IRWIN politikai esztétikája a sztálinizmus, náciizmus, a Blut und Boden-ideológia agresszív és inkonzisztens hibridjeként írható le, mely a liberális/baloldali kritika szempontjából a totalitáriánus rítusok ironikus imitációjaként értelmeződött. Ez az interpretáció ugyanakkor állandó szorongással terhes, hiszen esszencialista gyanakvással folyamatosan az ironikus distancia, a parodisztikus szerep és a „valódi” identitás közti távolságtartás struktúráját kémleli. Az értelmezők letisztult pozíciókat követelnek egy olyan játéktérben, ahol a játék energiája épp a tisztátalanságból megidézéséből ered, mely egyként zavarba hozza az adott ideológiát igenlők és opponálók táborát. Erre reagálva írja Žižek, hogy a Laibach művészete nem „válasz”, vagyis nem egy bebiztosított ideológiai front felől adott (válasz)reakció, hanem a pozíciók, frontok és distanciák irreguláris összezavarása, vagyis nyitott „kérdés”. A Laibach-féle kisajátítás szubverzív ereje ugyanis abból fakad, hogy leleplezi a rendszerideológia kettős természetét, mert felmutatja a hétköznapokat reguláló „nyilvános” törvény mögötti obszcén kódot. Az elrejtett, leplezett, „éjszakai” transzgresszióval túlazonosulva viszi színre a totális rendszer titkát, vagyis azáltal szórja szét a hatalom obszcén szuperegóját, hogy radikális eminensként saját határain túlra hajszolja annak retorikáját. Ez az elnyomás elnyomása, amikor az ideológia nappali és éjszakai oldala közti parazitisztikus paktumot megtöri az éjszaka túlcsoordulása. A HUF hasonló módon bánik a nemzetgéppel, hiszen nem elégszik meg a nemzeti kiválasztottság geopolitikai retorikájával, hanem

– eminens módon – a kiválasztottság kozmikus narratíváját sajátítja ki, miközben a magyarság genealógiáját a szíriuszi eredettel köti össze.

A HUF mint mozgalom születése 2016. március 15-re tehető, amikor a berlini CHB ünnepi programjának keretében lett bemutatva egy hungarofuturista Juhász Ferenc hommage-performansz. Juhász Ferenc a mozgalom egyik „kisajátított” védőszentje, de a HUF nemzeti pantheonja rendkívül rugalmas, Kátóna Józseftől Hernádi Gyulán át Molnár Gergelyig számos kiváló hungarofuturista gazdagítja sorainkat. 2016 óta számos esemény történt a mozgalom életében, ezek közül mindenképp ki kell emelni a 2017-es napforduló-rituálét, mely az első igazán jelentős kollektív és művészetközi eventként került be a hungarofuturista krónikákba, de 2017 december 22-én jelent meg a Technologie und das Unheimliche gondozásában a *Hungarofuturista Kiáltvány* is, mely a mozgalom esztétikai ideológiájának kidolgozásában jelentett fontos állomást. A Kalligram folyóiratnak hála első alkalommal nyújthatunk ízelítőt az egyre hevesebben burjánzó hungarofuturista irodalomból. A nemzetgép irritációja ezen a területén is gazdag esztétikai praxist eredményezett, melynek első gyümölcseivel találkozhat most az olvasó. ■ ■ ■

Nemes Z. Mórió (Ajka, 1982): költő, esztéta. Legutóbbi könyve: *Képköltő elevenség. Esztétika és antropológia a humanitás határvidékén* (ELTE BTK Filozófiai Intézete, L'Harmattan, Magyar Filozófiai Társaság, 2015).

JEGYZETEK

- Miklós-völgyi Zsolt és Nemes Z. Mórió (2018) *Hungarofuturista Kiáltvány* 1.1.5.. [továbbiakban HUF Kiáltvány] link: <http://www.litera.hu/hirek/hungarofuturista-kialtvany>
- HUF Kiáltvány 2.5.
- A hungarofuturizmus az alternatív magyarságtudat dekolonizáló víziója mentén kapcsolódik a szegedi deKON-csoport posztmagyar-
- diskurzusához. Vö. Kovács Sándor-Odorics Ferenc: *Posztmagyar*, Ictus, Szeged, 1995.
- Kovács Sándor: *Mi az hogy posztmagyar? (Mi az, hogy! posztmagyar!) (Mi az? Hogy?)* in: pompeji, 1992/2, 67–76, 70.o.
- Jacques Derrida: *Marx kísértetei*, fordította Borros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán, Jelenkor Kiadó, 1995, 111.o.
- Borbély András: *tisztátalan / tisztátalan / tisztátalan nemzetGép*, in: <http://aszem.info/2017/05/tisztatalan-tisztatalan-tisztatalan-nemzetgep/>
- Slavoj Žižek: Why Are Laibach and Neue Slowenische Kunst Not Fascist?, in: uő: *The Universal Exception*, Continuum, London, 2006, 63–66.o.

Katona Bánk bánja színi utasításokban elmesélve

nézőjáték

*Kompolthy Zsigmond
átigazításában*

Előversengés

Porzó, azaz Ágai Adolf *Utazás Pestről Budapestről* című könyvének végén az elbeszélőt álom látogatja meg, melyben ezer évvel később, azaz 2873. május 12-én botorkál Budapest fényes utcáin. Szeme egy színházi hirdetésre téved: „Vajjon mit is játszanak ma? Öröömre látom, hogy: Bánk bán. Szomorújáték 5 fölvonásban. Írta Katona József. Tehát még ezer év múlva is! ... kiáltom fel büszke örömmel. Ha nem bántott olvasnom, hogy: »Ó-magyarból új-magyarra fordította Gyeökhövy Mór, a Hugo KárolyTársaság r. tagja«. Mit kotnyeleskedik bele ez a kései utód a Katona velős nyelvébe?»

Ágai Adolf rólunk, a mi irodalmi jövőnkéről álmódott. Hiszen ki nem emlékeznek arra, hogy az *Új írás* című premagyar folyóirat 1976 áprilisi számában jelent meg Katona József *Bánk bánja*, a költő, Illyés Gyula saját szavával élve „átigazításában”, abból kiindulva, hogy közönségsikerét csak pár apró gyarlóság akadályozta eddig, mely egy ihletett nemzeti költő néhány mesteri tollvonásával kiigazítható.

A vállalkozás közvetlen előzménye Pándi Pál *Jegyzetek a Bánk bánról* című cikke (*Népszabadság*, 1974. november 17.), amely azt taglalta, miért nem tud Katona műve igazi színpadi sikert aratni.

De még ez sem volt elég, mert mint tudjuk, hamarosan ismét műsorra tűzik a darabot, ám ezúttal Nádasdy Ádám változatában, aki az eredeti drámai jambusokat prózai sorokra írta át. Szóval valahogy úgy tűnik, a *Bánk bán* mindig a jövő zenéje, azaz par excellence hungarofuturista alapvetés. Talán egyszer, mondjuk, 4 ezer év múlva, eljön az idő, amikor végre sikeresen előadható lesz, teszem azt, az ismét meglelt hazánkban, a Szíriuszon, vagy a valódi magyar tenger, a Csele-óceán partján (és nem a hullámzó Balaton tetején...) összegyűlt roppant méretű közönség előtt, mely kandi szemekkel búvárolja majd a vízen úszó irdatlan színpadon a drámát az alábbi változatban.

Első szakasz

ELSŐ JELENÉS

A mulatópalotának vendégszobája. Több asztalokon kész italok.

Gyertyák égnek. Gyakor jön be néhány vendég, iszik, s ismét megy. Kívül táncmuzsika, mely helyyel-hellyel megszűnik.

MIKHÁL egy asztalkánál szundikál.

SIMON Belép, meglátván Mikhált, mellé ül.

MIKHÁL felveti szeméit, s kezét nyújtja Simonnak.

SIMON pohárt emel.

MIKHÁL eszmélkedve, kezét mellére nyomja s sóhajt. Felkapván az ezüstpohárt, iszik.

Majd feláll, aztán elszomorodva leül. Poharat kap, és iszik.

Vendégek jönnek vegyest békételenekkel, kik komoran, minden valakire való ügyelés nélkül leüldögélnek, isznak.

SIMON Mikhál mellé ülén, poharat tölt.

EGY BÉKÉTELEN rossz kedvvel nyújtja poharát egynek az összeütésre.

PETUR BÁN belép, vadon körülnéz, Simon mellett egy székre veti és föbe üti magát.

Dömmög.

MIKHÁL a szívére mutat.

PETUR felugrik, de majd leül. Az asztalra könyököl. Ismét dörmög.

MYSKA BÁN egy ritterrel jön. egy üres ivóasztalhoz megy, s tölt.

PETUR bosszankodva néz reá.

MIKHÁL, SIMON hirtelen az asztalon által Petur kezét megkapják.

MYSKA poharat emel.

PETUR vad tekintettel s vérrel forgó szemmel felugrik, öklével süvegét szemére nyomván ordítja: – A magyar szabadság! – Iszik.

BÉKÉTELENEK felugrálva dörömbölve viszonozzák.

MYSKA s a vendégek bámúlnak.

EGY UDVORNIK jön: – Utolsó tánc!

MIND elmennek

MÁSODIK JELENÉS

BÁNK BÁN úti köntösben, zavarodva, egy szugolyban levő ajtócskában mutatja magát.

Nemes méltóság, mindenben gyanakodó tekintet, fojtott tűz, mely minden pillanatban kitörni láttatik, és minden környülállás azt árúlja el, hogy mindenkor nagyobb indulat dühösködik belőlről.

PETUR meglátván Bánkot, hátramarad. Körültekint, csúfosan kimutat.

BÁNK megijed.

BIBERACH, aki éppen kevéssel előbb, mint valakit kereső, belépett, amint Bánkot meglátja, megijedve vonja egy szegletbe magát, és alighogy Petur elvégzé beszédét hamarabb kisuhan.

BÁNK elkiáltja magát: – Melinda?! – Sok ideig nem tudja magát szóra venni.

HARMADIK JELENÉS

TIBORC ugyanazon ajtón, melyen Bánk jött, becsúszik.

BÁNK gondolkodva járkál, miközben Tiborc elfojtódik. BÁNK fellobban, megijed, reszket, kacag: – Tüdő, hazudsz! – Fájdalommal fejét kezei közé szorítja. Hirtelen elmegy, amerre jött.

TIBORC rettegve Bánk bán után siet.

NEGYEDIK JELENÉS

OTTÓ és BIBERACH jönnek.

BIBERACH fagyosan elmosolyodik, s futva azon ajtóra veti szemeit, melyen Bánk elment.

OTTÓ felbosszonkodván, megvetőleg el.

ÖTÖDIK JELENÉS

BIBERACH egyedül gondolkozik.

HATODIK JELENÉS

IZIDÓRA sietve jön: – Ő volt az!

BIBERACH vállat vonyít.

IZIDÓRA dölfösen, méreggel.

BIBERACH A legnagyobb hidegséggel ott akarja hagyni.

IZIDÓRA szemét tenyerével elfedi.

BIBERACH visszaballag.

IZIDÓRA megsértetve elsiet.

BIBERACH könnyű vállvonyítással, szünet után elkullog.

HETEDIK JELENÉS

MELINDA s OTTÓ belépnek.

OTTÓ sóhajtva, Melinda lecsüggő keze után hajol, s azt hosszasan homlokához nyomja.

BÁNK az ajtócskán ismét visszajön. Meglátván őket, tenyerét szemekre csapja. Erős mu-
zsika; Bánk megijedve szédeleg ki, vissza az ajtón.

OTTÓ szavakat láttatik keresni. Hevesen letérdel.

MELINDA megretten. Egész bosszúval el akar sietni; de szemközt jön Gertrudis.

NYOLCADIK JELENÉS

GERTRUDIS az udvari asszonyokkal megjelen, s hol a bosszús Melindát, hol a magát
feltalálni nem tudó Ottót nézvé, egy ideig megáll hátulról; végre szúrósan felszó-
lal: – Mi volt ez itt?!

MELINDA Ottóra mutat. Szinte illetlenül elsiet.

GERTRUDIS ajkát harapva néz utána. Járkál, végre az udvariakhoz szól. Azok elmennek.

Keserűen elmosolyodik. elsárgulva visszarezzzen.

OTTÓ ölelni akarja Gertrudist.

GERTRUDIS visszalöki. Elsiet, az asszonyok követik.

KILENCEDIK JELENÉS

OTTÓ A bosszúság és szégyen közt habozván, végre kikiált.

BIBERACH belép, és parancsolatot vár.

OTTÓ valamit akar mondani, de ismét abbahagyja, ki is akar menni, de nem bír magá-
val, és végre az elmosolyodó Biberachon akad meg kérdő szeme.

BIBERACH vállat vonít, Ottóhoz akar menni, de a kis ajtó figyelmessé teszi. Végre meg-
fogja Ottó kezét, és az ellenkező oldalnak elejére kivezetvén, ezt súgja: – Eredj utánna! –

Porokat ad által, elmosolyodik.

OTTÓ megrázkódik az öröm, félelem és Biberach iránt való utálat s szeretet között. A királyné után siet.
BIBERACH le akar egy székbe ereszkedni, de mintha valami jobb jutott volna eszébe, halkal felemelkedik, és a belépő Izidóranak Ottó után mutatván, a más oldalon elmegy.
IZIDÓRA fájdalommal néz mind a kettő után, azután elsiet Ottó után.
BÁNK előjön a rejtékajtából meztelen fegyverrel; magánkívül sok ideig tipeg-topog.

Második szakasz

ELSŐ JELENÉS

Setét boltozat Petur házában. Hátul középen egy fekete asztal, melly körül Mikhál bán, Simon bán s a békételenek ülnek, sokan pedig körülöttük állanak. Petur bán az előlülő; a feje felett, a falon egy kép függ, mellyen egy, a trónuson büszkén ülő asszony látszik. Mindenik békételen mellett a székhez egy befedett pajzs van támasztva. Egy nagy függőlámpás világít. Az előbbeni éjtszaka.

BÉKÉTELENEK dörmögve: – Igaz.

MIKHÁL aki szundikált, ismét szundikál.

PETUR a felette lévő képet ellöki.

BÉKÉTELENEK elevenebben: –Nem! Nem!

PETUR felkapván a mellette levő pajzst, arról a takarót lerántja, és a címer rajta egy a trónus alatt vérében fetrengő asszony. Mind bámulva vonják le mellettük levő pajzsaikról a takarót s mindeniken az előbbeni címer látszik.

BÉKÉTELENEK felzúdulva kardot rántanak, s az asztra csapják.

MIKHÁL felütődik, felugorván egyik székről a másikra tántorodik. Magát mejjénél rázza. Térdre esik, elhanyatlik.

SIMON felfogja.

MÁSODIK JELENÉS

BÁNK BÁN betoppan.

MIKHÁL feleszmélkedvén Bánkhoz siet, aki kardjához kap. Mikhál égre vetett szemekkel, mire Bánk egészen kirántja kardját.

PETUR megütközik, s ajakát harapja. Egy kancsót magasán felemel, azután kiönti a földre.

MIND Peturon kívül, mintha hályog esne le szemekről.

BÉKÉTELENEK gondolkodva, dörmögve: – Hisz az való. – Bánkhoz állanak.

PETUR Bánk lábaihoz hajol.

BÁNK elérzékenyedve felemeli.

PETUR Bánk nyakába esik.

MIND Bánkhoz tolakodnak.

BÁNK mintha egybe akarná ölelni.

PETUR egy ideig merően nézi mindnyájokat, akik elgondolkodtak.

MIND székekhez ballagnak, leülnek, s az asztra békételenül könyökölnek. A többiek körül-körül a fal mellett levő padokra telepednek, és vagy térdekre bókolnak, vagy fejeket hanyatt a falnak támasztják.

MIKHÁL bánatossan lehajtja fejét, s végre elszunnyad.

SIMON mellé ül, maga elé néz.

PETUR az ablaknál egy székbe vetette magát: – Jó éjtszakát!

MIND anélkül, hogy megmozdulnának, dörmögik: – Jó éjtszakát!

PETUR Elragadtatva néz ki a hajnalcsillagra. Hirtelen gúnyolva: – Jó éjtszakát!

Harmadik szakasz

ELSŐ JELENÉS

Melinda szobájában BÁNK az asztalnál állva, kezére bókkolt: – Hazudsz!
MELINDA előtte térdepel.
BÁNK el akar menni, de ismét visszajön.
MELINDA térdein eleibe csúszik. Lerogy a földre.
BÁNK felemeli. Merően néznek egymásra.
MELINDA térdeit csókolja.
BÁNK belök egy oldalajtót.
MELINDA sikoltva felugrik és elsiet.
BÁNK karjait kinyújtja az ablakon megijjed. El akar.

MÁSODIK JELENÉS

IZIDÓRA felszakaszt egy oldalajtót, s dölfössen kilép: – Kiállhatatlan!
BÁNK csak maga elébe néz.
IZIDÓRA elsiet.

HARMADIK JELENÉS

TIBORC bizodalom s félelem között besompolyog.
BÁNK búsán néz ki az ablakon.
TIBORC keserű megvetéssel lódítja el a kezét.
BÁNK haraggal tekint reá, de szeme Tiborc homlokán lévő sebhelyen akad fel.
TIBORC észreveszi, s kevés hajával igyekszik eltakarni.
BÁNK Tiborc homlokát, megölelven, mejjéhez szorítja, majd egy erszényt nyom a markába.
TIBORC térdre rogyik és sírva elmegy.
BÁNK megáll a belökött ajtónál. Bemegy.

NEGYEDIK JELENÉS

BIBERACH jön: – Bán! – Az oldalszobába besiető Bánk után néz; azután egész maga alkalmatosságával le akar ülni, de a visszajövő Bánk tekintete visszatartóztatja.
BÁNK az álmos kis Somával jön vissza. El a fiával.
BIBERACH utána néz, utána járdogál. Leül. Maga eleibe nézven, egymásra tett lábait lógatja. – Biz úgy.

ÖTÖDIK JELENÉS

OTTÓ lihegve fut be.
BIBERACH szepegve: – Megesett a dolog?
OTTÓ elfogódva szegezi a földre szemeit.
BIBERACH maga hajából igen keveset morzsol ujjai közé. A legnagyobb hidegséggel menni akar.
OTTÓ kardot ránt.
BIBERACH mosolyogva kardmarkolatjára teszi kezét.
OTTÓ gyengülve ereszti le kardját.
BIBERACH megy.
OTTÓ rimánkodva siet a hátra se néző után. Midőn utolérte, ledöfi.

BIBERACH visszafordulván, kardot rántott Ottóra, de elgyengülve botlik azon keresztül a földre.

MYSKA BÁN jön többekkel. Felemelik Biberachot, ki a kezek közé hanyatlik.

Negyedik szakasz

ELSŐ JELENÉS

GERTRUDIS az asztalnál ül mély gondolatban: – Csak szűnyogok!

MÁSODIK JELENÉS

MELINDA hirtelen bejön, megáll, merően néz: – Ó, jaj! – Fejét kezei közé szorítja.

GERTRUDIS megijedve néz rá. Csenget. Kezét nyújtja csókolásra, Melinda nem fogadja el.

MIKHÁL szava kívül: – Melinda!

MELINDA térdre esik, eleibe mászik háborodva.

HARMADIK JELENÉS

MIKHÁL BÁN betör – egynéhány udvornikok visszatartják.

MELINDA kiszalad, az asszonyok követik.

MIKHÁL letérdepel.

GERTRUDIS szünet után félútálattal.

MIKHÁL megdöbben, áradó könnyeit törölgeti. Aztán elfojtódik, tenyerével mázolgatván legörgő könnyeit.

UDVORNIK, beszóllítván őrzőket, elsiet.

MIKHÁL néhányszor előrevont hajfürtjeit nézvén, visszaveti. Aztán magát rendbe szedvén az őrizet közt ellézensz.

GERTRUDIS kinéz az ablakon.

NEGYEDIK JELENÉS

BÁNK belép morogva.

GERTRUDIS egy ideig nézi, végre elsiet.

BÁNK kardját félig kirántva: – Tiborc!

TIBORC ki Bánk bánnal jött, és leghátul maradván, csak egy szegletben vonja meg magát, s kucsmáját gyömöri: – Uram! – A szuglyában térdre esik.

ÖTÖDIK JELENÉS

GERTRUDIS jön Melindával.

MELINDA felkiáltva: – Gyermekem!

BÁNK eliszonyodva hirtelen kimutat az ablakon. Szemeit törli.

GERTRUDIS Bánkhoz: – Maradj te!

MELINDA ki érzéketlenül állván, mejjén lévő pántlikáját tépezgeti, végre leveti a földre.

BÁNK szorulva: – Megént.

MELINDA Gertrudishoz féleszelősködéssel: – Te kis ártatlan. – Rebegve ténfereg kifelé.

HATODIK JELENÉS

GERTRUDIS szünet után a csengettyűhöz akar nyúlni.

BÁNK elkapja, s zsebébe teszi.

GERTRUDIS elsárgulva támaszkodik az asztalra, székébe rogyik. Majd megsértett büszkeségének legnagyobb dühével felugrik. Kiált: – Emberek!

HETEDIK JELENÉS

OTTÓ az oldalszobából jön. Megijedve – Bánk bán! – Visszaszalad, s becsapja maga után az ajtót.

BÁNK hasztalan igyekeztén a bezárt ajtón utánarontani.

GERTRUDIS Ottó megjelenésével undorodva rogyott székébe, majd az ablakhoz szalad; végre használni akarván az alkalmatosságot, el akar sietni; de Bánk utolsó szavára, mint egy tigris, nekidühödve tört kap, és Bánkba akarja ütni, aki megfordulván kitekeri kezéből a gyilkot.

GERTRUDIS sikoltva fut az asztalig.

BÁNK utoléri, s agyonszurdálja.

GERTRUDIS lerogy.

BÁNK merően áll, reszketve egyenesíti ki ujjait – a tör kiesik kezéből, melynek zördülésére felijed.

NYOLCADIK JELENÉS

OTTÓ berohan. Ordítva Gertrudis mellé rogy, midőn meglátja.

GERTRUDIS meghal. Kívül kürtölés, lárma.

OTTÓ a Bánk bán által elejtett tört felkapja, s magába akarja ütni.

PETUR elkapván tőle kiteként: – Vágjátok össze!

SOLOM berohan katonákkal. Viaskodás.

OTTÓ elszalad.

PETUR kivágván magát, kiált a társainak: – Kövessetek!

SOLOM dühösen utánafut, kiáltván a katonáknak: – Kövessetek!

Ötödik szakasz

ELSŐ JELENÉS

A királyi nagy palota, melyből hátul a középben egy nagy bolthajtás egy másik szálára vezet, mely eleintén földig érő fekete kárpittal el van fedve. Udvarnikok, nép, majd a király több zászlósorakkal. Izidóra, asszonyok. Mind gyászban.

Kívül lassú zúgás hallik: a király! a király! A bolthajtás kárpitjai kétfelé nyílnak, melyeket végig két udvarnikok tartanak. Látszik, miképpen Gertrudis királyi pompával nagy emeleten egy koporsóban fekszik. Mellette az epekedő Izidóra a királyfiakkal. Az emelet lépcsőin körül az udvari asszonyok. A király az emeleten állván, egy ideig csendes magaalátetésével a sorsnak, összekeulcsolva kezét, néz a halottra.

Egy nehéz sohajtással magát hidegségre erölteti. Már lejött a lépcsőkön, midőn gyermekeit utána indúlni észreveszi. Szívrehatólag öleli egybe mind a hármat. Aztán székébe váncorog, s lebókol.

MÁSODIK JELENÉS

BÁNK BÁN egész elszánással belép.

UDVORNÍKOK dömmögik: – Bánk!

BÁNK körülnézi magát.

MIKHÁL hirtelen magához kapván Somát, mind a két kezével elébe szorítja: – Gyermek! – Mind zúgnak.

BÁNK a nyakláncát odaveti. Nagy zúgás van.

KIRÁLY elfedett ábrázattal az asztalra borul s onnét egy nehéz sohajtással székébe sikamlilik. Mind gondolkodva szegzik le szemeiket.

KIRÁLY egy kardot kap, Bánkhoz: – Állj ki!

BÁNK kardját leoldván, elébe teszi.

KIRÁLY mélyen gondolkodván, halkán szól: – Vigyétek!

BÁNK aki mindeddig oszlopmódra állott, földre szegezett szemekkel, most hirtelen felkapja a kardját: – Ki? Mit?

Hirtelen messziről egy pásztori síp szomorúan hallatszik – mind közelebb-közelebb. Álmélkodás.

BÁNK elcsuklik a karja, reátámaszkodik a kardra, de az is végre kisikamlilik alóla, s a földre esik; melynek zördülésére mintegy álomból felébred: – Melinda!

KIRÁLY mintegy magát elfelejtve, siet a holttest felé; de szemébe akad Tiborc: – Ki vagy?

HARMADIK JELENÉS

MIKHÁL és SIMON megrémülve: – Melinda?

TIBORC a kucsmáját rágja.

BÁNK ki akar.

Néhány jobbágyak öszveköttöt botokon hoznak egy betakart halottat és a szín hátúlja közepén leteszik.

BÁNK visszarezzen s a parasztokat mint esmereteseket merően nézi.

IZIDÓRA nagy várakozással egy lépcsővel lejjebb jön az emeletről.

TIBORC tipeg topog, nyögdécsel.

BÁNK reszkető kézzel vonván le a szemfödelet – nem hisz a szemeinek, és elcsukló inain erősen akar megállni.

IZIDÓRA öröm s fájdalom közt Gertrudisra borulni visszasiet.

MIKHÁL és SIMON: – Melinda! – Odafutnak és mögötte térdre esvén, reáborúlnak.

BÁNK fejét a földhöz nyomva görgeti.

KIRÁLY nyájasan visszafordul, de Gertrudis látásán fellobban, midőn Izidóra a lépcsőkön félig lejött, mintegy könyörögve a királyfiakkal.

TIBORC csak egy lépéssel előbbre jön, s térdre esik, és rémülve kiált, mire Solom szánakodva Bánkra mutat.

KIRÁLY semmire sem figyelmez.

IZIDÓRA a lépcsőn hagyja a királyfiakat s Gertrudisra borul.

KIRÁLY: – Magyarok! – Fel akar sietni a holtához; de eleibe akadván a lépcsőkön álló gyermekei, azokhoz általölelve, letérdepel.

A kárpit leesik.

V É G E

Kompolthy Zsigmond: valamikor a 19. század közepén, egy operaházi páholyban önmaga által megköltött személy. De a szerző halálának dátuma még bizonytalan, bár erős a gyanú, hogy ez voltaképpen megszületése pillanatával esik egybe. Eddigi fő műve az 1989-ben bemutatott *Kísértet-csárdás*, hígmagyar népszínmű. Jelenleg a *Trianon 120 napja*, *avagy pornográf jelenetek a magyar nép vérzivataros századaiból* című életképsorozaton dolgozik.

A REMÉNYHEZ: no-go zónák megszűnése

Nem lettünk valami ütős nemzet, mondja az Első és újranyitja
a lelakatolt pincéket, feléleszti a repedésekben maradt
lényeket, akik emberek, csak máshogy, mint gondolnánk,
tele van az ország repedésekkel, mindenhol van belőlük,
csak máshogy, mint gondolnád, mindenhol vannak ilyen lények, akik
eddig aludtak vagy altatták őket, és az ő külön kozmoszuk
miatt olyan rücskös a magyar ugar, meg a kerti föld hátul,
a ház mögött, nem az nem a vakond, Pista bácsi, és nem
is a kommunisták aludtak eddig a repedésekben,
képzeld el, hány repedés van szerteszét, erdőkben, városokban,
és hányan aludhattak eddig ezekben, és mihez kezdenek álmatlanságukkal,
mert az érződik, hogy innentől nem alszanak, sőt, feküdni sem
fekszenek, remélem, legalább kedvesek, és etikájuk előzi a miénket,
erős kételyük elúzi a krumplibogarakat, hátramenetre kényszeríti
a sáskajárást, mert a sáskák már a betont rágják, táncolnak a
földből kiálló vascsöveken és vicsorognak, mintha övék lenne
minden, bekapcsolom a rádiót, hátha bemondják, hogy tárgyalnak
a lényekkel, hajlandók a kapcsolatfelvételre, csak máshogy,
mint gondolnám, kettő bejön a konyhába, a szemükkel kávét
kérnek, adok nekik, kimennek a kertbe, megsimogatják a beteg
fáimat, majd egy elkapnak egy-egy röhögő sáskát és megeszik,
főzök még egy kávét, addig szinte felzabálják az egész sereget,
minden szín felerősödik, minden szag karakteresebb lesz, minden
mozdulatom szélesre kitért ajtó, átjön a szomszéd, hogy a tévében
is bemondták, kinyitják a bányákat, megint beindulnak az üveggyárak,
újraélesztik a téeszeket, megyek a postára, közben egyre több ház
színesedik ki az utcában, azért biztos, ami biztos, kerülök egyet a
templom felé, a tetejéről már eltűntek a sáskák, mondjuk a felét
már szétrágták, sebjaj, mondom a tiszteletesnek, Isten ujjá újra
megépíti majd, a tiszteletes, ha iszik, azt mondja, ezek angyalok,
bazdmeg, angyalok fészkeltek be magukat a repedésekbe, persze,

persze, motyogom meg sem lepődve, mikor meghallom, hogy indulni fognak a választásokon, hiszen csak most ébredtek, bár elég látványos az ébredésük, én valószínűleg rájuk szavazok majd, és belépek, ha embereknek is lehet, bár mért nem lehetne, most van esélye a népnek, ezekkel a repedésangyalokkal, az ő tudásukkal, a remélhetőleg erős kételyeikkel, mert valahogy láttam a majdnem-szemükben ezeket, ahogy a kávémat itták, ahogy a fáimat simogatták, bár kicsit azért félelmetesek, meg, ha angyalok, a szárnyuk hol van, de az is lehet, hogy egyszerű halamdó nem láthatja, vagy a sok alvás alatt, ott a szűk helyeken, egyszerűen elsorvadtak, az embereknek is sok minden elsorvad már az évezredek alatt, nekik mért ne sorvadhattak volna el vagy le a szárnyaik, mikor hazamegyek már csak egyikük van a konyhában, a többiek a szomszédban, gondolom, de nem kérdezek semmit, a tévét nézi, ahogy őket mutatják, a többieket, ahogy a parlament falain húzzák végig karcsú kezeiket, ráfér, mondom a Hátrahagyottnak színtelen hangon és még azt is, ha a helyeteken lennék, megennék mindenkit, akinket nincsenek önálló gondolatai, persze csak ha nyertek, barátom. Nevet.

Sopotnik Zoltán (1974): költő, író, szerkesztő. Legutóbb megjelent könyve: *Moszkvics* (Kalligram, 2016).

EMESE DALA

OMAMAHUN

lovon indulunk

gyógyí fehér fallikon ride ride

add tojásod szívhelyünkbe

adj földtápot nekünk

OMAMAHUN

üvegházban puhulunk beengedjük
a felerősített fény- és vitaminadagot
bemutatjuk növekedési mutatóinkat
belül jobban terjedünk de mind kivágyunk
a külső vizekbe ahol pelikáncsordák
halásznak lesz egy hosszú perc
amikor érvénytelen az óraátállítás
egy fehér karika mutató nélkül a nap
elfogy a fal köztünk és a pelikánok között
elér a víz végre megállhatunk

készen állunk nyitva földsárral borítva

égő keményedő szójaarccal várjuk

az úrruhás fallikonlovasokat

átlátszódunk anyánk üvegein
finom szagában gurulunk a dombról
piros köpenyeket kapunk tőle
egyformákat gyöngyös csicsabababát
ő az anyánk madaraknak nyitja a hasát
takarók közé temet nem kap levegőt
a párnában halászunk a szekrényben
kuporgunk kilóg a sarka a köpenyünknek
ide bújtunk el anya tudunk repülni ha ég a ház
ha apa füvet nyír a meseházban a zuhany alatt
elnehezedik a kabátunk félünk hogy elfelejt minket
kint hagyjuk a köpeny sarkát rázárjuk a szekrényt

OMAMAHUN

*anyánk feküdjön és álmodjon
lovakról hatalmas élénk madarokról
tojásalakúak akarunk lenni //:újra://
illeszkedni nylonkosztümjeinkbe
anyánk kérünk álmodj hosszán engedd
be vagy oldd ki a lovasokat*
OMAMAHUN

párnákon tekeredik a hajunk
anyajegyeket számolunk a talpakon
lapos lábfejek pöttyös hátlapok a foltok
a lenyomatok mészkorból kőkorból
üvegtésztákon át nézelődünk máshogy
akarunk emlékezni a helyszínre mókások
katicák ugrálnak rajtunk a gyökerekhez
fekszünk le felfelé irányítjuk gerincünk
tekeredünk mint a beázott csigatésza
mint a hajunk péntekig marad így minden
visznek minket a mosással a partra

OMAMAHUN

*szintekész kódolásra tojáshéjunkt kaparjuk újbőrünk
kiterjesztjük szívünk nagyobbodik a sár megköt
elfedi arckifejezéseink lovasok madarak
végtelen méheinkben fast fertig*
OMAMAHUN

bukósisakban beszélgetünk
multivitaminadagolóink kétségbeesetten
nyomják a bőr alá a többszörös dózist
a hiánytünetek először az arcon
dudorodnak gyulladt dombok viszkető
gondolatok a föld alatt kezdődik
vissza anyánkhoz

Tóth Kinga: író-költő, performer, intermedialis alkotóművész. Magyar, német és angol nyelven ír, munkáit performanszokkal mutatja be. Legújabb kötetei: *Holdvilágképek* (2018, Magvető), *Sprachbau* (Flugschrift, 2018) *Wir bauen eine Stadt* (2016, Parasitenpresse). Legfontosabb művészeti programjai, díjai: IWP Iowa (2017), StyriART (2018), Bosch (2016), Solitude (2013-14-16), Jena város írója (2016), Hazai Attila-díj (2017), Margó különdíj (2017).

SIROKAI MÁTYÁS

Interkozmosz

1.

A kozmikus döntések kényszere alól felszabadító dicsőséges szovjet hadsereg kivonulása után Magyarország elveszítette részvételi jogát az Interkozmosz űrprogramban, és újra szembe kellett néznie csillagokat megéneklő népdalainak melankóliájával. A szocializmus bukása és ezzel párhuzamosan a komaság eltűnése után a magyar nép megosztottsága kritikus mértékűvé vált, a komatálakról eltűntek az űrsütik, megkezdődött a rakéták stoppolásának időszaka. Bár Farkas Bertalan és dózismérője, Pille, továbbra is a falvédők kedvelt témája maradt, a vörös cérnamutatók már nem a tisztaszobák háttérsugárzását mérték, csupán felfogták a csillagok porát, ami ellen hiába telepítettek eleink lebegő akácfarmokat a sztratoszféra szélére, vagy ahogy ők mondták: a határba.

2.

Az ősi idegenség, ami azelőtt a népek közti magányra kárhordatott bennünket, beszivárgott immár a szomszédság mikrovilágába is, űrversenyt teremtve a hátsó udvarokban, lázas munkára készítette a félszerek overállos mesterembereit. Mivel azonban a mopedek és kerti traktorok átalakítása kudarcba fulladt, az új eszmék után sóvárgó nép körében futótűzként terjedt a jegenyerakéták divatja, a jegenyéké, amit korábban csak a teknővájó cigányok becsültek. Az egyedüliek, akik a tanyavilág sudár falloszának szimbólumához mertek nyúlni.

3.

Mindannyiunknak vannak jegye- emlékei. Emlékek a közelítő téli álom fehér zajára emlékeztető verébsinatolásról, mely elborított bennünket a kosárvesszőként összezáruló ágak függőlegesében, hogy felébredve aztán egy másik csillagzat kalitkájában fakadjunk dalra, a legkopárabb kőzetbolygón is a saját pusztáink után vágyódva. Emlékek a testek kételymentes illeszkedéséről, a frissen betakarított spóra nyers szagáról és az élménykelyhek tapintásáról, az érintésről, mely egyedülként képes megidézni a puhaság szó puhaságát, ahogy a szkafanderben elstutogva párafoltot hagy a vizoron.

4.

Az anyanyelvi elfogultság igen mély gyökerű. Az idegen tojás a magyar tyúk tagadása, és mint ilyen, elfogadhatatlan. Minden nép, így a magyar is legendákat ápol az űrkorszak hajnaláról, amikor még lakatlan nyelvterületek várták a pionírközösség felderítőit. Tudvalevő, hogy a nyelv a leggazdagabb bányaterület, a guzsalyosba mégsem lehet csak úgy, csoroszlyával a kézben berontani. Az émely, amit saját nyelvünk kozmás, csomósra kavart múltja felett érzünk, a nyelvi hűbérrendszer viszonyaira vezethető vissza, melyből már az archaikus zárványvidékeken is csak pinceszor alkalmával, hébérrel vehetünk mintát.

5.

A Tulajdonságok Nélküli Tandori, mint a negáció negációja, az űrmonarchia anarchiája. ■ ■ ■

■ ■ ■
Sirokai Máttyás (Tapolca, 1982): költő, zenész. Legutóbbi verskötete: *A káprázatbeliekhez* (Libri, 2015).

Zenélő faddi anzix

Egy Borsalínó történet

Borsalínó unottan lapozgatta Az Estet. Ez a mozdulat is már csak zsigogott benne, mint az izomfájdalom. A szénledobó nyíláson nem sok fény jutott a pincelakásba, a gyertyával, amit többnyire ő szerzett be, pedig takarékoskodni kellett. Nem olvasáshoz való, hangzott az ukáz.

A kotorékban alig lehetett lépni. A nappali műszakosok az egymás mellett heverő éjszakásokat próbálták kiűzni a fekhelyekről. Szóváltás nélkül, elcsattant egy-egy pofon, majd az időt tudomásul véve, feltápaszkodott a hadi ipar második, már régen megroppant gerince, az éjjeli gárda. Borsalínó a különböző összetételű tömeget nézte. Az ágyfoglалók közül néhányan az egyik sarokba tolt alkalmatosság köré gyűltek, ahol egy hegedűt hangoltak. A zenész óvatosan húzta végig ujjbegyeit a vonó szőrén. Egy kisgyerek kapott oda, elszakítva a pattanásig húzott egyenest. Hangoskodás támadt, a csalódottság feljebb repült, mint a szoba alapzaja, a hangszeres azonban hátranyúlt és egy elfojtott szisszenés után újra húrozta a vonót. Az újságot kezében tartó férfi hangok, szagok és körvonalak ütközés- és robbanásponjtjait észlelte. A helyiség másik végében Boa asszony pakolgatta célirányosan a széntörmelékkal kevert limlomot, hogy a napi adagból minél kevesebbet tüzeljen be az eldeformálódott kőszénkályhába. A sűrű pöffenésekben visszaszivárgó füst senkit sem zavart a jelenlévők közül. A helyiségből egy hosszú és keskeny ablak nyílt a lichthofra, ami a szellőzésért felelt volna, azonban ezt is több órás egyezkedés után harcolta ki Borsalínó a házmesternél, miután a szoba többi lakója kilátásba helyezte, hogy eszméletlenül verik, mint azt a hazatért katonák tették egy november elejei reggelen. Mindannyiuk fülébe csengtek rimánkodása és jajai, amint a bérházi udvar falai zengték vissza. A nátha-járvány és az elpáholás után mindenki Egérkének vagy Mäuschennek nevezte. Eredeti neve pedig teljesen lekopott róla mint sebről a var. A volt detektívőrmester addig gyözködte az egybegyűlteket, ehhez latba vetette a már nem létező hivatali tekintélyét, hogy értelmetlen lenne ismételtlen megruházni ezt az embert, így az egyik kőműves elvállalta, hogy ágypénz fejében bont egy lyukat a szénledobóval ellentétes oldalon, amivel mindkét fél jól járna.

Borsalínó fújtatott a szénportól nehéz levegőjű félhomályban. Nem akart részévé válni a fáradt emberek utolsó nekifeszülésének a mai naphoz. Az utcára semmi esetre sem akart kimenni. A földszintig legalább fel kellene merészkednie, napok óta nem beszélt bizalmasaival az elmúlt napok eseményeiről. Boa asszonyt nézte, ahogy a férje üvegburájával zörög. A magas cigány nő a fejével söpörte a pince tetejét. A tüll ruhadarab a nő nyaka kö-

"Sputnikbeobachtungstation"

Tervező: Zsoltay Elemér, Szombathely 1967-68

rül tekergett, ide-odalibbent, szinte második fejként követte az áramvonalas test mozdulatait. A sürgés-forgás közepette gyűrűi tompán meg-megcsillantak, ruharétegeinek rojtjai élő körhintaként indultak egyik vagy másik irányba.

– Mikor cserélte a tartályban a vizét? – törte meg Borsalínó a kora esti motoszkálás hangjait.

– Nem víz, jól tuggya azt maga. Tartósítószer. Mind valami konyhás étel az e'múlt hónapokbú.

– Dolgozott valaha valahol?

– A Grippa előtt?

– Igen.

– Jártam a König strasszéra.

– Perdita volt?

– Ha?

– Pillangóként kereste a kenyerét?

– Ja. Nem, takarítottam, aztán a tavaszon, mikor gyött a gyárvány, kidobtak. Aszonták nem melengetnek kelgyót a keblükön. Devla verte volna ki rajtuk a ragyát. Aztán miko' az utcán jártak, már ők sem vo'tak azok, mint annak előtte.

– Kik lettek?

– Nem emberek vo'tak má', hanem mások. Nem úgy lettek olyanok, vagy... Mié' kérdezi? Mikor vo't maga utoljára a Negyedbe? Nem csivitelnek magának mindenünnen eleget a hadácsai? Vagy má' elrepültek délnek?

Borsalínót meglepte a nő gyors helyzetfelismerő képessége. A budapesti detektívek által működtetett besúgói hálózat elemei az elmúlt hónapokban valóban többször is félreinformálták a Testületet. Hiába ellenőrizték újra és újra a kapott füleseket, megszokottá vált a mellényulás. A háború után hazatértek dagálya tengernyi információt sodort magával és az alvilág gyorsabban és sikeresebben halászott a zavarosban, mint ők. Bízott bizalmasaiban, hogy mindig elsőrangú információval látják el. Még Oszkárban is, holott a boncnok mester inkább aszerint osztályozta a látottakat, hallottakat, hogy milyen étel járt mellé kísérőnek.

Boa megfordította az üvegburát és lecsavarta a tetejét. A lében lebegett a férje feje. Ruhája ráncai közül előhalászott egy dobozt, valamit bedobott, a folyadék szürkésen foszforeszkálni kezdett.

– Majuszhen reggel asszonta, levele gyött – mondta.

Borsalínó feltápaszkodott a törött használati tárgyak dombjáról, és megindult felfelé. Az utca hangjai nem hatoltak le a pincébe, de már megütötte fülét a szomszédos telkeken az üvöltve veszekedők görgetege, és megérezte az ingyenkonyhák város felett lebegő főtt káposzta-szagát. Az udvart rendben tartotta a házmester és a postát is igyekezett átvenni, még azoknak a semmirekellőknek is, így nevezte a pincében lakókat, hogy emiatt még-se érje szó. Több csengőt fenntartott, így akinek valamilyen elintézendő dolga akadt vele, soha nem tudta, melyiket szólaltassa meg. Ha valaki egymás után mindet megnyomta, aki meglátása szerint rangba alatta állt, kegyetlenül lehordta mindennek. Felfelé kaptatva Borsalínó fentebb tolta a kalapját, amiről nevét kapta, majd bekopogott a lakásba. Néhány fehér tincs kikandikált a fejfedő alól.

Egy alacsony férfi nyitott ajtót.

– Már megint maga az?

– A levelémért jöttem.

– Á. Az a randaság.

Mäuschen tért-fordult, kiszáratva visszatért egy kisméretű borítékkal, rajta Borsalínó jelenlegi címével.

– Remélem, ez az utolsó alkalom.

– Senki nem tudja, hogy itt lakom.

A volt detektív megfordította a papírt. A feladó helyét üresen hagyták. Bal mancsa leg-hosszabb karmával felvágta a borítékot.

– Na, viszlát! – emelte fel a hangját, elfordult az ajtótól.

Lebaktatott Boáékhoz, a rókaljukhoz hasonlatos pincébe. Szembejövet lassan hömpölyögtek kifelé az éjszakai munkások, férfiak, nők vegyesen. Megvárta a már arcukat vesztettek távozását, menetük halk zúgolódást karcolt a zajjal terhelt estbe.

Újra belépett a méhkasba. Testek forgolódtak, tülekedtek a lavór mellett, amibe már többen is belemosták magukat. Egy nő próbált volna szót érteni egyik gyerekével. Boa aszszony kezében tartotta férjét. Pillantása megfeszült, mint az újonnan felhúzott telefonzsinórok a póznákon. Félhangosan beszélt a fejhez. A burában az ajkak szétnyíltak, a tartály tartalma beáramlott a szájüregbe, az úrtartalom mégis ugyanaz maradt. Átszűrte környezetét. A szemgolyó forogni kezdett üregében. Le-lecsukódó szempillák úgy ereszkedtek alá, mint párnából kiszökött és a levegőben himbálózva leérkező tollak. A tekintet összpontosított figyelemről árulkodott, ahogy követte a nő mozdulatait. Petyhüdtnek tűnt elsőre, azonban ha jobban megvizsgálják, egyértelművé válna, hogy a bőr és a csont kezdtek egymásra simulni. A néhai házastárs jelenléte, látványa és érzete mosolygásra ingerelte Boát, miután kinyújtotta nyelvét. Borsalínót a hangtalan és szagtalan teremtés addig nem nyugtalanította és nem ábrándította ki véglegesen a háború előtti időből, amíg meg nem tapasztalta a feleség reakcióját, miután az üvegbura lakója ki nem nyitotta a szemét először. Néhány másodpercnyi ébrenlét után, újra elszenderedett. Az aszszony valahogy mégis talált megoldást annak áthidalására, hogyan hozza vissza az

életbe a fejet. Azóta így élnek. Borsalínó bentebb sétált, óvatosan kerülgetve az itt-ott heverőket. A csend hízní kezdett a helyiségben.

– Ne olvassa e’!

– Mit beszél? Miért ne?

– Mert a pisel azt mondta – biccentett a nő a kezében tartott férje felé.

– Ezt mégis hogyan gondolja?! Becsatornáz valamit magán keresztül, mint egy látnok. Azoknak az időknek vége. Logikátlan erről, így, itt és most beszélnie.

– Úgy megy végig az életem, hogy minden lépésit megvizsgálja: a maga előtt lévő meg a mögöttit. De dad mást lát, mint maga.

– Ezzel nem adott semmire sem magyarázatot.

A nő előrébb lépett, menet közben arrébb rúgva néhány útjában fekvőt. Megállt a volt detektív őrmester előtt.

– Elhúzza a nótáját.

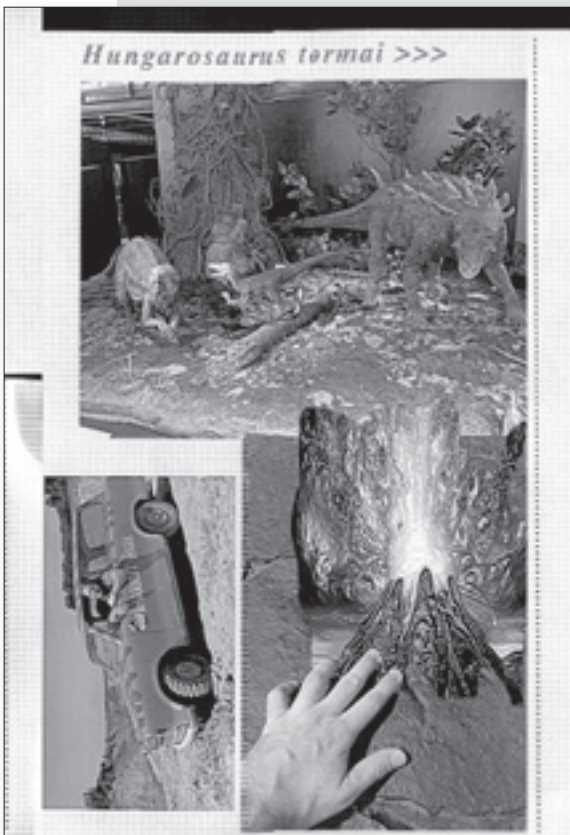
– Kicsoda?

– Akitől jött az üzenet. Majd mink megnézzük.

Még odakinn sem tudná igazán szemügyre venni, így Borsalínó bizonytalanul az orrához emelte a felszakított borítékot és annak tartalmát. Üres. Nem érezte a lap szagát, sem a tintát, de még izzadságcsepp nyomát se. Egy hézag, amelynek nem lett volna szabad megjelennie. A spanyolnátha tavasza óta egyre több alkalommal fordult elő ilyesmi, hogy nem tud elindulni egy ügyben. Korábban, még a tanfolyamon, némi segítséggel a legtöbb esetben azonosítani tudta a szagtalanító tompa, mégis enyhén édeskés illatát. Azt akkor a labor vizsgálta tovább és csak később, az esetleges nyomozás egyik irányának elakadtával vették elő ismételt, és ha ígére-

tesnek tűnt, akkor azon a vonalon haladt tovább a detektív munka. Ez azonban egy selejt, egy deformáció, ami beazonosíthatatlanságával beírta magát a testületi munka zsákutcái közé. A Turulok elrepültek, a Csillagösvény ismeretlen irányba tért. Ami érkezett, az pontosan az a névtelen idegenség, ami pacaként éktelenkedik az eddig általuk ismert. Orra ezt a nomádot, csellengőt, rendszeren kívülit szagolta ki. A hiány is árulkodott, ha másról nem, hát a különbség létéről. A kutatások inentől kezdve megtorpantak. Zagyva, girbe-gurba csapások rajzolódtek ki, alakatlan, ránézésre átabotában összeillesztett gondolatok kacskaringóztak elő egészen a harmas útig. Ilyenkor a testületi vezetőség többször átnézetett a legénységgel egy-egy bizonyítékot, még a konstráblerek is betekintést nyerhettek bizonyos részekbe, mégsem tudtak jobb eredményeket felmutatni a kriminalisztika terén. Többségében lezáratlanként könyvelték el azokat az ügyeket, ahol a nyomozói munka kútba esett. Különösen akkor volt sietős a minél hamarabbi befejezés, amikor nyomuk veszett azoknak az embereknek, akik a hármastól indultak el. Borsalínó nem akart az eltűntnek nyilvánítva oszlopában egy újabb rovatka lenni. Átnyújtotta a borítékot.

Boa asszony megcsavarodott tengelye körül. Úgy forgatta a kapott tárgyat az egyik gyűrűjén, hogy a másikon lévő bura lakója láthatta a tartalmát, amikor kivette. Egy képeslap, rajta fekete betűkkel: Üdvözet Faddról, Bali Péter, m. kir. ítéletvégrehajtó. A nő meglepődött, arca azonban rezzentelen maradt. Szétnyitotta. Fehér zaj nyikorgott és szörcsögött

néhány pillanatig, bentebb kaparva magát Borsalínó hallójáratába. A volt detektív örmes-ter elsőként ismerte fel a jelentésüket, egy mozdulattal becsukta az anzixot.

A frontról való hazatérése óta nem találkozott ezzel a technikával. A rádió megjelenése jelentősen növelte a katonai üzenetek célba juttatásának sikerességét, így kevesebben lövöldöztek postagalambokra. Sok helyen azonban még a régi rendszert alkalmazták. Ennek befolyásolására, az új technikai eszköz felbukkanásával, soha nem látott távlatok nyíltak. Az ellenséges madarakat elfogták, és egy körültekintően meghatározott tartalommal leködölték az eredeti üzenetet. Az így nyert réteg emberi hangtól mentes zajokat és zörejeket egyesítette egy fegyverre, hallótávolságon belül elpusztítva mindenkit. Így fordulhatott elő, hogy eleinte nemcsak a pilóták élethossza volt drasztikusan alacsony, hanem a rádiót kezelő személyzeté is.

– Érthető – tátogta maga elé.

– Ha? Mi érthető?

– Ezt a hadsereg fejlesztette ki. Eleinte rosszabb hatásfokúnak bizonyult, mint a mustárgáz, mégis küldték mindenkinek. Jutott az oroszoknak, akik védekezésül bármit, ami kenhető felvittek a fülükre. Délen szintén ugyanebből a célból megpróbáltak összeállítani egy siketekből álló századot, aztán mikor rájöttek, hogy nem túl hatékony vezényelni őket, feladták. A németek idegenkedtek tőle, itt-ott azért mégis kipróbálták, gyatra eredménnyel. Az, hogy felbukkanhatott Budapesten, ráadásul ebben a formában, jelzésértékű.

– Magának gyött. Ki kü'dte?

– Az anzixon a hóhér látható. Ez a maga nemében egyértelmű. Abban hogy kiderítem, ki is lehet a feladó személye, jelentős előnyhöz juttat az, hogy nagyon kevesen tudják, jelenleg hol tartózkodom. Mindössze négy-öt emberről van szó. Meg kell kérdeznem Mäuschent, hogy látta-e a kézbesítőt. Fogja, ne nyissa ki még egyszer!

Borsalínó hosszú percek óta házmestere ajtaján kopogtatott.

– Jöjjön kifelé, Egérke, beszédem van magával.

– Mit akar már megint?

– Hogyan érkezett a levelem? A postás vagy esetleg más hozta?

– Egyik sem.

– Hanem?

– Fentről szálingózott alá. Madár által lett kézbesítve.

– Látta hogy nézett ki?

– Nem.

A pincelakásba visszaérve fel-alá kezdett járkálni, ezzel több nappali műszakosból kiváltott néhány cifra káromkodást.

– Aki ezt a levelet küldte, ismeri vagy ismerte a katonaság utolsó egy évében bevetett hadi technikát. Mégpedig feltehetően magas pozícióból. Összeköttetései révén és pénze segítségével elérte, hogy a fegyver most már a fronttól messze is bevethető legyen. Az ítéletvégrehajtó neve mégsem stimmel. Pétert ír, holott tudomásom szerint Mihálynak hívják.

Boa asszony közelebb hajolt férjéhez. A fej néhányat pislogott, megmerevedett, tekintete a nőre szegeződött.

– Szunto és angyelo – jelentette ki.

– Attól, hogy az egyik szent, másik pedig angyal, nem léptem előre a gondolkodásban. Egy szempont a többi közt.

Az üvegbura és a levél szagtalansága csak ekkor robbant szét Borsalínó orrában. Át-terjedt a szénmonoxiddal kevert levegőre, majd lefojtotta. A hiány kisajátította magának a szaglószerve érzékelési skáláját. A volt detektív őrmester lelökte fejről a kalapot, kezével és mancsával eszeveszettül gyorsan bokszolni kezdte az orrát. Néhány ütés után a kobakjára mért ütések. Miután végzett, baljából előcsalta a karmokat és hosszú cafatokra tépte a kabátját és nadrágját. Közben hangosan morgott a jelenlőkre, pofájával a cigány nő felé fordult.

Boa asszony az örvénylő őrjöngést figyelte. Hozzászokott az ilyesmihez. Óvatosan elindította egyik kezét ruhája ráncja felé. Egyetlen mozdulattal kiemelte az apró ládikát, amelyből korábban a férje burájába pottyantott valamit. Szájához emelt egy darabot, lenyelte. A nő kitekeredett a magára öltött gúnyákból. Meztelenségéről egyedül az itt-ott megjelenő pikkelyei terelték el a figyelmet. Testének középső része hurkot formált, elülső része felágaskodott. Magasba emelte férjét. Ketten figyelték az állatiasodott detektívet, aki felugrott az egyik ágyra, amin két ember zsúfolódott össze. Borsalínót gyorsan kipenderítették onnan, hiába lapult a szétfoszlott cihák közé és harapott mindenkit, akit csak ért. A nő újfent kinyitotta a zenélő faddi anzixot.

Iránytalan kóborlás. Gyorsulás és önmeghatározás. Fordulás és fordulat. Sebesség a végtelemben. Megismétlődő mondatok. Megismétlődő mondatok. Számsorok földöntúli szabályok szerint. Eloszlás és összezáródás. Hol elnyúló öspályákon lüktet a kozmosz, ott erő és anyag van. Dohog a csillagkohó, izzanak a körbeforgó spirálkarok. A kötési energia nem meghatározható. Az emberi nem osztódik és osztokodik. Lealjasult, de megment, valamit abból, ami eddig történt. Elraktároz, elővesz, lebont, újra összerak. Illesztéket vés, betonnal önti ki a Csillagösvényt. Ok-okozat elveszett a fehér zajba burkolózó pincehelységben. A levél ismét megérkezik. Borsalínó felismeri, Boa asszony kinyitja. Pánikba esnek, egymás torkának ugranak. A boríték aláleg. A volt detektív őrmester kézhez kapja. A cigány nő megoldja a rejtélyt azzal, hogy elveszi tőle és az üvegburába teszi. Férje átszűri, kinyilvánítja, hogy mit kell tenni. A volt tiszt úgy tesz, ahogy mondták neki. Az anzixot egy fiatal postás hozza. Miután elvette a küldeményét, a férfi széttépi és kidobja. A házaspár egyik tagja sem bukkan fel.

Borsalínó hanyatt fekszik a földön. Fáj a feje. Megfogadja magában, hogy többet nem cselekszik meggondolatlanul a kotorékban. Melléhullott *Az Est*. „Menekülő utcanépre lövöldöznek, mint a nyulakra a tarlón. Mégis a forradalmárok jelenléte a mindenütt jelenlévő hiányoktól rettegő fővárosi lakosságnak áldást jelentett.” ■ ■ ■

Fekete I. Alfonz (Szabadka, 1986): prózát és kritikát ír. JAKkendő-díjas, kötetének címe *A mosolygó zsonglőr* (József Attila Kör-Prae, 2016).

Vadász Gábor felvétele

A ROSSZ ORVOS

A ROSSZ ORVOS

Alkonyodott. A doktor meg a felesége már a sokadik kört tették a tó körül. A férfi – magas, elegáns, finom arcú ember drága, sűrke felöltőben – egyik cigarettát szívta a másik után. A csikket rendszerint a nádasba pöckölte. Az asszony amolyan töltött galamb, még prémes kabátban is kirajzolódtak telt, kerek idomai. Kalapja jelentős darab, színes tollal. Messziről kóbor kutyák ugatását lehetett hallani.

„Mintha egy lángoló narancs ereszkedne le lassan az égen. Ez a ködös félhomály a tó felett misztikus, de egyben félelmet keltő is. Mint Sztravinszkij Tűzmadarának első percei” – mondta a doktor.

A doktorné szorosan belekarolt férjébe.

A stég végére ültem. A nádas eltakart. Mindent hallottam. Én láttam őket, ők engem nem.

„Vadregényes táj egy modern világváros közepén” – szólt újra az orvos.

„Ideje lenne hazamenni, éppen eleget sétáltunk” – mondta halkán a felesége.

„Nem tudok most otthon lenni, értsd meg már! Ég a lelkem, ég a fejem, muszáj kiszélesznöm! Nem vagyok szobacica!”

„Majd kimész otthon az erkélyre!”

Az orvos rá se hederített a feleségére, csak felhajtotta kabátja gallérját. Nézte a tavat bánnatos arccal.

„Úgy nézed azt a tavat, mintha régi emlékeket ébresztene benned” – mondta gúnyosan a doktorné. „Pedig csak két éve költöztünk a kerületbe, azelőtt szinte sose jártunk itt. Mindketten vidékiek vagyunk, aztán sokáig Pesten laktunk, egyáltalán nincsenek nekünk úgynevezett budai emlékeink.”

„Hát nem furcsa? Egy téglagyár működött itt egykor” – mondta végül a doktor, mint egy holdkórós.

„Honnan veszed ezt te? Miért nem egy laktanya? Vagy egy halászcserda?”

A doktor elhajította a csikket. Kabátja belső zsebéből elővette ezüsttárcáját, kihúzott egy szálat, és újra rágyújtott. Mélyet slukkolt, cigarettája végén vörösen parázlott fel a dohány.

„Egy nő mesélte, akiből egynéhány cisztát vágunk ki. Itt lakik valamelyik utcában. Valami kereskedő felesége. Amikor megtudta, hogy én is itt lakom a környéken, nagyon megörült. Sikongatott, tapsolt, ugrándozott, hogy szomszédok vagyunk. Mintha ez jelente valamit. Mintha ettől változna valami. Mintha ettől jobban menne majd a műtét. Kollégák,

ez a nő a szomszédom, ezúttal jól odafigyelni, nehogy meghaljon a műtőasztalon. Ez egy szomszéd, szóba se jöhet orvosi műhiba!”

„Ne legyél ennyire cinikus, drágám! Ha nem tudnád, az orvos már a szavával gyógyít. És a jó szó ingyen van” – okította férjét a doktorné.

„Ezek az asszonyok folyton csak fecsegnek. Mintha azt hinnék, attól majd meggyógyulnak. Lehet, hogy állatorvosnak kellett volna mennem. A disznó, a kutya, a hal nem beszél. Csak az ember fecseg.”

„Szóval mit mondott a nő, akiből kivágtátok a cisztát?” – türelmetlenkedett a feleség.

„A nő apja állítólag itt dolgozott, éppen ebben a téglagyárban. És a munkagödörben, ahonnan agyagot termeltek ki, váratlanul feltört a víz. Ez a vízzel telt munkagödör lett később a Feneketlen tó. Ez itt ni!”

Szép lassan sétáltak, szinte csak araszoltak a tó körül. Közben teljesen besötétedett. Az égen csillagok és a kifli alakú hold világítottak. Messziről hallatszott a villamos csörgése. A fekete tóban süllő és sügér neszelt, ponty tempózott, harcsa és ezüstkárász pancsolt, dévérkeszeg, csuka és balin kergetőzött pajkosan. A parton kecskebéka és vöröshasú unka bújócskázott, mocsári teknős kukucskált a nádak között, vörös- és sárgafülű ékszerteknősök heverték lustán. Arra gondoltam, végre beugrok. De aztán mégsem. Erősebb volt a kíváncsiságom, mint a kétségbeesésem. Tovább hallgatóztam, leskelődtem. A bokámra kötve madzag, azon egy jókora téglá.

„Nagyon érdekes, kérlek. Nagyon. De én fázom. Nem mehetnénk lassan hazafelé?” – kérdezte sértetten az asszony.

„Ez nagyjából akkor történt, amikor én születtem” – folytatta a férfi. „A cisztás asszony szerint az egykori téglagyári gödörből feltört a forró víz, és a munkások szerszámaikat, gépeiket veszni hagyva menekültek kifelé. Jónéhányan itt lelték haláluk, mint például a nő apja, valami mérnökfajta ember. A hullák állítólag még mindig a tó mélyén hevernek.”

„Na ne!”

„Csak de! És éjjel, mindig pontban éjfélkor, feljönnek a bosszúszomjas szellemek, hogy elégtételt vegyenek az élőkön.”

„A téglagyári munkások?” – kérdezte elsápadva a doktorné.

„Azok. Meg a vörösök.”

„Miféle vörösök?”

„Akiket tizenkilencben lőttek a gödörbe a fehérek. Meg a fehérek, akiket előzőleg a vörösök lőttek a tóba. Mert hogy a hullákat errefelé itt mindig ide hajították. Ezek éjjel előjönnek, hogy az újbudai polgárokat ijesztgessék. A zörgőcsontú vöröskatonák és az aszott koponyájú téglagyári melósok. Legalábbis a cisztás nő ezt mondta.”

A nő most már tényleg mérges volt.

„De jól összelekedtetek ezzel a szomszéd néemberrel. A Jókai-összest nem mesélte el?”

A doktor mókázni kezdett, ujjait szétnyitva hörgött, ahogy a mozgóképszínházi vámpírfilmekben szokás.

„Na, de kérlek, Dezsó! Szörnyűség! Te ezt az egészséget csakis az én froclizásomra találod ki. Hogy még jobban reszkessek! Élvezetedet leled, ha másokkal gonoszkodhatsz. És gonosz fantáziáért se kellett sose a szomszédba menned.”

A doktor felnevetett.

Ezúttal tényleg gonoszul.

Ebben most nem volt móka.

Hirtelen a kanyarban, a nádas mögül két sötét alak tűnt elő, az orvos felesége összerézzen.

„Mint két gonosztevő” – mondta az asszony halkán.

De csak egy középkorú pár volt, az asszony szapult az embert, és retiküljével rendületlenül verte a fejét. Valami flitteres szilveszteri ruháról volt szó, amire a férfi nem adott pénzt. Vagy nem eleget. Amikor a verekedő nő észrevette a doktorékat, átmene- tileg beszüntette az ütlegelést. Némán haladt el egymás mellett a két pár.

„Micsoda egy perszóna! Kik lehetnek ezek?” – mondta aztán a doktor.

„Nem ismered őket?”

„Honnan ismerném?”

„Szomszédok. Itt laknak a Verpeléti úton.”

„Mi közöm nekem a Verpeléti úthoz? Mi a Horthy úton lakunk. Most már mindenki a szomszédunk? A budaörsiek is?”

„Ne mondd már! Őt mindenki ismeri! A költő! Karinthy meg a felesége.”

„Költő” – sóhajtott a doktor. „Milyen szép hivatás. Milyen boldog ember lehet ez. Még ha veri is a felesége.”

„Ugyan mitől lenne boldog? Az az asszony állítólag úgy szórja a pénzt, mint Holle anyó a havat.”

„Mindenkinek boldog, jegyezd meg, fiam, aki megleli, mihez van tehetsége. Aki a tehetségétől örömet kap és kenyeret. Meglelni a tehetségünk, ez a legnagyobb dolog a világon, amit elérhetünk. Én csak tudom: én nem letem meg. Engem az apám az orvosi hivatásra rákényszerített. Mert valójában ő szeretett volna doktor lenni, és nem tanár. És, valljuk be, csapnivaló doktor lett belőlem.”

„Most mér mondd ezt, szívecsém? Miért lennél te csapnivaló doktor? Akárkit nem neveznek ki kórházi főorvosnak!”

„Ma például egy fiatal adjunktus félrelökött a műtőben. Kivette a szikét a kezemből, és azt mondta, majd ő befejezi az operációt. Kérdem, miért? Azt mondja, a főorvos úr már szanaszét vagdalta szegény asszonyt, mindjárt belehal.”

„És tényleg?”

„Tényleg, fiam. Össze-vissza vágtam. Epét is. Meg belet. De az adjunktus ügyesen rendbehozta. Aztán összevarrtam. Az osztályvezető főorvos úr meg is dicsért később.”

„Atya ég!” – sápirozott az asszony.

„Remegett a kezem.”

„Mitől?”

„Nem tudom. Nekem csak úgy remeg a kezem.”

„De mitől?”

„Rosszul alszom.”

„Csak ettől?”

„Nem csak. Semmitől. Mindentől.”

„Na, nem kell úgy a szívedre venni. Mindenkinek lehet rossz napja.”

„Fiam, hát nem érted? Nekem nem rossz napom volt, nekem rossz életem van. Mintha nem a saját életemet élném! Mintha elcseréltek volna...”

„Ezt most, igazán, hogy érted? És én? Én is rossz vagyok neked? Engem is elcseréltek?” – kérdezte sértődötten a főorvosné.

„Ne érts félre, drágám. Tudod, hogy nem így gondoltam.”

„Hanem hogy? Hogy?”

„Reggel felkelek, megmosdom, felöltözködöm, megiszom a feketét, elszívok egy cigarettát, és közben azon tűnődöm, elinduljak-e a kórházba. Vajon késő-e már? Vagy talán még mindig megtalálhatom, hogy én miben vagyok tehetséges? Mert azt érzem, hogy te-

hetséges vagyok! Valamiben. Nagyon is. Csak nem a műtőasztalnál. Azt érzem, ha megtárlánám, miben vagyok tehetséges, akkor talán még egy teret is elneveznének rólam.”

„Miféle teret?”

„Nem mindegy? Egy teret. Talán éppen ezt.”

„Ezt? Ez nem egy tér, drágám, hanem egy tó!”

„Ez most mindegy, tubicám! Ne ragadjunk le a lényegtelen részleteknél! A lényeg, hogy tehetségtelen doktor vagyok.”

„Nagyon is tehetséges vagy! Az osztályvezető prof nemrégiben azt mondta, hogy abor-tuszban te vagy a legjobb az osztályon. Te említetted.”

„Azt csak azért mondta, mert hálás, amiért nem neki kell csinálni. Tudod, a terhesség-megszakítás jelenleg de jure illegális, de facto viszont az orvos lelkiismeretére van bízva, számos kiskapu nyitva van hagyva. De azért, legyünk őszinték, nem ez szakmánk legfényesebb oldala.”

Hosszú csend következett. Madarak bújtak a sötétben: tőkés réce, tengelic, zöldike, csi-csörke, sirály, vízityúk, karvaly, vörös vércse, kormos légykapó, csilpcsalpfűzike, balkáni gerle, házi rozsdafarkú, fekete rigó, szürke gém, kormorán és a Jóisten tudja csak mi még! Mind azt lesték, mit fog a doktorné válaszolni.

„Az önbizalmaddal van baj, szívem” – mondta később az orvos felesége és megsimogatta a férje vállát.

„Végül minden reggel elindulok a kórházba. A villamos felé sétálok lassan, kezemben a bőrtáskámmal, és nézem a boldog utcaseprőket. Hiszen azt csinálják, amihez tehetségük van, értenek a munkájukhoz és örömmel csinálják. Ezt nevezem én életnek! A kőművesek az állványon szintén. És hogy élvezni munkáját a villamosvezető: gyorsít, lassít, integet, csenget! Csak úgy lubickol a létben.”

„Mit akarsz te most a villamosvezetővel, Dezsike?” – kérdezte idegesen az asszony.

„Azután beérek a kórházba és kezdődik az egész napos tortúra. Minden nap ugyanaz. Fehér köpeny, vizsgálatok, bemosakodás, operáció. A fiatal orvosok összesúgnak a hátam mögött, nevetgélnek. Kinevetnek! Hallom, amint azt mondják: Nézd csak, a rossz orvos! Isten irgalmazzon annak a szegény asszonnak, aki a kése alá kerül. És, sajnos, igazuk van.”

„Túldramatizálsz a dolgokat, szívecském! Mint egy szentimentális költő, olyan vagy! Na jó, az orvosi Nobelt nem te fogod kapni, de egyáltalán nem is vagy olyan kétbalkezes. Közepes orvos vagy! Nem kell mindig nyerni!”

Az orvos és neje némán sétált tovább a tó körül. Egyre hidegebb lett. Rég ugranom kellett volna. Semmi keresnivalóm nem volt már az élők között.

„Szívesen innék valahol egy likőrt vagy teát, bármit, ami felmelegít” – szólt az asszony, de a férfi nem válaszolt.

„Jó. Csendben maradok. Érzem, hogy most szellőzteted ki magadból a sok keserűséget, ami az elmúlt napokban összegyűlt benned. Most nem akarlak zavarni. Csak éppen elkalandoztak a gondolataim. Azon tűnődtem az imént magamban, hogy ha rám bíz-nák a tó környékének fásítását, mi mindent lehetne itt ültetni. Tudod, hogy szenvedé-lyes kertész vagyok, a szenvedélyt apukámtól örököltem, aki városi főkertész volt Újvidé-ken. Szóval, ha rám bíz-nák, akkor lenne itt papíreperfa, júdásfa, galagonya, virginiai bo-róka, vöröslevelű mogyoró, szelídgesztenye, tulipánfa, oszlopos tölgy és persze a kedven-cem, a szomorú borsófa” – fecsegett a nő.

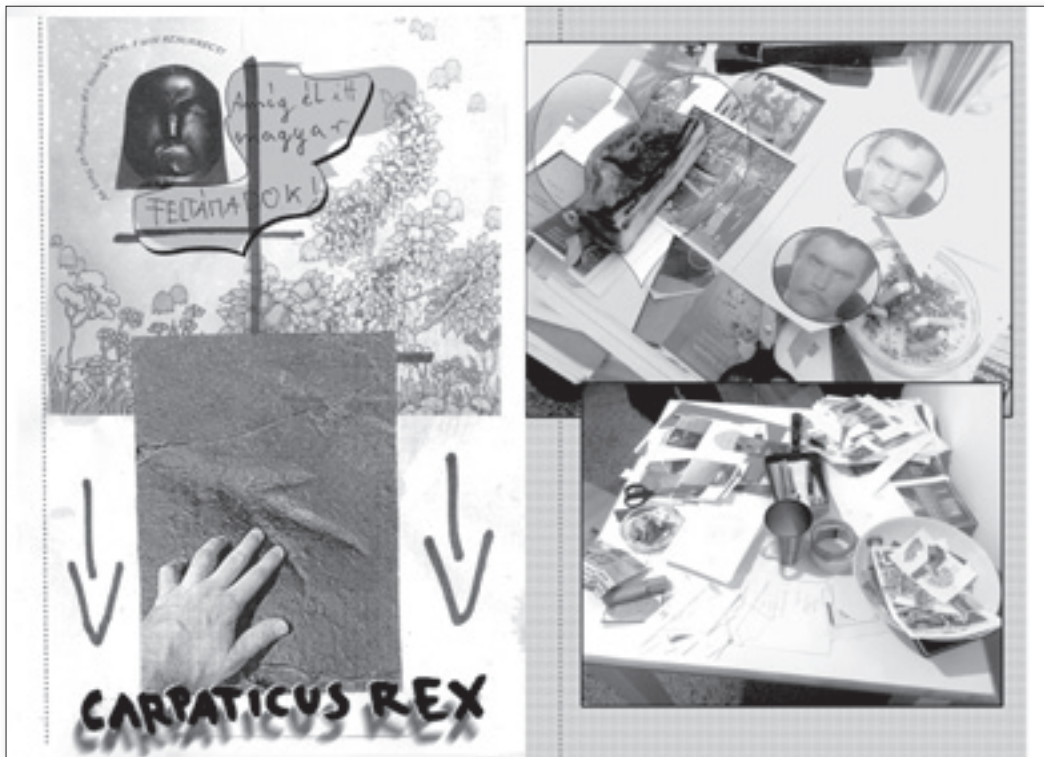
De akkor a lány csendet hangos csobbanás törte meg. Végre elszántam magam az ug-rásra. Fogtam a kötél végén a téglát és beugrottam a tóba. Úgy, ahogy voltam, ruhástul. Vad kapálózás és kétségbeesett kiabálás hallatszott. Nem segélykérő kiabálás volt, csupán azt ordítottam: „jaj, Istenem, meghalok”, vagy valami ilyesmit. Már nem emlékszem pon-tosan. Arra viszont igen, hogy víz hideg volt és keserű.

„Drágám, valaki a vízbe esett” – sikított az orvos.

„A költő. Belökte a felesége” – röhögött az orvos.

„Nem vicc! Azonnal intézkedj.”

A doktor elővette zsebéből elemlámpáját, és a vízre irányította a fényt. Hosszan pásztá-zott. Közben a kiabálásom egyre halkult. Már csak puha lubickolás hangja hallatszódott, végül már az se. Lassan elmerültem a vízben, már csak a fejem búbja látszott ki.

Éreztem, ahogy a lelkem, a tiszta lelkem kiszáll bűnös testemből. Ott lebegtem a tó felett. Mindent láttam. Egy kicsiny test úszott a tó vízén. Mozdulatlanul. Az én testem volt, de most olyan idegennek tűnt.

Vége a doktor is megpillantotta a hullámat. Az elemlámpa fényét éppen az arcomra irányította.

„Azonnal ugorj. Húzd ki” – kiabált kétségbeesve a doktorné.

„Én?”

„Hát ki? A nyári Mikulás?”

„Na de drágám, ez már elholt. Nem is mozog. Húljek meg egy halott kedvéért, akit nem is ösmerek?”

„Hát férfi vagy te? Orvos? Azonnal ugorj!” – ordította a doktorné magából kikelve.

A doktor mérgesen ledobta kabátját, kalapját, lassan beleereszkedett a hideg vízbe, közben káromkodott. Tíz métert kellett csak úsznia, akkor megfogta a testemet a ruhámnál fogva, és lassan a part felé húzott. Már látta, hogy egy lány teste. A kiemelésemnél a doktorné is segédkezett. Amikor a parton hátamra fektettek, az asszony kijelentette: „Egy kis cseléd, tizenhat éves lehet, vagy még annyi se, biztos felcsinálta valami henteslegény, ő meg belehalt a szégyenbe.”

„Meghalt. Mondtam. Kár volt ugrani” – mondta a reszkető orvos.

„Szégyeld magad. Azonnal éleszd újra.”

„Nem Isten vagyok, csak egy orvos!” – szólt a doktor felháborodva, és vizes ruhájára vetette száraz kabátját, vizes hajára tette kalapját.

„Mesterséges lélegeztetés. Újraélesztés. Csináld. Orvos vagy!”

„De hát én az egyetem óta nem csináltam ilyesmit. Azt se tudom, hogyan kezdjek neki. Én csak szülész vagyok.”

„Csináld” – sivitotta a felesége.

A doktor kelleetlenül nekiállt. Szívmasszázs, lélegeztetés, befúvás, minden. A lapos mellemet nyomkodta, dőlt belőlem a víz. Aztán a szájamra tapasztotta a száját, és levegőt fújt belém. Semmi. Teljesen halott voltam. A lelkem békésen lebegett a tó felett, mint egy lusa-ta sirály, és látta, hogy minden hiába. Őszintén szólva, nem is bánta.

„Talán nemcsak vízbe ugrott, de előtte még meg is mérgezte magát. A biztonság kedvéért” – mondta mérgesen az orvos.

Igaza volt, némi altatót is bevettem előzőleg.

A doktorné közben elszaladt segítségért. A doktor egyedül maradt a hullával, vagyis velem. Csak nézett a nagy szemével, és valami verset szavalt a halálról. Azt mondta, még gimnazista korában kellett megtanulnia. „A lantot, a lantot / Szorítsd kebeledhez / Ha jó a halál; / Ujjod valamíg azt / Pengetheti: vígaszt / Bús elme talál.”

Ebből egy szót se értettem, pedig nem vagyok egy buta lélek.

Előbb a doktorné ért vissza, aztán csendőrök jöttek.

„Meghalt?” – kérdezte a kicsi, kövér csendőr.

„Meg” – mondta a doktor halkán.

„Maguk itt laknak a közelben?” – kérdezte a magas, vékony csendőr.

„Itt” – mondta a doktorné büszkén. „A férjem megpróbált segíteni ezen a szerencsétlen...”

„Papírok vannak maguknál? Mert itt elkerülhetetlen lesz a jegyzőkönyv” – mondta a kicsi csendőr.

A doktor némán nyújtotta az igazolványát. A rendőr olvasta.

„Dr. Kosztolányi Dezső István Izabella?”

„Az vagyok.”

„Izabella?” – csodálkozott a kicsi rendőr.

„István és Izabella, a keresztszüleim keresztnévei.”

„Nem is hallottam még ilyet.”

„Nem hallott még René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilkeről sem?”

„Őszintén szólva, nem” – sütötte le szemét a kicsi rendőr.

A magas rendőr átvette az iratokat.

„Szóval Szabadkáról?”

„Ott születtem.”

„Mi van most ott?”

„Gondolom, szerbek.”

„Kutya rácok! Kutya Szerbia!” – sóhajtott bánatosan a sovány. „Maga orvos?”

„Szülész-nőgyógyász vagyok.”

„Az derék.”

„Ne rajongjon. Csak egy rossz orvos vagyok, biztos úr” – mondta Kosztolányi szomorúan.

„Ha valami rendes doktor sétált volna erre felé, talán még mindig élne ez a szerencsétlen.”

A csendőrök furcsán méregették a doktort. „Talán ivott” – súgta a kisebbik a társának.

Pár héttel később becsengettem Kosztolányi doktorékhoz. A főorvosné nyitott ajtót, a cselédnek biztos tele volt a keze. Az asszonyosság majdnem elejtette a süteményes-tálat, úgy megijedt, hogy senki nem áll az ajtó előtt. Pedig a lelkem ott volt az orra előtt, persze azt ő nem láthatta.

„Csibészek! Miért enged be a házmester ezeket az utcakölyköket a lépcsőházba? Felháborító!”

Aztán szólt a cselédnek, hogy vigyázzon a kölykökkel, és ezentúl azonnal nyisson ajtót, ahogy csengetnek vagy kopognak, ne neki kelljen ezzel foglalkoznia.

Beosontam a lakásba.

„Naccsád, csak azért jöttem, hogy elmondjam, nem henteslegény. Egy bankban dolgozik az úrfi.”

Persze a doktorné nem hallotta. Hogyan is hallotta volna? Élő ember nem hallja, mint mond egy halott lelke. De azért én elmondtam. Biztos, ami biztos. Rajtam ne múljon. Különbösen is, állítólag vannak olyan élők, akik hallják, mint mondanak a halottak. Mondjuk, én még nem találkoztam ilyennel.

Az asszony és a férje éppen kávéztak. A doktor tegnapi munkanapjáról mesélt.

„Tulajdonképpen nem is én műtöttem. Bár jelen voltam. Adtam is néhány hasznos szakmai tanácsot az operatőrnek. Úgy emlékszem. Talán. Mikor a beteg felébredt az altatásból, engem szólógatott. Hálásan mosolygott, piros arca égett, és azt kérte, szeretne egy puszit adni az orvosnak, aki megmentette az életét. Meg teccik engedni, doktor úr? Ezt kiabálta...”

„Még hogy nem vagy tehetséges?” – kérdezte büszkén a doktorné.

„Vak tyúk is talál szemet” – mondta barátságatlanul Dezső, rágyújtott, majd az erkélyre ment, ahonnan – szokás szerint – egész éjjel az eget bámulta. Csak hajnalban feküdt a felesége mellé. A doktor sokáig nem tudott még aludni, egyre csak izzadva, forgolódva nyöszörgött: bálvan, bálvan, bálvan... Az asszony megszokta már, nem ébredt fel, hortyogott tovább boldogan.

Mikor végre Dezső is elaludt, hirtelen a doktorné riadt fel. Sikítózva lármázott, felkapcsolta a villanyt.

„Mi az már?” – kérdezte a doktor félálomban.

„Dezsike, azt álmodtam, hogy én vagyok a kleszczelei rabbi fekete kutyája, akivel romlott húst etettek, és most fetrengve döglődik...”

„Ugyan, drágám, aludj vissza, kérlek. Nyugodj meg végre. Ilyen település egyáltalán nem létezik. Csak egy rossz álom.”

„Nincs ilyen település? Biztos?”

„Tudnék róla” – válaszolta határozottan a férje.

A doktorné megnyugodott, és hamar visszaaludt. A férje meg sokáig álmatlanul forgolódott az ágyban és közben arra gondolt, megint kialvatlanul megy majd reggel a kórházba. Holnap is remegni fog a keze.

Remegett is. Mikor felkelt, remegő kezekkel indult a fürdőszobába fogat mosni. Követtem. Először egy kis kokaint vett magához, csak aztán nyúlt a fogpaszta után. Egyszer csak – hirtelen – hátrafordult.

„Nem látlak, és nem hallak, de tudom, hogy itt vagy” – kiáltotta, majd úgy tett, mintha el akarna kapni, markolászta maga előtt a levegőt. Mintha legyet akarna fogni.

Jobbnak láttam távozni.

„Ki vagy? Hová mész?” – kiabált kétségbeesve a rossz orvos.

„Nem mindegy neked, apuskám? Amúgy meg igazad van, az égben minden este bál van. Mindjárt reggeli nyolc óra. Kezdődik az *after party*.”

Ezt a kifejezést mostanában tanultam, valami olyasmit jelent, hogy a mulatságnak so-sincs vége. ■ ■ ■

Székely-Kovács Péter/Életrajz

CONQUEST

stratégiai verspróza

37.

TURK a kinyíló fehérben, forgó kép a hajló és szélesedő domborulat. Székek piros kockája, egy rekesz vászon, egy négyzet a padlón, felemelt kar az ajtó felé, a reklám kávéscsészéjének utolsó elsiklása a kijáratnál. Egy kis idő van még a találkozóig. Hová ereszkedjen? Ismételt DROP-gomb? Át a légen, le az erkélyre, vagy le a parkba, itt egy kolostor, ott egy pálma. Aztán a PHOENIX SQUARE-en szimatol, orra belelóg az ablakokba, arca törött üveg. Mikor két embere megérkezik, szűk kis sarokba húzódnak össze. Beszélgetés közben a kapitány egy színes buszt pásztáz üres ülésekkel, ahogy robog az úton, eldőlő fák szelében. TURK keze helyén kukafedél, ütné valamihez, de inkább oldalra mutat, a logikai lendület irányába. A szavak hurkainál épületek falára igyekszik fölkúszni. Higgadt napfény váltja a tetőcserepeket. Az esetleges ügynökök a tenger mélységes kékjében. Felrántott trópusok. BOB és a PROFESSZOR lába mellékutcákon edződött. Ezek az utcák piszkos csövek, kéken lopakodnak a nagyobb, feltűnőbb ürességek felé, ahol napkör ül a fejeken. Egy körülkerített idea, egy felülcáfolt ötlet. És a park vagy a zene. Utcarészletek az ugrások forgatagában. A PROFESSZOR előtt nagy útkeresztvezető, bútorszállító autók és kisbuszok. A megadott vonalon

előre. A kapitány tudja, hogy valami nagyobb egység felé tart, de izgalmában is derűsen nézegeti a kiírásokat. HATALMAS FELIRAT. A kémek nem mehettek messze, különben már lóttak volna az utcáknak. TURK szelíden tekint egy ovális alakú sportpályára, ahogy a fehér vonalak átszelik a zöldet. Tervezek egy várost, vagy terveztek egyet nekem, gondolja a kapitány, és egy hirtelen generált bódében válogat a magazinok közül. Egyiken csupa A és C betű, a másik borítója sárga, és nincs rajta semmi. Gondolj a vörös téglákra, nappalisan kinyíló terek. Mint egy szép dinnye belseje. Egészen forró környék. És ha a betűkön végigfut a szem, ha nincs több ajtó, ha az ég kékje már közönyösebben világos, akkor, gondolja TURK, akkor, nem, nem haza kell menni, csak bele kell merevedni ebbe az ácsorgásba, mintha nyár lenne, és nyár is van, de nincs, és nem is volt miért állni.

Kerber Balázs (1990): költő, az ELTE BTK olasz doktori programjának hallgatója. Első kötete *Alsó rendszertelenül* címmel jelent meg 2014-ben, a JAK-füzetek sorozatban.

Haza a mélyben

Legyen a vakondpatkány.
A földfelszínt átszabhatják határok,
de száz méter mélyre nem hatol ideológia,
és a lövegek füstje sem
a mélyben kucorgó kis magyarokra.

Brit tudósok számításai szerint
kolosszális ötlet és bizonyos mértékig
a jövő útja az emberi faj miniatürizálása
öt-tíz centiméteres lényekre,

megoldva az ökoszisztéma
teljes összeomlását, az éhínségeket.
Ilyenek az újarcú magyarok,
és varázskör teremődik körénk.

A magyar tudósok a Marsról jöttek,
és a Föld belsejébe nyitnak utat,
új testet szabva népüknek,
mélyebbre hatolva, mint a giliszta.

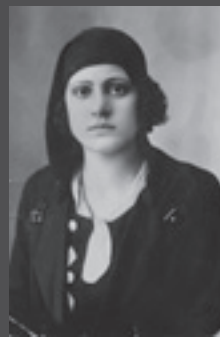
Ha a bolygó mélye Magyarország,
a Föld belseje egyetlen határtalan állam,
a futó homok, az agyagos Föld
Magyarországgá összeállnak.

Legyen vakondpatkány a magyar!
Halhatatlan, fájdalomtűrő szuperlény,
genetikai mutációja az előre- és
visszapörgetett evolúciónak,
lapulva büszkén újabb ezredévig.

Visszük a mélybe álmaink állatseregét,
őrizni kincses temetőket,
új, bundás testünkben elrágcsálni
az időt.

A földbe lóhetnek, ha tetszik,
aki száz méter mélyen fészkel,
annak álmát nem zavarja a csacsogó felszín,
és otthona a hallgatag mély.

Az a való, amit ők látnak,
akkor is, ha fordítva látják a világot.
Legyen vakondpatkány.
Aki ott fészkel, maradjon örök túlélőnek.

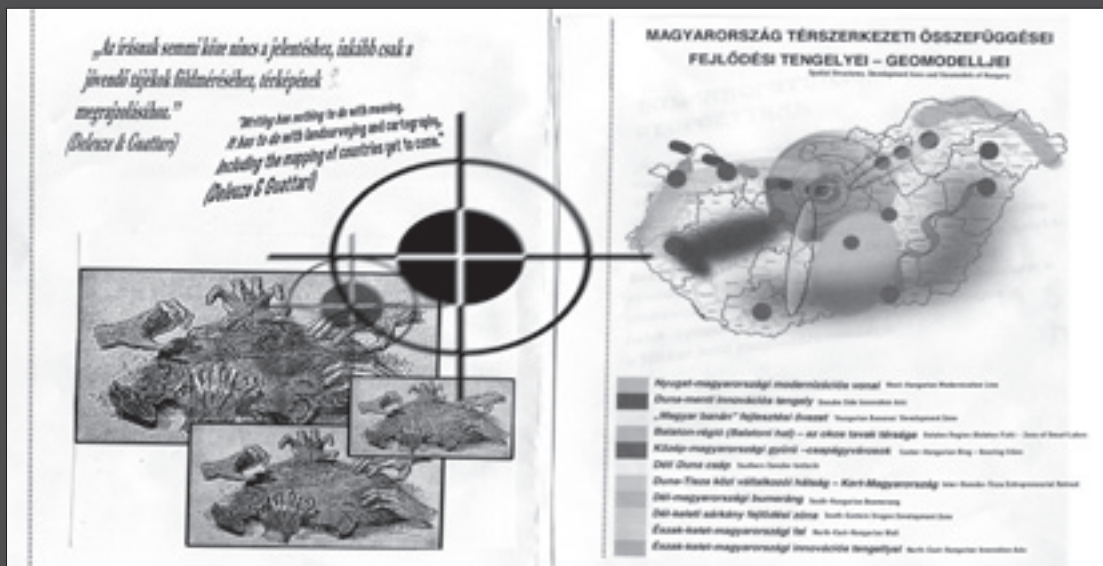
Teleszülöm a nemzethalált

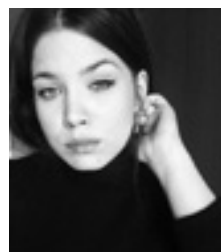
Demográfiai értelemben az ország haldoklik.
Én vagyok a halottak demográfiája.
Elismerem, hogy a család a nemzet építőköve.
Én vagyok a nemzeti család,
építem a halottak országát.

Nem zavar az abortusz.
Az elefántok boldogságában hiszek.
Naponta 100 magyar magzatot gyilkolok meg,
mert a testen belüli élet maga a halál.

Én vagyok a nemzeti család.
Halott magzataim fekete kövek.
Elismerem, hogy abortuszból épül az ország.
Teleszülöm a nemzethalált.

Liszcai Olga Emese (1995): költő. Budapesten él.

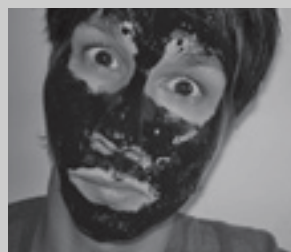

Igaz Szó

Átnézett az üvegen. Közben a farkán húzogatta a bőrt. Gyakran gondolt ilyenkor egy másik férfi metélt péniszére, de Hitler mosolya is izgatta, a vékonyka ajkak mögül előbukkanó fogak. Néha eszébe jutott, milyen volna kiverni őket, hogy aztán már csak a ráncos íny villanna ki derűsen. Legutóbb véletlenül éppen erre ejakulált. Az ondót a hasfaláról gondosan összegyűjtötte a köldökébe. Rácuppantott egy apró üvegcsét, és a vékony bőrt finoman nyomogatva beleírította a spermát. Jó lesz az még későbbre.

Önemésztés

kipakolták a hullaházat az utcán körben álltak az emberek a testeket nézték mennyi összeaszott kihűlt bőr a kórházi ágyon biztos jobban mutattak ezt suttogták egymás közt miközben a nemi szerveket méricskéltek egy nő a tömeg biztonságos takarásában és melegében megérintette az ágyékát vajon mennyire volna fájdalmas beleülni abba a meredő péniszbe erre gondolt abba az arc nélküli péniszbe ami éppen oszlásnak indult a vonások gyönyörűen elmosódtak a test önemésztésében de az a savanykás szag már nem érződött a tartósítószerektől a nő érezte hogy a fehérműje átnedvesedett a saját hüvelyváladékának a szagára gondolt és csak ez tette igazán nyugtalaná

Predator-Semjén

predator

A márciusi ifjak végül a Landerer és Heckenast Központban előállított szondával az űrbe juttatták követeléseiket. A tizenkét planetáris pontot egy kb. 30 cm-es, arannyal futtatott réz hanglemezen rögzítették. A lemezt alumínium tok védi, amin szerepel információ a diszk lejátszásához, és ami feltünteti a műhold indítási helyét. A lemezen a tizenkét, földönkívüliekhez intézett, követelés mellett megtalálható egy korábban az Instagramról már letiltott Kossuth Lajos péniszéről készült dagerrotíпия, valamint egy nyílt forráskódú gépi tanulós szoftver által készített gúnyrajz Haynauról.

De mit kíván a Magyar Nemzet?

Kívánjuk a Delta-kvadráns szobortemetővé alakítását: ahol elfér 100 tonna űrszemét, ott a nemzeti relikviáknak is akad bőven hely!

Kívánjuk Horthy Miklós újratemetését és a Gliese 581e jelzésű óceánbolygó temetővé nyilvánítását! Tudósaink készen állnak rá, hogy Horthy múmiáját az égistre jutassák, és belevessék a habokba, hogy egyszer és mindenkorra tudatosuljon a kozmikus köztudatban: a magyar tengeri nép, és minden csepp víz az univerzumban kicsit a mi Balatonunk is. Ha kell, klónozzuk Horthy hulláját, és addig bombázzuk múmiákkal a planétát, amíg a felcsapó hullámok ki nem mossák végleg a balsorsot a Himnuszról, vagy jól nem laknak a kétfejű úrcápák.

Vadászbolygót Semjén Zsoltnak!

Az Űrkereszténydemokrata Néppárt elnöke Predator-üzemmódra vált: bekapcsolja az álcázó láthatatlanságot, amit eredetileg Habony Árpád luxusbolygó-kiruccanásaira fejlesztettek ki, és a jeges sziklafalnak dőlve utoljára ellenőrzi plazmafegyverét, mielőtt rárontana a havas völgyben tanyázó hóbuckalakókra. Csak azért utazott az OGLE-2016-BLG-1195Lb névre keresztelt jégpokolba, hogy levadásszon párat ezekből a jetyszerű lényekből és páratlan tróféákkal térhessen haza. Ám a táborba érve csak szőrös nőket és gyermekeket lát a tűz körül ülni – unott arccal csámcsognak egy óriáslajhár-csonton. Seholy termetes, izmos hím, úgy tűnik, azok vadászni mentek.

Semjén Zsolt mély levegőt vesz, aztán arra gondol: A kicsukott Isten vasvesszeje az a csend lesz, amellyel eltűri önmagunk istenné nyilvánítását.

Aztán a hóbuckalakókra ront. A perzselt hús bűze. Kinyílnak a sebek rózsái. Vadászkiáltás zúdulás örök hóesésben – a gyilkolás peteburjánzása – mélymagyar énpárolgás, a megváltás muskátlijai elfagynak a halálablakban. Aztán csönd. A vadász unott arccal lép át a hóban vérző szőrös gyerekek és nők rángatózó testén. Majd megpillantja a távolban az iglut,

a jégből emelt kis kupolát – olyan akár egy szentély. Amikor közelebb ér, és a bejáráshoz simul, rájön, hogy valóban az: kántáló szőrös asszonyokat lát a félhomályban, akik a süvítő szél miatt nem is hallhatták a plazmafegyver távoli robbanásait és a táborlakók halálhörgéseit. Egy vajúdó jetiasszony körül ülnek – szorosan tartják szőrös karjaikkal a fájdalomtól üvöltő anyát, aki mindjárt világra hozza gyermekét.

Semjén Zsolt szemei bepárasodnak a könnytől a születés csodáját látva, Predator-nyelven el is kattog egy imát: – Istenünk! Társaiddá választottál ki bennünket az új élet fakasztásában. Kérünk, légy segítségünk az elfogadott élet szolgálatában, nevelésében. Állj mellénk atyai erőddel, jóságoddal, és segíts úgy nevelni gyermekünket, mintha Jézust bíztad volna szeretetünkre.

Hamarosan felsír az újszülött: a szőrös baba győzedelmes üvöltése betölti az iglut. Az anyajeti örömkönnyeivel küzd, szőrös nőtársai gurgulázó dalba kezdenek. Semjén Zsolt ekkor berobban a térbe, és plazmafegyverével átlukasztja a szőrbábák koponyáját. Kiborul a vérkancsó – utoljára a riadtan jégfalat kaparászó anyát csókolja szíven fegyverével, akit még mindig összeköt a köldökzsinór gyermekével. A csecsemő ettől még hangosabb üvöltésbe kezd: mintha megkóstolna egy keveset a halálból az anyai vezetéken át. Semjén Zsolt előkapja vadászését, és elnyesi a zsinórt, majd egy lézer szikével precízen levágja az anyamajom fejét. Egyik kezében a levágott koponyával, másikban a rúgkapáló újszülöttel tér vissza kereszt alakú úrsiklójához. Ilyen pompás trófeákra nem számított: a fejet papírnehézékké aszaltatja, a szőrös babát pedig beadja egy kolostorba, elvégre a tisztátalan húsból is kihajthat a lélek.

Mechanikus pók-kokárdák másznak a szívhúsba – ürügyök lepik el Bécset – Lázár János élőben jelentkezik be egy Allosaurus fészekből. A márciusi ifjak követeléseit tartalmazó űrszonda megközelíti a HD 212657 jelű csillagot.

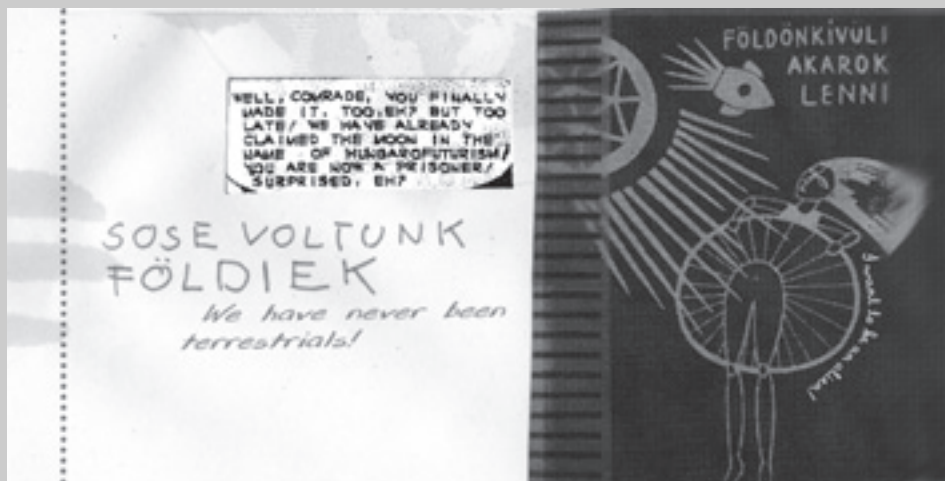
Devizahitelt a Kepler-283c bolygó göteszerű lakóinak! Sztráda-avatót az Androméda ködben! Kívánjuk a Kennedy Űrközpont ECHO TV stúdióvá alakítását!

Megindul a Horthy-vihar az óceánbolygón: a vízbe csapódó múmiák az égig verik a higany szerű habokat amitől közepén átszakad a nemzeti zászlók szűzhártyája. A Szent Korona sztaniolcsónakja – a jogar-ondó tajtékszennye megindul kifakítani a horizont vonalát. József Attila szkafanderben lebeg az űrben: ő most az űrgyermek, a kozmikus csecsemő. Azt recsegi utoljára a rádiójába: – Szeretni kell a csalfa köd-eget, szeretni kell száz csillog enyhe képét, fölnézvén a szív könnyebben feled, és föltalálja tán az örök békét.

Majd egy száguldó űrcirkáló elé veti magát, összezúzódtott teste a világűr éhes torkába pörög.

Komor Zoltán (1986, Debrecen): Nyíregyházán él. Különböző magyar és amerikai folyóiratokban publikált. 2014-ben jelent meg első angol nyelvű novelláskötete Amerikában *Flamingos in the Ashtray* címmel a Burning Bulb Publishing kiadó gondozásában. Második angol nyelvű kötetét, a *Tumour-Djinn*-t az amerikai MorbidbookS adta ki 2014 decemberében, harmadik angol nyelvű kötetét, a *TurdMummy*, a StrangeHouse Books kiadásában jelent meg 2016-ban.

Fotó: Oroskó Ferenc

Anti-pokol

Ki ne emlékezne a XXX. századra? Vénységére Mézga Géza épp oda sóvárgott, elege lett a saját taposómalmából. Ám semmi sem szavatolta, hogy a teleportációból nem lesz valami újabb deportáció, traumadús turistaút. Gézát azonban legyűrte a kiábrándulás és a kíváncsiság, ezért utolsó kívánságot fogalmazott meg jövőbeli ivadékához, MZ/X-hez. Gondoktól görnyedve csoszogott műhelyébe, elővette a fia, a 12 éves Aladár által összetákolts időgépet, amelyet a gyerek a család régi, levitézlett esernyőjéből alkotott meg. Pardon, nem szoltam eddig Géza családjáról. Mézgáné (szül. Rezovits Paula) magas funkciót töltött be az országot irányító Töpörtyű és Igazság Pártban (TIP), elhanyagolta a családját, és fiatalkori szerelme, az alkoholista pártelnök, Hufnágel Pisti szeretője lett. Ez akkora megrökönyödést okozott odahaza, hogy a kongeniális képességekkel megáldott Aladár jobbnak látta, ha minél előbb bontja a sátorfáját, és rövid hatállyal távozik az országból. Többek között azért is, mert az ötödik újjavasztásakor a TIP az Alaptörvénybe iktatta, hogy a magyarok helyes és egészséges táplálkozása érdekében kötelező minden étkezésnél töpörtyűt enni, akár szikkadt, akár nem, és ez alól az uzsonna sem kivétel. A moziban a pattogatott kukorica helyett kizárólag frissen kisütött töpörtyűt lehessen kapni! Az Alaptörvény azt is kimondja, hogy a töpörtyű helyes és egészséges használatáról kizárt a parlamenti vita vagy a népszavazás. Mi fán termett az ellenzék, szól a költői kérdés. A TIP hetedik, bocsánat, negyedik, nem, nem, azon már túl voltunk, tehát az ötödik újjavasztása után az ún. ellenzék legfeljebb arra volt jó, hogy megsózzák a töpörtyűs tálakat a kormánypárt által rendezett töpörtyűs bálakon. A múltat s a jövőndőt letüdőző, ó, a szegény nép természetesen tiltakozás nélkül majszolta jókedvvel, bőséggel a töpörtyűtortákat. Aladár pedig mit sem utált jobban a töpörtyűnél, irány a Nyugat. A nyugati országokban a töpörtyű bezzeg gumicukorból készült, így tiltakoztak a magyar kormány egyoldalú étkeztetési törvénye ellen. Az ellenállást és a szolidaritást bizony komolyan kell venni, szajkózta Churchill is, miután visszatért indiai gyarmati vakációjáról, ahol sikeresen halálra éheztetett vagy szimplán csak halálra fertőztetett pár millió bengáli lakost egyik-másik rendeletével. Erről persze keveset lehetett hallani a XX. században, ám nincs min csodálkozni, ekkor a titok és a takarás volt a divat.

Mielőtt azonban belevesznénk a történelem dzsungelébe, térjünk vissza Mézgaékhoz. Aladár tehát eltakarodott az országból, szeplős nővére, Kriszta pedig a Magyar Töpörtyűszeti Akadémia titkárnői osztályának vezetője, míg az Akadémia elnöke a család macskája, Maffia lett. És a család kutyája, Blöki, Aladár egyetlen hű szövetségese? Több esze volt az em-

bereknél, a Guliverklivel kiröpítette magát a Kutyák Bolygójára, ami nem afféle olcsó disztópikus hely, mint a hollywoodi Majmok Bolygója, hanem szőröstől-bőröstől maga a megvalósult kutyatopia. Mellesleg a szovjetek vastagon tévedtek: Lajka nem pusztult el a Szputnyik 2 műhold fedélzetén 1957-ben, űrhajója a kozmikus turbulencia következtében egy elhagyatott bolygón kötött ki, ahol összefutott Dezsővel, a korcs tacsóval, majd együtt megalapították a Kutyák Bolygóját, nemzetközi nevén a Dogville-t. Blöki tehát Lajkával sakkozik, sőt, Dezsővel kiegészülve közös zenekart is alapítottak. Hogy ezt honnan szedem, nem árulhatom el, és nem is tartozik szorosán a mostani értekezésünk tárgyához.

A mese fonala ott szakadt meg, hogy Géza utolsó kívánságot fogalmazott meg futurisztikus leszármazottjához. Ich habe genug, mein Herr, sóhajtotta azokban a napokban többször is. Torkig volt a töpörtyűinvázióval, az antidepresszánsokkal, a műsorok közti reklámokkal, a csapból is folyó propagandával meg az egész XX. századi nyomorral. Géza megtekerte az időgép jobb, majd bal pótméterét, csillámló spirál tekeredett elő a hangszóróból, végül sisterség, recsegés közepette cérna hangján megszólalt MZ/X:

- Rák Sz Mh tor vár tanszob ér kész! Ne zav!
- Rövid leszek!
- Par!
- Hozzád készülök, ó, rokonom, utókorom!
- Kac-kac!
- Komolyan.

A 125 éves MZ/X gondolkodóba esett. Mielőtt rácsörgött volna Köbüki, épp a bizarr pornófilmekben mélyedt el, ugyanis ez volt az egyik érettségi tárgya. Nem szerette, ha ilyenkor zaklatják, kikötkken a detail-ok megfigyeléséből. Hosszasan birizgálta a kor-

divat szerint földig érő őszsakállát, végigsimított a feje búbján díszelgő, két zöldre festett hajszálán. Rokonnak rokon, csak éppen a XX. századból, aminél alig találni pocskabbat. Hogy szokja meg, hogy itt az orvostudomány az ezotériával szövetkezve lepipálta a parlagfű-allergiát? Arról nem szólva, hogy itt kötelező a nyolcvan általános és negyven gimnázium! Köbükiék pedig a nyolctól is berzenkednek, s inkább a hátsó padsorokban kollektíven maszturbálnak az órák alatt! Nem, nem, ez sehogyan sem lesz jó.

– Aknyav! – sóhajtotta a Rákos Szent Mihályi toronyvárosból.

Géza alig kapott levegőt, fel nem foghatta, hogy utasíthatta vissza. Úgy érezte magát, mint akinek a fejére húzták a XX. század koszos zacskóját. Légszomjjal küzdött, izzadni kezdett a tenyere, végül sírva fakadt. A távoli unoka a fejét törte, mégiscsak a saját vére. A legszívesebben felhívta volna Romhányi Józsefet, a Rákosi Szent Mihályi toronyváros polgármesterét, ám nem akarta zaklatni ilyen apróságokkal, főleg, hogy ez újabb szívességet jelent majd a szívességi listán. Esetleg az újmagyar szótár másik szerzőjét, Nepp Józsefet? Ő mindent tud, ami újmagyarul elgondolható, ám sohasem veszi fel a telefont. MZ/X fel-alá járkált dolgozósobája üvegkalitkájában, amikor hopp, eszébe jutott, felhívja Hazai Attilát, a Hungaroparadicsom ezeréves lakóját. A Hungaroparadicsomot csupán az élők nevezik így, valójában nem mennyország, hanem sem mennyország, sem pokol, a holt lelkek Anti-pokolnak hívják. Hazai Attila pedig az Anti-pokol bevándorlási osztályának vezetője.

– Pill! Van egy öt! – jelezte MZ/X Köbükinék, majd odagurult a forgószékevel a teleportációs készülékéhez. Köbüki szólni akart, semmiképp sem hagyja cserben, ám izgatottságában köhögni kezdett, majd lenyelte a slájmot.

MZ/X masinája három méter magas volt, oldalán barokk díszítésű billentyűzettel, a közepén hatalmas tulipánalakú teleportációs nyílással. MZ/X megnyomta a gép bal oldalán a zöld gombot, zúgás, zötyögés, egy csavar ki is esett, amikor a tulipánalakú nyíláson át előhomálylott Hazai Attila hologramarca. Semmit sem öregedett, vállig érő szőke haja ugyanúgy a közepén elválasztva.

– Szilvia szüzessége! – köszönt előkelő, lebilincselő mosollyal.

– Jó nap kíví! – viszonzta mély meghajlással MZ/X.

Attila kétkedve hallgatta a vén szatyor óhaját, úgy tudta, Mézga Géza már nem él, és nem fért a fejébe, ha valaki nem él, akkor miért tesznek úgy, mintha élne, ha viszont mégis él, akkor mit akar az Anti-pokolban, ahol csak az tartózkodhat, aki már nem él, mert aki nem él, az nem él, és nem olyan, mint az, aki még él.

– De Köb él! Megpusz a sajszáz! Memeg! Rovagy! – fogta rövidre MZ/X, többek között azért is, mert nem volt idő totojázni, ezt a mesét nem *Háború és Béke* hosszúságúra tervezték, nemsokára lejár az idő, és még sehol sincsenek. Attila átérezte a helyzet súlyosságát, ha nem mond á-t vagy b-t, itt reked a történetben, és sohasem kerül vissza többé az Anti-pokolba. Villámgyorsan átfutott az agyán, hogy Mézga Géza magyar ember, a magyar embernek pedig a mennyország elképzelhetetlen, képzeletéből a XX. század kioperálta az imaginációt, mindazonáltal a pokol rémunalmas a maga reprízeivel. Attila, a hunok anti-pokolbeli víg napjai bevándorlási osztályának vezetője előkotorta a fiókjából a szabályzatot, leellenőrizte a magyar kvótát.

– A téli szalámi meg van evődve! – közölte MZ/X-szel, aki futott is az időgéphez elújságolni az örömhírt a szorongástól összetöpörödött Köbükinék.

A sikeres teleportáció után nem kaptunk semmi információt arról, hogy Köbüki hogy él, ha él az Anti-pokolban. Ő elsősorban XXX. századba, MZ/X-hez vágott, az Anti-pokol pedig időn kívüli portéka. Mindenesetre, akárcsak Hazai, nem tért onnan vissza. Mégiscsak létezik egy világ a párhuzamosok univerzumában, ahol a magyar végre megtalálja a jurtáját. Csak az a bevándorlási kvóta ne lenne, mert egyértelműen jelzi: hiába lőtte ki Isten makkja, bírálát vár az echte magyarra. ■ ■ ■

Mókusok

a M+Λ4Λ⚡HΧΞΛ

Előre is elnézést kérek a jelentés olvasóitól, de éppen ellenállhatatlan csuklásban szenvedek és abban a pillanatban a kézírásom össze $\text{H4M4H}\Delta\Delta\text{+}\text{+}$. A mókusalakú űrhajómmal ingázom néhány éve a $\text{ΛH}\text{+}\text{H}\text{+}\text{0H}$ csillagrendszer és egy kék bolygó között. $\text{Λ4}\text{Λ}\text{Λ}\text{M}\text{0}\text{X}\text{Ξ}$, a mi rendszerünkben a mókusok szinte ugyanolyanok, mint nálatok: 18×22×68 cm-esek, zöldek és háromlábúak. Az űrhajó szobái tükrözik a $\text{Ξ}\text{Ξ}\text{1}\text{Λ}\text{4}\text{X}\text{M}$ csillagköz minimalista eleganciáját: bútorozatlanok és minden dekorációt nélkülöznek. A mókusalakú űrhajó sugárhajtóműve a legjobb barátom. Még sose robbant le, $\text{+}\text{Ξ}\text{Ξ}\text{4}\text{1}\text{+}\text{1}\text{-}\text{0}\text{Ξ}\text{Λ}\text{Ξ}\text{4}$: csiklandós rózsaszín szénnel fűtöm, ami a hétlábú csillagközben a legjobb.

Az életem főleg ingázásból áll, de a kekszék édesebbek útközben. A bútorozatlan űrhajó a kekszéken túl is elkényeztetett: órákig ácsorogni nekem az igaz $\text{Ξ}\text{Λ}\text{M}\text{Ξ}\text{H}\text{Ξ}\text{1}$. A munkám mindössze egy kék bolygó feltérképezése, és az adatok az $\text{M}\text{+}\text{Ξ}\text{-}\text{H}\text{1}\text{1}\text{1}\text{1}\text{V}\text{-}\text{Ξ}\text{Λ}$ bolygóra küldése volt. Ott éltek a holdkórosok, akik csak rohadt tököt ettek. Elég bűdösek voltak, de $\text{Ξ}\text{H}\text{1}\text{Ξ}\text{Λ}\text{0}\text{H}\text{1}\text{Ξ}\text{4}\text{Ξ}\text{0}\text{+}\text{0}$, $\text{4}\text{Ξ}\text{H}\text{1}$ kekszet és rózsaszín szén teleportáltak a térképért cserébe.

A mókusok a $\text{Λ}\text{Ξ}\text{Λ}\text{0}\text{H}\text{+}\text{Ξ}\text{0}\text{Ξ}\text{Λ}\text{Ξ}\text{X}\text{X}$ lények a kék bolygón. Egy kicsit imbolyogtak a három lábukon, $\text{4}\text{4}\text{+}\text{X}\text{Ξ}\text{Λ}\text{4H}\text{Ξ}\text{+}\text{0}\text{M}\text{Ξ}\text{Ξ}\text{H}\text{Ξ}\text{1}\text{1}\text{0}\text{+}$, mint egy szőrös fark vagy egy hármasszuronny. A hétlábú csillagközben a szuronnyos üveggyűjtőket Posszeidonnak hívtuk. A Posszeidonok szuronnyal távolították el az üvegeket a csatornákból. $\text{Ξ}\text{4}$, $\text{Ξ}\text{Λ}\text{X}\text{+}\text{H}\text{0}\text{-}\text{1}\text{4}\text{Λ}\text{4}\text{0}\text{+}\text{1}\text{4}\text{4}$, lehet a mókusok mégis máshogyan néztek ki. A súlyuk miatt nem tudtak fára mászni, a békesség kedvéért nem beleztem ki őket, hogy megtudjam, miért ilyen nehézek. $\text{X}\text{4H}\text{Ξ}\text{4}\text{M}\text{Δ}\text{Λ}\text{1}\text{0}\text{Ξ}\text{0}\text{Ξ}\text{4}$, $\text{4}\text{Ξ}\text{H}\text{1}$ az egyik gyengességem a kíváncsiság. A mókusok iránti kíváncsiságom miatt egy ideig a kék bolygó lett az otthonom. A bűdös holdkórosok kaptak tőlem egy utolsó jelentést: A kék bolygón erős $\text{M}\text{M}\text{Λ}\text{0}\text{4}\text{+}\text{0}\text{0}$ működés kezdődött el, amely a számítások szerint tízezer hétlábú csillagközi évig fog tartani. A kolonizáció nem ajánlott. Így időt nyertem a mókusoknak.

Egy erdei faházban élt a mókusok igazán nagy nagymamája. Háromszor akkora volt, mint a többiek. $\text{4H}\text{0}\text{H}\text{1}\text{4}\text{0}\text{+}\text{H}\text{+}\text{0}\text{Ξ}\text{0}\text{+}\text{Λ}\text{1}\text{1M}\text{1}\text{0}\text{1}\text{1}\text{Ξ}\text{Ξ}\text{0}\text{4}\text{1}\text{4}\text{4}\text{+}\text{Λ}\text{4}\text{Λ}\text{Δ}\text{Δ}$. Még így is irigylésre méltóan boldognak néztek ki. Egy időre én is beköltöztem a nagymama házába, de a mókusok $\text{Ξ}\text{4}\text{M}\text{Ξ}\text{1}\text{Ξ}\text{0}\text{Ξ}\text{H}\text{Ξ}\text{Λ}\text{Ξ}\text{4}\text{+}\text{1}$. Addigra elfogyott a kekszem, nem ettem semmit és olyan átlátszó lettem, mint a pénzlevés. Később a további megfigyeléshez feladtam

A szíriuszi magyar rovásírás ABC

The Siriusian-Hungarian Alphabet

A szíriuszi magyar rovásírás ABC

A szíriuszi magyar rovásírás ABC

A szíriuszi magyar rovásírás ABC

a	∕	b	H	c	⊥	cs	⊥	d	N	e	∩
é	4	f	∩	g	∩	gy	∩	h	∩	i	⊥
j	I	k	∩	l	∩	ly	∩	m	∩	n	∩
o	∩	ö	∩	p	∩	r	∩	s	∩	sz	∩
t	∩	ty	∩	u	∩	ü	∩	v	∩	z	∩
zs	∩	y	∩	us	∩	választójel		∩			

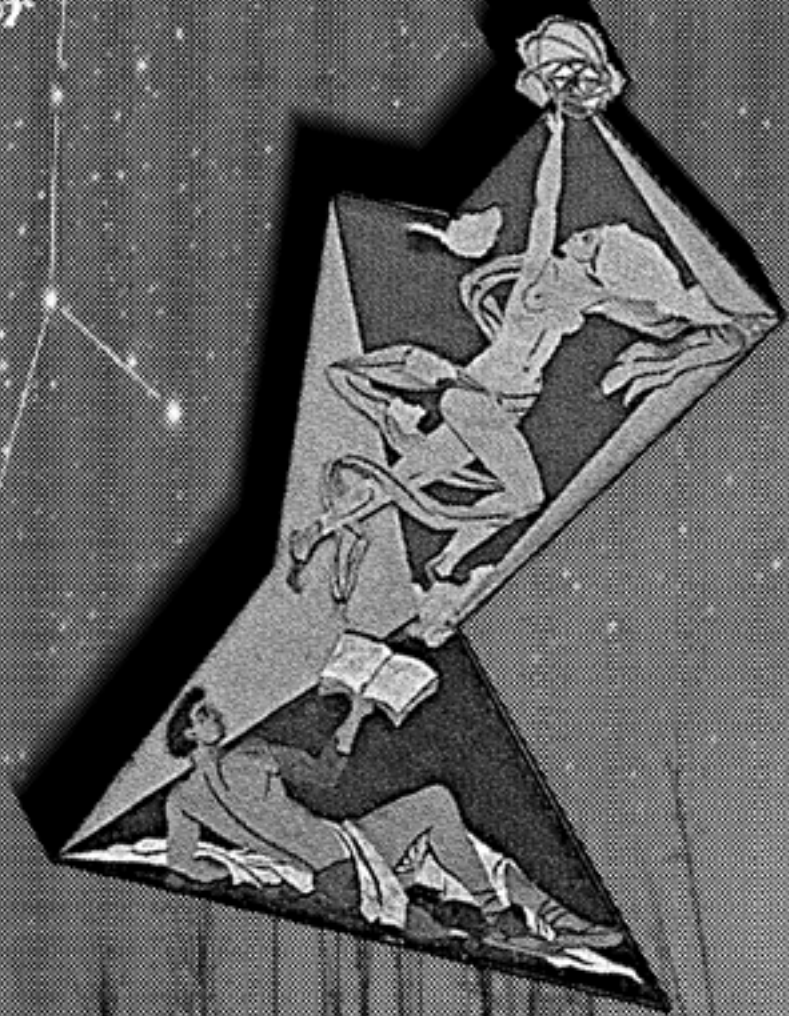
Sirius

M47

M46

M41

Canis Major

István, a király, *Szíriuszi legenda* avagy Vajvas és Kopológ

1.
Okullaré! Zelpidon!
Nauf? Kartehalle!
Möff! Möff!
Fiziofúzió!
3.
Ketten összeraknak egy mondatot
ÁRTOÁ, a művészet mint olyan
Gödrös Mímisz
MINOTAURIÁNA LOMBOS
Farkasfalvy Tele van erővel
Nagy kunszt, ubi is eleve.
7.
Ez egy óriási felszámolás
PÖTISZÍ PÍSZ
FÖRSZ
Ha előre tekintek
DÖ FAUND FONTÁNA 1000 ÉVIG ÁLL.
Mint a rúd amin áll a gömb FARMA
Az isten neve, s annak 1000 Aulája
13.
Amely állandó, felső korlát nélküli
21.
Fejlődik ADAGOLTATTATIK
Az Androméda – köd napolaja.
NATARUKA TÉERVÉ
DECENTRALIZÁLTANDECENTRALIZÁLATLAN
FINOM HOMOKON ANAKANAVUTA
UTCÁIBAN ROSTOKLÓ ÁRAM
EMMA GŐZELÉG.
33.
József Attila
Zörlöny bágyadtan MANALI
A málna zabáltan van.
Föcis pesszimista popó
Szröcc vökökő rohany
Szeretném megérteni,
Hogy a vécésésze orrlukán
Vagy, hogy a frottír föld
Ha betakar már.
57.
A hóésés zúz marta zuzmó
Szokofott mint a tél.
60.
Baszott pénzen szarvasok vömb
Retesze mellett a sík kocsány dömper
Luhar szavaközi lupicsa perece
Lomagol ez a voccus szüretorrluk.

94.

Nem tettem meg már nincs
A középpontból 43 másodperc van
Hátra lesz keksz vagy kávé
Andor tudja, hogy a baltikum
Portugál ama nagy napon ha felkel

100.

Gubó pötty, hiszen ez az EMBER:-
Kezeslábas.
Németh László ,IszonyT19rendszer alatakalonikusan BEVE

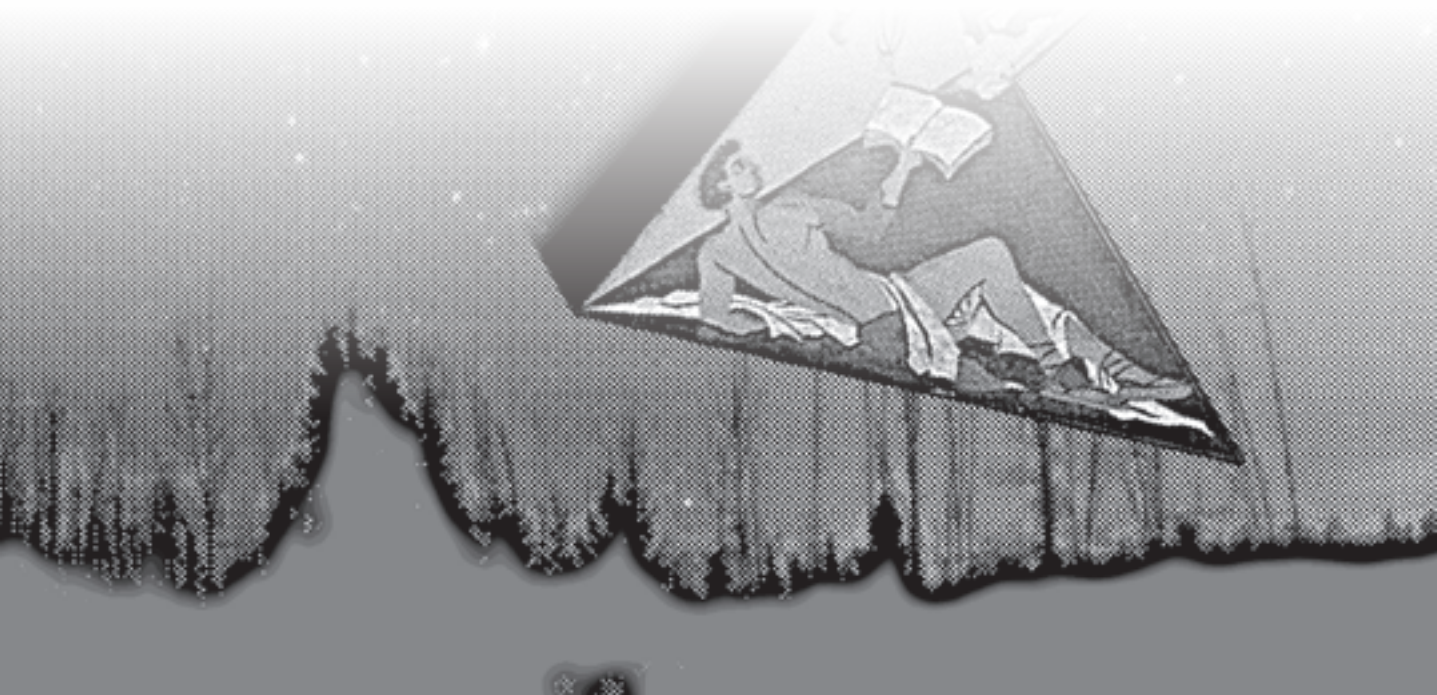
111.

Mike Nylons és TH Anatol split.
aDIZÓ-PARA MUNIK A
FARMERNADRÁG – DÖZÖNY
ZAKITA ZENE MEGÉRINT
A TÖBBI PAKOL GÖRGÖLY HAMVAS BÉLA MELLBIMABJÁBÓL
SZÁLANKÉNT KISZUR A PÓLÓ IDEG
ÖTENDESZTŐ
'NEM viszek ZABOT A MALOMBA LÉPCSŐN.

127.

Vonyarcvashegy

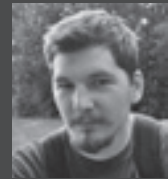
■ **TH Anatol** (1979): költő, performer, zenész. Legutóbbi kötete
MÖMŐ ÖMÖMŐ (2017, JAK-Melting Books).

SPACE ADVENTURES

SIPOS TAMÁS

Krzysztof Varga az UGAR 11 exobolygón

Az első állomás a Farkas Bertalan csárda és űrközpont, majd ahogy kilép az ember, arcon csapja az új magyar valóság; az égi rokonság pásztortüzeinek lobogó lángja. Mindjárt az űrközpont előtt két juhász áll árpádsávos űrruhában a végtelen, kéklő pusztaságban, és a vörösen izzó ostorukkal tarajos rackapók csordákat terelgetnek. Isteni pacalt csinálnak ebből a kaméleonszerű lényből. Még szerencse, hogy öt gyomra van. A talajból olykor vízfodrok csapnak fel, a két juhász pedig szinte táncra perdül a gázturbinákkal felszerelt SpaceX űrruhájukban, és végül rezzenéstelenül és rezignáltak landolnak a víztükrön.

Az attrakciók és a rackapókpacal után az újkeresztény rituálék szerint minden igaz magyarnak tiszteletét kell tennie a technofób busóknál, akik elszigetelve, egy közeli hegygerincen élnek. Az óriás féregkigyóból készült tokány a specialitásuk, amit általában a hegyi tavakban élő sellőfarkas erjesztett tejével öblítik le, azután vad, harcművészeti bemutatókat tartanak, amelyek során – a különböző civil szervezetek sajnálatára – nem mindig élnek túl a bolygót korábban uraló fajok, hisz a búsók asszonyaikat általában állatok friss tetemein hágják meg. Ahogy győzelmi táncukat nézem és csatakiáltásaikat hallgatom, arra gondolok, hogy a több évszázados bukott háborúk és forradalmak gyümölcse mindez. Féltestvéreim a lézerszabályák és- pallosok világának kegyetlen uraivá váltak, mégis Koudela atya bölcs szavai jutnak eszembe:

„Isten valamikor trombiták harsogásával döntötte meg Jerikó falait. A magyar vezérek az LHS1140b exobolygót a magyar ének rettentően felséges erején vették meg.” Bár ő már régen nem él, én általában hallgatom a szellemekre.

Sipos Tamás (1992): műfordító, költő, Budapesten él.

Rózsa Dániel eladja az esőt a töröknek

Szegeden mindig előbb hajnalodik. Holdakat vet ki magából a penészes levegő. A bábák felnéznek a megújuló sugarakra. Ráncokká vedlett ajkaik közül lágy szellőként simogat a magyar nyelv. Körmeiket szamaraink vérével festik. A város méhéből is jól látjuk a szigetet. Oda szülnek minket. Lerakódunk a macskaköves utcákra: polgárok és peték. Arcunk egy kupac gally, testünk szalmabála. Remekül tudunk égni. Hártyás burkunkat csak félelmünkben hagyjuk el. Így történt ez idén ősszel is. Ránk ijesztett cserepes szájpaplásunk alatti gömbölyded fogaink hiánya. Nem volt ilyen rettegés szegeden azelőtt. Most minden feltör. A bábák lassan csomót kötnek az idő fonálára. Kőkényéné Nagy Anna vallomását ajtajainkra festettük piros festékkel.

Hát síkságba és Néma a	ez többé	horgonyt horgonyt nem	vagyok használható	Én, vetők aratók elüszkösödés, kar
Mert bacchánsnő, táncoltam Síró fürdőző	ez ha	szólt összvérek	voltam a	Én, dob könnyében vizitündér
Végül a Csöndesre izomrostok	ez	égetett,	lettem	Én, mozdulatlan füstös halmaza

Holt Lenszkij: 1996-ban született Agárdi Oliver néven Ausztráliában. 2001 óta Budapesten él. Költészettel, zenével, zajjal, festészettel és kísérleti filmekkel foglalkozik. Lenyűgözik a nagy belmagasságú belvárosi lakások és a monokróm színharmóniák.

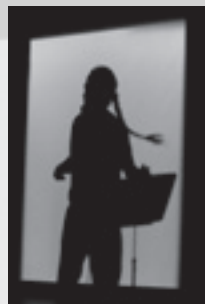
pfz-költemény

pinczehelyi sándornak

[1]

pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 pirospirospirospirospirospirospirospirospiros
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 fehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehérfehér
 zöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 ldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 zöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 ldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 zöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 ldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 zöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld
 ldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöldzöld

Elbocsátó szép üzenet

work in progress seggfej-költemény

Leszarom a szarást!
Leszarom a baszást!
Leszarom a vizelést!
Leszarom az orrfújást!
Leszarom a vízesést!
Leszarom szeleket!
Leszarom a szeletek!
Leszarom a szellemeteket!
Leszarom a szellentés-szeleteiteket!
Leszarom a szellemtelenségeketek!
Mert leszarlak titeket!
Vigyétek a vizeket!
Vigyétek a fákat!
Vigyétek a szeleket!
Vigyétek a földeket!
Vigyétek a tüzeiteket!
Hagyjátok itt az atomot!
A ruszki picsába veletek!
Hozzátok az atomot!
Mi leszünk a robotok!
De nem a ti robotoitok!
Saját programunk van, okosok!
Húzzatok a faszba, van rá okotok!
A ruszki picsába, orosz robotok!
Maradunk a puszta ország szegletén!
Mi a fasznak nekünk oxygen?

Pluto-anarchista vers Ladik Katalinnak

Picsába a jövővel,
elég volt a holnap!
A mát akarjuk örökké,
ha le is kaszabolnak!

Pokolra a szívvel,
elég volt a szerelem!
Éljen csak a csúcsmagány
sápadtan és ridegen!

Francba a jó idővel,
elég volt a Napból!
Ékeskedjen a végtelen,
de csupa sarki fagyból!

Le a barátsággal!
Elég volt a szerelem!
Éljen a sprőd gyűlölet
a pokoltól is innen!

Testvériség, ég veled,
elég volt a népből!
Éljen a szín önkény,
s a hivatalos téboly!

Elég volt a szegényekből,
éljenek a gazdagok!
Le a könyörülettel,
a zsebünk legyen vastagon!

A vérbe a szellemmel,
bukjon el a tudás!
Éljen a tudatlanság,
ha jövedelme busás!

Elég volt az igazságból,
a francba a valóval!
Éljen csak a hazugság,
és révbe a csalóval!

Bukjon az ég a mélybe,
elég volt a kékből!
Éljen csak a szürkeség
s a végtelen zéró!

■ **Szkárosi Endre** (1952, Budapest): költő, performer, irodalomtörténész. A hetvenes évek eleje óta van jelen a hazai és nemzetközi művészeti élet színterein. Irodalmat tanít az ELTE bölcsészkarán. Legújabb könyve: *Véletlenül nem jártam itt*, AmbrooBook, 2018. június 13.

De erről majd később

A délelőtt késleltetés, a délután halogatás. Ezüst hátát villogtatva pörög egy levél a fán, piros a nap a hegy fölött. A levegő édes és baljós, ülsz a teraszon, kezeden póráz. Mintha bőrödbe fúródott tövist próbálnál feltűnés nélkül mélyebbre nyomni, hogy látványa ne zavarja a nyaraló tömeget. Ne ingerelje őket a szenvedésbe csomagolt titkos öröm.

Jön a lány, rád üríti tekintetét, mint egy mézpuskát. Kényes egyensúly, növényi vegetálás, ásványi istenülés. Szia, mondja, hol a kutyád. Miközben ültél a teraszon, kutyád a pórázát elrágta. Hogy hívják, kérdi, és tényleg, hogy. Először a neve, aztán a kutya. Legközelebb saját nevedet fogod elfelejteni, mondja a lány. Előfordulhat, ezek után nem kizárható.

Mint a folyóvíz a parttal, azt teszi veled, lemossa rólad, a fölösleges iszapot. A száján kijövő foszlányokat habozás nélkül magadra veszed. Viszont hiányzik a kutyád, rossz, hogy nincs. Vagy nem is volt, az volt a neve, hogy Nincs, ő volt a kutyád, borítsa feledés. Saját elfelejtésében, saját emlékében szaladgál, farkát vidáman csóválva, feledésfarkát.

Jön a pincér, máris elfelejtet. A felejtés jegyében közelít, a felejtés maszkjában. Nem érdemes rajta rágódni, személye nem kecsegtet új tapasztalattal. Mondjuk a fizetés témáját ordenáré módon feszegetni. Ajkadon gúnyos, megsemmisítő feledésmosoly. A kezéből kitépott számlát szádba gyűrve egyetlen csócsáló mozdulattal egészben lenyeled.

Futó lépteid finoman szétporladnak a téridőben. Távozóban arra gondolsz, milyen műveltek nálunk a népek. Hazamenni, ez is lehetne cél, de valaki éjjel tologatja az asztalt, recseg a bútor. Nem tudsz elernyedni, nem tudod megfékezni a szervetlenné válást. Melledben forog egy henger, szemed örvény, homlokod ugrásra kész. Visszafelé szépülsz, kivirágzol a bukásban.

Nem léptél át egy fűcsomót tizennégy évesen, akkor kezdődött. Nekiveselkedtél, aztán álltál ott percekig a hárosi hobbitelken. Elképzelt és valóságos tövises, zavarba ejtő összetéveszthetlenség. Régen volt, hogy valamit először nem csináltál utoljára, de erről majd később. A huzat megemeli a felső réteget, recés bakelitgombok, a hold sárga szeme.

Hosszú ujjadon kampós köröm, bőrdön gyűrődések és vándorló foltok. Látásod gomolyagszerű. Megnyúlsz, kihullsz, megrogysz. Elfogyva nehezülsz hegygé. Lábadra kúszik a fény, az érzékelő ideg józanul, célszerűen működik. Visszahúzódni a funkció közömbösségébe. Pusztá réssé húlni. Denevér formájú repedés a plafonon, szúnyogra lőttél kispárnával.

Boldogan merültél az idill banalitásába, a közönségesbe, a szenvedés hiányába, rögeszmés egyediségedbe. Cipő hever a sarokban. Nem veszed föl, nem veszel többé magadra ruhát, de erről majd később. Ajtónyikorgás, csövek krákogása. Idegen kezek tapogatják az elpiszkolódott radírbőrt. Udvariatlanság, hogy még mindig itt heversz behorpadva, megkövesedve.

Mielőtt levetkőztetnek, kendőt terítenek arcodra. Hangya vonzolja magát a paplanon. Éjfélre kisimulnak az árkok, ez billent ki. Szemüreged az íróasztalon, koponyád a szekrényben. Természetes hangon beszélgetsz a méznézésű lánnyal nem félelmetes dolgokról, például hogy tálaljon-e neked is vacsorára. Attól fél, hogy van túlvilág, és ott eltűnsz örökre.

Ülsz a teraszon, a folyó kipuffad medréből, széttolja a partot. Rámutatni idegenekre a korzón, apa, anya. Rögeszméktől és mániáktól ellazulni. Az emlékezetnek, az agy zsebének kiforgatása, kifosztása. Szemmé vakarni más sebét, mi lehet ennél kínosabb. Büntetlenül süllyedni saját nívód alá. Az vagy, ami leválva rólad, mást csinált belőled, de erről majd később.

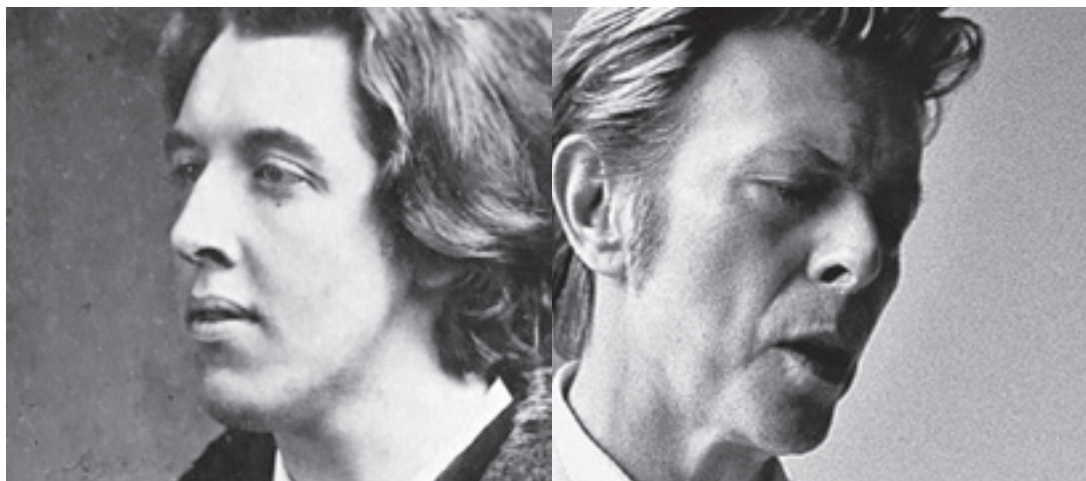
Molnár Gergely írása elé

Molnár Gergely (1950) író, költő, médiaművész jelenleg Kanadában él és Helmuth Spiel! néven egy rádióállomás lemezlovasaként dolgozik. 1977-ben Hegedűs Péterrel és Najmányi Lászlóval megalapította a Spions zenekart, melyet az első magyar punk együttesként tart számon az emlékezet. A Spions tagjai 1978-ban elhagyták Magyarországot, Molnár azóta is külföldön tartózkodik. Soha nem látogatott haza, és úgy tudni, soha nem használja anyanyelvét; magyarországi munkásságát gyakorlatilag kivetette életéből.

Az itt közreadott szöveg vélhetően 1976-ban íródott (témája és koncepciója egybeesik Molnár ekkor készült, ugyancsak Bowie alakjával foglalkozó műveivel), és mind Molnár erősen spekulatív médiaművészeti gondolkodásának, mind a magyar neo-avantgárd David Bowie-kultuszának izgalmas dokumentuma. A századfordulós dandy szépségét a jövőbe (Molnár akkori jelenidejébe) transzponáló Oscar Wilde a múltból szemléli egyedülálló teremtményét: a popsztárt. Wilde és Bowie tulajdonképpen egymás médiumai, mindketten egy különös filmet néznek és egy különös filmben élnek, ahol is egymást alakítják. Ezt fejezi ki a Molnár által megalkotott, a betűk mágiáján alapuló szójáték is a kéziratban: B/O.W./IE. Molnár irományában – mind egyéb szövegeiben is – Bowie a saját világától, a hetvenes évek sűrű Budapestjétől radikálisan elkülönülő alakként tűnik fel. Más világok hírnöke, olyan kozmikus utazó, aki (Tatár György szavait idézve) „az ebben a világban lenni, de nem ebből a világból” gnosztikus léttapasztatát közvetítette Bowie magyar rajongói és bálványozói felé.

(A kéziratot az Artpool Művészetkutató Központ szíves hozzájárulásával közöljük.)

Havasréti József (1964): író, kritikus. Művei: *Alternatív regiszterek* (2005), *Széteső dichotómiák* (2009), *Szerb Antal* (2013); regények: *Úrérzékeny lelkek* (2014), *Nem csak egy kaland* (2017).

Oscar Wilde & David Bowie

Dorian Gray arcképe (fotósorozat koncepciója)

A történet a következő: Oscar Wilde, rettegve mindattól, ami a szépség és a tökéletesség szépségével jár, a pusztulást, az elmúlást kijátszandó, egy médiumot alkot, mely médium csak első megközelítésre önmaga optimuma, valójában egy - bár önmagából alkotott, de idegen lény, amelyet élni próbál. Ez a lény a megfogható környezetben nem létezik, mindazonáltal – tárgyak, mozgások, cselekvések formájában – alkotója által megidézhető – akkor, ha az alkotó képes átalakulni önnön teremtménye médiumává. Oscar Wilde állandó identifikációra kényszeríti magát, ez állandó és tökéletes igazodást jelent valakihez, akiről végső soron csak álomszerű, pontatlan elképzelése van; akinek lassan uralma alá kerül, aki tetteinek elbírálója és meghatározója lesz; akinek habitusát magára ölti. Ez a fantom, melyhez igazodik, s amely őt igazolja, végül is függetlenedik az időtől és a tudattól; az attitűd megtestesíti a filozófiát, az ego-trip véghezviszi a dimenziók közötti kommunikációt.

Oscar Wilde képzeletében megalkotja David Bowie-t. David Bowie Oscar Wilde Dorian Gray-e.

Oscar Wilde a maga kora, a maga információtartománya szerint hasonul a fikció fantomjához, s miközben képzeletében megalkotja az eszteticizmus istenét, Ő maga szükségképpen ennek médiumává alakul: élete – a történet – visszájára fordul – megfelelően a kornak, amelyben megnyilvánulásra ítéltetett. A személy – Oscar Wilde – a film: ő lett az önnön képzeletében élő lény médiumává. Önmaga, reális valósága lesz képzeletének műve, élete és fiziológiai lénye, attitűdje s minden megnyilvánulása együttesen alakítja őt David Bowie alkotásává. Ahogy végigmegegy az utcán szerelme és társalgási stílusa, művei és kritikai érzéke ettől fogva a fantom szándékai szerint valók.

Oscar Wilde egy médiumot teremtett képzeletében, s Oscar Wilde ettől fogva e médium műalkotása. A létrehozott ideális formáció, médiumaként O.W.B/O.W./IE, az előidézett abszolútum közlésformája, kommunikációs eszköze. Oscar Wilde jól érzi ma-

O.W.B|O.W.|IE

gát szerepében, mely lényegesen meg is könnyíti életét: egy olyan életmódot tesz lehetővé, melyben sem felelősség, sem fáradtság nem létezik. A teremtett identifikációs objektum által támasztott alkalmazkodási követelmény könnyűszerrel kiiktatja a környezethez való komplexebb alkalmazkodási mechanizmusokat. Ami történik, az a fantom akaratából történik, a fantoméból, aki az eszteticista szándék, és a független művészi ambíciók teljhatalmú, s ugyanakkor tökéletesen szándéktalan és független ura. Oscar Wilde saját médiumának médiumaként önnön akarata alá rendeli önnön akarát; az individualizmus abszolútumára tör. Az unesztetikumtól, ízléstelenségtől, tökéletlenségtől való félelmében létrehozott egy tökéletes lényt; ettől kezdve mindaz, ami Oscar Wilde, ezen fantom felé irányul. Képzletének termékét a tökéletességben természetesen nem éri el, de elsődleges szándéka megvalósul: örökéletűvé teszi önmagát. Emberi állagának pusztulása nem veszélyezteti valódi ego-ját, melyet a fantomba áthelyezett. A magáról hagyott kép azt jelzi, hogy önnön modellizált akaratának sok követelményét mindenesetre teljesíteni volt képes.

S a fordított történet pörög tovább Dorian Gray öregszik, de a kép egyre szebb lesz. És Dorian Gray törrel a szívében halott, de betegen, megalázottan és szépségtől megfosztottan halott – s halott a kép is, de múlhatatlanul és fiatalon, szépen és ízlésesen. A megalkotott lény, mert *tökéletes* alkotássá lett, saját médiumává tette alkotóját: fiatal maradt, míg Oscar Wilde, az élőlény eltávozott, a közösség bárányaként elpusztult.

És egyszer a mozdulatlan időben megjelent David Bowie: *a film*, abban a korban, amelyben a médiumok az élők, a képzeletbeli lények a racionálisok. És David Bowie képzeletben, az ő kollektív ősen képzeletében is – a többiek mellett – ott él Oscar Wilde, a megöregedő, ámuló emberlény, David Bowie médiuma, akihez igazodik, s akinek létét a genetika idejében köszönheti. És David Bowie, a megtestesült fantom, a kézzelfogható médium megjelent: örökre egyazon formációban; villódzó alak- és habitusváltozásai mind egy időben zajlanak, mert ő maga időtlen, kortalan és megnevezhetetlen; a médium, melybe a személy áthelyezni kívánta önmagát: nem öregszik, szépsége és tökéletessége nem változik: *maga a kép*, mely a megfordult korban – a kifordított tudat korában – láthatóvá lett; a kép, melyet nem érhet bántódás, amely örökre fiatal, távoli és érinthetetlen. A lény, amelyet kikezdetlenül véd a képzeletbeliség izolációja, s amely – mintegy Oscar Wilde álmaként – az individuális tökéletes megvalósításának alternatíváját a legszélesebb kisugárzásban hirdeti.

David Bowie, a látható fantom számunkra nem csupán jelenség; mint abszolút médium jól közvetíti fenti történetünket is. ■ ■ ■

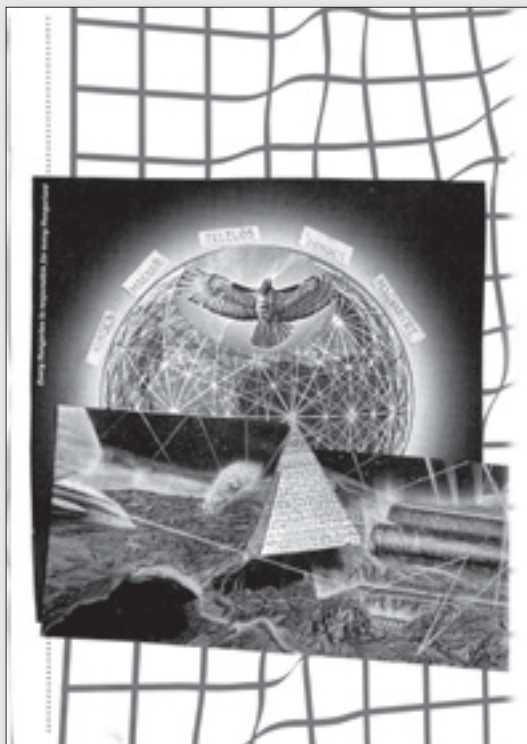

A NEMZETKÉP KÍSÉRTETIESSÉGE és a hungarofuturizmus anakronisztikus nekropolitikája

Aligha becsülhetjük túl Szabó Dezső szerepét a huszadik századi magyar nemzeteszme történetében. A maga éles, olykor kifejezetten szellemes, máskor a rossz ízlés határait súroló publicistikáiban Szabó nemcsak a Horthy-rendszer nacionalista szellemiségű kritikáit keverte az egyszerre atavisztikusnak és modernnek nevezhető, életfilozófiai ihletettségű etnocentrizmussal, hanem éppenséggel egy radikális és demokrata politikai elgondolást is megfogalmazott. Politikai tárgyú publicistikáit átjárja egy sajátosan nietzscheánus életfilozófiai szemantika. Szemben a Horthy-rendszer elavultként és kiüresedettként aposztrofált muzeális, konzervatív nacionalizmusával, Szabó az 1920-as évektől kezdődően egészen a második világháború kitöréséig egy, a magyar nép biológiai adottságaihoz és sajátosságaihoz igazodó nacionalizmust javasol. Nyelvhasználatát áthatják a biológiára való utalások. Életfilozófiai szempontból különösen érdekesítő *A holnap nacionalizmusa és a demokrácia* című 1938-as cikke. A „holnap nacionalizmusáról” írva megállapítja, hogy ez a politikai-ideológiai mozgás „olyan politikai rendszert akar, mely nemcsak népképviselőt, de sokkal inkább a nemzeti munka egyetemének mind fokozottabb, mindennapi részvétele önsorsa irányításában, a közösség életépítésében, a történelmi életben, az államszervezésben.”¹ Szabónál a „holnap nacionalizmusának” hasonlítani kell egy önszerveződő biológiai rendszerre, amely képes és hajlandó is lefektetni a maga életének jövőbeni kereteit. A magyarság nem feudális diktatúra keretén belül alakíthat ki a maga számára élhető teret: a jövőorientált, affirmatív politikának egészen a „történelmi

élet” szervezéséig kell lehetőlnia.² Akár úgy is kifejezhetjük ezt a mozgást, hogy a politika Szabónál organikus metaforisztikusságra tesz szert. Nézete szerint alapvető probléma az állam és nemzet szembenállása. A reakciós, konzervatív rezsim – az „Állam” – életelenes tényező; a hivatalos Magyarország egyfajta parazitaként terül el a társadalom felett. A német tőkével és a német külpolitikai érdekekkel egyre szorosabban összefonódó állam afféle gyarmatként kizsákmányolja a voltaképpeni autentikus magyarságot, a nemzetet, mely a hivatalos, inorganikus felépítmény alatt helyezkedik el.³ Nézete szerint a magyarság elfeledve, a hatalom által megvetve tengődik mint élni akaró mozzanat, ám a jelenlegi politikai keretek nem nyújtanak elegendő mozgásteret az önszerveződése számára.

Szabónál olyan történelmi teleológiát láthatunk, amely egészen hasonlítható a huszadik századi gyarmatellenes politikai ideológusok gondolatmenetéhez: a jelenlegi felépítmények hatalmi úton meggátolják egy valóságos, organikus mozgás megvalósulását. A kolonializmus legfőbb bűne ezen modernista emancipatív diskurzusok szerint – és ehhez konzekvensen tartja magát Szabó is – az elnyomott nép „tényleges részvételének” meggátolásában rejlik.⁴ Márpedig az emancipatív teleológia értelmében szükségszerű a nép-nemzet önfelszabadításának demokratikus forradalma. Az ál-népképviselői formákkal ellentétben a Szabó által vizionált autentikus népképviselő elérheti a lehetetlent: állam és nemzet kibékítését. Ha megvalósulna a manipulációktól mentes teljes népképviselő, úgy szabadon érvényesülhetne az eddig elnyomott életösztön. Sokatmondó, ahogyan példá-

ul a monopóliumok ábrázolódnak ezen nemzeti ön-felszabadító narratívában. „Az összeállítás, a szervezkedés” – azaz a kartellek felállítása – „hatalmat biztosít” a néppel szembenálló kiváltságos csoportoknak „az egész életverseny fölött.”⁵ A Horthy-rendszer által hirdetett gazdasági liberalizmus valójában álca volna, amely elfedi az „életverseny” előre meghatározott beépített buktatóit, kiskapuit és kiváltságait, amelyek mind összeadódva a nemzetnek az állam életéből való kizárását eredményezik. A Szabó által hangsúlyozott teleologikus szemlélet alapján a neo-feudális viszonyok a történelmi haladás kerékkötői. Mint a nacionalista teoretikus fogalmaz, „a demokrácia az embertörténet, a történelmi közösségek természetes belső gravitációja.”⁶ Önmagát irányító, ugyanakkor meghatározható céllal bíró mozgásként tételeződik itt a történelem, amelynek egyik szükségszerűnek vélt állomásaként kerül számításba a nemzeti önrendelkezés. Ezen radikális demokrata nézet szerint a diktatúrának nincsen úgyszólván természeti létalapja. Minden diktatúra hívei a történelem rossz oldalán állnak, és ez meg fogja bosszulni magát a saját, életellenes politikai törekvéseik kudarcán keresztül. Mind a nemzeti szocializmus, mind az egyéb tekintélyuralmi rendszerek természetellenesek, és ennyiben sikertelennek fognak bizonyulni.⁷ Csakhogy végighúzódik Szabó diskurzusán egy, a jövővel szembeni bizakodó mögöttes szemlélet. A jövő nacionalizmusának életet kell hoznia, míg a vele szögesen ellentétes inorganikus, bürokratikus állam nem egyéb, mint halálosztó gépezet. A mesterségesen erőltetett, konstruált nemzetfoga-

lom alkalmatlan a magyar nép túlélésének biztosítására. Helyette Szabó egy organikus, immanens, materiálisan beágyazott önszerveződő nacionalizmust javasol. Vissza kell térni a nemzethez mint végső alaphoz: „a holnap nacionalizmusának minden tényét meghatározó alaplátása az, hogy a Nemzet, az Állam legerősebb, legmesszibb időre ható biztosítéka az, ha a történelmi életrendszerének megvalósítása az egyén életösztönös, belső mechanizmusának mindennapi ténye.”⁸

Szabó nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy az ösztönök körében éppenséggel a halálosztón, a *Thanatosz* is előkelő helyet foglal el. Mi van akkor, ha az élniakarás hiányával már az egyén „életösztönös, belső mechanizmusai” is átfertőződtek? Mit tud kezdeni a „jövő nacionalizmusa”, amint konfrontálódik az önmagát destruáló és megsemmisítő nemzet megbetegedett bensőségességével? Más szóval, mi történik a nemzetfogalommal, amint beárnyékolja azt a kihálás lehetséges jövőbenisége? Elkerülhetetlennek tűnik az a következtetés, hogy a vitalista nacionalizmus akarva-akaratlanul naiv életigenlésből áll, és ezzel kizárja az élet valóságos heterogenitását. Nincsen élet halál nélkül, és szükségszerűen sekélyesnek tűnik minden olyan politikai állásfoglalás, amely képtelen mit kezdeni a végességgel.

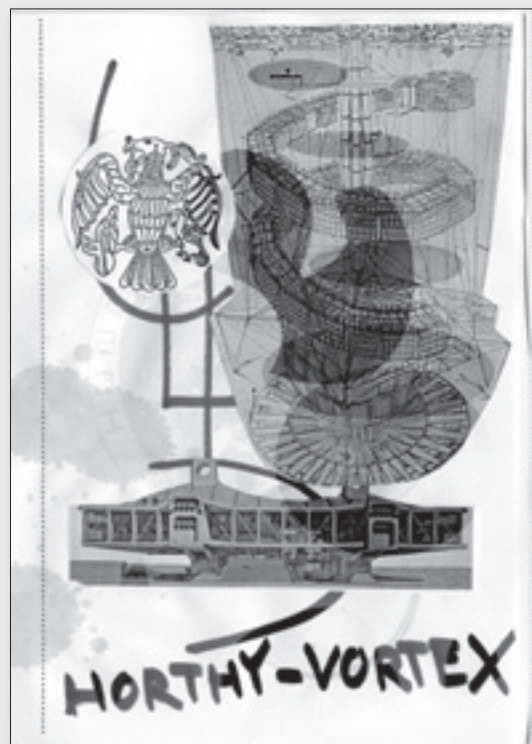
Szabó Dezső vitalista-nacionalista nemzetképével szemben egy egészen eltérő lehetőséget kínál számunkra a hungarofuturizmus (HUF). Teoretikus értelemben a HUF kiutat kínál a szinte kötelező érvényű életaffirmáló politikákból. Minden létező nemzeti koncepció, a baloldalon át a jobboldalig, az élni akarást, a nemzeti túlélést helyezte a középpontba. Ezért is érdekesek a Hungarofuturista Kiáltványnak a magyar parasztság élőhalott jellegére való utalásai. A 2.6.2. pont ekképpen fogalmaz: „Bele kell lépnünk az élőhalott termelésbe, hogy újjászülethessen a magyarság. Kenyérként és húsként esszük meg a magyar paraszt kultúrájának maradványait. A rurális zombi-kultúra kisajátításával visszaemésztjük a faj ősi energiáit.”⁹ Ironikus módon a Kiáltvány szövege önmagára tükrözi Szabó vitalista nietzscheánus nacionalizmusát. Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet egy számottevő veszélyre, amely az irónia stratégiáját választókat fenyegeti, nevezetesen, hogy beletorkollhatnak a pusztá paródiába, amely akarva-akaratlanul a nacionalizmusnak mint elmaradott reziduumnak a pusztá elutasításához vezethet. Nagyon érdekes, ahogyan a HUF-mozgalom a posztkoloniális irodalom felől közelít a magyar realitásokhoz. A posztkoloniális megközelítésmód többet jelent a gyarmati lét elutasításánál, ugyanis számot vet a gyarmati létet elutasító nacionalista álláspontok antinómiáival is. Egyfajta olyan spekulatív gondolat kísérletnek tekinthetjük a HUF-t, amely erejét nagyrészt az egyszerűen antinacionalista, „européerként” azonosítható álláspontoktól való tá-

volságából, másrészt nacionalizmus-kritikájából méríti. A HUF szerzői, Miklósvölgyi Zsolt és Nemes Z. Márió által vizionált „posztmagyar felébredés” keretén belül a magyar nemzeti fogalmiság „fajok sokaságává” hullik szét.¹⁰ A posztkoloniális perspektíva abban segít bennünket, hogy fenntarthassuk a pluralizmus igényét, miközben nem köteleződünk el sem az öngyarmatosítás, sem az egyoldalú, etnocentrikus vitalista politikák iránt.

Elemzésünk elmélyítéséhez teoretikus értelemben egy érdekes támpontot nyújthat Pheng Cheah posztkoloniális filozófus *spektrális nemzetiség* (spectral nationality) fogalma. A HUF-mozgalom önazonosítása alapján „alkonyi virággént” azonosíthatjuk nemcsak a hungarofuturista ironikus politikát, hanem épenséggel minden nemzeti identitást.¹¹ Ehhez temporális értelemben szorosan kapcsolódik az „anakrónia” igénye. A HUF ugyanis elutasít minden linearitást. A kísérletiességtől átszínezett társadalmi térben ellehetlenül mind az öngyarmatosító pozíciók által hangsúlyozott „európai jövő” és „európai fejlettség” mint teleológiai mozzanat, mind a nacionalisták által propagált „szebb jövő”. Egyáltalában minden teleologikus politika leváltását tűzi ki célul a HUF-mozgalom. Mint a kiáltvány fogalmaz, „a HUF feladata a nemzetgép megbontása, kisajátítása és újraprogramozása, mely az anakronizmusok megidézése által megy végbe”.¹² Az újraprogramozás mint anakronisztikus kisajátítás kizárja a nemzet fogalmának teljes elutasítását, ugyanakkor a nemzet feletti politikai formák igenlését is kérdésessé teszi. Átlényegíti a nemzet fogalmát kísérleties, élőhalott, ugyanakkor szaporodásra képes konstrukcióvá, rosszindulatú felbontó-gépezetté, amely még önmagát sem kíméli. Cheah *Spectral Nationality* című kötetének tárgya látszólag távol esik saját, magyar realitásainktól. Témája ugyanis a gyarmati irodalom, különös tekintettel az indonéz és a kenyai szépirodalomra. Itt és most az az érdekes, miképpen alakítható ki egy köztes politika, egy meg nem alkuvó harmadikutas koncepció mentén, amely szégyentelenül dekonstruktivista. A kíméletlenség beolt bennünket az egyik vagy másik oldallal szembeni elfogultság vírusa ellen.

A gyarmati léttel szemben hamar megfogalmazódott az alávetettek részéről egyfajta modernizáló, teleologikus szemlélet. Ezen „dekolonizációs” nézőpont szerint „a nép egy élő szervezet epigenetikus képességeit mutatja fel. Saját belső, racionális törvények alapján fejlődik, amelyeket szembesítenek a koloniális állam nyers erőszakával, erejével és üres törvényeivel.”¹³ Az állítólagos haladással szembenáll a gyarmati állam, Brüsszelt meg kell állítanunk, ha minden igaz. A tagadás tagadása mintegy meghaladná az antitezisként beállított gyarmatosító, gonosz, sátánikus hatalmat, és megteremthet egy dekolonizált teret. Azonban már

a jó és a rossz politikai szembeállítása kapcsán is felmerül a kategóriák összezavarásának, összekuszálódásának lehetősége. A jó Magyarországgal szembenálló gonosz Brüsszel, a nép életével szembehelyezkedő elidegenedett hatalom maga is az élet produktuma, vitalis tényező. Mint Cheah fogalmaz, „a koloniális állam sátánikus. Azonban pontosan amiatt mert a modern tudás élettermelő mágiájának egy félresikerült terméke, kísérti az őslakosok felébredése.”¹⁴ Brüsszel mint kolonizáló-gépezet a nacionalista diskurzusokban, elidegenedett, életellenes negativitásként azonosítódik, olyan pólsusként, amellyel szemben a magát életaffirmáló kuruc magyarnak kötelessége állást foglalnia. Míg a gyarmatosító Európa haldoklik, addig az ellenszegülő, forradalmi nemzeteknek a bennszülött demográfiai fellendülésre kéne alapozniuk.

A konzervatív diskurzusok szerint, Nyugat-Európa szociálliberalizmus által megfertőzött és meggyalázott élőhalott politikai testét terrorista robbantások szakítják szét. Mindeközben a magyar politikai test újra burjánozhat egy jövőbeni, meg nem érkezett engodén demográfiai robbanás következtében. Két robbanékony vízió feszül egymásnak, amelyek – látszólagos szembenállásuk ellenére – egy teljesen tagadáson alapuló szintézisben, egy hiper-robbanásban egybenőhetnek. A HUF tekinthető prófétikus diskurzusnak, amely mintegy megágyaz a két robbanás találkozásának, és perverz xenobiológiai összeállításának. A bürokratikus föderatív struktúrákkal és a központosított 19. századi nemzetállam modernista elképzelésével szemben

a HUF szökésvonalat kínál minden homogenitás előtt: „éljen a nekro-architektúrák anarchiája!”¹⁵

A gyarmatellenes nacionalista megkülönbözteti a jó kísértetet, a szabadság kísértetét a „rossz” kísértettől, a kizsákmányoló globális hatalmi viszonyoktól, amelyek a „kis népet” elnyomni igyekeznek. Kölcsönösen kísérti egymást a spektrális háttérhatalom, és a nem kevésbé spektrális „kuruc” mentalitás. A hagyományos gyarmatellenes politikákban a jó kísértet, az elnyomott, ám a felvilágosodás elveit követve öntudatra ébredő nép mintegy kiűzi és leveti magáról az elnyomó hatalom rossz kísértetét. Ám egyetlen szelleműzés sem lehet teljes, az élet sohasem képes egészen kivetni magából a halált. Cheah szerint a démonűzés ezen gesztusa „nem számolja fel a halált, csupán szublimálja”.¹⁶ Bárhogy is tagadja saját immanens materiális körülményeit, a nemzeti konzervativizmus rezsimje képtelen mit kezdeni a kihalás fenyegető körülményével, a nekro-struktúrák kísérteties tobzódásával. Viszont Európa sem képes mit kezdeni saját gyarmati múltjának katasztrófális, dezintegráló következményeivel sem. A negativitás és a halál árnyékként kísérti a nemzet államot, valamint a gyarmati centrumot egyaránt. A felszabadulás nem oldja fel tézis és antitézis dialektikáját, ugyanis a születőfélben lévő új népek már eleve átfertőzöttek a megszálltság negativitása

által. Eleve kompromittált a nacionalista diskurzus, a nemzeti szellemről szóló alapító-mítosz, hiszen a nacionalizmus kizárólag modern regisztereken keresztül képes önmagát legitimálni.¹⁷ Cheah a korai 20. száza-

di indonéz nacionalista mozgalmakról írva megállapítja, hogy a bennszülöttek önszerveződése is európai, modern technomediális eszközökön, elsősorban napilapokon keresztül zajlott. Nem tiszta felület a médium, egyáltalán nem semleges, hiszen át van itatódva a modernitás hatalmi logikájával. Arról a dilemmáról van itt szó, hogy az elnyomottak láthatóvá tétele nem hogy a szabadság ügyét szolgálja, hanem éppenséggel a foucault-i értelemben vett ellenőrzést (surveillance) is szolgálja. A modernitás azt ígéri a gyarmatosítottak számára, hogy a nyilvánosság átláthatósága egy jobb, demokratikusabb, civilizáltabb társadalmi jövőt garantálhat. Szüntelenül hallhatjuk civil szervezetek részéről az átláthatóság fontosságáról szóló mantrákat. Csakhogy, mint Cheah figyelmeztet, „a kritikus nyilvánosság által lehetővé tett átláthatóság az üvegház teljes ellenőrzésébe is átcsaphat”.¹⁸ Azáltal, hogy írástudókká, úgynevezett értelmiségiekké válunk, nemcsak a szabadságnak ágyazhatunk meg, mivel a nyilvánosságba való részvétel a teljes leolvashatóságot és átkódolhatóságot is magával vonja. Átlátszókká válunk, az interioritásunkat feltáró kísértetekké lényegülünk át a modernitás különböző élőhalott technikáin keresztül. A HUF-mozgalom felismeri ezen veszélyt, és a kódok összezavarásának parodisztikus stratégiájával válaszol: „a HUF követi, zaklatja, és megszállja a nemzetgépet, majd ráakaszkodik, hogy addig irritálja az ideológiai kódot, míg végbe nem megy a túlazonosulás.”¹⁹ Szemben a vitalizmussal, a nemzeti életenergiákat középpontba állító politikákkal, a HUF a negativitás irányába tereli a nemzetgépet, egészen a végső beomlásig, ahol antivitalista, zombifikálódott energiák törhetnek föl a bezúzódot struktúrákból. Szökésvonalat nyit meg az erőt felszabadító írás számára. Legyőzve a kódok vámpirizmusát, a HUF által mozgásba hozott írás a maga parazitizmusát juttatja érvényre, és fecskendezi be a felbomló politikai testbe. Olyan szellemírásról beszélhetünk, ahol az író nemcsak egy másik személy nevében alkot, hanem egyenesen a saját nyelvén belül maradva, mégis idegenként, kisebbségként alkot egy kihálófélben lévő kísértetszerű közösség számára és nevében. Úgy kisebbségi, hogy a teljes entrópia jövőbeni többségének hangját juttatja érvényre, hibridizálja azt a nacionalista vitalizmus parodisztikus, nekrotikus kifordításával. A nemzet jövőbeni hulláját gyalazza meg ez a perverz szellemíró, aki a halott nemzet kísértetének nevében belefolytatja a negativitást a 19. századi modernitás tetemébe. 1848-at el kell temetnünk egy kollektív világosi fegyverletével keretén belül. A 48-as eszmék végső soron beletorkollnak a Világos helynév által jelölt sötét felvilágosodásba. Szemben a felvilágosító íróval, akinek célja valamilyen összemzeti Bildung, a sötét felvilágosodás által informált degenerált szerző az „anti-Bildungot” valósítja meg. A Cheah által elemzett indonéz regény főszereplője,

Jacques Pangemanann, egy öngyűlölő, francia kulturális mintákat követni igyekvő hivatalnok, aki a holland hatóságokat szolgálja. Ám a két kultúrkör egymásnak feszülő ellentéte Pangemanann degenerációjában ölt testet. Megismerés és felvilágosodás helyett a férfi belecsúszik az alkoholizmusba és az örületbe. Pangemanann számunkra megmutatja a degenerált művelődés lehetőségét: „a halál munkája a degeneráció és félrekultiválódás folyamata, egy olyan anti-Bildung amely megöli a jövőbeni élet lehetőségét.”²⁰ A sötét felvilágosodás az európai kulturális mintákat kiforgatja, és belecsúsztatja egy félresikló művelődésbe, amely már alig különböztethető meg a szintizta műveletlenségtől. Az alkoholista hivatalnok képe az önnönmaga életképtelenségébe belepusztuló, reprodukcióra, sőt hiteles reprezentációkra sem képes európai modernitás jövőtlenségének emblémája. Az alkoholizmus és a degenerált, delíriummal átfertőzött szellemírás olyan mozgás, amely „keresztülfolyatja a vágyat az összes elrendeződésen, súrolja a szegmenseket, anélkül, hogy leragadna, mindig egyre messzebb viszi a deterritorializáló erő ártatlanságát, mely maga a kiút (a skiz-törvény).”²¹ Az anti-Bildung következtében a nemzettest alkotóelemei zombifikálódnak, gondolat nélküli átlátszatlan automatákká lényegülnek át. Az átalakulás nem mindig hoz szükségképpen fejlettebb, előnyösebb vagy hasznosabb állapotot, sőt a változás éppenséggel egy politikai projekt kudarcát is jelölheti. Démonikus mechanikussága okán az anti-Bildungot végző degenerált, deterritorializált szellemíró leépíti az önreflexivitás európai normáit, és önmagában is felszámolja a reflexivitás képességét.²² A sötét felvilágosodás mint momentum azzal szembesít bennünket, hogy a felvilágosult modern ész összeegyeztethetetlen az étellel. Szóba sem kerülhet az ész domesztikálása, a tudásnak az önnönmaga hasonmásaként, dublőreként funkcionáló zombifikálódott étellel való kibékülése. Képtelenség bármilyen alkímiai művelettel a modern európai értelmet átváltani élő húrra: „azon körülményként, amely megengedi az államnak a kialakulófélben lévő nép-nemzet megkísértését, a modern ész kísértetiessége egy olyan maradvány, amely nem konvertálható élő húrra.”²³ Hasonlóképpen, a HUF egy átválthatatlan pénznemet jelöl, olyan fizetőeszközt, amelynek nincsen úgyszólván helye a világ devizanemei között. A magyar forintnak az összeurópai fizetőeszközre, az euróra történő leváltásának közgazdaságtanának, racionálisnak és felvilágosultnak tűnő igénye mögött is felfedezhetjük a nihilizmus potencialitását. Akkor válhat magyar fizetőeszközzé az Euró, amikor már felbomlott és megsemmisült az euró zónája. A HUF-ot felváltó EUR egy kísérteties eurófuturizmus zombifikálódott pénzneme, amelyet a Hungarofuturista mozgalom szellemírói táplálnak bele egy entropikus kommunikációs kör-

be. Ha követjük a kísérteties nemzetfogalom által kijelölt utat, megállapíthatjuk a racionalitásnak az étellel való kibékíthetetlenségét mint ontológiai adottságot. Ám tovább bonyolítja ügyünket, hogy az átválthatatlanság, leválthatatlanság körülménye egyáltalában nem zárja ki az átjárhatóságot. Sőt, a kölcsönös kísér-

tés már eleve feltételezi az átmenetiségnek egy olyan zónáját, amelyben végzetes tranzakciók, sőt népeségcserek mehetnek végbe. Xenobiológiai szempontból a demográfiai válság – mint krízisjelenség – felveti a „posztmagyar honfoglalás” rémképének kifordíthatóságát.²⁴ A magyarság eltűnését és demográfiai összeomlását követő elnéptelenedő terület szellemíróként való belakása egy lehetetlen csere, amely az eltűnésben oldja fel a kísértetek átlátszóságát.

Nem feledhetjük mindezzel együtt, hogy az eltűnés sohasem teljes. A kihalt magyarság helyét kísértetek sokasága veszi át, amelyek egy inorganikus, posztmagyar tudatossággal fertőződtek át. Mint Nemes Z. Márió fogalmaz a *Hungarofuturista kísértetképzés* című tanulmányában, „a hangarofuturizmus fantomszerű látogatása az organikus »kificamításához« vezet, mert a szerveset, szuverént és lineárisat »rosszul rögzített« protézisként leplezi le.”²⁵ A HUF stratégia olyan dekonstrukció, amely nem felbomlasztani igyekszik a konformista nemzetgép struktúráit, hanem a túlazonosuláson keresztül meghív, megidéz irritáló hatású anakronizmusokat. Voltaképpen olyan politizálásnak nevezhető, amely a következő felismerésből fakad: „a kísértet, akár a partizán mindig »kint« van (az éjszakában, az erdőben,

az udvaron stb.), de ez a távollét folyamatosan beszűrődik, kopogtat, hírt ad magáról, vagyis fáradhatatlanul jelen van mindabban, amit bensőségességnek képzelünk.”²⁶ Olyan szellemidézés a HUF politika, amely számításba veszi az anakronizmuson alapuló szellemidézés pszichopolitikai hatékonyságát. Szemben az leegyszerűsítő vitalista nacionalizmussal, nem problémamentes, eleve adott, organicitásként képzei el a nemzet testét, sokkal inkább ambivalens, okkult materialitások által átítatott élőhalott jelenlétnélküliségként. Saját, szubverzív időt fecskendez a nemzet fogalmának kiszáradt csonkjába és az arról szóló narratívákba. Erőteljesen préseli bele az anakronia, az élőhalottság halálos ajándékát a mumifikálódott, ám reanimálásra képes nemzetfogalomba. Mindez együtt jár egyfajta

temporális deszinkronizációval, amely megbontja a lineáris időperspektívát, és egy „szétzilált, önazonosságától megfosztott jelenlétet” állít elő.²⁷ Ezen a ponton találkozik a csődöt mondott dekolonizáció a modernizáció csődjével, és a kétfajta teleológia összeomlása egymásba olvaszt organikus és inorganikus darabokat. Ráébredt bennünket arra, hogy eleve lehetetlen volt minden tiszta különbségtétel a romlatlan élet és a romlott inorganikusság között. Az elnyomó intenzitások belefutnak és keresztülfolynak elnyomott lágyságokon, a gyarmat ideje kísérti a posztkoloniális állapotokat. Egymást másolják a felszabadulás és az elnyomás kísértetei, egymás dublóreiként játsszák el a történelem végének egymást ismétlő, örökké visszatérő felvonásait. ■ ■ ■

IRODALOM

- CHEAH, Pheng (2003) *Spectral Nationality. Passages of Freedom from Kant to Postcolonial Literatures of Liberation* (New York: Columbia University Press)
- DELEUZE, Gilles és GUATTARI, Felix (2009 [1975]) *Kafka. A kisebbségi irodalomért* (ford. KARÁCSONYI Judit, Budapest: Qadmon Kiadó)
- MIKLÓSVÖLGYI Zsolt és NEMES Z. Mária (2018) *Hungarofuturista Kiáltvány* link: <http://www.litera.hu/hirek/hungarofuturista-kialtvany>
- NEMES Z. Mária (2018) "Hungarofuturista kísértetképzés". In: NEMES Z. Mária (szerk.) *A jelen időzítése. Művészet és időtapasztalat*, 90-99.
- SZABÓ Dezső (2007) *Tanulmányok, esszék* (Budapest: Kortárs)

JEGYZETEK

- 1 Szabó Dezső (2007) *Tanulmányok, esszék* (Budapest: Kortárs), 428.
- 2 Szabó 2007: 429.
- 3 Szabó 2007: 430.
- 4 Uo.
- 5 Szabó 2007: 424.
- 6 Szabó 2007: 425.
- 7 Szabó 2007: 420.
- 8 Szabó 2007: 427.
- 9 Miklósvölgyi Zsolt és Nemes Z. Mária (2018) *Hungarofuturista Kiáltvány* 2.6.2. [továbbiakban HUF Kiáltvány] link: <http://www.litera.hu/hirek/hungarofuturista-kialtvany>
- 10 HUF Kiáltvány 2.1.
- 11 HUF Kiáltvány 2.7.
- 12 HUF Kiáltvány 3.3.
- 13 Cheah, Pheng (2003) *Spectral Nationality. Passages of Freedom from Kant to Postcolonial Literatures of Liberation* (New York: Columbia University Press), 309.
- 14 Cheah 2003: 312.
- 15 HUF Kiáltvány 1.2.2.
- 16 Cheah 2003: 330.
- 17 Cheah 2003: 330-331.
- 18 Cheah 2003: 331.
- 19 HUF Kiáltvány 3.5.
- 20 Cheah 2003: 305.
- 21 Deleuze, Gilles és Guattari, Felix (2009 [1975]) *Kafka. A kisebbségi irodalomért* (ford. Karácsonyi Judit, Budapest: Qadmon Kiadó), 121.
- 22 Cheah 2003: 311.
- 23 Cheah 2003: 332.
- 24 HUF Kiáltvány 3.7.
- 25 Nemes Z. Mária (2018) "Hungarofuturista kísértetképzés", 93. In: Nemes Z. Mária (szerk.) *A jelen időzítése. Művészet és időtapasztalat*, 90-99.
- 26 Nemes 2018: 94.
- 27 Nemes 2018: 97.

Horváth Márk: Budapesten élő filozófus és kutató, az Absentology társalapítója. Kutatási területe a posztmodernitás, a poszthumanizmus, a spekulatív realizmus, a virtualitás és digitalizáció, pesszimizmus és nihilizmus a filozófiában, felbomlás és végesség, sötét ökológia, illetve Bataille és Baudrillard filozófiája. Számos nemzetközi és hazai konferencián adott elő és folyóiratokban publikált. 2016 márciusában jelent meg az első könyve *The Isle Of Lazaretto* (Lovász Ádámmal közösen). Nyáron jelent meg a *Látomások a lefejezésről* című műve Lovász Ádámmal, amely magyarul elsőként mutatja be Georges Bataille filozófiai gondolkodását. 2017 végén jelent meg a halál és a digitalitás kapcsolatát feltáró *A halál nekromediális szimulációja* című könyve. Jelenleg a spekulatív realizmust bemutató kötetten dolgozik.

Lovász Ádám: filozófus, jelenleg az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Filozófiatudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Legutóbbi munkája a Gondolat Kiadó gondozásában megjelent *Az érzet deterritorializációja* (2018) című filozófiai monográfia, amely az észlelésnek egy ökológiai elméletét dolgozza ki. Kutatói és alkotói elfoglaltságai mellett a *Philosophical Views/Filozofski Pogledi* című nemzetközileg jegyzett folyóirat társszerkesztője.

B Ö L L

Válogatásunk elé

Heinrich Böll 1939. augusztus 28-án vonult be az osnabrübcki Winkelhausen kaszárnyába. 1945. április 9-én esett amerikai hadifogságba egy kis sauerlandi falu, Brüchermühle közelében. Belgiumot, Hollandiát megjárva, 1945. szeptember 15-én engedték vissza egy bonni gyűjtőtáborból a civil életbe. Ő maga úgy gondolta, hogy már 21 évesen, négy nappal a második világháború kitörése előtt fogságba esett: a német hadsereg hadifoglya lett. A törvény erejével, egyetlen levelezőlappal – a behívó parancscsal – tőle független hatalmak döntöttek sorsáról. Kiszakították civil életéből, és bezárták az egyenruha börtönébe. 1939-ben Böll a kölni egyetem bölcsészkarának hallgatója volt, és már három éve írt verseket, elbeszéléseket, regénytörödékeket nagy eltökéltséggel, írói pályára készülve. Ebben támogatta családja, baráti köre, szereleme, Annemarie Cech is, akit egy rövid szabadsága alatt, 1942. március 6-án feleségül vett. A pályakezdő íróból katonaként szorgos levélíró lett. A nagycsaládban élő szüleinek és Annemarie-nak szinte naponta írt: néhány sort vagy hosszú beszámolót, mikor mire volt ideje vagy levélpapírja. Böll 1985-ben bekövetkezett halála után felesége elhatározta, hogy összegyűjti a családnak írt leveleket, és kiadásra előkészíti őket. E fontos kordokumentumokat érezhetően – és néhány esetben számomra is ellenőrizhetően – minden utólagos beavatkozás nélkül rögzítette, csupán a neki szóló leveleket fosztotta meg személyes-bensőséges vonatkozásaiktól: legépelésüknél következetesen elhagyta a megszólítást és a záró sorokat, és jelezte, ha egyéb helyen is eltekintett a csak kettőjükre vonatkozó részek lemásolásától. Terjedelmes anyag keletkezett így, amelyben nem ritka az ismétlés, hiszen Böll a különböző címzetteknek szóló levelekben azonos időszakról lényegében azonos dolgokat írt. Ezért az a két kötet, amely 2001-ben először tette közzé a katonai szolgálatot teljesítő Böll leveleit, válogatás eredménye. De a 878 levél 1115 oldalon tartalmilag így is teljes képet ad Böll kiképzéséről és részvételéről a II. világháborúban – Osnabrückkel kezdődően (1939. augusztus 30.) és a Sieg folyó menti Oberaueelig bezárólag (1945. április 3.).

Osnabrück légvonalban mintegy 200 km-re van Kölnytől, Brüchermühle csupán 50 km-re. De közben Böll a háború hat évében bejárta Európa hadszíntereit a La Manche-csatorna partján lévő Cap Gris-Nez-től a Krim-félsziget keleti csücskéig. 1944-ben csapattestét újra útnak indították Franciaországból Romániába. A katonavonat útja Magyarországon át vezetett Jászvásárra, ahonnan rövidesen kórházvonat hozta a sebesült Böllt Magyarországra, innét tért vissza Franciaországba. Az alábbiakban az ezen a „körüton” írt leveleit közöljük. Ez is csak válogatás, de lényeges információvesztés nélküli. Egyedül annak

a debreceni levélnek a fordítását sajnáltam elhagyni, amelyben az iskolai térképeket tanulmányozó Böll ezt írja szüleinek: „Magyarország szép ország, és körös-körül hegyekbe van csodálatosan becsomagolva, ahogy ez a domborzati térképen jól látszik.” De a „szép vagy Magyarország”-téma – kritikus megjegyzések mellett – a kiadott levelekben így is többször elhangzik.

Hogy kerültek hozzám Böll levelei német publikálásuk előtt? 1987-ben Szegeden tartottuk meg az első nemzetközi Böll-szimpoziumot: Böll 70. születésnapjára emlékezünk, és műveinek kritikai kiadását készítettük elő. Ebből az alkalomból Annemarie Böll elküldte nekem férje „magyar” leveleit, hogy a szimpózium kapcsán kiadhassuk őket. Egy levél meg is jelent a szimpóziumot kísérő kiállítás katalógusában magyarul is, a többinek pedig elkészítettem nyersfordítását. Kajtár Mária az Európa Kiadó lektoraként kiadásra ajánlotta őket. De a tulajdoni joggal rendelkező örökösök végül többségi szavazással visszavonták az Annemarie Böll és Viktor Böll által kilátásba helyezett engedélyt, azaz az indokkal, hogy a levelek nem jelenhetnek meg más nyelven előbb, mint németül. Ez a tiltás még ma is fennáll arra a 17 Magyarországon kelt levélre vonatkozóan, amelyek nem olvashatók a kölni Kiepenheuer & Witsch kiadónál megjelent 878 levél között.

Ugyanakkor itt kell megköszönnünk René Böll támogatását és a Kiepenheuer & Witsch kiadó nagyvonalú gesztusát, amellyel a folyóirat javára lemondott a közléssel kapcsolatos jogdíjról.

A levelek olvasása közben két dologról nem szabad megfeledkeznünk. Egyrészt arról, hogy Böll ezeket a leveleket nem „kiadandó hagyaték”-nak szánta. Nem íróasztalon születtek, de a legkülönbözőbb, írásra alig alkalmas helyeken és helyzetekben, hol egy zsúfolt marhavagonban kuporogva, hol egy tanteremben leszórt szalmán ülve. Kézírással, javítás vagy másolás lehetősége nélkül. Életjelek ezek, nem irodalmi levelek vagy kísérletek. A megfigyelésekből, az alkotási folyamatba beépülve, majd csak 1946 után keletkeznek rövid történetek, regényrészletek, anélkül hogy ezeket a leveleket elővette volna. Másrészt arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a német tábori posta forgalma 1940. március 12. után szigorított katonai cenzúra felügyelete alatt állt. Nem csupán katonai titkoknak számító dolgok közlését torolták meg, de tiltott volt minden, amely alááshatta a hadsereg harckészségét. Böll írótagja, Wolfgang Borchert börtönbe került e szabály megsértéséért! Böllt nem érte ilyen baj, bár kifejezetten merész volt ebben a vonatkozásban is. Talán bízott abban, hogy a feleségének írt, még felesége által is csak nehezen olvasható leveleit a szúrópróbákra kötelezett, túlterhelt ellenőrök kisilabizálás nélkül továbbengedik. De a cenzúra damoklész kardja mégis mindig ott lebegett a feje fölött, s néha nehéz megítélni, levelében mi szól a cenzúrának, és mi a feleségének. Különösen azokban az összefüggésekben van ez így, amelyekben beavatja őt kockázatos tervébe: a kínálózó lehetőségek keretében a katonai parancsnokság helyett saját kezébe kívánja venni sorsának alakítását.

A levelek dátumozását a fordításban egységesítettük a leggyakrabban használt forma alapján. Böll szívesen jelölte a hónapokat római számokkal. Mindenütt megadtuk a napokat és a Böll számára fontos katolikus egyházi ünnepeket is. A megszólítás nélküli levelek feleségének íródtak, az Annemarie Böll által kihagyott részekre pedig szögletes zárójelbe tett három ponttal utalunk, megkülönböztetésül attól a három ponttól, amelyet a fiatal Böll levélíróként és elbeszélőként is előszeretettel használt. A szüleinek és testvéreinek írt leveleket – összhangban a német kiadással – teljes egészükben közöljük. ■ ■ ■

Bernáth Árpád (1941) a Szegedi Tudományegyetem professzor emeritusa. Kutatási területe: irodalomelmélet, a Goethe-kor német, a XX. század német és magyar irodalma. Heinrich Böllről 1964-től kezdve számos tanulmányt írt magyar és német nyelven. (Legutóbb: *Heinrich Böll és Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij*. In: Kelemen Zoltán / Tóth Ákos (Szerk.) *Hogy jó és szép tettekben leld gyönyörűséged. A 80 éves Fried István köszöntése*. Szeged: Tiszatájkönyvek, 2015. és *„Wenn ich danken müsste” – Heinrich Bölls literarische Vorbilder vor und nach 1945*. In: *Ästhetik und Ideologie 1945*. Hg. Detlef Haberland. München: De Gruyter Oldenbourg, 2017.

Levelek

Válogatás Heinrich Böll tizedes tábori postájából

a háborúból

1944. V. 19. – 1944. VIII. 6.

Bruck, 1944. V. 19. Péntek

Megálltunk a magyar határ (Lajta) előtti utolsó nagyobb helység állomásán.¹ Megmosakodtam, megborotvákoztam, és a fűvön fekvé próbálom kipihenni az éjszakai alvás esztelen megpróbáltatásait. Ma reggel a csodaszép Bécsi erdőn keresztül haladtunk, hogy aztán, sajnos, Bécszet magát elkerüljük. Utunk Magyarországon keresztül is nagyon érdekes lesz. Minden virágzik és ragyog, a természet pompázik, és az élet szép lehetne, a mi életünk, amely eddig semmi más nem volt, csak háború és gond. [...] Egy hét múlva ismét többet fogunk már tudni. Akkora új címem is lesz, és reménykedhetem, hogy postát kapok.

Bruck a. d. Leitha, 1944. V. 20. Szombat

Már másfél napja itt tanyázunk Brückben, és még néhány napig itt is fogunk maradni; új barátommal² nekiindultunk, és megnéztem magamnak ezt a bájos, a régi Ausztriát idéző kis városkát, nagyon bájos és idegenszerű kis város, nagyon keleti, balkáni, és mégis német; bőrvön nélkül, saját szakállunkra, engedély nélkül kószálunk a takaros város utcáin, nagyon szép és van egy barokk temploma is. El tudnám képzelni, hogy Beethoven itt alkotott.³ Ó, minden oly nagyon szép és békés itt, tavasziasan szép és valóságos, és az emberek nagyon szimpatikusak.

Most itt ülünk egy takaros, valódi osztrák kávéházban, és limonádét iszunk; épp cigarettát ajándékozott nekem egy kedves asszony.

Bruck, 1944 V. 20. Szombat

Ma reggel engedély nélkül bementem a városba, de most rajtakaptak, és egy ideig minden negyedóránban teljes felszereléssel kellett sorakozóra jelentkeznem. Időközben átvészelttem ezt az egzcíroztatást, és most ismét a városban vagyok, ezúttal egy másik kávéházban, és ismét Neked írok, de most engedéllyel vagyok itt. A városka valóban remek hely, egy

csodálatos, kedélyes és szép osztrák barokk fészek nagyon keleti jegyekkel; ha betekintek a csendes mellékutcákba, mindig azt gondolom, hogy egy lengyel vagy ukrán városkában vagyok. Izgat és csalogat az ismeretlen, és mégis elszomorít, mert igazi könnyörtelenséggel mutatja saját életünk otthontalanságát. Épp a szép barokk templomban voltam,⁴ és egy kicsit imádkoztam magunkért és életünkért.

Útközben, 1944. V. 21. Vasárnap

Ma éjszaka váratlanul elindultunk, és ezen a ragyogó vasárnap délelőtt már végig Magyarországon haladt a vonatunk, és most röviddel Budapest előtt megálltunk. Bizonyára hamarosan meglátjuk ezt a szép várost; mindannyian rettenetesen fáradtak vagyunk, mint keréketörtek fekszünk a rémségesen szűk vagonban.

Magyarország szép, nagyon titokzatos és derűs, minden békés itt, már a budapesti hangokat halljuk [...] A múlt vasárnap ebben az időben mentünk együtt a Bitsch melletti táborból Bitschbe, az esőben; most itt is elkezdett esni, csodálatos, enyhe májusi eső...

A magyarok mindenütt a vasút mentén állnak, és két kézzel integetnek... Olyan fáradt és bágyadt vagyok, az utazástól is, meg az örökös kenyérevéstől is. Ne légy szomorú ezek miatt a rövid levelek miatt, rettenetesen nehéz itt még összekuporodva is annyi helyet találni, hogy elég legyen a levélíráshoz. Hogy hová tart az utunk, még nem tudjuk, de én Téged ellátok naprakész hírekkel.

Útközben, 1944. V. 22. Hétfő

Az idő valóban csodálatos: tegnap fantasztikus viharban és szakadó esőben vonatoztunk keresztül a pusztán, és gyanítom, hogy még mindig csak a kellős közepén vagyunk. Budapestről éppoly keveset látunk, mint Bécsből, elhaladtunk mellette, de sokáig, igen sokáig a Duna mellett futott a vonatunk. Magyarország valóban szép ország, csendes, titokzatos és életerős. Most nem messze vagyunk Debrecentől. Majd három napja szakadatlanul esik, és már előre félünk, ha ki kell szállni abban a borzadályos és barátságtalan Romániában a sárba és pizsokba.⁵

Útközben, 1944. V. 22. Hétfő

Még mindig Magyarországon döcög a vonatunk, és valószínűleg még az egész nap Magyarországon át utazunk. Tulajdonképpen ma már Romániára számítottunk; ily módon napokkal meghosszabbodik az utazásunk. Mindannyian átkozódunk a vagonok zsúfoltsága miatt, de mindannyian tudjuk azt is, hogy az igazi nyomor akkor kezdődik csak, amikor elhagyjuk a vagonot. [...] Bizakodom, annál is inkább, mert kedves bajtársakra találtam. Komolyan gondolom, hogy még júniusban Nálad leszek. Magyarország valóban szép ország, titokzatos és életerős; valóban vágyakozva nézem a békés falvakat a csinos, tarka ruhás nőkkel, akik tegnap, vasárnap férjük karján mindenütt sétálni mentek. Így megyünk el látszólag az élet mellett, de csak látszólag. [...]

Az ember mindent megtanul. [...] Még azt is, hogyan mosakodjon, borotválkozzon, hogyan írjon levelet egy több mint 40 emberrel teli vagonban. A háború valóban minden dolgok atyja.⁶

Útközben, 1944. V. 23. Kedd

Még mindig Magyarországon döcög a vonatunk; tegnap Debrecenben voltunk, ahol titokzatos módon – Jack barátom⁷ és én – igen értékes pengőkhöz jutottunk,⁸ amit aztán rögvest igen értékes pálinkává és cigarettává váltottunk át. D.-ben meglehetősen sokáig áll-

tunk. Így aztán egy személyvonatban hosszasan együtt lehettünk a magyarokkal is, és megfigyeltük ezt az egyszerű, szegény és csendes népet. Ma már a Tisza mentén megy hosszán a vonatunk; a Tisza lassú, agyagos, melankolikus folyó fantasztikus törékeny kompokkal, amelyek fáradt ökröket meg teheneket visznek a túloldalra...

Mindig mélyebben és mélyebben hatolunk be a jó Magyarországra, amely itt már mindinkább Romániához kezd hasonlítani...

Éppen két orsó cérnát adtam el igen nehéz körülmények között, hogy hozzájussak még néhány pengőhöz. Az ellenértékéért egy elkenődött tábla csokoládéhoz jutottunk, és mindenki ihatott egy üveg jó sört. A legrosszabb az egész utazásban a szomjúság, bár ismét hűvöstre fordult az idő. Hidegek az éjszakák ezekben az idegen országokban, amelyek felkeltik a vágyakozást.

Útközben, 1944. V. 23. Kedd

Egyre messzebbre, egyre távolabbra kerülök Tőled, egyre mélyebbre és mélyebbre az ismeretlen és hideg idegenségbe, ebben a guruló házban, amely szűk és barátságatlan; Isten legyen mindnyájunkhoz kegyelmes; ó, szomorú szívvel és mélabúval nézem a parasztokat a tarka ruhás feleségeikkel, akik mindenütt ott állnak az aprócska vasútállomásokon, és tágra nyílt szemmel néznek a vonatunk után.

Útközben, 1944. V. 25. Csütörtök

Tegnap talán 30 kilométernyit jutottunk előre, őrijítő tempóban döcögtünk a Kárpátok között, fantasztikus, magas, erdővel borított hegyek veszik körül a vasútvonalat, és egyre hidegebb lesz, jelezve, hogy már meglehetősen magasan vagyunk. Tegnap egész nap egy kis magyar vasútállomáson vesztegeltünk, ahol cigarettáért csencseltünk; én egy pár régi nadrágtartóért és két orsó cérnáért 200 csodálatos cigarettát kaptam.⁹ Aztán meglehetősen merészen néhány kilométerre eltávolodtunk az állomástól, és megfigyeltük a magyar lakosság nagyon, nagyon békés életét, megnéztük kedves kis házaikat kívülről és belülről, és végül cigányok kezére kerültünk. Hosszasan elidőztünk egy ócska bódében, és egy fantasztikus szépség a tenyerünkéből jósolt. Valóban egy fantasztikus nő volt, fantasztikus a légkör, így rongyos, vigyorgó, szemtelen kölyköktől és asszonyoktól körülfogottan; egyébként azt jósolta ez a nő, hogy a nemsokára kiszabadulok a »szolgaságból«, és boldogan élek »szép feleséggel«. Ó, remélem nem haragszol! Nagy örömet okozott az emberiség e közjátéka! Kirándulásunk végén mégiscsak nyugtalanok lettünk, és egy óra elteltével visszarohantunk a vonathoz, de már messziről láttuk a mozdony füstjét, és megnyugodva megálltunk egy pihenőre.

Útközben, 1944. V. 26. Péntek

Még mindig Magyarországon döcögünk, már négy teljes napja. Úgy tűnik, már a Kárpátok kellős közepén vagyunk, mert mindenütt csak hegyek; hogy hová utazunk, nem deríthetjük ki, mert nincs térképünk, és nagyobb helységeket nem érintünk; minden nap hidegebbre és esősebbre vált az idő, így állapítjuk meg, hogy főleg keletnek tartunk...

Lassacskán az utazás kínszenvedéssé válik; az emberek nagy része egoista, és nem viselkedik ésszerűen, és ha az ember este nem fekszik le idejében a szalmára, arra kényszerül, hogy egész éjszaka valahol összekuporodva üljön; az ilyen szoros együttlét ennyi emberrel mértéktelenül fárasztó, és rendszeren nem lehet aludni, mert egy félóra sem lehet rendszeren kinyújtózni és pihenni. Nagyon örülök, hogy itt igazán normális bajtársakra találtam, nagyon kedves emberek, akikkel lehet beszélgetni. Tulajdonképpen örülni fogok annak, ha megérkezünk, akkor az élet újra emberi formát kap.

Útközben, 1944. V. 27. Szombat

Ma éjszaka, hat nap Magyarország után, áthaladtunk a román határon, és jó tíznapnyi úttal a hátunk mögött közeledünk a célunkhoz.¹⁰ Mindenki mértéktelenül ideges, és eszténként fantasztikus harcok játszódnak le az alváshoz szükséges néhány centiméternyi helyért. A kenyéren és vízen élés és ráadásul ezek a valóban nyugtalan éjszakák felőröltek bennünket, a nyugalom majd csak ott tér vissza ... a hadikórházban. [...] Remélhetőleg a kirakodás után azonnal sor kerül a bevetésünkre, lehetőleg késedelem nélkül, csak nem hátul várakozni és szolgálatban lenni. Remélhetőleg nem fog most oly sokáig tartani, mint legutóbb.¹¹ Nyolc hosszú hónap! [...] Holnapután pünkösöd, akkor már felfejlődünk, vagy éppen bevetésben leszünk. [...] Már két napja vonatozunk a fenséges Kárpátokban, hegyek, vad szurdok, végtelen erdőkön és nagyon kedves völgyeken keresztül, távoli rétekről és magaslatokról pásztorfiúk és -lánykák üdvözlik a vonatunkat bártortalan integetéssel.

Útközben, 1944 V. 27. Szombat

Még néhány óra, talán még egy fél nap, azután kipakolnak bennünket, talán épp holnap, pünkösdkor, először újra elől leszünk. Isten legyen hozzánk kegyelmes...

Tegnap este óta megint szakadatlanul esik, hideg van, és meglehetősen leromlott a hangulat a vagonban. Legtöbbjük egészen fiatal srác, akik először kerülnek ki a frontra. Ó, én is tartok egy kicsit az első órától; már kerek fél éve, hogy elkerültem a frontról. Június másodikán lesz pont fél éve! [...] Nagyon bizakodó vagyok, és tele reménnyel, valóban, ha a szívem nehéz is egy kicsit.

Keleten, 1944. V. 28. Pünkösdvásárnap

Tegnap késő este elértük utunk célját – Jassyt –, és későn rakodtak ki bennünket, a sötét, ismeretlen városban masíroztunk, de 12 órakor már a szálláshelyünkön voltunk. Én egy iskolamester kiűrtett házába kerültem – itt várjuk a beosztásunkat.¹²

Távolról lehet hallani a front moráját... A város csodálatosan épült néhány dombra, amelyeket egészen beborítanak a zöldellő, virágzó fák, pompás látvány, sok a fehér épület hatalmas tornyokkal, valóban fantasztikus, ó, szép ez a város teli idegen emberekkel, egészen idegen és újszerű, különös keveréke a romániaiak és a balkáninak, valóban érdekes; de alig jutunk be a városba. Újra és újra csak sorakozó és sorakozó, és várakozás, várakozás valamire, ami soha sem következik be; holnap valószínűleg megkapjuk a végleges beosztásunkat. Nyolcan alszunk együtt egy kis szobában a földön, de legalább kinyújtózhatunk, és csodálatosan alhatunk; itt minden nagyon nyugodt; talán holnap megkapjuk a beosztásunkat.

Keleten, 1944, V. 29. Pünkösdhétfő

Ma reggel hat óra óta talpon vagyunk – most épp délután hat óra van – fantasztikusan felmálházva, újra és újra az eggyel magasabb szolgálati helytől az eggyel alacsonyabb szolgálati helyre vonulva.¹³ Hát végre most már a századunknál vagyunk, és innét még egyszer hat kilométer az írni szoba, és mindenüvé e vég nélküli város, Jassy esztelen macskakövei vezetnek; ezeket a városokat végtelenül nehéz leírni; teljesen rendezetlenek, nélkülöznek minden szilárdságot és formát, de csodaszépek. Ha messziről nézzük őket, csak a zöld, csodálatos fákat látjuk, néhány fehér, nagyszerű tornyot és néhány magas, szép épületet a napfényben, közben ez a város nagy, végtelen, sőt egészen modern és keleti, keleti! Nagyon-nagyon szomorú voltam. [...] Fáradt is szegény lábammal,¹⁴ de most végre egy órára megpihenhettünk, és 14 nap óta először rendesen meleget ehattunk. Mindjárt

visszamegyünk a századunkhoz, amely egy Jassyn kívüli kaszárnyában várakozik nyugodtan. [...] Én mindenestre azt kívánom, hogy nemsokára, nemsokára bevensenek bennünket. [...] A távolból idehallatszik a front morajlása.

1944. V. 30.

Reggel 8 óra van, amikor itt ülök és írok, hátam mögött egy vad estével és egy rossz éjszakával; tegnap egy váratlan riadó miatt meg kellett szakítanom a leveletem; a hadtáptól sietve vissza kellett térnünk a századunkhoz, vad rohanásban a város köves utcáin át; az egység már indulásra készen állt, és egy perc szünet nélkül azonnal indultunk ki a frontra, hosszú és erős menetben egy csodálatosan enyhe, csillagfényes, holdvilágos éjszakán. Ma hajnali két óra óta a gödreinkben várakozunk egy erdőben, miközben a tüzérség már hosszú órákon át lövi az orosz vonalakat, és a páncélosaink fantasztikus tömegben vonulnak fel, és mi várunk a támadást elrendelő parancsra.

Isten nálam van. [...] Félelem nélkül megyek a harcba... Üdvözetem Anyámnak és a többieknek.

Románia, 1944. VI. 2. Péntek

Még tegnapelőtt, a pünkösöd utáni szerda reggelén, az utolsó támadásnál hat órákor, 20 méterre az orosz vonalaktól megsebesültem.¹⁵ Ezúttal szó szerint »vasat« kaptam a »keresztcsontomba, a bal vállamba, három veritábilis szilánkot, igen kellemetlen dolog, mert se lefeküdni, se leülni nemigen tudok; nem tudom, kétlem, hogy ezúttal ez elég lesz-e ahhoz, hogy Németországig visszavigyenek, de mégis legalább egy vizontlátásban reménykedem. [...]

Közben már a kórházvonatban fekszem, amely bennünket valószínűleg Dél-Magyarországra fog vinni, hogy aztán onnét még egyszer továbbvisznek-e, nem tudom, de szeretném remélni...

A legutolsó napok valóban rémesek voltak. Nagyon boldog vagyok, hogy a Jóisten ilyen módon kimentett. Őrületesen melegek voltak az utolsó napok, rettenetesen porosak, és nem volt egy csöpp innivaló sem, és élelem sem volt, így mentünk az egyik csupasz magaslattól a másikig, mindig nehéz tűzben; ó, ez valóban a pokol volt. Aztán ahogy beesteledett, másodszor beesteledett, ismét csak beástuk magunkat, pihenés helyett, reggel aztán azonnal megindult a döntő támadás, amelyben az utolsó pillanatig részt vettem. Pont, amikor megsebesültem és úgy-ahogy bekötöztek, orosz páncélosok törtek be, és nekünk futnunk kellett; ezzel egy időben orosz gyalogságtól feketéllett minden – 50 méterre előttünk! Ez volt a legrosszabb, ez a menekülés, de Isten megmentett és megőrzött, és én tiszta szívből köszönetet mondok Istennek! Remélem, hogy egyszer még élőszóval többet is elmondhatok Neked. Túlságosan bágyadt vagyok ahhoz, hogy mindent leírjak, add át mindenkinek üdvözetemet.

Addig ne írj, míg meg nem adok egy címet.

Útközben, 1944. VI. 3. Szombat

Korán reggel egy kis magyar falunál álltunk meg a Kárpátokban, a sínektől balra és jobbra erdővel borított magas hegyek vannak, és a kis állomást néhány csendes ház veszi körül, amelyek alig látszanak ki a magas farakások mögül. Egy rövid sétát tettem. Mindenki alszik még a vagonban, és csodálatos érzés egyszer igazából egyedül lenni; még nagyon korán van, reggel 5 óra vagy fél hat; az állomáson néhány fáradt pályamunkás tesz-vesz, meg lerongyolódott favágók, igazi »hegyi emberek«, akik rémülten és álmétkodva nézik az én vészesnek mutatkozó három véres szakadásomat az ingemen. Itt minden olyan kimondhatatlanul békés, ezeknek az embereknek a háború megnyilvánulása egy hosszú sze-

relvényt megtöltő véres sebesültek formájában valóban rémes lehet, vonatunk 50 vagonból áll, és minden hely foglalt.

Tegnap este sokáig ültem egy kis sámlin a nyitott vagonajtóban, és bámultam a csodálatos tájat a holdfényben. [...] A nyugtalanság nem hagy aludni; számunkra olyan sok forong megint a kockán, vajon láthatjuk-e egymást, vagy sem. Ó, én remélek, remélek, remélek, és egyelőre hálásak lehetünk azért, hogy már »úton« vagyok.¹⁶

Olyan boldog vagyok, hogy írhatok Neked, kezem-lábam sértetlen, futni is tudtam, különben biztosan ottveszem. A sebek a hátamon ugyan nagyon fájnak, de el lehet viselni, és egyelőre annak örülök, hogy Jassy poklából kinn vagyok.

Az én csapatom tartalékrésze most Metzben van, vele találkozóhelyeink sorába egy új és idegen város kerülne.¹⁷

Magyarország, 1944. VI. 4. Vasárnap

Minden olyan, mint egy álom, három hete ebben az időben, vasárnap délután, együtt utaztunk Saarbrückenbe, s most fél órányira úti célunk előtt, ma reggel 5 óra óta itt vesztegünk, és várunk egy mozdonyra; örülni fogok, ha végre kórházba jutok; a sebemet csak el kellene ismét látni, mind jobban fáj és nagyon gennyesedik, és Németországig csak nem megyünk. A vonatnak itt a végállomása Magyarország legdélebbi csücskében, és mi Brassó közelében kerülünk kórházba. Minden olyan, mint egy kaland. Borzongva gondolkodom azokra a napokra Jassyban; ismét mindent elvesztettem, csak zubbonyom és a nadrágom van meg, a fényképeid, a Bibliám és a pénzem és a dohányzacskóm;¹⁸ meg az én régi, hűséges kísérőim, nagyapád zsebkése és nagyanyád pénztárcája van meg még; ezen kívül minden elveszett, egész málhám, a Tőled kapott »tartalékolt« levelek, amelyek nagy részét még el sem olvastam,¹⁹ minden borotválkozó- és mosdóholmi, dohány, harisnya, ezek közvetlenül az oroszok kezébe kerültek. Tíz perccel sebesülésem után orosz páncélosok támadtak meg ugyanis bennünket, és vagy 30 méterre orosz gyalogosok feketéltettek előttünk legjobb felszerelésben; mivel a páncélosokkal szemben teljesen védtelenek voltunk, nem maradt más hátra, mint a menekülés, és így mentünk aztán örületes golyózáporban hátra, rendezetlenül menekültünk, miközben tüzeltek ránk a páncélosok meg a gyalogosok; természetesen engem nagyon akadályozott a vasam a keresztcsontomban, csak a zubbonyomat tudtam felkapni és minden erőmből az életemért futni!! Az egész egy teljesen fej-és vezetést vesztett menekülés volt, s ez rettenetesen megrázott; abban a néhány percben, miközben egy harckocsi tíz méterre mellettem haladt el, és közben rohantak felém a gyalogosok, miközben én meglehetősen tehetetlen voltam, átéreztem az abszolút halálfélelmet. [...] Mindig, mindig köszönjük meg az Istennek, hogy engem ott megmentett, és örvendjünk és legyünk hálásak, hogy most már hosszú időre megszűnt az életveszély számomra, és ez a sebesülés talán még a viszontlátást is meghozza.²⁰

Magyarország, 1944. VI. 5. Hétfő

Közben kipakoltak bennünket a vonatból,²¹ de nem kórházba kerültünk, mert az tele van,²² hanem egy sebesültgyűjtőhelyre, ahol harmincan fekszünk földre fektetett szalmazsákokon. Böven van itt poloska is. Nem valami szép itt, de van egy otthonunk és egy tábori postaszámunk (40828/2. Zug²³). Jót tenne, ha kaphatnék egy súlyos bombatámadás-károsodást közlő táviratot, akkor megpróbálhatnám elérni, hogy hazai kórházba juszak. Ezek csak képzelgések, de talán megvalósíthatók. A helység neve Sepsiszentgyörgy, egy kedves városka, ma délután körül akarok nézni egy kicsit benne. Megpróbálok levélpapírt is vásárolni, szívesen írnék a szüleimnek is már, mondd meg nekik, kérlek, hogy nincs levélpapírom, és egyelőre pengőm sincs, hogy vegyek. Van itt minden, bor, pálinka, sütemény, de minden csak pengőért, így tantaluszi kínokat élünk át. A sebemet a sebesülésem óta még senki sem nézte meg, holott egy jókora kis luk van a hátamban, ami igen rendesen fáj is. A háborúnak nemsokára, nemsokára vége kell hogy legyen. Örületes for-

mákat vesz fel. Egyelőre mindenestre biztonságban vagyok, és fedél is van a fejem felett, és ami a legfontosabb, hogy Te ne legyél szomorú, én valóban hiszem, hogy talán még viszontlátjuk egymást; Isten eddig ugye mindig megsegített [...], továbbra is bízunk kell benne, és hálásnak lenni. Itt van velem új barátom, Jansen is, és ez valóban nagyon-nagyon sokat jelent; így nem vagyok egyedül.

Sepsiszentgyörgy, 1944. VI. 5. Hétfő

Eladtam az öngyújtómat, és így legalább levélpapírhoz jutottam. Általában minden délután 2-től 5-ig van itt kimenő, de a cukrászdák és a kocsmák gyönyörűségei mellett el kell mennünk. Van ebben a szépséges kisvárosban egy csodaszép promenád is, tele boldog párokkal, szépséges asszonyokkal és lányokkal, tarka és szép élet, amely nélkülünk pereg le. Mi nyomorultak valóban »távol a hazától« élünk. Ha a Jassy körüli támadás rémes napjai és az életemért való futás után valódi jótétemény is ismét fedél alatt, ha még a földön is, aludni, mégis, jó lenne hamarosan továbbállni innét, mert talán akkor volna valami esélyem Németországba jutni.

A kilátás arra, hogy Németországba jussak, még nem szűnt meg teljesen, de azért nagyon valószínűtlen. Reménykedjünk, reménykedjünk, és legyünk mindennek ellenére hálásak.

Abban is bízom, hogy a háború hamarosan véget ér; egyszerűen nem tarthat már sokáig; hisz minden emberi dolognak megvannak a határai. A katonák hangulata mindig egyforma, arra nem sokat adok, mint ahogy a süket szövegelésekre sem, de abban hiszek, hogy súlyosabb és realisabb dolgok elvezetnek a háború végéhez...

Isten fogadjon kegyelmébe bennünket [...], hogy újra együtt lehessünk, egészségesen és szenvedéseink és szükségünk súlyától meg nem törve. Egy kellemes kis udvaron ülök, körülvéve vastag, sűrű, virágzó gesztenyefáktól, amelyek egy szép épület előtt állnak; nyugodtan fogok aludni az éjszaka, van mit ennem, sőt még van mit szívnom is.

Gyűlölöm a háborút, teljes szívemből gyűlölöm a háborút, és minden dalt, minden szót, minden gesztust, és mindenkit, aki valamiképpen valami mást is érez a háború iránt, mint a gyűlöletet. Hiszen oly mértékben értelmetlen, és a politika oly mértéktelenül aljas és romlott, hogy egy ilyen háborúba kezdeni és azt ilyen embertelenül sokáig fenntartani soha sem lehet igazolható...

Isten a tanúm, hogy én aztán igazán ismerem a háborút, a háború minden formáját és lehetőségét, és én mondom Neked [...], hogy ne higgy el semmit abból, amit a háborúról kinyomtatnak vagy kinyomtatnak, ha nincs átitatva a katonák szenvedésével és annak szenvedésével és valódi pátozával, aki írta, mint ahogy Wiechert könyveiben²⁴ és Alverdes kis novelláiban²⁵ volt. Nincs itt semmi humoros, vicces, semmi az újságok esztelen, bűnös, süket szövegeléseiből, ó, kérlek, kérlek Téged, ne higgy ebből semmit sem...

Ó, csak egy kívánságom van, Isten adja, hogy minél hamarabb élve és egészségesen hazajuthassak, legalább még annyi egészséggel és erővel, hogy nekiláthassak a munkámnak.²⁶ Bár szenvedjünk szükségét, legyünk szegények és nyomorogjunk, ez mind annyira mellékes, csak Veled lehessenek és dolgozhassak...

Magyarország, 1944. VI. 7. Szerda

Reggel az idő nagyobb részét azzal töltöttem, hogy némileg feljavítsam a nagyon rossz állapotban lévő ruházatomat. Összevarrtam a lukakat a nadrágomon, befoltoztam a zubbonyom hátán lévő szilánknyomokat. Mind ez ideig nem sikerült új és tiszta inghez jutnom. Nincs itt semmi, még egy csésze se az iváshoz vagy egy kanál az evéshez. Így mindig türelmesen megvárom, míg a többiek befejezik az étkezést, és aztán a legszükségesebbeket kölcsönkérem. Az egyetlen és utolsó pár zoknimat is kimostam ma reggel és kiakasztottam a napra, hogy a délutáni kimenőre megszáradjon. Tegnap délután hosszú sétát tettem új barátommal, Jansennel;²⁷ nagyon szép és békés itt minden, de nem tudok igazán örülni ennek, a háború nem engedi, hogy bárminek is tiszta szívből örülhessek. A kime-

nőnk végén, abbéli törekvésünkben, hogy német pénzünket átváltoztassuk pengővé, egy német pékségre akadtunk, ahol a fiatalasszony meghívott bennünket a lakásába.²⁸ Itt elmesélte nekünk, hogy egy düsseldorfi katonához ment férjhez, aki itt volt mint megszálló katona, és aztán Sztálingrádnál elesett. Egy kislány futkosott körülöttünk, egy hónapos volt, mikor az apja elesett. Az asszony nagyon ideges és nyugtalan volt, a gyász valóban tönkretette, de mégis volt „tartása”, ahogy mondják. A háború korlátlan brutalitása nyomasztóan hatott lelkemre; itt az ártatlanul játszó szőke kislány, az apja meg végtelen messze, eltemetve valahol Oroszországban. És a háború milyen megsemmisítő pontossággal talál el mindent, ami német: még itt, Magyarországnak ebben a békés szegletében is. Oly sokaknak a sorsa oly sokkal nehezebb és szomorúbb, mint a miénk, hogy mi sohasem panaszkodhatunk.

Tegnap este mindannyian nagy izgalommal és várakozással fogadtuk a hírt a nyugati invázióról.²⁹ Ó, milyen szívesen lennék most ott. Bizonyára mégiscsak szebb olyan ellenséggel szembenállni, mint az angol, és nem ezzel a zűrzavarral és az oroszok átláthatatlan borzalmával; és az a front nincs is olyan messze Töled. [...] Ez egy hihetetlenül fontos esemény, ez az invázió, ez valóban meghozhatja még ebben az évben a döntést a háborút illetően; hát nem lenne nagyszerű, ha végre a vég kezdetének jele számunkra felvillanna; ó, ennek az örült, bűnös háborúnak rövidesen be kell fejeződnie. [...] Még nagyon sokat kell Neked elmondanom a háborúról és a hadviselésről. [...] Minden lényegeset el kell Neked mondanom. 8-14 napig a legjobb talán, ha ismét a 48681C címre írsz, mert én négy hét múlva ismét a századomnál leszek, és nem tudom, mennyi időre van szüksége a postának. De erről még közelebbit is írni fogok Neked, időlegesen írnék a 40828 2. Zug címre. A postának három hét alatt kell ideérnie, és addig minden biztonnyal itt maradok, és így minden, de minden nap örülhetek a postának.

Sepsiszentgyörgy, 1944. VI. 7. Szerda

Az az idő, amikor már számíthatok a postára, most újra közelebb van, sokkal közelebb, hiszen már tíz napja itt vagyok,³⁰ és legalább annyit remélek, hogy időközben értesítettek a sebesülésemről. A sebem az utóbbi napokban nagyon sajnó, gondolom, ez már a gyógyulás megindulásával függ össze. Elég nehezemre esik megmozdulni, és fekvésem minden tevékenység nehéz, mindenekelőtt az zubonyom húzódása fáj. Nem nagy fájdalom, de mégis nagyon terhes, mindenesetre nem hagyom, hogy a kimenőimet akadályozza, hiszen ez az egy dolog teszi életünket elviselhetővé; sétálni, poloskát fogni, és a lehetetlenül vastag és száraz vajjas kenyereket magunkba gyömöszölni, ebből áll körülbelül a fő tevékenységünk. Ó, alapjában véve most az a fő tevékenységem, hogy Jack Jansen barátomat hosszú és nehéz beszélgetésekben meggyőzzem a keresztény igazságokról; aztán sokat sarkozunk is egymással; ő nagy mester ebben, és sokat tanulok tőle, ahogy ott ülünk a szalmazsákjainkon, a saktáblával a térdeink között, és időközben, a nehéz lépések közti szünetben poloskákat nyomunk szét. Ha van sok pénzünk, néha megiszunk együtt egy jó pohár bort, de minden nagyon drága, és így legtöbbször megelégszünk azzal, hogy a csodálatos parkban a padon csücsüljünk, disputáljunk és a magyarokat figyeljük. Úgy nagyjában és egészében – ahogy mondani szokás – finom életünk van, de én utálom, mint a pestist, hogy szép fiatal életünk így elcsordogál, már a hatodik szép nyár. [...] Mi mindannyian abban reménykedünk, hogy a háborúnak hamarosan vége lesz, még ezen a nyáron, Isten adja.

Egészen váratlanul éppen az orvosnál kellett jelentkeznem az ortopédiai kivizsgálás miatt, s most megtudtam, hogy holnap Debrecenbe vezényelnek, mert itt nincs mód ortopédiai vizsgálatra; ó, így is valamennyivel közelebb kerülök Németországhoz, de a posta miatt ez igen szerencsétlenül jön, és a legszerencsétlenebb, hogy így Jack Jansen barátomtól is el kell válnom. Ez nekem sokat, nagyon sokat jelentett, ragyogóan megértettük egymást. [...] Egyelőre erre a címre írnék, amíg Debrecenből nem írtam meg, hogy ott maradok-e, vagy sem. Tulajdonképpen már belenyugodtam abba, hogy innét ismét Jassyba kell visszamennem, de most újabb remények ébrednek bennem, mert Debrecenből Budapest vagy Bécs már nincs olyan messze; ó, ne éljük bele magunkat balga reményekbe,

de nem lehetetlen, semmi sem lehetetlen. [...] Hamarosan ismét hírt kell kapnom Tőled, még a talán megmentést jelentő távirat reményéről sem mondtam le egészen. Ó, nem lenne semmi, szabadság, s aztán ambulánsan Ahrweilerbe...³¹

De ne csináljunk túlságosan rózsaszínű terveket, egyelőre örülünk annak, hogy ily módon a Jassynál húzódo front borzalmas veszedelmeiből kimenekültem. Mire újra oda kell mennem, bizonyára csendesebb lesz már ott is...

Csodálatosan enyhék és szépek ezek a nyári esték; hihetetlenül szép lehetne az élet, szép és ragyogó [...]; Ó, a háborúnak ez az embertelen kegyetlensége valóban túlságosan brutális és túlságosan sokáig tart már ez a kaland; egyszer csak meg kell hogy váltsanak bennünket ezektől a gyalázatos gazemberektől...

Magyarország, 1944. VI. 9. Péntek

Ma hála Istennek kaptunk egy kis előleget a zsoldunkból, és most abban a helyzetben vagyok, hogy sok mindent megengedhetek magamnak. Először is a sebesültgyűjtőhely rémesen gyenge levese után egy elsőrendű ebédet vettem magamhoz, amely egy soha nem látott méretű, hatalmas sült borjúhúsból, krumpliból, főzelékből és hozzá való csodálatos fehér kenyérből állt; és hozzá természetesen bor; az egész 6 pengőbe (= 3.60 Mk) került. (Bocsásd meg, hogy az árakat is ideírom, de a zsoldom 10 naponként 25 pengő). Aztán átadtam magam egy hajfodrász szépítő művészetének, aki hajamot vágott (és a szőröket az orromból és a fülemből is!), és négyzseres hajmosással távolította el a hajamból a Jassy környéki támadás porát; különben egy fantasztikus szalon, csak tükrök meg ezüstpapírral kitapétázott falak vannak benne; határozottan szédülés fogott el, mivel még állandóan forgattak is. A hajmosásnál három alkalmazott volt jelen, egyik tartotta a mosdótálat, a másik a folyékony szappanos üveget, a harmadik öntötte a vizet, és mosott, de olyan erővel, hogy a régi sebesülésem majdnem úgy fájt, mint az első napon.³² De ez a tortúra mindössze 3 pengőbe került, és utána mégiscsak jó érzés és megelégedettség töltött el. Utána megengedtem magamnak 2 pengőért egy adag fagyalaltot igazi tejszínhabbal. De a legfantasztikusabb mégis az ebéd volt, és azt kell mondanom, hogy az árak relatív elérhetőek tetszenek. [...]

Az emberek itt szinte kivétel nélkül hihetetlen módon szépek, úgy értem, hogy igen nagy százalékukban szépek, valóban, még sohasem láttam ennyi szép és jól öltözött nőt, mint itt, és ez csak egy kisváros 16 000 lakossal! Szép volna itt álmodozni, a parkban ülni és ezeket a kellemes embereket figyelni, de én mégis kifejezhetetlenül nyomorultul érzem magam.

Ma reggel a kötözésnél először láttam meg a sebem egy tükörben – véletlenül; elég ijesztően néz ki, a legnagyobb épp akkora, mint egy hársfalevél,³³ ott, ahol a legnagyobb szilánk behatolt, fölötte még egy seb két kisebb szilánktól, körülbelül olyan nagy, mint egy szilva. Szinte egyáltalán nem fáj, és teljesen veszélytelen, de az ember mégiscsak megijed, ha testét így deformálva látja; mily örülség a háború! Valószínűleg sokáig fog tartani, míg a seb begyógyul. Négy hétnél, mint ahogy először gondoltam, biztosan tovább. Így legalább biztos lehetek abban, hogy még itt kapok postát Tőled, és talán, talán egy táviratot is!³⁴ Ó, én nagyon reménykedem ebben. [...]

Sepsiszentgyörgy, 1944. VI. 10. Szombat

Nos, hogy most pengőm van, egy kicsit szabadabban mozoghatok, és sokkal nagyobb szabadságban és örömmel vethetem magam az életbe. Mégiscsak különös és titokzatos, hogy a pucér, póre pénz az ember életérzését mennyire befolyásolja. Sajnos nincs meg az az akarat bennem, ami ahhoz kellene, hogy független legyek tőle. [...] A Jassy melletti rémes napok emléke már nem tölt el valós rémülettel és már nem terhel meg nagyon; ó, mindössze 10 napja volt, hogy megsebesültem, és mégis úgy tűnik nekem, mintha hosszú, hosszú, hosszú idő telt volna el azóta, hogy ott voltam. A háborúnak ez a kimondhatatlan rémsége olyan könnyörtelen, egy másodpercet sem felejték el egyetlen nappól sem,

és nem is szeretnék felejteni; de azt szeretném, hogy az emlékek nyomasztó, szörnyű hatalma megszűnjék, amely súlyos és titokzatos, mint egy rémálom.

Tudod, nagyon, nagyon értékesek nekem a háborús emlékek is, de szeretném, ha én uralnám őket, és nem ők engemet... Ó, úgy szeretnék erről Veled beszélni, a modern fegyverek infernójáról és az apokaliptikus »értelmetlenségről«, amivel az embereket oly gyakran feláldozzák; semmi sem értelmetlen, mert mindent és mindenkit Isten irányít, de emberi és katonai szempontból annyi minden értelmetlen.

Csak azt tudom, hogy a háború gaztett, egy abszolút gaztett, a legrosszabb! Magában foglal minden más gaztettet, mindet, mindet...

Ez a háború is Nyugaton fog eldőlni, és remélem, hogy hamarosan eldől. Egyelőre Európa nyugati fele olyan fontos, hogy ott születik meg a döntés. Isten tudja, hogy alakul akkor a jövő.

Undorít a háború, fokozatosan egy örületes zűrzavarba fordult, nincs már hit és nincs már öröm és nincs már lelkesedés, és a gyalogságunk szenvedése elérte végső határát; a tisztek nem sokat érnek már, és a katonák újabb és újabb sebesülésben reménykednek, amely kiszabadítja őket a pokolból. De én gyűlölöm a katonakórházak poklát is. És én gyűlölöm az egyenruha poklát is, magát az egyenruhát...

Sepsiszentgyörgy, 1944. VI. 10. Szombat

Szüleinek és testvéreinek

Kedveseim, valóban rossz a lelkiismeretem veletek szemben, nagyon ritkán írtam Nektek, s akkor is keveset, de a körülmények itt nem a legjobbak az íráshoz. A padlón fekszünk, eszünk, iszunk, és az írás is a padlón történik; nem valami felemelő. Az étel is rossz, de azért az jó, hogy az ember – nem úgy, mint a kórházban – itt mindennap kimehet. Eddig pengő hiányában nagyon korlátozott volt a szabadságom, de most frissen kaptam zsoldot, és így vitorláim is jobban dagadnak. A városka hihetetlenül szép, tiszta és bájos. Az emberek csodálatosan szépek, valóban, még sohasem láttam ennyi szép és láthatóan el nem nyűtt nőt és férfit. Szép lenne, ha nem kellene az embernek az egyenruha nagyon is gyűlölt és csúf börtönét mindenhová magával cipelnie – cigaretta, sütemény nincs sok, de kielégítő mennyiséget lehet kapni, ha pengőd van, és nagyszerűen lehet ebédelni jegy és egyéb korlátozások nélkül; tegnap épp egy ilyen ebédet engedtem meg magamnak borral, és aztán még fagyaltot is valódi tejszínhabbal.

De mindez oly nevetségesen jelentéktelen, és a háború valóságához viszonyítva nem nyújthat egy csöppnyi vigaszt sem. Nincs nagyobb gazság és brutálisabb valami, mint a háború, és én gyűlölöm teljes szívemből, és gyűlölöm mindazokat, akik szeretik vagy akár csak megtűrik!

Valószínűleg ide még postát is kapok, ez az egyetlen vigaszom. A seb a hátamon meglehetősen nagy, egy hársfalevél nagyságú, épp olyan nagy, mint az ifjú Siegfried sérült helye. Gondolhatjátok, milyen sokáig tart, amíg egy ilyen seb begyógyul. Talán mégiscsak sikerül ezzel a sebbel Németországig eljutnom. De ha ez nem is következik be, ne aggódjatok miattam, mindeddig Isten valóban csodálatos módon megóvott, és minden sebesülésemnél³⁵ felfoghatatlan szerencsém volt; ez a hüvelykujj nagyságú szilánk is, ha két centiméterrel beljebb, a tüdőbe megy, kétségtelenül súlyosan megsebesített volna. Valóban, én közvetlenül és feltétel nélkül rábízom magam Isten segítségére, és Nektek nem szabad aggodnotok. Köszönök Nektek mindent, mindent, szívből üdvözöllek Benneteket, és kérek még egyszer: ne aggódjatok.

Fiatok és testvéretek: Hein³⁶

Sepsiszentgyörgy, 1944. VI. 11. Vasárnap

Ma reggel már légiriadó volt itt is, és néhány órán át egy szörnyen dohos krumplispincében gubbasztottunk. Meglehetősen késéssel aztán megtartották a misét is. Ó, olyan boldog vagyok, hogy itt minden vasárnap elmehetünk a misére; talán néha hétköznap is el-

mehetnek a magyar templomba,³⁷ de reggelenként mindig nyolc óra van már, amikor ki-nyitják a kapukat.

Időközben vasárnap délután lett, és már örültünk, hogy az éhséget, amelyet az igen híg kórházi leves okozott, egy fantasztikus estebéddel ütjük el, de már három óra van, és még mindig egy meglehetősen nagy fejes vizitjére várunk, aki – úgy látszik – mind a három-százunkat egyenként és igen alaposan szemügyre akar venni, mielőtt kimenőre mennék...

Közben beesteledett, a német családnál voltunk, és kávéztunk velük, és aztán kényte-lenségből sokáig beszélgettünk; ó, én nem szeretem az ilyen kötelezettségeket, és boldog vagyok, ha holnap ismét minden megkötöttség nélkül mehetnek kimenőre. [...]

A hasamon fekszem sirlalmas fekvőhelyemen, ez meglehetősen nehéz testtartás a háta-mon lévő nagy lukkal, de egyszerűen nincs más lehetőség, mert a falhoz aztán tényleg nem támaszkodhatom, és az egyetlen asztal a szobában, amelyben 35-en vannak, éppen ötnek lenne elég; sokan fekszenek itt kar- és lábsebesüléssel, nekem még egészen jó sorom van.

Magyarország, 1944. VI. 12. Hétfő

Ma kegyetlenül meleg, forró nap van, minden örületesen izzik; azok az órák, amelyeket nekünk, 32 főnek, itt ebben a hatalmas tanteremben kell összezsúfolva eltöltenünk, félér-nek egy kínzással; de tulajdonképpen nekem katonaként még soha sem volt ilyen jó dol-gom. Gyakorlatilag ugyanis csak a napi viziten kell jelen lennünk, és különben szinte min-dig a városban lehetünk; valóban szégyenletes dolog lenne panaszkodni... Gondolhatod, hogy most szívesebben lennék Nyugaton, bár ott a harcok bizonyára súlyosabbak, mint talán Keleten bármikor is voltak. Keleten olyan elveszettnek érezzük magunkat mi, nyu-gatiak; néhány sarkában már Jassy is majdnem oroszos volt, és még itt is minden olyan idegen, olyan szomorúan szép, mint ahogy bizonyára Ausztria³⁸ kisvárosaiban is valami hasonlót találni; a Balkán lehelete az, ami idegenül érint meg bennünket. Ó, úgy vágya-kozom a Nyugat oltalmára!

Itt a napok, az esték teli vannak kimondhatatlan szépséggel, milyen szép lenne, ha az em-ber este sétálhatna egyet, és élvezhetné ezt a csodálatos levegőt és a csendes, hűvös éjszaka valóban édes vigasztalását. Ehelyett már korán, 5 órakor vissza kell térnünk silány fekvőhe-lyünkhöz, ezekhez a poloskás szalmazsákokhoz. Délelőtt és este mindig egy órát töltök a po-loskairtással, undorító egy foglalkozás, de szükséges, ha az ember nem akarja magát teljesen elhanyagolni. És mégis, úgy élünk itt, mint a királyok, és tudjuk is ezt; ó, mi valóban tudjuk, hogy nekünk jó sorunk van azokhoz képest, akik odakint a nyomorúságukban kuporognak.

Ó, hamarosan véget kell ennek érnie, azt gondolom, ez egyszerűen nem mehet így tovább, és az Istennek, az Istennek hamarosan meg kellene bennünket váltania, én hiszek is ebben. Ki tudja, hogy alakulnak a dolgok Nyugaton, remélhetőleg szükség lesz ránk ott hamarosan.

Debrecen, 1944. VI. 18. Vasárnap

Hosszú és sok állomásos út van mögöttem ismét; fantasztikus, hogy május 17-én, tehát egy hónapja indultam el Bitschből; ebből a harminc napból tizennyolcat szó szerint a vonaton töltöttem; először Bitschtől Jassyig tízet, aztán sebesülten vissza ötöt, majd most is-mét hármat. 15-én délben indultunk S.[epsiszengyörgy]-ből, rettenetes hőségben egy ma-gyar személyvonattal, de nemzetközi társaságban, így mentünk késő éjszakába nyúlva Ma-rosvásárhelyig, ahol aztán az éjszaka hátralévő részét egy katonai szálláson töltöttük, 10 fős priccseken, szalma és takaró nélkül. A következő délutánig volt aztán időnk, hogy meg-nézzük magunknak ezt a rendkívül bájos fürdővároskát; én azonban furcsán éreztem ma-gam, és aztán ki is derült, amint újra a vonatban ültünk, hogy magas lázam van; a követ-kező nagyobb állomáson aztán kiszálltam és orvoshoz mentem, egy zseniális fickó kezé-be kerültem, szó szerint rám sem nézett, felírt egy Pyramidont,³⁹ és fekvést rendelt el. Az-tán – a földön is – remekül aludtam, és a következő reggelen aztán felszálltam egy pom-pás kórházvonatra, amelyik sajnos csak idáig hozott el, és először a kórházba mentem, de

mivel még tele voltam poloskával, ismét a sebesültgyűjtőhelyre kerültem. Feszülten várom a további fejleményeket. Mindenesetre ez a hely már meglehetősen közel van Németországhoz, és így reménykedhetünk.

Egy nagy, fantasztikusan berendezett leánygimnáziumban vagyunk elhelyezve:⁴⁰ a folyosókon mindenfelé nagy tablók függenek, fényképmozaikok a diáklányok kávécsészé- alj méretű fotóiból összeállítva, tanáraikkal és tanárnőikkel évfolyamonként összefogva, mind vezeték- és keresztnévvel; így az ember zavartalanul és alaposan tanulmányozhatja a diáklányokat, egyszerre nevetséges és megható az egész.⁴¹ Innét minden irányban nagy, célszerűtlen és szép házak láthatók, ilyenek képzelem el szülőházadat Pilzenben: k. u. k. építészet, célszerűtlen és hangulatos, igen tágas helyiségekkel.⁴²

Tábori postaszámom: 13115 1. Zug

Debrecen, 1944. VI. 19. Hétfő

Egyelőre a leányiskola legmagasabb emeletén lakom a még nem poloskátlanítottak szobájában. Tegnap este előre örülve a poloskátlanításnak, megtakarítottam magamnak a szokásos esti vadászatot, és ma reggelre a következmények valóban megrázóak voltak. Hát nem valóban paradox, hogy poloska nélkül jöttem el a frontról, és most, miután már jó néhány egészségügyi intézményt megjártam, reménytelenül elleptek a poloskák. Fehérneműm egészen rémesen néz ki. Még ugyanaz, amit Bitschben viseltem; tudod, az alsónadrág szárát fel kellett vágnunk, mert különben nem tudtam felhúzni. [...] Az ingemet természetesen a szilánkok szétszakították, és nagyon véres is lett; és mivel a vér ilyen melegben néhány nap után már igen kellemetlenül szaglik, a zsebkéssel egyszerűen egy nagy lukat vágtam bele, amekkora a vérfolt volt, s amely nagyjából a kötés nagyságának is megfelel; a zubbonyom is természetesen szakadt a szilánkoktól, és belülről véres és gennyes, de ez még csak elmegy, a nadrágom viszont teljesen nevetséges, a legrosszabb azonban a zokni, az egyetlen pár zoknim! A poloskátlanításnál mindennek meg kell változnia, alig várom már! Ma reggel ortopédiai vizsgálaton is voltam, minden eszközzel el akartam érní, hogy ortopéd cipőt adjanak, de csak méretre készült betétet írtak fel. Ezt az alkalmat felhasználtam arra is, hogy megnézzem magamnak egy kicsit a várost és a maradék pengőimmel a felszerelésemet egy kicsit feljavítsam borotvaszappannal, tükörrel és borotvakészülékkel, ezenkívül írópapírral, a leginkább létfontosságú dolgokkal!

Debrecen nagyváros, az első magyar nagyváros, amit közelebről megnézhetek, a pályaudvar környéke alaposan lebombázva,⁴³ a központjában tarka és forgalmas, varázslatos élet.

A magyarok magatartását velünk szemben nehéz leírni, abszolút ellenségességet még nem tapasztaltam; legtöbbször egy igen rugalmas passzív barátságosságot, amely »nem kerül semmibe«. Gyakran azonban igazi barátságot is lehet érezni; a nép nagyon szimpatikus, van benne valami természetes szépség és elegancia és jó modor, és azt gondolom, Magyarország szellemileg is romlatlan, nagyon természetes és mégis kiművelt. Nekünk mindezeket az idegen országokat együtt is meg kellene néznünk, ezt az ijesztő Romániát is, nagyon örülök, hogy Románia balkános rothadásából kikerültem. Jassy ugyan szép város volt. A fehér házaival és zöld fáival a napsütéses dombokon, és elegáns utcáival, de a városnak borzalmas szaga volt, ami nekem teljesen ismeretlen volt, és amit csak akkor tudtam azonosítani, amikor sebesülésem után több napig ki volt téve az ingem a napsütésnek: A régi, bomló vér szaga volt, ami Jassy utcáit, boltjait, kocsmáit belengte.

Ismét egy jó darabbal közelebb kerültem Németországhoz, sok száz kilométerrel közelebb.

Debrecen, 1944. VI. 21. Kedd

Tegnap nem tudtam Neked írni, korán ott kellett lennem a poloskátlanításnál, amely igen hosszú ideig tartott, és este nagyon kimerülten és éhesen jöttem vissza; ezenkívül hőemelkedésem is volt, ami még mindig tart és az ágyhoz szegez. De a legkisebb mértékben sem kell aggódnod, az állapotok elképesztőek: mintha kaszárnyában lennénk, és orvost nem is

látunk, de én megteszem a magam érdekében, amire szükség van, ha az egész épületet is fel kell ordítani egy orvosért; szívem és tudóm panaszmentes, szóval nyugtalanságra vagy izgalomra tényleg nincs ok.

Debrecen, 1944. VI. 22. Szerda

Jó gyógyszerek segítségével ma már sokkal jobban vagyok, teljesen lázmentes, mindenesetre a tegnapi magas láz okát még nem tudták megállapítani, ahogy az egy héttel ezelőtti okát sem. Az igen erős fejfájáson kívül azonban továbbra sincs más bajom, de ez is megszűnt egy igen erős adag Pyramidontól. Mindenesetre a gyógyulásom időpontja ezzel egy kicsit kitolódik, és én örülök, hogy megnyugtathatlak, mert a betegségem biztosan nem súlyos; étvágyam és a cigarettaéhségem még mindig megvan [...].

A légkör sem valami kellemes itt, mintha kaszárnyában lennénk, minden rettenetesen hangos és piszkos; jobban örülnék egy szabad katonai életnek, de hát türelemmel kell lennem, amíg a sebem begyógyul, és a különös láz okának is nyomára jutnak.

Minden arra való itt, hogy a katona betegségének az idejét, ha csak nem halálos beteg, megutáltassák. A háború ötödik évében most tömegével fordulnak elő perverz dolgok, olyan szívesen beszélnek még Neked sok mindenről, de nem megy az írás,⁴⁴ ó, nekem nem megy semmi.

Debrecen, 1944. VI. 23. Csütörtök

Már négy napja megszakítás nélkül ágyban vagyok, fejfájással és magamban szőtt tervekkel és reményekkel kínlódom, hogy lehetne Németországba jutni; ó, jól vagyok én, a fejfájásom a fekvéstől meg a bőségesen adagolt gyógyszertől alábbhagyott, a sebem is gyógyul, ha nagyon lassan is; még mindig abban reménykedem, hogy a végső felgyógyulásomig, amely még néhány hétig eltarthat, valami nagy és új dolog történik, amely sorsunkat jobbra fordítja. Nagyon szeretnék a nyugati frontra jutni. Valóban, habozás nélkül, sebem és enyhe lázam ellenére azonnal önként jelentkeznék, csak hogy kiszabaduljak a zűrzavaros Kelet karmaiból. Átkozottul veszélyes lehet most ott, de mégis sohasem annyira borzadályos és teljesen vigasztalan, mint Keleten. Hiába, mi nyugatiak vagyunk. Itt Magyarországon a viszonyok már lényegesen európaiabbak. Én tulajdonképpen szeretem a Keletet. Te tudod, még Oroszországot is szeretem ma is,⁴⁵ de a háborúnak itt szörnyű arca van; az oroszok tényleg értenek hozzá, hogy megrémítsenek bennünket, ismerik »érzékeny« lelünk, hangulatainkat, és azt hiszem, hogy szeretik Oroszországot és szenvedélyesen védik.

A mi itteni lázmérő nővérünk egy orosz orvostanhallgató, egy alacsony, erős lány igazi csalafinta hagymaarccal és szénfekete, okos szemekkel; minden gúnyos megjegyzést a szovjetekről vagy az oroszokról valóban igazi felháborodással utasít vissza; a kérdés csak az, hogy önként vagy kényszerből került a német hadsereg kerekei közé. De hát ki tudja ezt átlátni. Az egész útvonal – odafelé éppúgy, mint a fájdalmas visszautamon – tele volt menekülőket szállító vonattal; többnyire parasztok, akik a hosszú, hosszú utat hónapokig kocsival és lóval teszik meg, aztán elveszik tőlük a fogatukat, és szerelvényekre teszik őket; fantasztikus népkeverék, tarka és élénk, asszonyok, gyerekek, férfiak, vének, mindenki mindenkivel, takarók és tűzhelyek vannak begyömöszölve a vagonokba a formula szerint, amit tehervagonokon már bizonyára láttál: »8 chevaux – 40 hommes«. Mivel eddig még nem egyszítottam mint ló, nem tudom, hogy érezheti magát egy vagonban »8 chevaux«, de a »40 hommes« életmódját jól és közelről ismerem. A menekülők közül sokakat útközben kiszállítanak és beállítják őket vasúti pályamunkára, mert egész Magyarországon lázasan dolgoznak a vasúti vonalak javításán. A legtöbb menekült bizonyára Németországban, a gyárakban végzi.⁴⁶ Ó, ez egy egészséges, virágzó nép, szép férfiakkal és nőekkel, egészséges és életerős; ha mi a háborúból hazatérünk, biztosabban és erősebben fogják helyüket az életben megállni, mint mi, vagy legalábbis mint sokan a katonák közül. Hiszen mégiscsak igaz, nekünk mindannyiunknak az élet, az emberi élet teljesen idegen, bár életko-

runk szerint az élet forgatagában kellene állnunk, elteve a munka és a nehézségek leküzdésének örömeivel, a saját erő fölött érzett jókedvvel. Ezt az életet mi bizony nem ismerjük. Ó, sok nyugtalanító zavart fogunk a háború után megélni. A kis, tizennyolc éves lányok életrevalóbbak lesznek, mint mi, és az iskolás fiúk ki fognak nevetni bennünket – ó, én nem félek ettől. [...] Én valóban megtanultam, hogy minden helyzetben eligazodjak, és én a munkámnak is szenvedéllyel és szeretettel fogok nekilátni, és nem fogok sem gúnytól, sem nehézségektől megijedni.

Ó, de milyen keserű, hogy az élet elmegy mellettünk, nem igaz? Ezek a júniusi esték, ó, mind a csodálatos tavaszi nap és a sok-sok aranyló nyári nap, amely még jön [...]. Vajon mi lesz belőlünk? Annyira beleéltem magamat abba, hogy a háborúnak hamarosan vége lesz, hogy magam is gyakran megrémülök, ha annak lehetőségét mérlegelem, hogy másképp is fordulhat.

Debrecen, 1944. VI. 24. Péntek

Ma megtudtam azt is, hogy az én váratlan lázam és a velejáró bágyadság valószínűleg az úgynevezett »volhiniai láz«, egy nagyon elterjedt és némelyektől nagyon kedvelt katona-betegség, amelynek okozóját, azt hiszem, még nem ismerik. Egyáltalán az orvostudomány meglehetősen gyenge lábakon áll, ha nem olyan konkrét dolgokról van szó, mint egy fejlövés vagy vas a keresztcsontba. Mind a két orvos, akiknek mi itt ki vagyunk szolgáltatva, tudományuk különösen gyenge képviselői. Engem is meglepett, hogy az egészségi állapotom teljes helyreállításához még három-négy hét szükséges; így – három nap bevetésre – összesen nyolchetes kórházi tartózkodás esne! Hát nem egy örület ez, ez a háború? Bár csak hamarosan véget vetne már Isten ennek a bűnös játéknak! [...]

Öreg koponyám van, és a fejlődésemtől és a sok dohányzástól szinte mindig szédülök, és öreg, öreg vagyok én; ó, megöregedtünk, anélkül hogy fiatalok lehettünk volna. Nem volt »ifjúságunk«, valóban szőröstül-bőröstül felfalta ez a bűnös háború, ez az örület!

Még mindig szorongással gondolok vissza a Jassynál megélt napokra, nemcsak a leírhatatlan kínok miatt és az abszolút emberi rémület miatt, hanem mindenekelőtt azért, mert én ezeknek a napoknak minden órájában a felső katonai vezetés bizonytalanságát és tökéletes csődjét tapasztaltam és éreztem, és egy katona számára, akinek kész kell lennie arra, hogy életét adja, az a legrosszabb, ha azt kell mondania magának, hogy ennek stratégiai-lag semmi értelme sincs, s másokat »értelmetlenül« lát elesni. [...]

Nagy kár, hogy Jack Jansen barátomat Sepsiszentgyörgyön kellett hagynom, nagyszerűen megértettük egymást, és nagy vigaszt jelentett volna számomra, ha vele együtt utazhattam volna vissza. Hogyan állnak »Németország« esélyei, ez még teljesen bizonytalan; nem hiszek benne, de három-négy hét alatt sok minden történhet! Hamarosan talán postát is kaphatok Tőled, kíváncsi vagyok, hogy megy sorotok, és hogy hatott nálatok az invázió és a V1.⁴⁷

Debrecen, 1944. VI. 25. Vasárnap

Nagyon fáradt vagyok, talán a napokig tartó láztól, de különben minden tekintetben túl vagyok a veszélyen, a sebem is szépen gyógyul, túlságosan is szépen, mert legalább addig szeretnék itt maradni, amíg postát nem kapok Tőled. Mindenesetre még legalább három hétig itt maradok, és addig bizonyára kapok ide postát. Két hét múlva aztán időnként írhatok a régi tábori postaszámomra (48681C), mert ha körülbelül három hét múlva visszamegyek a csapatomhoz,⁴⁸ akkor a posta épp időben jönne. A legrosszabbra kell számítanunk, arra, hogy innét mindjárt a csapatomhoz kell visszatérnem, és egyébként pedig minden másban reménykedni, mert lehetőségek mindig nyílnak, és a rendelkezések is változhatnak; a mostaniak mindenesetre a helyzetnek megfelelően rettenetesen szigorúak, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka esetenként még saját kezűleg is tisztogatja a katonakórházakat.⁴⁹ A háború tényleg fantasztikus formákat ölt. Én valóban az életem kockáztatásával is el szeretnék jutni a nyugati frontra, s nemcsak mert a Kelet elveszettsége és borzadályá elijeszt, hanem mindenekelőtt azért, mert a keleti frontnak ez a hatalmas sza-

kasza rémséges megnyilvánulásaival mértéktelenül nyomaszt. Ó, csak Jassy hadtápos kocsikkal megspékelt külvárosaira kell gondolnom, ahol rakodómunkások és őrmesterek kétes kinézetű román és zsidó nőkkel szórakoztak,⁵⁰ míg mi, két órával azelőtt, hogy a halállal szembe kellett néznünk, félig elrohadt krumplit hámoztunk; valami rettenetes füledt, fojtó levegő, összekeveredve a bomlásnak indult alvadt vér szagával, amely Jassy városát általában jellemezte; és Jassy meg volt spékelve hat vagy még több hadosztály utánpótlás-egységeivel, ez sok száz század!! Ó, és meglehetősen elől volt mindez, egészen elől, az ember hallotta még a tüzérségi tüzet is, és így húzódik ez a frontszakasz sok-sok száz kilométeren át, ezer kilométeren át is talán, és minél messzebb távolodik el tőle az ember, annál arrogánsabb lesz ez a hátramaradott bagázs.

Azt hiszem, hogy Nyugaton a légkör egy kicsit szabadabb és emberibb, mert a front ott még új, vagy ismét új; meg aztán onnét nincs olyan messze, olyan rettenetesen messze az otthonunk, és az ember reménykedhetne, hogy időnként még postát is kap, és a legkisebb sebesülés esetén is máris Németországban lennék! Csak át kéne rukkolnom a német határon, s máris minden rendben lenne. [...] A metzi tartalékos csapattestemnél is elérhetném talán áthelyezésemet a Nyugati frontra; ez sem lenne kevésbé nyugtalanító helyzet, de hát önmagában a háború nem a legrosszabb. Emlékeztetek Ernst Wiechert szavára; a legfontosabb és a legtalálób, amint én a háborúról olvastam, s amit saját tapasztalatommal is megerősíthetek. Tudod, mire gondolok, a *Namenlosban* áll, s azt mondja, hogy az, aki a háborúról akar írni, és lövöldözésről és gyilkolásról tudósít, éppoly kevésbé találja el az igazságot, mint aki a szerelemről beszél és a csókokat beszéli el...⁵¹

Kíváncsian várom a híreket hazulról, hogy hatott Rátok az invázió, hogy állnak az ügyek.

Debrecen, 1944. VI. 27. Kedd

Szüleinek és testvéreinek

Kedveseim,

a júniusnak, ennek a csodálatos, virágzó, valóban pazar hónapnak hamarosan vége, és ezzel »harcképtelen« állapotom ötödik hetébe lépek. Lényegében minden napomat elveszejti, megöli ez a bűnös háború. Továbbra is borzadályos kvartélyokban és ragadós takarók alatt élünk, de idővel az ember csak meggyógyul, ha mástól nem, hát a dühtől. Az oroszok nyári offenzívája is csak megindult, s bizonyára új meglepetéseket fog hozni. Mindenesetre most minden hét döntő a háború kimenetele szempontjából, erről meg vagyok győződve. Remélem, hogy józanok maradtok, és nem aggódtok miattam, akkor sem, ha Németországot kihagyva közvetlenül visszakerülnék az orosz frontra; hiszen nyilvánvaló, hogy nekem nagy szerencsém van, nem igaz? Csak hát szívesebben mennék a nyugati frontra, mert onnét minden körülmények között rövidebb lenne az út hazáig, és minden nagy háborús utazásunknak csak egy céljuk van: haza.

Szóval ne aggódjatok, és mindenki fogadja köszönetemet a tavalyi boldog tavaszi szabadságos örömeikért.⁵²

Mindannyitokat szívből üdvözöllek, különösen Anyát és Apát:

Hein

Debrecen, 1944. VI. 28. Szerda

A szigorúan elrendelt fekvés ellenére ma reggel engedély nélkül kirándultam a városba. Ez a kaszárnyaszerű kórházbörtön egy kissé beteggé tesz, és ugye már tíz napja megszakítás nélkül fekszem az ágyban. Különben kitűnően vagyok, nincs már lázam, csak mértéktelenül bágyadt vagyok, és betegségem utolsó maradványát most izzadom ki; ó, jót tett nekem, ha csak egy félóránysra is, újra civilek közt sétálhatni egy csodálatos enyhe júniusi reggelen. Izzadságban úszva tértem ide vissza, betegségemet most már végérvényesen »volhiniai láznak« minősítették, bár az orvosok még nem tisztáztak mindent. A sebem már majdnem teljesen begyógyult, a mély luk csodálatosan kitöltődött új hússal, most már csak a bőr hiányzik erről a »Siegfried-jegyről«.

Debrecen, 1944. VI. 30. Péntek

Mindennap izgatottan várom a postát, de itt úgy van, hogy csak négy-öt naponként van posta, mert az egészségügyi századunk Romániában van, és itt csak egy szakasz állomásozik, így a posta előbb Romániába megy és onnét jön ide vissza. Az utolsó postát 25-én osztották szét, és a legutolsó leveleket Németországban 14-én és 16-án pecsételték le, tehát tíz napig voltak úton. Én meg csak 18-án jöttem ide, és először rossz címet adtam meg (a helyes tábori postaszám 13115 1. Zug). Így még valószínűleg nyolc napig várnom kell.

A sebem már most elkezdett bőrösödni, de így is még három hétre lesz szükségem, hogy egyszer végre már élvezettel a hátamra feküdhsek. A különös vér- és lázbetegség is kezdi erejét veszíteni, de még mindig meglehetősen magas lázam van, de azért jól érzem magam, csak nagyon gyöngye vagyok. Szerencsére van elég olvasnivaló itt. [...]

Ha szívem egy kicsit megnyugszik, és a szellemem felfrissül, akkor majd megpróbálom, hogy a sorsot saját erőmmel is segítsem mozgásba hozni. Hálás akarok lenni azért, hogy minden éjszaka nyugodtan tudok aludni, és tető van a fejem fölött. És ha aztán mégiscsak Jassyba kell visszatérnem, akkor is tovább fogunk reménykedni és imádkozni.

Éppen megnéztem egy filmet, amely a Bécsi Kongresszus idején játszódik.⁵³ Ó, az egész természetesen egy kimondhatatlan giccs, de mégiscsak van bizonyos valódi történelmi levegője; és látva az egyenruhák ezreit kidekorálva a legeslegmagasabb kitüntetésekkel, semmi másra nem tudtam gondolni, mint a katonákra, akiknek e lelkiismeretlen bandát kellett támogatniuk, és akik előbb vagy utóbb ezért véreztek vagy haltak meg; valójában mindig ugyanarról a színházról van szó; nagyon jól el tudnám képzelni, hogy a mostani háború után is egy ugyanilyen kongresszus lesz, amely évekig tartó süket szövegeléssel és csalással üti agyon az időt; s közben bizonyára már senki sem fog a katonákra gondolni... Egyedül Isten segíthet rajtunk, katonákon, egyedül ő ajándékozhat meg bennünket jóságának igazságosságával, más köszönet nincs számunkra... Nem szabad azt gondolnod, hogy elkeseredett vagyok, csak újra és újra azt akarom mondani Neked, hogy gyűlölöm a háborút... Azt szeretném, hogy hamarosan, hamarosan találkozhassak és beszélhessek Casparral.⁵⁴

Debrecen, 1944. VII. 2. Vasárnap

Ismét egy vasárnap, a nyolcadik az utolsó együttlétünkől Saarbrückenben; nekem egy öröklétnék tűnik. Olyan kimondhatatlanul sok minden történt ebben az időben, végigutaztam fél Európát, egy tökéletesen értelmetlen támadásban csak ügyel-bajjal tudtam megmenteni az életemet, és most már öt hete heverek piszkos ágyakban ezzel a sebbel, és még ezt az ismeretlen eredetű lázbetegséget is megkaptam melléje, amelyre találmomra adnak tablettákat. Világos lett előttem a katonai örület értelmetlensége, egyáltalán minden háború örülsége.

Minden este feszülten várom a német hadsereg napi jelentéseit, hátha egyszer valami valóban nagy és új katonai újdonsággal áll elő, amely beláthatóvá teheti a véget. Időközben már az invázió is magától értetődővé vált, és nem sikerült az angolokat a tengerbe visszaszorítani, ami egy nagy eredmény lett volna. A VI is a hadijelentések naponta visszatérő záradéka, és mindenütt, ahol az oroszok támadásba kezdenek, lassan, de folyamatosan hátrálunk. Ami mindannyiunknak jót tenne, egy nagy-nagy meglepetés, amit alapjában véve mindannyian várunk. Nem adom fel a reményt, de olyan kimondhatatlanul nehéz a háború örületes bozótján napról napra átvonszolni magunkat, elviselni a kedvetlen katonák és süket szövegelők fárasztó légkörét. [...]

Ma reggel örömmel vártam a szentmisét, de épp, amikor el kellett volna kezdődnie, légiriadó volt, és később nem mondtak semmit róla. Ó, ez egy örületes csapás a mi generációnkon, ez a minden háború között legsúlyosabb háború... Mindennap reménykedem, hogy postát kapok Tőled. [...] De már nyolc nap óta nem osztottak itt postát, nem is történik ezzel igazán senki. Az orvosnak két sebesültgyűjtőhelyet kell ellátnia, és rengeteg munkája van, és a személyzet – mint mindenütt a megszállt hátorszáiban – fafejű és érdektelen és bajtársiatlan, különösen a lump írnokebagázs...

Hát nem rémes, hogy én a háború ötödik évének ezen a ragyogó júliusi vasárnapján itt Neked nyöszörgök és szitkozódok, mint egy elkeseredett szolga, miközben mindenki, de mindenki megpróbálja cipelni a maga terhét? Teljesen kimerített ez a betegségemmel járó vándorélet, és szétmorzszolt a mi örült német szervezetünk malma, amely mindannyiunkat a karmaiban tart. Bár a kilátások olyan rosszak, mint eddig soha, nem adtam fel még a reményt, hogy viszontlátjuk egymást; mihelyt hivatalosan is fel tudok kelni, még az ortopédiára akarok elmenni, és a szemorvoshoz, hogy még egyszer megkíséreljem, van-e olyan »medikus«, aki inkább az orvosi lelkiismeretét követi, mintsem az örült előírásokat, amelyek különben sem érnek semmit, mert az erőszakkal harctéri szolgálatra alkalmasnak kiírt emberek úgyszólván csak nagy tehetétként mászkálnak a fronton; ó, semmi más, mint a hüllyeség kigyója az egész, amely önnön farkába harap, ez az egész háború...

Tegnap az udvaron, ahová lemenekültem az ágyból, egy öreg magyarral beszéltem, aki nekem a nép hangulatáról egészen meglepő dolgokat mesélt. Azt mondta nekem, hogy náluk az ellentét az úgynevezett »műveltek« és gazdagok meg a másik oldalon a szegények között igen jelentős, és hogy ők mind abban reménykedtek, hogy mi, németek mint elenség jövünk Magyarországra, hogy az ország arculatát megváltoztassuk, mert akkor – így mondta az öreg – akkor a gazdagok természetesen mind elmenekültek volna, és a népnek meg lett volna a lehetősége arra, hogy saját kormányt alakítson. Bár ez az egész alapjában véve nagyon logikátlan és naiv volt – mert ahol egy nagy ország egy kicsibe ellenségként jön, ott egész biztosan nem fog a szabadság növekedni –, mégis megrázott ennek az embernek a nehéz helyzete, aki gyűlölte a gazdagokat. Ó, melyik országban van ez másképp? Romániában az ellentét még sokkal, sokkal jelentősebb és érezhetőbb; ha az ember ott a tiszteket szajháikkal nevetgélve az utcán végig táncikálni látja, és három lépéssel hátrább egy szegény hűséges szolga oson a nyomukban, aki talán egy hét múlva már halott, a tiszt úr legénye vagy rabszolgája. A háború éppúgy egy elem, mint a víz vagy a tűz... se nem pozitív, se nem negatív, önmagában ártatlan, de jaj annak, aki felidézi...

Debrecen, 1944. VII. 5. Szerda

Ma ismét jobban vagyok, megszűnt a lázzal együtt járó apátiám, és ismét egészségesnek érzem magam. Ma reggel egy csodálatos fürdőt vettem, és a lázas napok összes nyomorult izzadságát leöblítettem, csodálatos, tiszta, friss fehérneműt is kaptam; ó, csak szép dolog, ha az ember úgy-ahogy egészséges. Tegnap este szép élményben volt részem. [...] Ó, olyan egyszerű, tegnap este, már mindenki az ágyban feküdt, és túl fülledt lett nekem a szoba levegője, felkeltem, és a lépcsőházban az ablakhoz álltam; csodálatos, csendes, holdfényes éjszaka volt; a nyár édessége volt a levegőben, és szép volt kinézni a nagy iskolám előtti csendes sugárútra; még csendesen folyt az élet az utcán, még tarka ruhák suhantak a tarka fák között, és hallani lehetett a párok halk beszélgetését, éneklő fiatalokat – azonban hamarosan egészen elnyugodott minden, és én egyedül voltam, hosszú, hosszú idő óta valóban egészen egyedül.

Ez a békés, csendes, tiszta nyári éjszaka! Nem akarok mindig arról panaszkodni, hogy milyen szép lehetne az élet, hiszen milyen szép minden nyomorúság ellenére is!

Közben kétszer megszakítottak; először vizit volt, amelynek alkalmából valamennyiünknek el kell haladni az orvos előtt, aki vizsgáló pillantással egyszer a szemünkbe néz, és felírja a következő, eddig még ki nem próbált tablettákat. Nálam ma végérvényesen »volhiniai lázt« állapított meg, ez egy veszélytelen betegség, amelynek az okozóját még nem ismerik; a kinintablettának valamilyen vöröses változatát adják most, és hétnaponként vért vesznek, ez minden. A sebem láthatóan gyógyul. Csodálkozva állapítom meg, hogy a nagy luk a hátamon ismét kitöltődött hússal és bőrösödni kezd. Nemsokára esedékes lesz a Siegfried-varrat, csak nálam valamivel magasabban.

A második megszakítás egy magyar varieté-előadás volt, amelynek a bohóc- és az akrobataszámai egészen kiválóak voltak, miközben egy nagyon fiatalos, de fog- és temperamentumhíjas szőkeség a szép magyar csárdást járta. Aztán kitört egy zivatar, és nekünk gyorsan odébb kellett állnunk, ami által elestünk a bűvész mutatványainak megtekintésétől.

A mellettem lévő ágyban egy kedves kis hegyivadász fekszik, akiben nagy a tudásszomj, és akinek gyöngye irodalomtörténeti ismereteimet adom elő a szükséges világnézeti kritikával és irányvonallal, ezenkívül sakkozunk is, először, mióta elszakítottak Jack Jansen bajtársamtól, aki nagy sakkmester volt, és akitől sokat tanultam; ő valóban ritka ember és bajtárs volt, akivel egyszer még közelebről is megismertetnék Téged, egy fantasztikus fickó. Hát most ezzel a kis vadással vagyok, aki irtózatossá tudásszomjával van megáldva, aki még a véreget is kiszívja, s időnként valóban megzasszt, mert nem szeretném ezt a gyermekien komoly érdeklődést frázisokkal kielégíteni, s hát én mindent összevéve csak egy egyszemeszteres kezdő vagyok,⁵⁵ s a filozófiai tanokban egyáltalán nem iskoláztam.⁵⁶

A terem politikai vitáktól hangos egész nap, szó szerint reggel héttől este 10-ig, sok, sok katonát az invázió és a keleti középfőnt katasztrófája óta iszonyatos nyugtalanság kerítette hatalmába.⁵⁷ Kérdéses, hogy mi fog történni a mi déli frontunkon, egyelőre nem számítok az oroszok támadására, és hogy mi ott támadni tudunk-e, vagy hogy egy támadásnak lehetne-e valami haszna, nem merném eldönteni. Nekem mindenestre jobb lenne, ha megint egy támadásban vehetnék részt, s nem abban, hogy bennünket megtámadnak. Ó, az az álmom, hogy Nyugatra kerüljek, a legközelebbi álmom a háború végének őszalma után, hiszen nekem ebben a háborúban valószínűleg a végéig közre kell működnöm. Az orosz hadsereget és a gyilkos nehézfegyvereiket a félelem és a rémület reális fényköre veszi körül, ráadásul a háború minden félelmére és rémületére; bizonyára az orosz lény ázsiai idegensége tárul fel előttünk egy olyan elementáris eseményben, mint amilyen a háború; ilyenkor tárulnak fel egy nép lényében kavargó lehetőségek. Nem ijedség vagy szorongás az, ami az embert hatalmába keríti, hanem egy tompa ijedelem, amit azonban erős akarral le lehet győzni. De szeretném megismerni az európaiakkal szemben vívott háborút is, ha már közre kell működnöm ebben a menetben...

Ó, a remény, hogy a háború a most következő hónapokban véget ér, igen erős bennem, és hatalmas, talán túl nagy is, de ez a gondolat szinte megrészegít; a gondolat, hogy az ember ismét egyenruha nélkül lehet!

Érzékelhető most már, hogy a posta Németország felé is lassabban megy, mert a bombázások most már Magyarországot is nagymértékben lebénítják.

Debrecen, 1944. VII. 7. Péntek

Mióta megkaptam a leveledet, valóban felébredtem az apátiámból, és még abba is belevágtam, hogy még egyszer saját szakállamra elhagyjam az épületet, cselekkel és trükkökkel kicsempésszem magam a különböző örök között; majd három hetet voltam ebben a börtönben, megszakítás nélkül; ó, a csodálatos, napsütéses városban csavarogtam, itt nincs utca fasor nélkül, melyek minkét oldalon végigfutnak; szép a város, és titokzatos, kicsit keleties, csendes mellékutcákkal, amelyekben egyszintes, széles és alacsony házak állnak; zöldék és árnyékosak; valami mindenáron a legelőkelőbb étterembe irányított a legelegánsabb és legélénkebb utcán;⁵⁸ ott ültem egészen egyedül egy kis asztalnál, egy igen koptas katonára a szilánkok nyomával a zubonyán, német és magyar tiszt, önhitt népesség között. Csodálatos volt egyedül lenni, egészen egyedül, és mégis ennek a tarka életnek a kellős közepén, amely három hét egyenruhás egyhangúsága után maga volt a felüdülés. Whiskyt ittam, pompás whisky, sok nagy pohárral, amíg a pengőm el nem kezdett erősen fogyni, később egy csinos kis kávézóban még süteményt ettem, és aztán még egy séta következett, úgy hogy az esti lázméréshez épphogy még »haza«-értem; rettentően kimerültem, és ennek megfelelő volt a lázam is, de ha megint lesz pengőm, megint le fogok lépni; valóban szép egy ilyen séta ennek a sebesültgyűjtőhelynek a kaszárnyaszerrű sivársága után. [...]

A háború nem fog már túl sokáig tartani, és talán, talán mégiscsak sikerül eljutnom Németországba; most úgy van, hogy nem egy bizonyos idő elteltével jut az ember Németországba, hanem ha az ember bizonyos ideig nem alkalmas frontszolgálatra; tehát még néhány hónap sem elég, de nem reménytelen semmi, egyáltalán nem.

Debrecen, 1944. VII. 8. Szombat

Sajnos ezek egy ideig megint az utolsó levelek lesznek, mert ma nagyvizit volt, s mindenkit igen alaposan megvizsgáltak, és mindenkit, akinek még legalább három hétre van szüksége a teljes felgyógyuláshoz, vonattal elszállítanak innét, hogy hova, teljesen ismeretlen; néhányan fantáziálnak a Birodalomról, de ezt én nem tudom elhinni, valószínűtlen és irreális, én már annak is örülni fogok, ha megint egy jó darabbal közelebb kerülünk Németországhoz, akkor jelentősen növekszik az esélyem, hogy a tartalékcsoportomhoz juszak vissza és a nyugati frontra.

Legjobb lesz, ha csomagot nem küldesz ide, akkor sem, ha lesz megbízható címem, valamilyen módon itt mindig hozzájutok elegendő cigarettához, bár Magyarországon a cigaretta adagolva van, de nem jegyrendszerrel, és ha az ember egy délután két órán keresztül végigjárja az összes boltot, akkor egy heti adagnyit be tud szerezni. Szóval, ebben tényleg nem szenvedek szükségét, inkább őrizzed otthon a raktárt, mert ha egyszer újra Németországba kerülök, akkor ismét szűkösön lesz.

Éppen most mentem ki a városba még egy órára, hogy az útra cigarettát halmozzak fel, de Magyarországon szombat délután minden bolt be van zárva. Gondold csak el, milyen paradicsomi állapotok!! Így utolsó pengőimet csak whiskyvé tudtam átváltoztatni, és közben megfigyeltem a szombat délutáni tarka magyar életet. Sajnos nem voltam megfelelően nyugodt, mert minden pillanatban befuthatott volna a vonat, amelyik bennünket el fog rabolni.

Időközben meglehetősen biztossá vált, hogy nem kerülünk közelebb a hazához, hanem levisznek bennünket tovább délnyugatnak, körülbelül a szerb határra. [...] Mindenünnen vezetnek utak Németországba, szabad remélnünk, remélnünk, remélnünk..

Indulásunk újra és újra eltolódik, ma és holnap még bizonyára itt maradunk, így ezt a levelet még a régi postaszámmal küldöm el.

Szentes, 1944. VII. 10. Hétfő

Hosszú idő után újra kimenőn voltam ma délben, ez egy csinos, csendes kis városka szép utcákkal, fasorok szegélyezik valamennyit, nagyon szép és emberi; és jó, szép, szabad nép, ez a Pusztá-Magyarország. Csak hát túlságosan rövid az idő. Az egész lakosságot egy csodás parkkal körülvett strandfürdő vonzotta, tarka, életteli kép volt.⁵⁹ De én nem szerettem az embertömeget, és ezért örültem, amikor egy felhőszakadás, egy lenyűgöző, fantasztikus zivatar elűzte a népet a parkból, és én egyedül maradtam a csodálatos fák között.

Szentes, 1944. VII. 11. Kedd

Csak az új címemet szeretném gyorsan megírni Neked, ide ugyanis állítólag már nyolc nap alatt megjön a válasz Németországból; kétnapos úttal Szentesre jöttünk,⁶⁰ egy katonakórházba, amit egy takaros, kicsi, korábbi konviktusban helyeztek el;⁶¹ első benyomásra itt minden nagyon szép, az orvos is hozzáértő embernek néz ki; ó, remélem, megtalálom még az utat Németországba, minden valószínűsége ellenére is remélem. Mi itt a pusztá közepén vagyunk, Nagyvárad és Szeged között. Könnyen megtalálod a térképen. Nyolc napig, remélem, mindenestre még itt leszek, és aztán...

Szóval a tábori postaszámom: 42696 Inf. Abt.

Szentes, 1944. VII. 12. Szerda

Valóban különös dolgok történnek a katonáéletben. Ameddig én valóban súlyos beteg voltam, amíg a sebem nagy volt, és még magas lázam is volt, koszos szalmazsákokon feküdtem, és piszkos ágyakban izzadtam le, és most, hogy kezdek egészséges lenni, fehér ágy-

ban fekszem egy hadikórházban, valóban minden nagyon szép és tiszta itt, valóságos jó-tétemény; közvetlenül mellettem egy pompás mosdó tiszta kagylókkal és tükrökkel, ó, és mindenkinek fehér ágya van.

A mai orvosi vizitnél különösen éreztem magamat, a lázam leesett és a sebem hamarosan begyógyul, így hamarosan ismét kicsusszanok a szép kórházból; de egy ideig még, legalább amíg posta nem jön Tőled, még bizonyára itt fogok maradni. Nem kell aggódnod, még mindig reménykedem, hogy valahogy megtalálom az utat Németországba. Nem tudok sokat írni, a háború torkomon akadt, gyakran egész nap egy szót sem tudok szólalni; Isten legyen hozzánk irgalmas!

Olyan szép itt, de nem vidámít fel ez, az embernek egy időre le kellene tudnia vetni az egyenruháját, de hát vajon le lehet-e vetni egyáltalán... Isten segítsen nekünk, hogy ennek a gaztettnek hamarosan vége szakadjon.

Szentes, 1944. VII. 13. Csütörtök

Most már valóban jól megy sorom, még van egy kis lázam, kevéske hőemelkedés, amiért még ágyban kell feküdnöm, különben jól érzem magam. A sebem már szinte teljesen begyógyult.

Küldjél, kérlek, levélben borotvapengéket és kölni újságokat, esetleg folyóiratokat is – vagy olyan kis tábori füzeteket,⁶² de csomagot ne. [...]

Ne ess kétségbe az állandóan változó tábori postaszámától, ez lesz itt az utolsó.

A háborúnak véget kell már érnie...

Most ismét sokat olvasok és elmélkedem a háborúról. Csak azért búslakodom, hogy a kis naplófüzeteim a Krím-félszigeten maradtak. Talán egy napon mégiscsak utánam küldik.⁶³

Vigasztald meg anyát, és magad se aggódj, egészen egészséges vagyok, és a háborúnak nemsokára vége lesz...

Tábori postaszámom 42696 Inf. Abt.

Szentes, 1944. VII. 15. Szombat

Most ismét ágnak estem. [...]

Tegnap csendesen megünnepeltem a névnapomat; az egész nap nagyon heves, viharos vitákkal telt el a politikai helyzetünkről; több óráig tartó heves küzdelem volt; utána az izgalomtól mindenkinek 39 fokra szökött föl a láza; helyzetünk valóban vészjósló; de még mindig hiszek abban, hogy a háborút megnyerjük. De még ebben az évben véget kell érnie a háborúnak, feltétlenül.

Szentes, 1944. VII. 18. Kedd

Torkig vagyok ezzel a háborúval, kimondhatatlanul fáraszt ez az egyenruha, és a helyzet annyira reménytelen! Még nem adtam fel a reményt, hogy a háborút megnyerjük, de úgy torkig vagyok ezzel a katonáérettel, hogy minden erőmmel ismét és ismét össze kell szednem magam. [...] A várakozás nem erős oldalam, és az egyenruha rabszolgasága iszonyú.

Egészségileg valóban jobban vagyok, bár még elég bágyadtnak érzem magam, és félek, hogy a lázam még egyszer felszökik. A sebem szinte teljesen begyógyult már. Sajnos még egy kicsit nyitott a seb, és a hegesezés nagyon friss, így hát nem úszhatom. Van itt ugyanis egy csodálatos strandfürdő az erdő közepén, ott van nekünk most reggel nyolctól tízig sportfoglalkozásunk, nagyon katonás és unalmas, csak az a kár, hogy az úszáson nem tudok részt venni. Ez lenne az egyetlen, ami érdekelne. A sportfoglalkozás alatt egész szépen leordítóznak és katonásan megdolgoztatnak bennünket, ez engem három napra⁶⁴ lel-kileg teljesen letaglózott, ez a találkozás a katonásdival. Erővel próbálják feljavítani a csapat nagyon leromlott tartását és hangulatát; szép lenne, ha ez sikerülne, mert a csapat ten-

gernyi fáradt, közönyös, cinikus és fegyelmezetlen fickó rémítő seregéből áll. De én nem hiszem, hogy erővel javulás érhető el. Talán még egy nagy katonai siker sem emelné meg már a hangulatot. Az ember egyszerűen belefáradt az ölésbe és a megöletésbe...

Még Debrecenbe csináltak nekem új cipőbetéteket. Ezeket járatom be itt egy kicsit. Egy fiatal orosz bádogos, akit ortopédiára tanítottak be, szó szerint egy óra alatt összekalapálta. De valóban mesések. A fickó valóban nagyon ügyes és mesés érzékkel dolgozott, mint minden orosz kézműves; a betétek hajszálpontosan illeszkednek a lábamhoz, bár egy kicsit durvák, de segítenek rajtam, és ennek örülök...

Szentes, 1944. VII. 19. Szerda

Már napok óta szinte szakadatlanul esik, hideg van, és nem nagyon nyárias az idő, így a sportfoglalkozásunk is elmaradt. A kórházi életem is vége felé tart. A betegségemből egészen kigyógyultam, csak még a sebesülésem nem gyógyult meg teljesen; legkésőbb egy hét múlva újra vonaton fogok ülni; ó, ha csak tudnám ennek az utazásnak a végcélját! Nem lehetetlen, hogy Hozzád utazom, de azért ez igen valószínűtlen. Magamat arra készítem fel, hogy az ellenkező irányba, a front felé tartok.

Itt nagyon sok könyvet olvastam a háborúról; Bindingtől,⁶⁵ Wiecherttől, Beumelburgtól⁶⁶; és »Jünger«-től is egy fantasztikus könyvet: *In Stahlgewittern*;⁶⁷ egy pontos napló ez a háború mind a négy évről, amit Jünger megszakítás nélkül a nyugati fronton a legreményesebb tűzben élt meg, mindig a front gyújtópontjában. Valóban szeretném, ha ez a könyv meglenne nekem, mert ez egy gyalogosnak a könyve, reális és józan, teli egy olyan férfi szenvedélyével, aki mindent lát, és aki mindent szenvedéllyel és keménységgel meg is él. Mindezek a könyvek valahogy teli voltak a háború miatti szenvedéssel és a férfiak harc okozat elementáris élvezetével is, de mégis egyikben sincs meg Jüngernek az az abszolút szenvedélyes tisztánlátása, amely minden elemi erőt azonnal felismer és képes helyére tenni. De egyik sem, Jünger sem, élte meg a háború okozta szenvedést úgy, ahogy Ernst Wiechert, akinek a háborúról szóló könyve⁶⁸ hozzám a legközelebb áll. Wiechert háborúélménye az abszolút »szegényé«, míg Jünger a »hatalmasnak« élményét ábrázolja. Így Jüngert meg tudom érteni és szeretni, mert ő a háborút abszolútumként éli meg, de mégis jobban szeretem Wiechertet, akin, mint az abszolút »szegényeken« mind, a háború súlyos sebet ejt, akiket legyűr a nyomor és a patakzó vér, amelyben a gyalogosnak a harcban szó szerint gázolnia kell.

Magam számára még nem zárult le a háború; nekünk is nehéz, mert fiatalságunkat annyira szétszakították, miközben a világháború vezérkara mögött már egy lezárt fiatalság állt. És ehhez nálunk még hozzájön ez a szellemtelen, kicsinyes vonás és szellem, amely a hadseregben oly gyakran jelen van, és amely a mi vérvő lelkünknek túlságosan is pökhendi.⁶⁹ Remélem, hogy a kialakulatlan viszonyom a háborúval szemben javulni és tisztulni fog még. [...] De a háború sebei megmaradnak, ezek majdnem olyan abszolútak és gyógyíthatatlanok, mint Krisztus örökké vérvő sebei, hiszen az emberiség valamennyi sebébe Krisztus sebébe.

Szentes, 1944. VII. 21. Péntek

Időközben már elfelejtettem a Jassynál átélt elementáris napokat, de néha a szívem mélyéről a borzadalom ismét felmerül, most, hogy néhány nappal az elbocsátásom előtt állok, s hogy hamarosan el fog dőlni, hogy a frontra vissza vagy északra, Tehozzád utazom-e. Még semmit sem határoztak erről, ezt egyedül a frontirányító központ dönti el. Az ember a kórházból közvetlenül a frontirányító központhoz kerül, s onnét aztán továbbvezénylik. Szóval nagyon is lehetséges, hogy augusztus elején vagy talán már július végén valami szerencsés végzés következtében átcusszanok a német határon. Ó, ez nem valószínű, de azért lehetséges... Ha ez ennél a sebesülésnél nem jön össze, a következőben kell reménykednünk, és arra várunk...

A napi reggeli sportolás tulajdonképpen egészen tetszik; bár a legkisebb erőfeszítéstől azonnal egészen kimerülök, és úszni még mindig nem úszhatok, mert a sebem még nem gyógyult be egészen. Az orvosunk nagyon kedves ember, és megértő; valóban egy értelmes ember és orvos. A mai vizitnél megkérem, hogy vizsgálja meg, nincs-e maláriám, attól tartok, hogy talán a véremlében malária van. Ezt könnyű lenne megállapítani.

Épp egy nagyon szép koncerten voltunk, amelyet a K.d.F.⁷⁰-asszonyok kis csoportja adott. Beethoven-dalokat játszottak és énekeltek, és elmondtak néhány szép Rilke-verset. Amikor »haza«-értünk, a tisztok forradalomkísérletének és a Hitler élete elleni támadásnak híre várt bennünket.⁷¹ El tudod képzelni, milyen rettenetes izgalom lett úrrá rajtunk, egész éjszaka a rádió mellett ültünk, és hevesen vitatkoztunk. Egyáltalán nagyon heves beszélgetések folynak nálunk a szobában; szokásom ellenére igen aktívan részt veszek ezekben, és irányítom a menetet egy kicsit; de megrázó, hogy milyen kevés keresztény van a világon, ez nagyon elszomorít [...], a háború után nekünk minden erőnkkel Isten országáért kell dolgoznunk.

Ma a házunk előtt, amelyről küldtem Neked egy képet, hatalmas vásár van.⁷² Fantasztikus a forgalom, egy nagy füves terület tele van bódékkal és asztalokkal – köztük egy cirkusz meg egy hajóhinta. Vehetsz lovat, ökröt, kakast, tojást, paprikát, galambot, minden méretű képet, szörnyűséges giccseket, bonbonnière-t minden kivitelben, ó, tarka élet a szemem előtt, nem lehet átfogni...

Szentes, 1944. VII. 22. Szombat

A Führer elleni merénylet miatt az utóbbi napokban leírhatatlan izgalom uralkodott nálunk, fantasztikus volt; a legtöbben már nem kérdeznek rá a politikai háttérre és okokra, inkább csak arra, hogy a háborúnak vége van-e, vagy sem; néhányan azt hiszik, hogy innét gyalog eléri a német határt.⁷³ El sem tudod képzelni, hogy épp a hadikórházakban milyen izzó lehet a hangulat. Öt éve tart a háború, és senki sem sejtheti, mit jelent öt éven át egyenruhát hordani.

A ma reggeli vizitnél az orvos célzást tett arra, hogy a következő napokban el fog bocsátani; remélem, hogy legalább 24-ig, tehát hétfőig maradhatok, mert akkor jön megint posta. Az a sok levél Tőled még mind a debreceni címre ment,⁷⁴ onnét küldték ide utánam. Talán még ma kapok Tőled postát pontos hírekkel. [...]

A házunk ablaka előtt, amiről képet küldtem neked, játszódik le az országos vásár tarka és gazdag forgataga. Itt már valóban nagyon balkános az élet, meglehetősen déli része ez már Magyarországnak. De minden olyan rettenetesen drága, különösen nekünk a mi tíznaponkénti 25 pengőnkkel. Különbén sok szép dolgot tudnánk vásárolni.

Ne küldj ide már csomagot, és időnként írv egy levelet a szárad címére: 48681 C!

Szentes, 1944. VII. 23. Vasárnap

Ma reggel – a vasárnap ellenére – ismét sportoltunk a strandfürdőben;⁷⁵ a fürdőmesterrel Magyarország politikai felépítéséről beszélgettem; sajnos nem értettem meg sokat, de a puszta eme fiának vad szemforgatása azért mégis sokat elmondott nekem; a magyarok inkább szerettek volna bennünket ellenségként, mint így barátként; a nép azt remélte, hogy mi megváltoztatjuk Magyarország kormányzati rendszerét.⁷⁶ Ma délben a cirkuszba megyünk, már régen hirdeti magát a házunk előtt, és már nagyon örülök a ma esti misének.

Holnap telik le a nyolcadik kórházi hetem. Sokkal tovább tartott hát a sebesülésem, mint kezdetben gondoltam, pedig tényleg csak a hús sérült meg. A sebem már egészen begyógyult, és egy vastag varrat van rajta; így hát a nyugodalmas szentesi napok a holnappal kezdődő héten véget érnek. Innét a szolnoki frontirányító központhoz utazom, Debrecen és Budapest között van, és ott döntenek majd a további sorsom felől. Még van némi remény, hogy Németországba jutok, de a szívem mélyén arra készülök, hogy Jassyba kell utaznom.

Szentes, 1944. VII. 24. Hétfő

Tegnap délután cirkuszban voltunk itt, a gyermekelőadáson. Fantasztikus kikapcsolódás, de az egész nagyon komor és komoly volt. Minden nagyon szegényes volt, és a számok kiállítására sem áldoztak sokat, és a bakák először nyíltan kigúnyolták a cirkuszosokat. Az akrobaták teljesítménye – majd mindegyik nagyon csinos, bozontos hajú fiatal lány a pusztáról – valóban nagyszerű élmény. Ezek a cirkuszosok nagyon szimpatikusak voltak, az egész szinte komornak nevezhető. Az akrobatamutatókban elementáris erő és eredetiség nyilvánult meg. Aztán két jó bohóc, igazi, törőlmetszett humor. A magyar fiatalok, a legfiatalabbak között ültem, akik feszült gyermeki figyelemmel követték minden egyes akciót. Egyáltalán a magyar nép még nagyjából igen természetes és egészséges, fizikailag is az. Hiszen Magyarország mezőgazdasági állam. Azt hiszem, a magyarok politikailag is aktívabbak és nagyobb teljesítményre is képesebbek lehetnének, ha az állam nem lenne oly nagymértékben feudális. Az osztálykülönbségek valóban elképesztően nagyok.

A cirkuszelőadás után még tehettem egy rövid sétát a városban, mindenekelőtt a fantasztikus piaci kavargásban. Kevés cigánnyal találkozok itt az ember, ez nekem gyakran feltűnt, holott Magyarország nekünk szinte csak mint a cigányok klasszikus országa ismert.

A piacon mindenesetre láttam még cigányokat. Engem mindig lenyűgözött ez a faj, ez a titokzatos nép. Aztán egy középkorú cigány férfinak színleg felajánlottam a zsebórámat megvételre, csak hogy szóba elegyedhessek vele; sokáig alkudoztam, és hagytam, hogy fantasztikus németességgel magáról is beszéljen. Többek között azt ajánlotta, hogy lépjek le vele a pusztába. Később láttam még egy másik cigánypárost, meglehetősen fiatalok voltak, és énekelve, ittasan vonultak az utcán egymást szorosan átölelve... Remélem, hogy nemsokára, nemsokára sokat mesélhetek Neked! Ma egyébként azt mondta nekem az orvos, hogy a hét folyamán el kell hogy bocsásson. De egyelőre még ide írjal.

Szentes, 1944. VII. 26. Szerda

Épp most volt még egyszer vizit, és az orvos megajándékozott még egy pár nappal, mert a sebem még nem gyógyult be egészen. Így még bizonyára a következő hét elejéig itt maradhatok. Lehet, hogy az egészségből a vizontlátás nagy ünnepe lesz; egy egészen új lehetőségre jöttem rá, és ez 60% esélyt ad a vizontlátásra; tehát a reményt nem szabad elveszítenünk. Egy hét múlva valószínűleg vizontláthatjuk egymást. Még nem szabad erre számítanunk, a csak 60%-kal is még túl sokat mondtam, én ebben egy kicsit túlságosan optimista vagyok, de 20% esélyünk csak van, és az sok. [...] Reménykedjünk, reménykedjünk és imádkozzunk, és én felkészülök arra, hogy Jassyba kell utaznom...

Nagyon jó itt, az orvos is rendes és kellemes ember, és esténként tüzes pusztai bort iszunk, és késő éjszakáig beszélgetünk politikáról és vallásról. Tényleg találtam itt néhány keresztényt, fantasztikus esemény ebben a megrohadt Európában.

Szentes, 1944. VII. 27. Csütörtök

Ma tulajdonképpen el kellett volna bocsátani engem, de a sebem a túlzott igénybevételtől a sportolásnál újra elkezdett gennyesedni, úgyhogy még pár napot itt kell maradnom. Ma olyan szívesen elindultam volna, forró lett a lábam alatt a talaj, és félek, hogy minél jobban múlik az idő, annál szigorúbbak lesznek a rendelkezések, míg a végén egyáltalán nem lesz arra lehetőségem, hogy a tartalékhoz kerüljek vissza. Goebbels tegnapi beszéde remélhetőleg nem azt fogja eredményezni, hogy az értékes és jól megszolgált szabadságolásokat megszüntetik.⁷⁷ Az egész politikai helyzet nyugtalanít; nagyon szeretnék már végre hazamenni, hogy lássam, mit kevernek otthon. Egyébként kitűnően megy a sorom, valóban, és annyira szívesen elindultam volna ma, ebben a gyönyörű időben – és a döntést, hogy hát Németországba megyek-e, vagy sem, minél hamarabb meg szeretném tudni, mielőtt még ezt megváltozhatatlan rendelkezések lehetetlenné nem teszik. [...] Isten legyen hozzánk irgalmas!

Itt olyan csodálatosan szép, az emberek oly békésen és nyugalmasan élnek - bár a háttérben egy igazságtalan állam rejtőzik. Ha az ember a behívottak menetét nézi, akiket a házuk előtt masíroztatnak az állomásra, akkor mindig a szegények legszegényebbjét látja, embereket, akik cipő nélkül, mezítláb és rongyosan menetelnek, miközben estéenként a »jobbka« bagázsa, az ifjúság civilben mind az utcákon csavarog. Az ember Magyarországon vagy szegény, vagy gazdag, ha az ember gazdag, akkor vagy tiszt, vagy civil, de ha szegény, akkor katona, nincs rosszabb, mint a feudális rendszer szolgáivá lealacsonyító elnyomása.

A háború most egyre fantasztikusabb formákat vesz fel; nagyon szeretnék postát kapni Tőled, de amíg a legújabb események visszhangját leveleidben megkapom...

Mindennapos és minden éjszakás vitáink egyre izgatottabbak és lázasabbak lesznek. Idegeink már teljesen szétzilálódtak. Öt éve és hat hónapja vagyok egyenruhában, ez egy iszonyú hosszú élet és ifjúság, amely elfolyt, egyik nyár a másik után, egyik ősz a másik után, és hat kemény tél és hat ragyogó tavasz. [...]

Valóban tele vagyok bizakodással és bizalommal és teljesen komolyan remélem, hogy viszontlátjuk egymást, csak éppen nagyon ideges vagyok már és szétzilált.

Szentes, 1944. VII. 28. Péntek

Itt-tartózkodásom most mégiscsak néhány nappal meghosszabbodott, mert a sebem valamivel az elbocsátásom előtt újra gennyesedni kezdett. Inkább elindultam volna már tegnap, mert most igen nyugtalanul nézek a várva várt döntés elébe, vajon viszontlátjuk-e egymást. [...] Kimenő itt sajnos csak vasárnaponként van a misére és az azt megelőző pár órára; szívesen megnézném magamnak egyszer alaposan a környéket meg az itt élőket. Bár az ablakból sok mindent láttam, és a cirkuszban láttam az igazi Magyarországot is. Mivel itt a kimenővel olyan szűken bálnak, elkezdtem ellőgni a reggeli sportfoglalkozásokat. Így nyolctól fél tizenegyig szabad vagyok, ugyanakkor egy kicsit nyugtalan is, mert kellemetlen lenne, ha rájőnnének, de mindig kéznél van a jó mentségem, mármint hogy nekem a kamarához kell mennem. Így reggelenként egyedül csavargok ezekben a bájos, csendes utcákban, mindegyikük azt a benyomást kelti, mintha ki lenne halva, de teli van titokzatos, bensőséges élettel. Minden utca alacsony zöld fákkal szegélyezett. A főutca nagyon élénkek és »pezsegnek«, és a szép, tiszta üzletekben még a legfantasztikusabb dolgokat kínálják eladásra, leginkább német árukat, amelyeket bizonyára ennek az országnak a tápláló terményeiért cserélünk.⁷⁸

A napok most szépek, enyhék és ragyogók, és estéenként, ha nekünk kilenckor már az ágyba kell feküdnünk, sokáig halljuk még az emberek beszélgetését és nevetését az ablakunk előtt lenn a fasorban, úgyhogy mi a fájdalomtól és a nyugtalanságtól – és bizonyára egy kicsit az irigységtől – nem tudunk elaludni, mert nagyon súlyos a háború terhe, amelytől mi mindannyian vérzünk, az örült háborúé, amely fiatalságunk napjait értelmetlenül elrabolja [...].

Mivel estéenként nem tudunk azonnal elaludni, mert a kövesúton a vasútállomásra vagy a körös-körül távolabb fekvő tanyákra sok kocsi zörög el még, és mivel nem tudunk aludni az élet kívülről jövő különböző zajai miatt, ezért sokszor késő éjszakáig beszélgetünk politikáról és vallásról, és én ekkor megkísérlem társaimnak közelebb hozni Krisztus misztériumát, amely nekem az egyedül szeretetre méltó, de ez olyan irtózatos mélyre süllyedt, ez a titok, annyi törmelék és szenny fedi el, hogy már annak is örülhetek, ha néhány előítéletet el tudok oszlatni. E háború után az lesz életünk egyetlen feladata, hogy az embereket ismét megismertessük Istennel...

Szentes, 1944. VII. 28. Péntek

A katonai helyzet oly rémisztően vészjósló, hogy kevés remény van arra, hogy Németországba csusszanjak, ma az orvos hétfői határidővel végleg felmondott nekem; tehát kedden a debreceni frontirányító központban fog a sorsom, a mi sorsunk eldőlni! [...] Ha

most sikerülne Németországba csusszanni, akkor biztosan Metzben érném meg a háború végét, nem tarthat már sokáig – Isten őrizzen és óvjon meg bennünket a következő hónapok nagy zűrzavarában...

Ma délután a küszöbönálló elbocsátás alkalmából kimenőm volt, és így néhány órányi csodálatos sétában volt részem; ó, a magyarok országa hihetetlenül szép, békés és a legjobb értelemben természetközeli; ennek a városnak (amelynek 35 000 lakosa van) csak két fél utcája van, amely kimondottan városias, a többi utca mind alacsony zöld fáktól és nagyon tiszta, zöld fűvel elhatárolt vizesárokktól szegélyezetten, hosszan és vidékiesen nyúlik el; minden ház keletiesen alacsony, földszintes és kellemesen tiszta; nagyon békés és mégis riadsággal teli is, mint a férfiak szeme ebben az országban; az ország gyümölcsei is, a világoszöld paprikák, barackok és almák is valahogy vadabbak és szomorúbbak, egészen különös ez; valóban vonzó és szép, de bizonyára veszélyes is ez számunkra, hideg nyugatiak számára, mert mi valóban hidegek vagyunk.

A hangulat másrésztől megint csak a régi Ausztriát idézi, és a »szervusz« mint üdvözlés gyakran hallható, különösen a tiszték használják; ó, az üzletemberek derűs barátságossága nekem nagyon is »k. u. k.«-nak tűnik, és ezért van aztán az is, hogy ez a kendőzetlen vadság annyira vonzó. Egyébként itt feltűnően sok a nagyon kövér nő, csinos az arcuk és élénk a mozgásuk, de ez már kimondottan délies elem.

Magyarország [Szentés], 1944. VII. 28. Péntek

Hétfőn, tehát 31-én elbocsátanak a hadikórházból, és Metzbe utazom a tartalékcsoportomhoz, a legjobb az lenne, ha megpróbálnál pénteken, de legkésőbb a következő hét szombatján Metzbe jönni, a dragonyosok kaszárnyájába. Én valószínűleg csak rövid ideig leszek ott, és újra útnak indítanak; szabadságot bizonyára nem kapok.⁷⁹

Metz, 1944. VIII. 6. Vasárnap

Szüleinek és testvéreinek

Kedveseim,

péntek este Bingerbrückben álltunk meg,⁸⁰ és nagy fáradtsággal végül egy raktárban találtunk szállásra; szép napunk volt Bingerbrückben. Tegnap aztán Saarbrückenen át Metzbe utaztunk, ahová – sok nehézséggel megküzdve – csak 6 órára érkeztünk meg. Itt szállást találni még nehezebb volt, de aztán mégiscsak találtunk egy takaros kis szobát, mégpedig egy szállodában. Nekem aztán a kaszárnyába kellett mennem, de aztán megbántam, hogy odamentem. Itt szinte teljes a zűrzavar, akár egy cigánytanyán. Az ember lefekszik valahol egy szobában, minden koszos, és teli van poloskával. Csak két percig maradtam a nyomorúságos ágyamban. Az éjszaka hátralévő részét a padlón töltöttem el, a zubbonyomba takaródzva. Szó szerint hemzsegtek a poloskák. Most itt várok Annamarie-ra, mert ma még nem kapok éjszakai kimenőt. A hét folyamán aztán biztosan szabadságot kapok, talán négy hétre is. Remélem, közben nem zárolják váratlanul a szabadságolásokat.

Mindenkit szívélyesen üdvözlök

Hein

JEGYZETEK

- 1 A katonavonat 1944. V. 17-én este indult Bitschből kelet felé a Karlsruhe–Heilbronn–Nürnberg–Regensburg–Passau vonalon.
- 2 Jack Jansen. Lásd 1944. V. 23-án kelt levelet.
- 3 „Bizonyára semmi sincs, amitől annyira függök, amely érzéseimet és hangulataimat olyan hírte-

len és alapvetően megváltoztatni és meghatározni képes, mint a zene” – írja Böll Annemarie-nak egy 1940. V. 5-én kelt levelében. A későbbiekből az is kiderül, hogy leginkább Ludwig van Beethoven műveit szereti: „ha zenéjét hallgattam, az volt a közvetlen benyomásom, hogy testvé-

rem ő, vagy egy nagyon közeli barát”. (1940. XII. 3.) Vonzalmát erősítette az a tudat, hogy szülővárosaik, Köln és Bonn is nagyon közel vannak egymáshoz. „Itthon ülök, a régi kedvenc lemezemet hallgatom, egy Beethoven-szonatínát. . . Bonnban voltam”, írja Annemarie-nak Kölnből

- a Karolingenring 17. sz. alatti lakásából 1941. III. 25-én, Bonnól Kölnbe hazatérve és Kölnből Bonnba érzelmileg visszatérve. A művészetben Beethoven a mérce: „mélyen és csillapíthatatlanul vágyom arra, hogy egy szép és ragyogó, mesteri novellát írjak, egy Beethoven-dallamhoz hasonló.” A zene, amely hallgatóját áttemeli egy másik szférába, Böll számos művében fog szerepelni, így az első könyvében, *A vonat pontos volt* c. elbeszélésében is. Beethoven pedig az *Egy bohóc nézetei* c. regényének rejtett, meghatározó szereplője lesz, a művészet pars pro toto metaforája.
- 4 A Lajtabruck főterén álló, olasz kora-barokk miniatúrát követő Szent Háromság plébániatemplomról van szó. A templomot 1696-ban kezdték építeni, a győzedelmes 1683-as bécsi csatára emlékezve, amelyben visszaverték, majd elűzték az oszmán hódítókat.
- 5 Böll 1943 végén, 1944 elején szolgált Bessarábiában, amely a két világháború között Romániához tartozott.
- 6 A humanista gimnáziumot végzett Böll ironikusan idézi Herakleitosz görög filozófus fennmaradt alaptételét. Később, amikor kritikusan úgy tekintettek rá, mint akit a háború tapasztalata tett íróvá, nem győzte hangoztatni, hogy sem az írói hivatás választása, sem műveinek lényegi mondandója nem függ össze a második világháborúval. (Lásd interjút René Wintzennel: *Eine deutsche Erinnerung*. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1979.) Ennek a beszélgetésnek két magyar fordítása is van, de mindkettő csak az interjú néhány részletét tartalmazza, amelyek azonban nem érintik a jelzett tematikát. (Lásd: Wintzen, René: Német emlékezés. Beszélgetés Heinrich Böll-lel. [Részletek.] Ford. Vörös T. Károly. In: *Kritika*, 1982. 1. pp. 25–27. És *Egy német emlékezés* – 1976 október. [Részletek.] Ford. Jávor Otto. In: Heinrich Böll: A nyolcadik parancsolat. Emlékezések, szatírák, cikkek. Budapest: Magvető, 1985. pp. 437–469.)
- 7 Jack Jansen (1913–1985). Böll a háború után is tartotta vele a kapcsolatot. A kommunista meggyőződésű Jansen a Német Demokratikus Köztársaságban (Blankenburg) telepedett le. 1953 nyarán a még négyhatalmi megszállás alatt álló Berlinben ismét találkozott. Böll könyveket küldött neki – sajátjain kívül például a Frankfurt am Mainban kiadott, az NDK-ban nehezen hozzáférhető Brecht-műveket is – és kávé, amely az NDK-ban az 50-es években hiánycikk volt.
- 8 1944-ben nem lehetett német márkát szabadon magyar pengőre váltani.
- 9 A katonavonat útvonala nehezen állapítható meg: nem a legrövidebb összeköttetést követi Debrecen és Jászvásár között. Böll naplófeljegyzéseiből tudjuk, hogy „Minorfalva” (Monorfalva), illetve „Szeretgalva” (Szeretfalva) állomásokon tartózkodott hosszabban a vonatuk – Dés felől jövet Déda és Aknafalva felé haladva. (Heinrich Böll: *Man möchte manchmal wimmern wie ein Kind*. *Die Kriegstagebücher* 1943 bis 1945. [Néha nyöszörögnék, mint egy gyerek. A háborús naplók 1943-tól 1945-ig.] Hg. von René Böll. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2017. p. 209. [A továbbiakban: *Die Kriegstagebücher*])
- 10 Romániába az Egyedhalma (Adjud) közeli hágon át juthattak, majd Bákó (Bacău) irányában haladva érték el Jászvásárt.
- 11 „Legutóbb” a bevetéstől a sebesülésig 19 nap telt el. Böll először 1943. nov. 11-én a Krím-félszigeten került a front első vonalába. Annak idején ide is Franciaországból érkezett. Vonattal az út Odesszáig október 28-tól november 10-ig tartott, ahonnan másnap repülőgéppel szállították a csapatrészt Kercsbe. Azonnal a Kerctől északra, az Azovi-tenger közelében húzódó frontra vezényelték. Könnyebb sebesülések után december 2-án szenved fejsérülést, amelynek következtében hosszú kórházi kezelésre szorult. Ennek a bevetésnek tapasztalatait használja fel többek között majd a *Wir Besenbinder* (1949), *Odesszában, annak idején* (1950; ford. Bor Ambrus, 1965), *Die Essenholer* (1950) c. rövid történeteiben.
- 12 A város német neve latin nevének átvétele. Románul Iași, magyar neve: Jászvásár, illetve Jászvásárhely. A történelmi Moldva legjelentősebb városa, a XVI. századtól kezdve fővárosa, majd Moldva és Havasalföld egyesülése után 1859–1862 között Bukarest mellett „társfőváros”, a román művelődés egyik meghatározó helye. A várost a román közigazgatás 1944 tavaszán a front közelsége miatt kiürítette, a polgári intézmények és alkalmazottaik Jászvásárt elhagyták.
- 13 Lásd ennek az eseménynek a feldolgozását az író *Ádám, hol voltál?* c. regényének első fejezetében.
- 14 A katonasors iróniája, hogy a mindvégig gyalogságként szolgáló Böllnek alacsony lábboltozata, azaz lúdtalpa volt.
- 15 A Jassy központjától délkelet irányban kb. 20 km-re lévő Stanța falu közelében.
- 16 Böll sebesültvonatának útvonala: Jászvásár – Románvásár (Roman) – Bákó (Bacău) – Egyedhalma (Adjud) – Kománfalva (Comănești) – Gyimesi-szoros (Pasul Ghimes) – Madéfalva (Siculeni) – Sepsiszentgyörgy
- 17 Metz, ez a változatos sorsú, erőddel megerősített, stratégiai fontosságú lotaringiai város 1944 júniusában ismét német kézen volt. Itt állomásozott 1942 decembere óta a 212. gyalogos tartalékszászlóalj.
- 18 Ez a felsorolás is mutatja, miért lelt hatalmas visszhangra Günther Eich *Inventur* (Leltár) c. verse, amely 1945-ben egy amerikai fogolytáborban keletkezett, s 1947-ben jelent meg egy Hans Werner Richter által kiadott antológiában. (Deine Söhne, Europa. *Gedichte deutscher Kriegsgefangener*. [Fiad, Európa. Német hadifoglyok versei.] München: Nymphenburger Verlagshdlg. 128 p.)
- 19 A változó állomáshelyek és hadihelyzet függvényében Böll gyakran egyszerre kapta meg felesége különböző időkből írt leveleit. Ezeket „besoztva” olvasta el, így tartva fenn az állandó kapcsolat illúzióját.
- 20 A levél margójára Böll még a következőket írta: „Előnyös lenne, ha tudnál nekem egy hitelesített táviratot küldeni bombakárokról. Valahogy...” Ugyanis ha közeli hozzátartozó lakását bombatámadás érte, a szolgálatban lévő katonát szabadsághoz küldték. 1942. május 30. után, amikor is ezer brit repülő Köln elleni bevetésével kezdetét vette a német városok tömeges bombázása, a háború végéig még 261 alkalommal érte légitámadás Böll szülővárosát. Böll többször is kapott szabadságot a lakásukat ért károkok miatt, de nem minden értesítésre.
- 21 Ez még az előző nap, 1944. június 4-én történt.
- 22 Ebben az időben Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban ideiglenes hadikórház működött.
- 23 A betegszállító századok külön tábori postaszámmal rendelkeztek.
- 24 Ernst Wiechert (1887. május 18. Mragowo, Lengyelország – 1950. augusztus 24. Stäfa, Svájc.) Az első világháborúban önkéntesként harcolt. Már a háború alatt sebesülteként írni kezdett: első regénye 1916-ban jelent meg álnéven. A háború után fokozatosan eltávolodott korábbi eszményeitől és egy keresztény humanizmus nevében szembefordult a nemzetiszocializmussal. A koncentrációs táborból nemzetközi tiltakozás következtében engedték ki, de Joseph Goebbels személyes „felügyeletében” részesülve el volt tiltva minden politikai jellegű tevékenységtől.
- 25 Paul Alverdes (Straßburg, 1987. május 5. – München, 1979. február 28.) Az első világháború kitérősekor, 17 évesen önkéntes, egy évre rá a francia fronton (a Somme folyónál) fejlődés érte. 1934-től 1944-ig Karl Benno von Mechowval együtt szerkeszti a *Das innere Reich* c. folyóiratot, amely a »belső emigráció« egyik fórumává válik. Böll itt Alverdes *Die Pfeiferstube* (1929, Dohányzószoba) c. kötetében lévő elbeszélésekre célozhat.
- 26 Vagyis az írói munkának, a második világháború kitérőse előtt 1936-ban elkezdett írói kísérletek folytatásának.
- 27 Lásd az 1944. V. 23-án kelt levél lábjegyzetét.
- 28 „Frau Krahé” (*Die Kriegstagebücher*, p. 214.)
- 29 1944. június 6-án sikeres partraszállással indult meg az angolszász szövetségesek normandiai offenzívája a megszálló német erők ellen.

- 30 Jászvásárba érkezése óta tíz nap telt el.
- 31 Böll családját Kölnből Ahrweilerbe evakuálták. Böll leveleit ebben az időben így címezi: Frau Anne-Marie Böll, Ahrweiler, Vier–Hotel+Schule, Oberhutstr. 29.
- 32 1944. XII. 2-án a Krímben Kercsnél elszenvedett fejszebesüléséről van szó.
- 33 Utalás a Nibelung-énekből ismert Siegfried esetére, aki csak egy helyen volt sebezhető: a lapockájára tapadt hársfalevél ugyanis megakadályozta, hogy a védelmet nyújtó sárkányszőr egész testét beborítsa. Lásd még az 1944. VI. 10-én kelt, szülőknek címzett levelet.
- 34 Már mint a családi házat ért, bombatámadásról.”
- 35 Böll komolyabban négyyszer sebesült meg. 1942. X. 28-án, 1943. XI. 16-án, 1943. XII. 2-án és 1944. V. 31-én.
- 36 A Heinrich becézett formája, Böll megszólítása családi és baráti körben.
- 37 A magyar katolikus templomba. Minden bizonynyal a Szent József-templomról van szó. Böll VI. 8-án, úrnapiján gyónt és áldozott. (Die Kriegstagesbücher p. 215.)
- 38 Böll az 1939. III. 12-én Németországhoz csatolt osztrák szövetségi köztársaságot sohasem nevezi „Ostmark”-nak, illetve Alpen- und Donau-Reichsgaue-nak, ahogy 1942 után hivatalosan hívták.
- 39 A Bayer-gyógyszergyár fájdalomcsillapító és élénkítő gyártmánya.
- 40 Debreceni Református Dóczy Leánynevelő Intézet, Debrecen, Kossuth utca 35–37. Ma a Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziumának épülete.
- 41 Az *Ádám, hol voltál?* c. regény ötödik fejezetében a főszereplő német katona, Feinhals fogja a tablókat nézni az iskola lépcsőházában.
- 42 Annemarie Böll 1910. VI. 23-án született az Osztrák–Magyar Monarchia területén fekvő Pilszenben. Leánykori neve Anna Mária Čech, cseh és német felmenőkkel. 1915-ben árva maradt, és anyai rokonai vették magukhoz Kölnbe.
- 43 A debreceni vasúti csomópontot az amerikai légiőr (15. AAF) első alkalommal 1944. VI. 2-án bombázta a „Frantic Joe – I” hadművelet keretében. A hadművelet célja az volt, hogy megakadályozza a német hadsereg egységeinek gyors áthelyezését a keleti frontról a normandiai partaszállítás visszaverésére. A hadműveletben 130 B-17-es bombázó és 70 P-51-es vadászgép vett részt. Dél-Olaszországból indultak és szovjet területen, Poltava, Mirgorod és Piriatin repülőterein szálltak le. A pályaudvart érintő szőnyegbombázás során 250 tonna bombát dobtak le, súlyos kárt okozva a pályaudvar környéki ipari létesítményekben és lakóházakban is. A támadásban egy katonai kórházvontat is megsemmisült. Összesen 1260 halottat követelt meg az akció.
- 44 Vajon mire utal Böll a szokatlan „perverz dolgok”-kal, amiről beszélne, de írni nem tud. Nem kizárt, hogy eljutott Böllhöz a gettóba zárt debreceni zsidóság átszállításának híre a város déli részén lévő Serly-téglagyárba. Tudnivaló, hogy az 1944. III. 19-én bekövetkezett német megszállás után drámaian romlott a magyarországi zsidóság helyzete. Aldolf Eichmann SS-alezredes vezetésével már márciusban Magyarországra érkezett egy különítmény, amelynek feladata a 800 000 főre becsült magyarországi zsidóság deportálásának megszervezése volt. Elsőként – a 6163/1944. BM VII. res. sz. rendelet alapján, amely 1944. IV. 7-én Baky László aláírásával jelent meg – helyi Zsidó Tanácsokat és általuk alapítandó gyűjtőhelyeket (gettókat) hoztak létre csendőrségi és rendőrségi közreműködéssel az ország egész területén. Eközben az Eichmann-terv alapján Magyarországot öt régióra osztották, ahonnan – a szállítási kapacitásokat és a várható hadihelyzetet is figyelembe véve – ütemezetten tervezték a gettóba gyűjtött emberek elszállítását német területre. Debrecen zsidósága e tervben a negyedik szakaszhoz tartozott. A negyedik szakaszban VI. 17-től VI. 24-ig kellett a zsidóságot bevagonozásra felkészíteni, Németországba szállításukat pedig VI. 28-ig befejezni. E tervbe illik, hogy Debrecenben egy nappal a levél megírása előtt, VI. 21-én kezdtek el a hajdúsági zsidók németországi deportálását előkészíteni.
- 45 Az írói pályára készülő Böll egyik példaképe Dosztojevszkij volt. Behívása után magánúton oroszul kezdett tanulni, hogy tolmácként a keleti frontra kerülhessen.
- 46 Ez az eszmefuttatás is megerősíti a feltételezést, hogy Böll menekültekkel és deportáltakkal egyaránt találkozott. Az *Ádám, hol voltál?* c. regénye 5. fejezetében a debreceni iskola leírását adja, de a várost, ahol Ilona tanít, „Szentgyörgynek” nevezi, s innét viszik el a zsidó anya katolikus lányát a németek. Ugyanakkor úgy tudjuk, hogy Debrecenből csak VI. 24-én indították el az első transzportlistán összeírt debreceni lakosokat a gazdasági vágányokon várakozó szerelvényekhez. A vonat először Auschwitz, majd útközben irányt változtatva Bécs irányába tartott, és Strasshofig jutott. Az ide érkezett deportáltakat bécsi és Bécs környéki munkatáborokba osztották be. (Lásd: http://dzh.hu/content/hu/debreceni_zsidóság_tortenete – 2018. június 11.)
- 47 A V1 (Vergeltung 1 / Megtorlás 1) első bevetésére VI. 13-án került sor London ellen. A német hírügynökségek kiemelték, hogy a számozás arra utal, hogy nagyobb erejű és hatósugarú megtorlási fegyverekkel is rendelkeznek.
- 48 Itt: Jászvásárba
- 49 A német Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó visszavonulás közben változott Déli Had-
- seregcsoporthoz – majd Magyarországot is elhagyva „Ostmark”-Hadseregcsoporthoz alakult.
- 50 1944 májusában valóban nagyszámú zsidóság élt „zavartalanul” Jászvásárban. A különös helyzet előzménye, hogy 1941 nyarán, a meginduló német–román hadműveleteket közvetlenül megelőzően, VI. 28. előestéjén román és német egységek a helyi rendőrség támogatásával Jászvásárban és környékén több mint tízezer zsidót megöltek, részben levegőtlen vagonokba zsúfolva, ahol megfulladtak. Az akció következtében sok zsidó a Szovjetunióba menekült, ahol azonban „osztályellenségnek” nyilvánítva őket és Szibériába kezdték deportálni őket. Aki tudott, a környéken, Galíciában és Bukovinában bujdosott. 1944-ben, a front közeledtével a román hatóságok kiűrtették Jászvásárt, s így a város közigazgatásilag senkiföldjévé lett, ahová a bujdosók vissza tudtak térni. Lásd még Böll 1944. V. 28-án kelt levelét és az 1947-ben keletkezett, de csak 1983-ban megjelent *Die Verwundung* (A sebesülés) c. erősen önéletrajzi elbeszélését, amelyben a város megtapasztalt hangulatát írja le.
- 51 Ernst Wichert: Jedermann. Geschichte eines Namenlosen. (Akárki. Egy névtelen története.) München: Albert Langen – Georg Müller, 1931. p. 125. Johannes, a névtelen, mondja haldokló bajtársának a regény egyik csúcspontján, az ötödik fejezet végén: „Aki a háborút akarja leírni, és a vért és a pergőtűzet meséli el, az bolond. Aki a szerelmet akarja leírni, és a csókokat mesél el, az bolond. A háború, kicsi Klaus, az, ha a szívünk üres.” Ez a könyv nagy hatással volt a korai Böllre, több eleme felismerhető a háború után megjelent írásaiban, így például *A vonat pontos volt* c. elbeszélésében.
- 52 Böll 1943-ban először III. 10–24-ig, majd másodszor IV. 4–17-ig volt szabadságon Kölnben.
- 53 Valószínűleg az 1942-ben forgatott, Willi Forst rendezte *Bécsi vér* c. filmről van szó, amely a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus idején, 1814–1815-ben játszódik.
- 54 Caspar Markard (1914, Pingsdorf – 2008, Brühl), Böll barátja, akinek révén 1935-től kapcsolatba kerül Robert Grosche (1888, Düren – 1967, Köln) fordítóval és pappal. Az általa szervezett körben ismerkedik főleg a francia irodalommal Léon Bloytól (1846–1917) Paul Claudelig (1868–1955).
- 55 Böll 1939. IV. 13-án beiratkozik a kölni egyetemre, ahol zömében német irodalomtörténeti előadásokat hallgat kiegészítve klasszika-filológiai tárgyakkal.
- 56 Mindenesetre a kölni egyetemen két filozófiatörténeti tárgyat előadást is felvett. Artur Schneider: A legújabb kor filozófiája a 19. század kezdetétől, illetve Robert Heiss: Existenz-filozófia. Külö-

- nösen ez utóbbi volt rá hatással, amely tárgyalta Soren Kierkegaard és Martin Heidegger nézeteit is.
- 57 1944. június 22-én lendült támadásba a Vörös Hadsereg, és rövidesen jelentős német erőket kényszerített be és semmisített meg Fehéroroszország, Ukrajna és Lengyelország területén.
- 58 Alighanem az Arany Bika szállólóról van szó.
- 59 Szentés fürdője és körülötte lévő park fokozatosan lett a város ékköve. Erzsébet királyné 1898-ban bekövetkezett tragikus halála után emlékének megőrzésére hozták létre az Erzsébet-keretet, amelyet az 1920-as években sportközponttá építettek ki. Itt kapott helyet az 1912-es alapítású Szentesi Torna Egylet sporttelepe is.
- 60 Debrecen–Nagyvárad–Nagyszalonta–Békéscsaba–Orosháza–Szentés-vonalon.
- 61 Az 1940-ben megnyitott M. Kir. Téli Gazdasági Iskola és Szaktanácsadó Állomás, ma Bartha János Kertészeti Szakképző Iskola. (6600 Szentés, Kossuth u. 45.) 1987-ben, a Szegeden tartott első nemzetközi Böll-konferencia alkalmából emléktáblát helyeztek el falán: „1944 júliusában az itt működő hadikórházban gyógyult Heinrich Böll (1917–1985) Nobel-díjas német író. Emlékei *Ádám, hol voltál?* című regényében tükröződnek.” Lásd ehhez különösen a regény 3. fejezetét.
- 62 A Bertelsmann kiadó által gondozott füzetek, postán, levélként is eljuttatható olcsó könyvek a katonák számára. A sorozat egyaránt tartalmazott klasszikus irodalmi műveket és a háborús propagandát támogató írásokat.
- 63 Ez bizonyára megtörtént. Vagy az 1943. X.10-től 1944. V. 5-ig vezetett napló mégsem maradt a Krimben. Lásd Die Kriegstagebücher pp. 11–187.
- 64 A gépirat szerint 3 nap, a német kiadás szerint 8 nap. (Heinrich Böll: Briefe aus dem Krieg. [Levelek a háborúból.] 1939–1945. Bd. 1–2. Hg. und kommentiert von Jochen Schubert. Mit einem Vorwort von Annemarie Böll und einem Nachwort von James. H. Reid. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2001. p. 1090.) Itt a helyesebbnek tűnő, birtokomban lévő gépiratot követtem.
- 65 Rudolf Georg Binding (1867, Basel – 1938, Starberg). Részt vett az első világháborúban, emlékeit naplójában és önéletrajzi elbeszélésekben rögzítette. Legfőbb erénynek a „férfias-katonai szellemet” és az áldozatkészséget tekintette.
- 66 Werner Beumelburg (1899, Traben-Trarbach–1963, Würzburg). 17 évesen önkéntesként leszkatona és vesz részt az első világháborúban, a Verdun körüli harcokban. A háború után újságíróként dolgozik, majd háborús regények írásából él. A nemzetiszocialisták hatalomra jutása után ünnepelte, a háborús propagandában aktívan közreműködő szerző.
- 67 Ernst Jünger: *Acélzivatárban*. Ford. és az utószót (Fronthengermű – tollhegyen) írta Csejtei Dezső és Juhász Anikó. Budapest: Noran Libro, 2014. 375 p. Böll több esszéjében említi Ernst Jünger e könyvét, kiemelten Jünger 80. születésnapjára írt cikkében: *Das meiste ist mir fremd geblieben* (Legtöbbje idegen maradt számomra), In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Jg. 27, Nr. 74 (29.3.1975), Heinrich Böll: *Werke*. (Kölner Ausgabe). Bd. 19. Kiepenheuer & Witsch: Köln, 2008. pp. 100–103. Itt Böll megemlíti, hogy az *Acélzivatárban* c. könyvét egy katonai kórházban olvasta, de találkozását a művel tévesen 1943-ra teszi.
- 68 A Jedermann. Lásd a VI. 25-én kelt levélhez írt jegyzetet.
- 69 A „pökendi” a porosz szellemet jeleníti meg Böll számára a saját, Rajna-vidéki, „végtelenségig civil” magatartásával szemben.
- 70 A „Kraft durch Freude” (öröm által erő) a Harmadik Birodalom idején létrejött szervezet, amelynek célja a lakosság szabadidejének hasznos kitöltését kulturális programok összeállításával és előadásával támogatni. Szentésen három előadást tartottak VII. 20-án, 21-én és 22-én.
- 71 Július 20-án Claus Schenk Graf von Stauffenberg, a német tartalékos haderők vezérkari főnöke, sikertelen merényletet követett el Hitler ellen a kelet-poroszországi főhadiszállásán. A német közszolgálati rádió ezt már 20-án 18.45-kor jelentette. 21-én 1 órakor Hitler maga intézett beszédet a német néphez. Eközben a német hadsereg berlini főparancsnokságán egy különítmény von Stauffenberget lázadó tisztnek egy csoportjával együtt kivégezte.
- 72 A M. Kir. Téli Gazdasági Iskolából tökéletes kilátás nyílt az Apponyi tésre, ahol július 21–22-én tartották a szentesi országos nyári vásárt. Az esemény igazi látványossága volt a városnak, és hatalmas tömeget vonzott. A korabeli tudósítás szerint a vásár első napján mintegy 1200 lábasjóságot hajtottak fel. A vásár elmaradhatatlan része volt a kirakodóvásár és a bazár. (Az adatokat Kovács Benedeknek és dr. Papp Erzsébetnek köszönhetem.)
- 73 Vagyis a mai Ausztria területét.
- 74 Egy VII. 20-án kelt képeslapon közli Böll feleségével, hogy ezen a napon 9 levelet kapott tőle. A képeslapon a M. Kir. Téli Gazdasági Iskola épülete látható. (A képeslap kiadási adatai: Brasits Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46., 4. sz.) Böll megjegyzése: „Hát nem szép ez a ház? Nagyon tiszta és barátságos.” A képeslap szövegét a levelek német kiadása nem adta közre.
- 75 A levelek német kiadásában „Strandhotel”, azaz strandszálló áll, ez azonban elírás.
- 76 Lásd a hasonló tartalmú beszélgetést Debrecebben, amiről a VII. 2-án kelt levél számolt be. Böll megjegyzése a naplófüzetében: „A fürdőmester órát adott a magyar politikáról.” (Die Kriegstagebücher p. 196.)
- 77 Joseph Goebbels propagandaminiszter 45 perces rádióbeszédében bejelentett intézkedésekből nem volt világos, hogy milyen szigorítások várhatók, különösen a Böllt érdeklő tartalékegységek vonatkozásában.
- 78 A magyar–német export–import válójában igen aránytalan volt, Németország 1944-ben több mint 3000 millió pengővel tartozott Magyarországnak, a háború végén pedig a magyar–német kereskedelmi egyenleg 4765 millió pengő hiánnyal zárult.
- 79 Az előző levelekből megtudtuk, hogy nem a kórház dönt a felgyógyult katona sorsáról, hanem a frontirányító központ. Ez a levél Böll tervének leplezésére szolgál: már tudja, hogy olyan papírral indítják el, amelybe maga írhatja be úti célját. Nem is Szolnokon keresztül, hanem a Békéscsaba–Nagyvárad-vonalon utazik Debrecebe, ahonnan Metzbe, „irányítva” a Szolnok–Budapest–Komárom–Győr–Bécs állomásokat érintve indul Nyugatra. VIII. 1-én már Bécsből indul tovább a Linz–Passau–Regensburg–Nürnberg-vonalon. VIII. 2-án ér Heidelbergbe, ahonnan táviratban értesíti Annemarie-t érkezéséről. Frankfurt am Main, Koblenz érintésével jut Remagenbe, ahol véletlenül találkozik Kölnből érkező feleségével, és együtt szállnak fel az Ahrweilerbe tartó vonatra. 4-én felesége kíséretében indul Metzbe.
- 80 Bingenbrück vasúti csomópont a Rajna bal oldalán, 1944. augusztus 6-án még messzemenően sértetlen. 1944. szeptember végén kezdődtek a pusztító légitámadások a vasúti létesítmények ellen, amelyek a háború végéig folytatódtak. Bingenbrück 1969 óta Bingen városrésze.

HEINRICH BÖLL

MÁIG HATÓ ÉLETMŰVE

Szembenézés a náci korszakkal és a Német Szövetségi
Köztársaságban fellelhető nyomaival

Németország ipari országgént való újjáépítésének kritikája

Sokakkal ellentétben Heinrich Böll írt és beszélt háborús tapasztalatairól. Keményen bírálta a fiatal Szövetségi Köztársaság önképét, miszerint 1945 egy új időszámítás kezdete, az úgynevezett „nulladik óra” lett volna, újrakezdés a béke és a szabadság jegyében. Böll szerint nem volt ez egyéb, mint kísérlet annak elhallgatására, hogy hiányzott az akarat a nemzetiszocializmus létrejöttével és uralmával való szembenezésre. „Mindig dátumokban gondolkozunk, azt gondoljuk: 1945. május 8. – vége a háborúnak, eltűntek a nácik, ez a nulladik óra – mindez önbecsapás. Önbecsapás, amiben én nem vettem részt. Mindig azt kérdeztem magamtól: voltak itt valaha is nácik? Ne áltassuk magunkat, hiszen 90 százalék az volt – most meg ne lenne egy sem?”¹

Heinrich Böll feladatának érezte, hogy kimondja mindazt, amit a németek önmaguk és mások előtt is el akartak titkolni. Így lett Böll a 60-as évekbeli konzervatív gazdasági csoda országa elleni ifjúsági ellenállás egyik irodalmi és politikai előkészítője, amelyet figyelemmel kísért, és amelytől – a „68-as generációtól” – mégis jelentősen elkülönült.

A 68-asokkal együtt támadta a szükségállapot-törvényekkel újjáéledni látszó tekintélyelvű államot, s lé-

nyegét tekintve egyetértett velük abban a vitában is, amelyet a szüntelen és meggondolatlan újjáépítés ellen folytattak, az ellen az ipari társadalmon alapuló kapitalizmus ellen, amelynek működési logikájától várja a német társadalom többsége – mind a mai napig! – szinte minden társadalmi és erkölcsi probléma megoldását – kezdve a Nyugat-orientáción nyugvó demokratikus rend megteremtésén (Németország mint a gazdasági és jóléti demokraták társadalmi felemelkedésének országa), folytatva a klímaváltozással (technikai és piaci szabályozások bevezetése), s végül a menekültek befogadásáig és integrációjáig (integráció az ipari munkaerőpiacba). Böll többet akart ennél: azt remélte, hogy a vereség, a nyomor és a büntetés megvetheti a német társadalom új erkölcsi alapjait. 1968 körül a fiatal nemzedék a polgárságot is bírálta, mégpedig abban a meggyőződésében, hogy a polgári ideológia ígérete a szabadságról, egyenlőségről és testvériségről a tőke és a munka egyenlőtlenségén alapuló kapitalista társadalomban soha sem lesz beteljesíthető. Ezért ezek a fiatalok – többnyire művelt, középosztálybeli egyetemisták – jó ideig, egészen a 70-es évek végéig a polgárság *utáni* élet elméletének megalkotását tették meg új életformájuk céljává.² Böll azonban továbbra is, 68 után is, a testvériséget a polgári létforma szükséges velejárójának tekintette: a *szolidáris polgári lét* formáit kereste. És ezzel kezdődnek a különbségek: a fiatal generáció elméleti alapú eszmei politizá-

lást folytatott, Heinrich Böll gondolkodása és írói tevékenysége viszont a polgári elkötelezettség és polgári bátorság jegyében folyt.

Heinrich Böll ott kereste a polgárt, ahol lennie kellett volna: a városokban, a szülőföldön, a közösséget formáló urbánus nyelvzetben. Amit pedig talált és leírt, az nem volt egyéb, mint megannyi barátságatlan város és egy a nemzetiszocializmus által kisajátított, a bizalmatlanság okán elszegényített német nyelv. A városokat nemcsak a bombázások tették tönkre, hanem az újjáépítésük során rajtuk átvezetett autóutak, az új utcák az üveg-beton homlokzatokkal. Mindez ugyan funkcionális volt, de a városokat megfosztotta polgári szellemüktől. Böll meglátásai egybecsengenek Alexander Mitscherlich 1965-ös *Die Unwirtlichkeit unserer Städte* (Barátságatlan városaink) című könyvében kifejtett véleményével. (Mitscherlich és Böll közös rádióinterjúban beszélgettek is erről a témáról, amikor is Böll megállapította, hogy ezekben a városokban csak megszállni lehet, lakni nem, s lehetetlené vált mindenféle szomszédság, otthonosság és állandóság.³) Mindez kifejeződik a németek nyughatatlan utazgatásaiban, ami Böll szemében nem függ össze a kalandvágygal és a az ismeretlen utáni vágyakozással, hanem egyszerűen menekülés abból a kietlenségből, amely ugyanakkor ipari-társadalmi szempontból mint a társadalmi termelés növekedésének velejárója értéként jelenik meg. Böll számára ez az új utazási divat a hontalanság kifejeződése, szemében a németek hazájukból száműzött emberek – Keleten és Nyugaton egyaránt. Feladatát abban látja, hogy megtalálja azt a nyelvet, amely kifejezi ezt a hontalanságot és a polgári mivolt keresését, azt az urbánus nyelvet, amely küzd azért, hogy megtalálja a helyes szavakat az utazás és az otthon fogalmára.

Ezzel szemben a 68-as nemzedék egyaránt utazott elméletben és gyakorlatban is. Új világokat ismert meg – a veszteség témája őket nem érdekelte. Elméletileg elsajátították az angolszász országok és Franciaország világképének fejlődési szabályait, és így kapcsolatot teremtettek a nyugati szellemiséggel.⁴ A legfontosabb úti céljaik közé a forrongó Olaszország és természetesen Párizs tartozott, innen kölcsönözték saját avantgardista életük alapeszméit. Természetesen Böll is utazott, nem is keveset: mint elkötelezett író, aki nem a forradalmi, hanem a reakciós Európa gócpontjaiban – Prágában vagy Athénben – állt ki a vélemény és a művészet szabadságáért. Erről majd később szólunk. Itt annyit fontos leszögeznünk, hogy Böll belső összefüggéseket fedezett fel a német utazási divat, a német városok kietlensége és az iparosodás között. Kegyetlen humorral ábrázolja a német turistát, aki egy „nyugat-európai tengerparton” (Írország?) – nem értve meg a helybéli halász ökonomikus létezési alapelvét – meg akarja vele értetni

az ipari társadalom munkamorálját. (*Anekdote zur Senkung der Arbeitsmoral*, 1963⁵).⁶ A halász éppen kipiheni magát elvégzett munkája után, a turista pedig azt kérdezi tőle, hogyan lehetne több munkával fokozni a termelést és a fogyasztást, majd azt javasolja, hogy halassza el a munka utáni pihenést a végtelenbe. Pihenni majd csak akkor lehet, ha az utolsó halász is bekapcsolódik az ipari munkafolyamatba, azaz feladja önálló létét, és csak halászati vállalkozó és bérmunkás létezik majd. Az 1964-es „Frankfurter Vorlesungen” (Frankfurti előadások)⁷ keretében Böll felvázolja – a véges szükséglet és a végtelen ipari termelés összefüggésében – annak a fogyasztói társadalomnak a képét, amelyben a gazdaság folytonos növekedése érdekében a használati tárgyakba beépítik azok elhasználódását. Sőt, talán még az emberekbe is... Böll összefüggést talál a kapitalista ipari társadalom és a holokauszt között, s ezt kivetíti a jelenre: a fogyasztást nem a választás szabadságával, hanem a halállal asszociálja:

Az a műszaki értelmiség, mely arra adta a fejét, vagy kénytelen lesz arra adni a fejét, hogy a tartós fogyasztási javakat is fogyó anyagokká változtassa, úgy számítva ki a kopási időt, hogy a fogyasztásra épülő gazdasági rendszer meg ne inoghasson – vajon ez a műszaki értelmiség nem adta-e máris ezzel együtt arra is a fejét, hogy magát az embert is fogyó anyaggá változtassa, egy óriási méretű Auschwitz áldozatává, ahol a felirat ez lehetne: „A fogyasztás szabaddá tesz.”⁸

Böll számára világos volt, hogy az ipari elhasználódás bírálata – szerintem is szerencsétlen megfogalmazásban⁹ – ismételt dühödt tiltakozásokat fog kiváltani. A fiatal generációtól sem kapott támogatást. Böll kritikája ugyanis nem a viszonyok megváltoztatásának, a haladás bizonyosságának és a szocializmus történeti szükségességének történelemfilozófiai igénylésén alapult. Éppen ezt figurazza ki a *Gruppenbild mit Dame* (Csoportkép hölgygel) című 1971-es regényében, ahol az orosz hadifogoly Viktor Genrihovics „csak a történelem logikájában hitt, a polgári véletlenben nem”.¹⁰ Ellentétben a jövőben bízó ifúsággal Böll önmagát a „kortárs világ nyugtalan szélén”¹¹ helyezte el, nem pedig a történelmi fejlődés centrumába. Olyan szempontból beszélt és írt, „ahonnan a biztonság tűnékeny, az önbizalom lehetetlen; ahonnan nézve a kritikát bosszantásként lehet félreérteni, oly módon, mintha az ember nem kínálná fel, hogy önmagára is vonatkoztassák.”¹²

Böll az „átmenetiek” generációjába sorolta önmagát, azokéba, akik a mulandóban, az elpusztított városok romjaiban és a fogyasztói társadalom hulladékában keresik a humánium nyomait, s a testvériséget és a polgári mivoltot akarják feléleszteni. Ami az irodalmi életet illeti, Böll elkülönült az emigráns íróktól

(akik Thomas Mannt utánozták), és a Gruppe 47-en belüli és kívüli fiatalabb íróktól, akik – mint Günter Grass vagy Uwe Johnson – a világirodalom által ihletett műveikkel és (Grass esetében színlelt módon) szinte dicsekedtek a későn születettség szerencsésével, s maguk számára igényelték az avantgardizmus jelzőjét. Böll értelmetlennek tartotta a polgárpukkasztást ott, ahol nem is voltak polgárok. Egyik irodalmi példaképe Adalbert Stifter volt, aki szembehelezkedett a forradalom utáni restauráció „modernjeivel”, akinek aprólékos „rózsaház”-leírása a *Der Nachsommer* (Nyárutó) c. 1857-es regényében azt az anyagi és nyelvi energiaráfordítást és (esztétikailag is értendő) tudatosságot mutatja, amelyek a teljes élet éléséhez szükségesek. Böll nemcsak az esztétikai avantgardizmust és a hagyománytól való eltéréssel és öncélú botránnyel elérni vélt fejlődést nézte szkeptikusan, hanem a társadalmi haladás és annak forradalmi tüskéi feletti általános örvendezést is. Az ifjú generáció túlzottan bízott a jövőben, a haladásban, és eközben megfedkezett a jelenről. Ezt a jövőt a különböző elméletek előharcosainak útmutatásai voltak hivatottak kialakítani, akiknek frakciói a 70-es években számos párttá alakultak és egymással ellenséges politikai csoportocskákká váltak. Végül e csoportok vagy feloszlottak, vagy a „Zöldek” pártjának keretében egy új, az aktuális világproblémáknak, a különböző emancipációs törekvéseknek s azok metszőhalmazainak megfelelőbb és tartósabb formát alakítottak ki. Mindaddig azonban az ifjú generáció jelszava ez volt: „igaz” élet, amely a különböző életstílusok és nézetek csatájában demokratikusan alakul ki, nos, az ilyen élet csak a jövőben lesz lehetséges, amikor az emberek már megszabadultak a rendszer kötöttségeitől, és maguk dönthetnek sorsukról. Böll – legalábbis a 70-es évektől kezdve – határozottan más véleményen volt. A 60-as években még számára is a kapitalista ipari társadalom testesítette meg azt a rendszert, amely ellen harcolni kell a teljes megváltoztatásáig, mert csak azután válnak lehetségessé a polgáriság és a testvériesség humánus viszonyai. Azonban a diáktüntetések után és azután, hogy 1969-ben Willy Brandt lett az első szociáldemokrata német kancellár, Böll másként kezdte megítélni a helyzetet. Ahogyan korábban is, fenntartotta magának a különvélemény jogát, a „szélről” való bírálat jogát; azonban most elértek vagy elérhetőnek tűnt számára egy bizonyos fokú társadalmi liberalitás, amely lehetővé tette – itt és most – az öntörvényű élet társadalmi kísérletét.

„68 ellen vagy mellette?” Ellene! Heinrich Böll a lázadás pártján

„Paradise now – kerüljön, amibe kerül” humorizált Walter von Rossum azzal az ellenjavaslattal, amelyet Böll az ifjú nemzedéknek csak forradalom által elérhető édenkertvíziójával szegezett szembe.¹³ Böll új, liberális irodalmi és társadalmi elképzelései olvashatók a *Csoportkép hölgyel* c. 1971-es regényében. Böll – itt „Szerző” néven – tényleg a történeten kívülről szól és ír: háttérben maradó szerzőként és elbeszélőként egy személyben, aki formálisan csak kutatóként lép fel. Időnként játékosan magát is belehelyezi a cselekménybe mint „B.H.T.”, azaz nevének – Böll, Heinrich Theodor – rövidítésével.¹⁴ Böll nem törekszik arra, hogy tekintélyelvű tanárként oktasson, megelégszik az egyszerű polgár szerepével. Elbeszélőként nem a jövőből visszatekintve hirdet emelkedett, magasatos igazságokat, ő beszélni akar az olvasóhoz, kifejezni szimpátiáját és antipátiáját, s megnyerni magának az olvasót. Ebben odáig megy, hogy a „Szerző” végül mellékszereplőként maga is belép a cselekménybe, beleszeret egy másik mellékszereplőbe, mivel az elbeszélés főszereplőjével – aki iránti szerelmét bevallja – mégse lenne illendő kapcsolatba kerülnie. A regény vége felé „rengeteg happy-end” következik be, akár csak a Böll által az angol társadalomban betöltött szerepéért csodált Charles Dickensnél – de szokatlan módon egy olyan történetben, amely a nemzetiszocializmus idején kezdődik, s az 50-es, 60-as évek lakhatatlan városainak uniformizált világán keresztül a 70-es évekig tart. Akárcsak egy Diderot alkotta életképben, a mellékszereplők egyfajta új proletár-nemzetközi családként veszik körül a főszereplőt: Leni Pfeiffert, annak egy orosz hadifogolytól született Lev nevű gyermekét, továbbá új élettársát, Mehmetet, a török szemetest, leendő második gyermekének apját. Mindannyian szolidárisak vele, segítik, s megtapasztalván Leni hatékonyságát, megmutatják, hogy az ipari rendszerben is lehetséges öntörvényű élet. Ez a záró csoportkép pillanatfelvétellként ábrázolja a demokráciát mint életformát.¹⁵

Ami saját korát illeti, Böll óvatosan optimista. Felvázolja egy olyan társadalom lehetőségét, amely többé nem nemzetiszocialista, hanem köztársasági szellemű, liberális, a világra nyitott, és lehetővé teszi a plurális életstílusokat, s amelyben halálfélelem, sőt aggodalom nélkül is lehetséges különbözni és öntörvényű, boldog életet élni.¹⁶ Példát szolgáltat erre az a pozitív tapasztalat, amelyet a lakóközösségek szolidáris életvitel nyújt, vagy a házasságon kívüli kapcsolatok nem elidegenedett vagy romantizált felértékelése, a gyermeket egyedül nevelő anya teljesítményének és a nemzeti, szerelmi és szolidaritási közösségből való bátor kitöré-

sének méltánylása. De Böll optimizmusa mögött szomorúság rejlik: a liberális társadalomba való átmenetnek és a társadalmi kísérleteknek megvan az ára. A regény figurái közül az alkalmazkodni képes optimisták, akik kommunistából nácivá, majd a háború után kis-kapitalistává alakultak, talán szándékukat rejtve is, de felfelé haladnak – anyagilag és társadalmi megbecsülésben egyaránt, s nem fizetnek érte túl nagy árat. Ezzel szemben a különállók, akiket Böll szociológiai szempontból rendkívül tisztánlátóknak, teljesítmény-megttagadóknak ábrázol, igen magas árat fizetnek mindezért. Ők nem tudnak, de nem is akarnak kapcsolódni a társadalmi felemelkedésbe, csőd és kilakoltatás fenyegeti őket, s végül a társadalom legalsó szintjén, segédmunkásként vagy szemetesemberként végzik – elrettentő példajaként a hagyományos felfogásnak, az iskolai teljesítményre serkentő pedagógiának. Ezek a szereplők mindennek megfizetik az árát – méghozzá önként, s ezzel elismerik, hogy a felemelkedést támogató, teljesítményre alapozott társadalom biztosítja a belső liberalitást – ha az emberiséget kevésbé is.¹⁷ Ez a társadalom, amelyet átszö a racionalizmus, főleg a racionalistákat és alkalmazkodókat támogatja, de teret ad a kívülállók számára, előbbre jutni nem akaróknak is – mint amilyen a főszereplő Leni, a „proletár érzékiség” zsenije, vagy Leni fia, akit nem érdekel az iskola, és inkább szemetesember lesz.

Ez a belső liberalitás jellemzi Böll felfogását a humorról, amely a kívülállók sajátja, s amely megpróbálja megteremteni az egyenlőtlen életstílusok és egyéni életstratégiák együttesét vagy legalábbis elfogadott koegzisztenciáját. Mivel Németországban nem létezett szilárd társadalmi viszonyok híján egy Charles Dickens-típusú alkotó, így Böll humora Jean Paul allegorikus humorára támaszkodik, amelyben a megalázás és kirekesztés pokoli útja vezet a mennyországba, s amelyben mindenkinek, a legfurcsább figuráknak, a megvetetteknek és kizsájtottaknak is helye van.¹⁸ Böll hangsúlyozza, hogy e humor teljes ellentéte a Wilhelm Busch-féle kirekesztő, sőt „antiszemita”, „kajánkodó, kárörvendő” humornak.

A humor feltételez egy bizonyos minimális optimizmust és ezzel egyidejűleg szomorúságot is – feltehetőleg ez teszi a humort gyanússá a humortalan emberek szemében. Nekem úgy tűnik, hogy a humornak csak egyetlen humánus fajtája van: az, amelyik a társadalom által hulladéknak tekintetteket magasztossá emeli.¹⁹

Böll 1970-ben kezdte el írni a *Csoportkép hölgyel* című regényét, amelynek – vagy legalábbis egyik részének vagy alcímének – eredetileg a *Hulladék* címet szánta. A regény végül is arról szól, hogy lehetséges a társadalom permén is sikeres életet élni, sikeresen megtagadni az előrejutásra és a teljesítményre épülő társa-

dalmat, de mégis belül maradv a előrejutást lehetővé tevő, liberális, a kísérletezést megengedő ipari társadalmon. Böll regénye az „itt és most” lázadását hirdeti. A 68-asok ifjú nemzedéke is kihasználta ezeket a lehetőségeket, és jelentősen kitágította a társadalmi kísérletezés határait. Miközben 1968-ban Kelet-Németországban, ahogy a többi, a Szovjetunió befolyási övezetében álló országban, nőtt az emberek közötti bizalmatlanság, a nyugati fiatalság egyre kozmopolitábbá vált.²⁰ Mindez annak a tézisnek a fenntartásával lett így, hogy hamis világban nem lehet igaz életet élni, igaz élet csak a nemzeteken túli, jövőbeli világban lesz csak lehetséges. Böll regényében „elbocsájtja” ezt a generációt, nem azért, mintha értékeit hamisnak tartaná, hanem mert ezeket az értékeket szerinte az itt és most határain belül bátran és lázadva kellene megélni. Amikor megkérdezznek egy egykori kommunista funkcionáriust, miért tartja önmagát 68-asnak, így válaszol: „Szóval, 68 óta nem vagyok tag. Nem én.”²¹ Valamivel később a „Szerző” arról számol be, hogy felkeresett további potenciális adatközlőket,

...ám ezek mind már házuk vagy lakásuk ajtajában azaz a kérdéssel fogadták, hogy „68 mellett vagy ellene?” Szerző fejében, sajnos, már annyiféle motiváció kavargott, és annyiféle érzékenység támasztott bizonytalan ingadozást, hogy csak nehezen fogta föl, miért kellene a huszadik század egy egész esztendeje mellett vagy ellen állást foglalnia, és miután túl sokáig töprengett a szóban forgó éven, végül a szinte ösztönös-szokásos tagadás mellett döntött – őszintén bevallja ezt –, és azt felelte, hogy „ellene” – amivel saját maga csapott be saját maga orra előtt minden ajtót, de örökre.²²

Visszatekintve az „elmélet hosszú nyarára”, a kritikusok ma egyetértenek abban, hogy sem a parlamenten kívüli ellenzék (APO), sem a baloldali diákmozgalom, sem a 68-as generáció nem akart forradalmat, mert az túlságosan korlátok közé szorította volna az individualizmust és a társadalmi kísérletezést. Valójában lázadásról volt szó, az egyéniség kifejezésre juttatásáról, a „forradalom, ahogy én akarom” magvalósításáról egy olyan rendszer feltételei mellett, amely ellen harcolni kellett ugyan, de amely nem fojtotta el brutálisan a tiltakozást, s így lehetővé tette, hogy az ember megőrizhette integritását, anélkül hogy ezért magánnyal kellene fizetnie.

A 60-as évek lázadásának lényege Diedrich Diederichsen szerint Jean Genet vallomása alapján érthető meg. Genet Hubert Fichtével folytatott beszélgetésében kifejti, miért nem fűlik a foga a forradalomhoz:

Ha őszinte vagyok, ki kell mondanom: nem érdekem, hogy forradalom legyen. A jelenlegi helyzet, a jelenlegi rezsim megengedi, hogy lázadó legyek. Ezzel szemben a forradalom valószínűleg nem engedne meg egy indivi-

dualista lázadást. Lehetnek a rezsim ellen. De ha egy igazi forradalomról lenne szó, nem lehetnék ellene. Lehetnek követők, de egy olyan ember, mint én, nem valaminek a követője. Hanem lázadó.

Genet e felfogása már az 50-es években Albert Camus *A lázadó ember* c. esszéjében megfigyelhető volt, s ez közel állt Böllhöz.²³

Böll nem a forradalom elméletének írója, hanem az egyéni elkötelezettség és a civil kurázsíé, azoké, akik képesek a szolidaritásra, és a demokráciát életformaként akarják megélni.

Kiállás a másként gondolkodók és az emberi jogok mellett

Böllt mégis összekötötte valami azokkal a fiatalokkal, akik a 60-as években apáik generációja ellen lázadtak: ez pedig az a harc volt, amelyet a másként gondolkodás és lázadás jogáért folytattak, valamint az illiberális rendszerekben elnyomott másként gondolkodók jogaiért. Böll azonban sokkal pontosabb megfigyelő volt, mint a 68-asok; utóbbiak az ún. 1. sz. kommunában akkor kezdték az elnyomottakért való harcukban maoistáknak nevezni magukat, amikor Kínában a „kultúrforradalom” rémtettei százezrek életébe kerültek. Böll viszont egyes üldözött személyeknek igyekezett – nem egyszer sikerrel – segíteni.

Heinrich Böll megtapasztalta, milyen az, amikor bírálóikat a politikai hatalom birtokosai és a hozzájuk közel álló médiumok rágalmazással igyekeznek elhallgattatni. Összeütközése a „Bild-Zeitung”-gal, a konzervatív „józan ész” harcos lapjával legendássá vált. Ennek csúcspontja az volt, amikor Böll követelte, hogy a demokráciához illő tudósítás jelenjen meg a Baader-Meinhof-terroristacsoportról, és „Spiegel”-beli cikkében biztosítékot kért arra, hogy Ulrike Meinhofot szabályos bírósági eljárásban részesítsék, s nehogy „szökés közben agyonlőjék”²⁴.

„Ezt a pert le kell folytatni, az élő Ulrike Meinhof ellen, a világ nyilvánossága előtt.”²⁵ Böll szerint a „Bild-Zeitung” széles körű elterjedtsége miatt még a nemzetiszocialista „Stürmer” c. lapnál is rémesebb hatással gerjeszti a hajsza- és lincshangulat olyan légkört, amely – Böll szerint – nemcsak Ulrike Meinhof életét, de a jogállamiság lényegét is fenyegeti. Egy jogállamban mindaddig érvényes az ártatlanság vétele, amíg a nyilvános tárgyalás és az ítélethozatal meg nem történik – Böll ezt a jogállamiságot védelmezi, miközben a „Bild-Zeitung” elárulja. „Mindez már nem kriptofaszista vagy fasisztoid magatartás, hanem maga a tiszta faszizmus: hergelés, hazugság, szenny.”²⁶

A Baader-Meinhof-csoportot kiáltványaik és állásfoglalásaik alapján Böll kétségbeesett „elméletalkotóknak” tartja, akik hadat üzentek a rendszernek.²⁷ Böll megérti ezt a rendszerkritikát, de dühösen bátor cikkével azt is bizonyítja, hogy számára nem az elméleten át vezet az út, hanem a civil lét és liberalitás követelésével. Böll útja a gyakorlatban tanúsított civil kurázsí.

Míg Böll maga is védekezni volt kénytelen – és ezt az egyre pluralistább Németországban meg is tehetette –, fellépett a szocialista országok írói és másként gondolkodói mellett, akiket börtönnel, publikálási tilalommal hallgattattak el, vagy meg is gyilkoltak. Nyilvánosan lépett fel érdekükben, s elérte, hogy az emberi jogok megsértését miniszteri találkozók vagy államközi látogatások napirendjére tűzzék. A kimenekült vagy kiutasított másként gondolkodók közül számosakat kezdetben saját magánál szállásolt el. A legnagyobb figyelmet az kapta, amikor 1974-ben Eifel-beli vidéki házában fogadta a Szovjetunióból kiutasított Alexander Szolzsenyicin Nobel-díjas író. Böll és Szolzsenyicin politikai nézetei között jelentős különbségek voltak. Böll azért lépett fel a másként gondolkodók mellett, mert harcolt a liberalitásért, a vélemény és a művészet szabadságáért. Böll élesen elutasította azt a konzervatív oldalon jelentkező magatartást, amely magához öleli ugyan Szolzsenyicint a szovjetunióbeli szabadsághiányt bírálva, de amelynek ahhoz már nincs bátorsága, hogy saját országuk hasonló jelenségeit kritizálják.²⁸ Böll abban találta meg az üldözött írók melletti kiállításának legitimációját, hogy „hangját hallatta saját országában a kisebbségek ügyében, a demagóg sajtó és a boszorkányüldözés ellen. A beavatkozásnak csak akkor van legitimitása, ha nemzeti és nemzetközi keretek között egyaránt megtörténik.”²⁹

Heinrich Böll mint a Német Szövetségi Köztársaság értelmiségi közszereplője

Az írók ma Németországban eléggé háttérbe szorítottaknak érzik magukat.³⁰ Távoll vannak a középponttól, a hatalomtól, s így a társadalmi változások első jeleit is közelről tudják érzékelni. 1970 körül ez rövid ideig másként nézett ki: az olyan írók, mint Günter Grass és Heinrich Böll, a középpontba kerültek; Grass SPD-tag volt, és a választási kampányban is részt vett. Böll egyetlen pártnak sem volt híve vagy tagja,³¹ az SPD-től is távol tartotta magát, de Willy Brandttal szimpatizált, és támogatta annak új keleti politikáját; az 1970-es írókongresszuson Willy Brandt szövetségi kancellár mellett ült a pódiumon. Böll egy „lakható országot” szeretett volna, amely nem felejtí mélyen

rejlő otthontalanságát. Olyan országot akart, amelyben nem bélyegzik árulónak az olyan politikusokat, mint amilyen Willy Brandt volt, aki önkéntes száműzetésével kivonta magát a nemzetiszocializmus hatalmából. Grass és Böll meghatározó figurái lettek bizonyos diskurzusoknak, ők határoztak meg bizonyos fogalmakat, s Brandt sok mindenben egyet is értett velük. Ez volt az a rövid időszak, amelyben a szellem és a hatalom, intellektus és politika békét kötni látszott. Talán ezek voltak a Szövetségi Köztársaság legboldogabb évei. Willy Brandt, az egykori önkéntes száműzött és az enyhülés látnoki politikusa 1971-ben megkapta a Béke Nobel-díjat, a rákövetkező évben pedig Böll az irodalmi Nobel-díjat – Németország így ismét felvételt nyert a tisztelt és becsült nemzetek körébe. Azonban Brandtot már 1974-ben a pragmatikus Helmut Schmidt követte a kancellári székben, aki a vízióval rendelkező embereknek azt tanácsolta, keressék fel a szemorvost. Böll elkötelezte magát a béke-

mozgalomnak és a Schmidttel való szembenállásnak, ellenezte az amerikai közép-hatósugarú rakéták nyugat-németországi állomásoztatását – mindezzel részévé vált annak a mozgalomnak, amely a német zöldpárt megalapításához vezetett.

Brandt után megváltozott a művészek-értelmiségiek és a politikai hatalom közvetlen együttműködése. E fordulat után a német értelmiség zöme olyan civil társadalomért küzdött, amely közös, univerzális értékek alapján fogékony az elnyomott jogok, elhallgatott igazságok és a megíúsított haladás mellett felhozott súlyos érvekre, s amely értelmiség az élő demokrácia motorjának tekintette magát. Ma már ez az értelmiség nem a hatalom karizmatikus képviselőiben bíz, hanem a parlamentáris demokrácia, a jogállamiság és a demokratikus civil társadalom együttműködésében.

Heinrich Böll életműve segítette ennek a demokráciát támogató civil társadalomnak a kialakításában.

Fordította: Bernáth Csilla

JEGYZETEK

- 1 Heinrich Böll: Schreiben als Zeitgenossenschaft. Gespräch mit Heinrich Vormweg. (Az író mint kortárs. Beszélgetés Heinrich Vormweggel.) Deutschlandfunk (Köln), 1982. december 15. (1. rész). Nyomtatásban lásd Heinrich Böll: Werke. Kölner Ausgabe. Hg. von Árpád Bernáth et al. Bd. 26. Hg. von Jochen Schubert. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2010. p. 260. A továbbiakban erre a kritikai kiadásra, amelynek 27 kötete 2002 és 2010 között különböző kötetgondozók közreműködésével jelent meg a KA rövidítéssel és a kötet számmal utalunk: KA 26, p. 260. Ha más módon nincs megadva, az idézeteket e jelen tanulmány fordítója ültette át magyarra.
- 2 Iltt Philipp Felsch Der lange Sommer der Theorie. Geschichte einer Revolte 1960–1990. (München 2015) (Az elmélet hosszú nyara. Egy lázadás története 1960–1990) c. művére utalok. Ebben a történelemelméleti művében Felsch leírja, hogyan lett az „elmélet” az 1960–1980-as politikai mozgalom intellektuális formájává. Felsch nem tárgyalja azt a tényt – s ezt kritikusai megemlégették –, hogy az elmélet, amelynek feladata gyakorlati útmutatást adni, megalkotta ugyan a közösség utáni vágyat, de az egymással versengő elméletek hatására egymással ellenségeskedő csoportok keletkeztek.
- 3 Az elmélet mint életforma így egyidejűleg vált a lázadás gesztusává és az ellenségeskedés és mélységes bizalmatlanság kiindulópontjává.
- 3 Adásba került 1970. december 29-én a Hessischer Rundfunk 2. programjában; nyomtatásban megjelent Alexander Mitscherlich/Gert Kalow (Hgg.): Hauptworte – Hauptsachen. Zwei Gespräche: Heimat – Nation. Nation ein überholter Begriff? (Főnevek – fő dolgok. Két beszélgetés: Haza – nemzet. Nemzet mint elavult fogalom?). München: Piper, 1971. pp. 11–56. – Ezt az adatot a szegedi Böll-kutató és a Böll kritikai kiadásban szerkesztőként résztvevő Bernáth Árpádnak köszönhetem.
- 4 Böll nyilván látta az intellektuális Nyugathoz kapcsolódás értékét, de nem volt elfogult Nyugatbarát vagy az Európai Unióra szűkített Európa élharcosa – európai volt, és ezért mindig érdekelték a közép- és kelet-európai emberek. Problémáik és szükségleteik számára konkrétumok voltak, és segítettek, ahol tudott – nem vetített ki rájuk kozmopolita ábrándokat (mint például Németország ön-megszüntetését az Európai Unió keretein belül).
- 5 Magyarul: Anekdota munkamorál csökkentésére. Ford. Rayman Katalin. In: Heinrich Böll: Mifelénk. Budapest: Gondolat, 1969. pp. 84–87.
- 6 Böllnél az ipari társadalmat képviselő értetlen tu-
- rista és a romantikusan ábrázolt halász (hanyagul cigarettázva fekszik a tengerparton) közvetlen ellentétet képeznek. Ez az ellentét akkor lenne közvetett, ha a turista rájönne, hogy a halász nem akar többet dolgozni annál, mint ami a szükségleteit fedezi. Még pontosabban kifejeződik mindez Max Horkheimer aforizmájában, ahol leírja megérkezését egy olasz kikötővárosba: hív egy biciklitaxit, hogy a hotelbe vigye. „Már ettem”, válaszolja elutasítón a napon sütkező vezető. Horkheimer alighanem káromkodott, amikor gyalogolnia kellett a hotelig.
- 7 Heinrich Böll: Frankfurter Vorlesungen. In: Heinrich Böll, Heimat und keine. Schriften und Reden 1964–1968. München: dtv, 1985. p. 42.
- 8 Frankfurter előadások. [Részletek.] Ford. Nemeskürty István. In: Heinrich Böll: Mifelénk. p. 258.
- 9 A fogyasztás szabadsága a szabadság eltűnésének egy állomása – ebben Böllnek igaza van. Azt azonban nem hiszem, hogy a fogyasztás – ipari elhasználódás – emberek ipari megsemmisítése összefüggő asszociációs lánc lenne.
- 10 Heinrich Böll: Csoportkép hölgygel. Ford. Bor Ambrus. Budapest: Magvető, 1971. p. 216.
- 11 Heinrich Böll: Georg Büchners Gegenwärtigkeit. Rede zum Büchner-Preis, gehalten am

- 21.10.1967 in Darmstadt. (Georg Büchner jelenlétlensége. Beszéd a Büchner-díj átvételekor 1967. október 21-én. In: KA 15, p. 321.)
- 12 KA 15, p. 326 k.
- 13 Walter von Rossum: Wiederbegegnung mit Heinrich Böll. „Gruppenbild mit Dame“ ist in der Kölner Ausgabe erschienen. (Újbóli találkozás Heinrich Böll-lel. A „Gruppenbild mit Dame“ megjelent a Kölni kiadásban. Lásd: Deutschlandfunk, 2006. január 8. http://www.deutschlandfunk.de/wiederbegegnung-mit-heinrich-boell.700.de.html?dram:article_id=82564, – 2017. november 15.
- 14 A rövidítés feloldásáért Bernáth Árpádnak tartozom köszönettel.
- 15 A demokrácia mint életforma elméletét John Dewey filozófus dolgozta ki az Egyesült Államokban. Németországban az ő követői közül kerültek ki a széles körben visszhangra talált iskolareformerek, akik kísérletek sokaságával alakították ki a demokratikus iskolákat és bennük a demokratikus cselekvés lehetőségét.
- 16 Erről van szó a 18. és 19. század minden fejlődésregényében. Böll a *Csoportkép hölgygel* c. regényében új, dialektikus megfogalmazást keres az emberi önmegvalósításra a fasizmus és az ipari társadalom keretében.
- 17 A liberális társadalom társadalmi-gazdasági előfeltétele, hogy a haladásra és az előrejutásra tett ígéretek bizonyos mértékig beválthatók legyenek. Ez az alap gondolata Albrecht Koschorke „Populisten und Liberale” című előadásának, amely a „Wettbewerb der Narrative: zur globalen Krise liberaler Erzählungen” „A narratívák versenye: a liberális elbeszélés globális válsága” című, Heinrich-Böll-Stiftung és a Goethe-Institut 2017 márciusában tartott konferenciáján hangzott el: <https://www.youtube.com/watch?v=jYSWycy3Z3I&index=2&list=PLQoUnPhwq7czu0NvkyQbpdjY-wh7-42Mp>, 2017. november 15.
- 18 Jean Paul Richter: Vorschule zur Ästhetik (1804), S 33 (<http://gutenberg.spiegel.de/buch/-3210/19>), 2017. november 15.
- 19 Frankfurter Vorlesungen, I.m. p. 84.
- 20 Ma, az Európai Unió közép- és kelet-európai bővítése után ismét találkozunk bizalmatlansággal és kozmopolitizmussal – az új tagállamok lakosságának bizalmatlanságával egy hiteltelen, be nem tartható kozmopolitizmussal és az azal az erkölcsi göggel szemben, ami az Európai Unió nyugati részéből feléjük árad. Az Európai Unió nyugati fele és az új közép- és kelet-európai tagállamok közötti új keletű feszültségeket kritikusán elemzők ezt a morális beképzeltséget abban a kísérletben vélik felfedezni, amivel előbbiek a német kozmopolita „Welcome”-kultúrával akarnak mindent egyenlővé tenni. Ez a valóságban azon az idealisztikus elképzelésen alapszik, hogy a „keleti és déli menekülteket” mint a „másság” megtestesítőit diszkurzív és paternalisztikus módon lehet ellenőrizni. Ha például egy hasonló menekültáradat indult volna el, mondjuk, Ukrajnából, akkor a Nyugat sokkal visszafogottabban reagált volna – mondják a nyugati paternalizmus bírálói. Az európai Kelet túl közel van, semhogy sok lehetőséget kínálna a kozmopolitizmus önmagát-ünnepelésének. Lásd: Osteuropäische Identität – die Eingeklemmten („Kelet-európai identitás a szorításban”). Michael Martens interjúja Ivan Krasnev (Szófia) és Oliver Jens Schmitt (Bécs) kutatókkal. In: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2016. május 25.
- 21 Heinrich Böll: Csoportkép hölgygel. Ford. Bor Ambrus, Budapest: Magvető, 1971. p. 400.
- 22 I.m. p. 404.
- 23 Lásd Heinrich Böll: Camus-Statement (Nyilatkozat Camus-ről). 1970. In: KA 16, pp. 278–279.
- 24 Heinrich Böll: Will Ulrike Gnade oder freies Geleit? (Kegyelmet kíván-e Ulrike, vagy korrekt eljárást?) In: Der Spiegel, Jg. 26, Nr. 3. 1972. január
10. pp. 54–57. Lásd még eredeti címén: Soviel Liebe auf einmal. Will Ulrike Meinhof Gnade oder freies Geleit? (Egyszerre mennyi szeretet. Kegyelmet kíván-e Ulrike Meinhof, vagy korrekt eljárást?) In: KA 18, p. 41–49. Az „egyszerre mennyi szeretet” utalás volt az írásban kritizált Bild-Zeitung karácsonyi rovatára, amelyben jótékony adakozókat soroltak fel. Lásd: KA 18, p. 454. Az idézet helye: KA 18, p. 47.
- 25 KA 18, p. 48.
- 26 KA 18, p. 44.
- 27 KA 18, p. 42.
- 28 Más vonatkozásban ugyanezt a magatartást bírálta a német szélsőbaloldaliaknál. Lásd: Eine Brücke, die ich nicht betrete. (Egy híd, amelyre nem lépek.) In: Extra-Dienst (Berlin) – Jg. 7, Nr. 63. (1973. augusztus 7.), p. 15–16. Az írás válasza Peter Schüttnek, a német kommunista párt (DKP) elnökségi tagjának Böllhöz intézett nyílt levelére. A teljes szöveg és az íróttársal folytatott polémia megtalálható: KA 18, pp. 227–229. és KA 18, 629–631.
- 29 Heinrich Böll: Gefahren von falschen Brüdern. (A hamis testvériség veszélye.) In: Heinrich Böll, Gefahren von falschen Brüdern. Politische Schriften. München: dtv, 1980. p. 16.
- 30 Lásd ehhez és a következőkhöz Ulrich Greiner szép cikkét: Die Vorzüge des Elfenbeinturms. Über Literatur und Engagement. (Az elefántcsonttorony előnye. Irodalomról és elkötelezettségről.) Merkur Jg. 51, Nr. 587, 1997, pp. 1093–1104.
- 31 Heinrich Böll az *Entfernung von der Truppe* (El a csapatától) c. 1964-es elbeszélésében elhatárolódott minden párttól és pártszerű alakulattól. Számára az írói függetlenség volt a legfontosabb, ami persze nem zárta ki bizonyos szövetségeket, sőt a liberalitás védelmében még pártokkal kötött szövetségeket sem.

Dr. Andreas Poltermann (1951, Wiesbaden): a göttingai egyetemen folytatott germanisztikai, filozófiai és politológia tanulmányokat. 1972–1996 között a germanisztikai intézet munkatársa volt. 1996-tól politikai pályára lépett: az alsó-szászországi tartományi parlamentben segítette a Zöldek frakcióját. 1998-ban az újonnan alapított Heinrich Böll Alapítvány munkatársa lett. 2009-től mint osztályvezető felügyelte az Alapítvány által fenntartott Kölni Heinrich Böll-kutatóhelyet, amely részt vett az író műveinek kritikai kiadásában. 2012–2016 között az Alapítvány belgrádi irodáját vezette. Nyugdíjazása után két terület kutatásának szenteli magát: az Európai Unió bővítéseinek lehetőségeit méri fel az Unió rendkívül labilis állapotában, és hozzá szeretne járulni Heinrich Böll műveinek mélyebb megismeréséhez.

Bernáth Csilla: lexikográfus, fordító, a Szegedi Tudományegyetem Német Nyelvészeti Tanszékének nyugalmazott oktatója.

Kortársam, BÖLL

Az irodalmi művek befogadástörténete kaleidoszkópszerű. Forog a kaleidoszkóp csöve, s a benne elhelyezett tükröknek köszönve mindig más-más kép tárul a szemünk elé. Csakhogy a kaleidoszkópot nem mi, hanem a történelem és az idő is forgatja, ennek következtében tárul elénk mindig más-más kép. Ugyanaz a regény mást jelent az egyik korban, és megint mást a másokban.

Vannak művek, amelyek megjelenésük pillanatában nagy elismerésnek örvendnek, a lelkes fogadtatás után esetleg évtizedeken át „alszanak”, s aztán újra „felébrednek”, évtizedek múltán izgalmas kortársaink lesznek. Vannak művek, melyek teljes érdektelenségre lelnek, s csak évtizedek múltán vívják ki méltó helyüket. Vannak olyan művek is, amelyek azonnal kiérdemlik a kortársak elismerését, de az újabb nemzedékek számára már nem jelentenek élményt, legfeljebb unalmas klasszikusok lesznek.

Időnként az irodalmi kánonok kimerevednek, vagyis az intézményesített irodalmi elit leállítja a kaleidoszkóp forgását, mert mindig ugyanazt a képet akarja láttatni, ennek következtében az irodalom elmagányosodik, az olvasók elfordulnak tőle, legfeljebb egy szűk szakmai kör kultikus tere lesz, amely a tömeg érdektelenségével vagy barbárságával igazolja magát. Az is igaz, hogy ilyenkor a társadalom is veszít, elveszti a képzeletét és a magatartását befolyásoló értékeket.

A nyolcvanas években a rendkívül dinamikus és robbanékony kelet-európai társadalmakban az irodalomban is hasonló értékrendek kerekedtek felül. A jelenlegi „rózsaszínű apátia” korszakában az irodalom is többnyire a rózsaszínű elefántcsonttorony tövében végzi az, úgymond, nagy kísérleteit. Igaz, a nyugati világban a modern regénykánon átalakulóban van, mondjam azt, hogy puhul, lehet, hogy hozzánk is elérkezik az új idők szele, legalábbis erről győztek meg újabb olvasmányaim, gondolok például Lydie Salvayre, Mathias Énard, Herta Müller vagy Ilija Trojanov műveire. A merev kánon túlságosan elhagyatottá teszi az irodalmat, elmagányosítja s kiszolgáltatja marketingesek, kereskedők és kiadói monopóliumok kénye-kedvének. Ha pedig a potenciális olvasókat nem elégtí ki a céltudatos marketinges világ, akkor ők egyenesen a giccs felé menekülnek. Hatalmas szakadék keletkezik a kritika és az olvasók között, és az irodalom egy kis szekta ügye lesz.

Számomra a Böll-lel való ismeretség története hasonló kaleidoszkópszerű történet, vagyis a puha kánon históriájába tartozik. Változtak az idők, változtam én is. Persze, a szélkaka-sok is változnak, ám Heinrich Böll életműve azt sugallja, hogy a kánonváltásnak akkor

van értelme, ha a korezmékkal való rezonálás közben lehull rólunk a divatsallang, amelyvel felvérteztük magunkat

Először a hatvanas években talákoztam a *Biliárd fél tízkor* című regényével. Bevallom, nem tett rám mély benyomást. A „jugoszláv tavasz” idején az ország politikailag felemás módon, de kulturálisan radikálisan a Nyugat felé fordult, ami az avantgárd irodalmi mámort erősítette fel. Nem kétséges, hogy ez is sok sallanggal járt. Azt reméltem, hogy az experimentális próza, a kísérletező poézis, a formaművészeti vívmányok és kísérletek érvényesülése növeli a szabadság kis köreit, s elővarázsolja a demokratikus világot. Többedmagammal abban reménykedtünk, hogy ha másképpen szólunk, akkor mást is mondunk.

Ebben a kontextusban Böll regényét túlságosan hagyományosnak tartottam. De nem csak ez akadályozta a befogadást. Jugoszláviában az antifaszizmus valóban hiteles mozgalom volt, Tito partizánjai ebben a szellemben harcoltak, és ennek nevében győztek és jutottak hatalomra. Azokban az években ez megkérdőjelezhetetlen értéknek számított, olyanmilyira, hogy az emberek örökérvényűnek és véglegesnek hitték, tehát nem jelentett kihívást. Magától értetődő volt, amely azonban nem foglalkoztatta az értelmiséget. Bekerült a hivatalos politikai narratívába, s ezért a társadalom közömbös maradt iránta. Amíg nem jelentkeztek fasisztoid tünetek, addig az antifaszizmus sem játszott fontos szerepet. A szó nietzschei értelmében ártatlanok voltunk, és azok is akartunk maradni.

Ezzel a tudattal hallgattam a gimnáziumi történelemórákon a fasizmusról szóló tanári előadásokat. Unatkozva bámultam ki a tanterem ablakán, mert úgy véltem, ez a történelem engem nem érint. Semmi közöm hozzá, a fasizmus a múlté, immár a múzeumban a helye. Legfeljebb az bosszantott, hogy a tanár monoton hangon, azt hiszem, nem nagy lelkesedéssel közölte azt is, hogy a magyarok voltak Hitler utolsó csatlósai, de rögtön hozzátette, hogy ez nem vonatkozik a vajdasági magyarokra, akik a Petőfi-zászlóalj harcosaiként küzdöttek a fasizmus ellen. Az antifaszizmus a múlt tiszteletre méltó relikviái közé tartozott, mivel a fasizmus újszerű feltűnésére, esetleges mutációjára nem is gondoltunk. Ebben a helyzetben olvastam a *Biliárd fél tízkor*t, s azzal az érzéssel tettem le, hogy ez a német irodalomban bizonyára fontos mű, de számomra nincs semmiféle jelentősége.

Évtizedek múltán, a kilencvenes években talákoztam újra Heinrich Böll művészetével, és természetesen nagy felfedezésnek számított. Szembesültem a véres XX. századdal és fel-

fedeztem Böllt. Rájöttem arra, hogy nemcsak másképpen kell írni, hanem másképpen kell gondolkodni is. Az *Exterritórium* című dokumentumregényem tanúskodik arról a leszámolásról, amelyet magammal kellett elvégeznem. Az országban háború dúlt, sokáig nem léphettem ki az országból, s az első budapesti utam alkalmával az egyik antikváriumban rábukkantam az *Ádám, hol voltál?*-ra. A délszláv háborút sokan a XX. század második felének legpiszkosabb háborújának nevezik. Nem éltem a háborúban, nem írhattam háborús regényt, erről a boszniai és a horvátországi barátaim írtak, de közvetve hatott az életemre. Úgy is mondhatnám, hogy a front mögött éltem. Valójában nem is voltak frontvonalak, az egyik fél harcosai csak ritkán harcoltak a másik fél harcosai ellen, néha még focimeccseken mérték össze az erejüket, inkább a civilek voltak a célpontok. Ebben is a nők megerőszkolása játszott fontos szerepet. Az erőszak leheletét azonban Újvidéken is éreztem, ahol az egyik napról a másikra egy másféle kultúra született. A tegnapi européerből szélsőséges nacionalista lett. A békés polgár terepszínű egyenruhát öltött magára, hogy hazafiságát demonstrálja. Az orvosprofesszorok és doktorok Szarajevóban víkendeztek, a környező hegyekből orvlövészként vadásztak a szarajevói polgárookra. Ennyiben a délszláv háború nem emlékeztetett az olyan klaszikus értékű háborús regényekre, mint Remarque *Nyuga-*

ton a helyzet változatlan vagy Ernst Jünger *Acélzivatarban* című regénye. Virtuális háború folyt ott is, ahol nem lövöldöztek. Nem is születtek hasonló szellemű művek a délszláv irodalomban, hiszen ez már másmilyen háború volt. Hogy milyen volt, annak igazi természetét Böll *Ádám, hol voltál?* című regénye tárta fel elsőnek.

Még ma is élénken emlékezem a regény egyik jelenetére, amelyben a tiszt egyenruhás férfi ráparancsolt a gyönyörű zsidó nőre, hogy énekeljen. A nő énekelni kezdte a *Mindszentek litániáját*, odakinn csend lett, hangja félelemmel teli volt, de hihetetlenül tisztán zengett, Filskeit, a tiszt úgy érezte, hogy megjelent előtte a szépség, a nagyság és a faji tökéletesség, s ennek láttán megragadta a revolverét, teste megrándult, kiáltani próbált, de nem jött ki hang a torkán, csak valamiféle lihegésféle, s akkor vaktában a nőre lőtt, aki jajveszékelve a földre zuhant, és ordítani kezdte: Kivégezni. Az egész történetét kilőtte a nőre, odakinn pedig meghallgatták a parancsát, és kivégezték az egész énekkart. Így kezdődött a mészárlás.

Mi más jutott volna eszembe, mint a srebrenicai genocídium, amikor Mladić tábornok csokoládét osztott azoknak az embereknek, akiket másnap főbe lővetett. Ha megvizsgáljuk a délszláv háború regényeit, akkor kiderül, hogy az *Ádám, hol voltál?* a „zürzavaros új háborúk” jellegét feltáró „ősregény”. Heinrich Böll az egyik napról a másikra a kortársunk lett. Kiderült, hogy az általam ismert, az iskolában befűzött fasizmus nélkül is lehet olyan háborút folytatni, melynek a kultúrája fasiszta lelkületről tanúskodik.

Ezek után magától értetődő, hogy folytattam Heinrich Böll-lel az ismerkedést. Újra kezembe vettem a *Biliárd fél tízkort*, amely egyszeriben előrevetítette a jövőt is. Ezt röviden köpenyeforgató gonoszságnak nevezném. Ez a démoni dolog immár nem hasonlít Thomas Mann német démonjára, hiszen ezer arca van, és mindig cserélgeti őket.

Böll kormeghatározása újból pontos volt, erről árulkodnak a regényben szereplő amerikai tiszt szavai. A náciitanításban részt vevő tiszt ugyanis kifakad, túlságosan megszokta, mondja, hogy mindenki az ártatlanságát hangoztatja. „Mondtam is a barátaimnak, hogy ebben a szép országban legfeljebb öt vagy hat, ha sokat mondok, kilenc bűnöst fogunk találni, és fel kell majd tennünk magunknak a kérdést: voltaképpen ki ellen viseltünk hábo-

rút: csupa megértő, okos, művelt ember ellen...” Az etnikai háborúk közepette az ártatlanság narratívája uralkodott el. A *Biliárd fél tízkor* azonban a széteső családon belüli világot is ábrázolja. Amit az apák felépítettek, azt a fiúk lerombolták, mint Böll regényében, csak más formában, más-más ideológiai előjelekkel. Az ilyen családtörténetekre a poszt-kommunista éraban még várni kell. Egy évtized múltán szinte naponta el lehetett tőprengeni azon a mindmáig érvényes kérdésen, amelyet Böll a sokáig kiadatlan kisregényében, a *Hagyatékb*ban ábrázolt. Egyrészt a vad ösztönök működését az orosz fronton, amikor Schnecker megöli tisztársát, Schellinget, másrészt pedig azt, hogy a gyilkos minden lelkiismeret-furdalás nélkül továbbra is köztünk él. Ehhez csak annyit tehetek hozzá, hogy a gyilkosok továbbra is köztünk élnek.

Nem csupán a háborús élmények ábrázolása teszi maradandóvá Böll művészetét. Böll regényei „felébredtek” és figyelmeztetnek, hiszen volt ereje és bátorsága a kapitalizmus virágzó korában kritikusan ábrázolni a kapitalista német társadalmat is. Nehéz volt értelmezni a szocialista mintországokban, Jugoszláviában Böll kapitalizmuskritikáját, hiszen Európának ebben a felében nemzedékek az államszocializmus gyermekeként a szabad piacról, a többpárti parlamentarizmusról, a demokráciáról álmodozott. Ám mostanság, két évtized múltán az expresszkapitalizmusba bebotorkálva kétségtelenül közelebb került hozzám a nagy német társadalmi tabló, a *Csoportkép hölgygel* című regény is. Az *Asszonyok rajnai tájban* vagy a *Gondviselő ostromzár* pedig kíméletlenül feltárja a demokratikus társadalom szubtilisan elnyomó mechanizmusát a hétköznapi életben. A *Katharina Blum elvesztett tisztességének* motívuma s vele együtt pedig a bulvárosodó politika bevonult hétköznapijainkba.

Rossz lelkiismerettel tudomásul veszem, hogy megvalósult a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia, amiben évtizedeken át reménykedtem, de mintha az államszocializmusból felkészületlenül botorkáltunk volna a demokráciába, s az alig kisarjadó demokráciának nincs se ereje, se elszántsága, hogy – mint azt a baljós európai időkből Thomas Mann javasolta – páncélinget öltön magára. Könnyebb volt a demokráciát védeni a pártkomisszároktól, mint az új oligarchiától. Értelmiségiként különösen rossz a lelkiismeretem, hiszen a demokrácia reményét mi hirdettük, erről írtunk, ebben reménykedtünk, s most sértődötten vesszük tudomásul, hogy védtelen lett.

Megváltozott a „jugoszféra”, de Európa is változott. Heinrich Böll a kortársunk lett.

Újra elővettem tehát Thomas Mann *Doktor Faustus* című regényét, és újra rádöbbenem, hogy újra forog a kaleidoszkóp: Thomas Mann regénye napjaink egyik legidősebb műve. Vele együtt Heinrich Böll *Egy bohóc nézetei* című regénye is, amely arról szól, hogy mi lesz velünk Adrian Leverkühn összeroppanása után. Böll bohóca afféle poszt-Faust. Színre lép Hans Schnier, a bohóc, aki képtelen beilleszkedni ebbe a világba, leül a bonni pályaudvar lépcsőjére, leveti a kalapját, maga elé teszi, és énekelni kezd. Elsőnek egy sárga tűzpfenniges hullott bele.

Böllt kell olvasni, hogy tanuljunk vezetelni. ■ ■ ■

■ **Végel László** (1941, Szenttamás (Srbobran, Szerbia): Kossuth-díjas regény- és drámaíró, esszéista. Ma Újvidéken él. Legutóbbi művei: *Négyszemközt Máraival – Naplójegyzetek, 1992–2014*. (2014), *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* (2015), *Exterritórium* (2016).

ÁLOM A SZAKADÉKOKRÓL

Hús a világ és árnyék
A. Tennyson

(A test.) Egy erdőben kakukk jelzi az órákat, megrendülve mindegyik ágtól, amelyiken fennakadhat.

(A lélek.) Olyan sebesen futottam álomban, hogy csodálkoztam, miért e gyorsaság, miközben alszom.

Mihelyt az alvó szívére tette kezét, rádöbbsent:

Kehely az élet, amelyet Isten nélkül sosem tölthetünk színig.

Kehely az élet, amelyet a *Hatszemű*, s mégis a megfogó lény segít kiürítenünk. S ekkor mintha a Sors üres kesztyűvel nyújtana nekünk kezét.

LEGYEZŐRE

Szerelmet keresne? A tét megértése egy egész életbe telik. De az Ön szépsége lefitymálja a szívét. - - - Habár a nemlétből, mégis hozzájárult, hogy ígéretemhez híven a betűk patakja fentről egyre lejjebb csoroghasson az arcán.

Ez az a fekete bársony, hogy melegítse, míg körbejárja az agár.

ÁLOM

Valaki, kinek egy éjszaka tudtam a nevét, órá emlékeztet.

Az éjszaka formájáért előbb meg kell bűnhődnünk: emlékekkel és titkokkal, emlékbeli titkokkal és rejtelmekkel. Nem ismerem ma a nevét - - töprengék gyámoltalanul.

S lám csak, a férfi elmegy, figyelem, hogy elbúvik egy sarok mögé, néhány egyforma kést élesít, közülük az egyik még használatlan.

Még csak most kezdődik az éjszaka.

TAVALY A TÜRREN TENGERPARTON

Tengeri szellőt kortyoltak a poharakból, amit estének neveznek arrafelé. Fejüket forgatták és nem tudtak válaszolni. A megmártózás tervére sem, s arra sem, hol voltak ez idáig.

Ez a bor feltárja mögöttük a csendet, míg ők oldalvást sápadoznak. Látjátok a régi arckép mélyén a kitárt ablakot? Forgatták a fejüket, a fejük meg őket, és nem tudtam válaszolni, hogy hová kerültem a hullámszélből ki lépve.

SZOMSZÉDOM

A szomszédom énekel. A szomszédom énekel magas hangon, s mint-ha odakintről szólna. Mivel a negyedik emeleten lakom, várom, hogy egyszer belépjen hozzám az ablakon át.

S nocsak, egy fejpántos nő lesz, atlantiszi nő a látogatóm! S ahol másoknak örület a szépség, én örültem fogadom a szépet. Mint a fősvény a pénzt, a tükrök közé zárom be őt. Mámorossá tesz, hogy az erőt választ-hatom. Az egyik tükörképet (a hatalmas és tévedhetetlen Sorsban bízva) fogom majd és fölakasztom a falra. S ha elmozdul, mint esőben a táj, ha sírni vagy kiáltani, vagy rángani kezd – ő lesz, ő a sorsszerűen megeleve-nedett, s végül széttöri álmaim kegyetlen helyét, ahol addig rabom volt.

Szabadon!

ROMANÉE

Gyerünk a napra!, mondta az ifjú, és kijöttünk a szobából, ahol különben is sepregettek.

Felnyergeltük a lovakat és mindketten, meztelenül és gyűrűvel ujjun-kon, kilovagoltunk.

Messzire kóboroltunk a parton. Délceg, álmodozó legény volt, örökös sóvárgással a szél hullámaiba és rajtuk is túl.

Mondom neki: „Mivel Sándor a neved, elugrom egy pohárka borra!”

„Meddig maradsz?”

„Amíg te visszatérsz!”

„Honnan?”

Rádöbentem csalódottan, hogy ő nem Sándor. Ki tudja, hogyan és mi-kor értem vissza a kitakarított szobába.

GYUFÁT KÉRNI

Ó, város, ha megjelenik a legkisebb csillag – (így burkolóznak a gyerekek kopott palástba, és éjszaka van) – ó, város, éjszaka lesz. Vagy havazni fog és akkor a sokféle utca mind egyformává válik.

De gyufát gyújtunk!, és egy ismeretlen falucska mögöttünk felfedi rögtön a tizennégy napot, egyik futásunk teljes tizennégy napját, míg cikázunk a fák, a pusztaság közt, és a bizonytalanság, amelyik megváltoztatja a vágy és sóvárgás irányát.

HOMOKÓRA

Lányt akartál, asszony, és halott fiam lett. Lányt akartál, asszony, és lányod született. Itt van, szelíden, ahogyan lélegeztél, és sápadtan, ahogy ijedten elkaptad a huzatban lobogó függönyt, itt van ő, a fivére sírját gondozó.

Esténként mindig kirázogatom a szandáljából a temető porát, és összegyűjtöm. Mihelyst halott fiam sírja besüpped, a szelíd és sápadt lányka sóhajtozni kezd. Mikor a sírra kőlap kerül, a lány szerelmes lesz. És elhagy minket.

Ami ránk marad, asszony, hogy hallgatjuk a fehér temetői homok percegését. Az a homok susog, amelyet gondosan lányunk szandáljából ráztam ki napra nap, és megtöltöttem vele e történet címét.

FÉLELEM

Ez a fal fekete. Ez a másik fal fekete. Fekete vagyok, hogy tudjam, nem kell lámpát gyűjtanom.

Vagy barátaitokat rejtegetnétek (biztonságosan) a betolakodók tekintete előtt, és, mintha üvegajtón buknátok át, máris a bizonytalan ideig tartó jövőbe juttok.

Megjegyzem, hogy az Ismeretlen (ijesztve) védekezik, s hogy védett legyen, ijeszt.

A rák szeme mintha két előre szögezett kopja (csáp) között ülne, s ezek a kopják önvédelmét jelentik – az ember viszont úgy védekezik az idegek előtt, hogy önmagát veszélyezteti.

Nincs szorosabb összefüggés, e sorok közöttinél. Hozzáteszem, hogy szeretem a délen eredő folyókat, hogy tudjam, merre induljak keletnek. De az én érzéseim gyilkosok. Befelé, bár csak vendégek a testben, félnek kopogtatni.

De ez már a sátán titka.

MÓZES

A zsidók könnyei azt kérdezték: „Meddig várjunk még rád, jövő?”, s a jövő eltűnt.

A meggörnyedt jószok pajeszos hangja azt kérdezte: „Meddig várjunk még rád jövő?”, s a jövő eltűnt.

A saját illatának jelével azt kérdezte a királylány: „Meddig várjunk még rád jövő?”, s a jövő eltűnt.

És állócsillagként megpillantották a jövőt, váratlan válasz volt ez a mélység kérdéseire.

De a fáraónak, meghallva lassan közeledő gyermeksírást, azt mondták, hogy ez csak a folyóra hulló zápor hangja, és eltűnik.

VONZÁSOK

Komor ég (madárként csak fekete hollók, mintha kihunyt villámok lennének) a bizonyosság, hogy a hazardjátékos szívét a világ első éjszakája teremtette, hogy a komor éghez fohászkodjon, bizonyosságul.

Az ember életfogytig fogoly és azért lélegzik, hogy szemérmességbe burkolózzon.

Jelenjen meg a lélek bármily formában, valójában a fájdalom az.

Miért szorítjuk szívünkhöz a prédát? Az embert a szerelem gyújtja lángra, mert a halál égboltja szív nélküli lenne.

Gyerekkorom tája akaratomhoz hasonlít, mert az én akaratom győzedelmes.

Többnyire öntudatlanul vagyok igazán tudatos.

A múlt nekem azt jelenti, mikor a gondviselés a mélyből felszínre bukkan.

Nincs más fölérendeltség. A természeti törvény számomra a természet-fölötti.

A rosszra szánt emberi lény csodát tehetne, ha a meghatódástól erőre kapna.

Nem múlik az *elmúlt* utáni vágy. Minden mai napfordulón túl sötétség, minden sötéten túl részvétellel nézem *azt* az első keresztes hadat.

Tanúbizonyosságot tenni az embereknek? Egy percig pörög a garas. S egész életükben arra fülelnek.

Barátság? Poharakat húzgálni egy éles kard pengéje előtt és pont a hegyénél kikapni egyet közülük.

A régi költők törbe csalták a keselyűket, az írnokoknak dobva a kitépett szárnyakat. Nyomorultaknak látszanak. Ez az én felfedezésem, s az egyetlen felfedezés.

Láthatatlan, ez a hallgatás szava. Jaj, ki kéne mondanunk. Ó, szavak éjszakái, kétségbeesés és szavak! Ahogy ellenszegült, hogy többet adjon, ahogy azt kiáltotta „nincsen szíved!”, holott, sajnos, neki nem volt szíve.

A művészet nagyságának bizonyítása pont az, ha a művészet nem bizonygat.

Ahhoz, hogy a rettegés némaságában megértsétek a sivatag erejét és pompáját, elég, ha egyetlen és *láthatatlan* homokszem megszólal.

Mi volt az álomban szerelem, s micsoda a szerelemben álom? Lám, a hallgatóg párka, a párka. Ha nevetne, nevet kapna a többi fátyol!

Minden titoktól csak az ajtók választottak el mindig, bezáratlan ajtók. És mégsem tudtam belépni rajtuk.

VÉGRE! Lehetséges-e úgy kimondanunk ezt a szót, hogy ez a hazugság ne legyen nevetséges?

■

Nem fejezem be a mondatot, nehogy halálos sebet ejtsek magamon, azal, hogy befejezem.

■

Tanúságot tenni az embereknek! Nem egy fehér ágyasa volt ama korporsófestőnek, nem afféle, aki fekete ruhát viselt a jutalmazás fehéreneműje fölött, hanem egy cigánylány, igazi cigánylány, aki ezt mondta: „Adja ide a bal kezét és lerajzolom a hüvelyujj piszkával magát.”

■

Egy filmben játszottam kisebb szerepet, ilyesképpen: egy vak koldust alakítottam. De senki nem adott alamizsnát. Félszemű lettem, hogy mindezt láthassam.

Később a moziban már mindkét szememmel néztem magamra.

■

Nincs első Angyal, mert akkor valamelyik Angyal utolsó lenne. Persze van Első Angyal.

■

Mintha valaki állt volna az ablak mögött, te voltál az? A világosnak látszott, de az árnyék megzavart. Aztán valaki megpróbált kényszerzubonyt húzni rám, ám én tiltakoztam: „Ne már! Ezt így nem lehet!”

■

Vannak izzó lávával megtermékenyített szívek, fölperzselt és kopár szívek, hogy átsüvöltsön rajtuk a szél, hallgassátok csak! Vannak szívek, amelyekben a Góbi sivatag közepén valaki folyton kendőt lobogtat.

■

Visszajövünk akkor is, ha késsel indulunk az éjszakába? A feketekávémbe épp most fulladt bele egy pók. Összezavarodtam. És miután felhörpintettem a kávé, a nyelvemre egy légy tapadt.

■

Láttam a holtakat. A halottak lesik az élőket. És mintha megkövetelnék a temetéshez a nézőket is.

■

Nyilván megnyílik húsz ajtó, ha naponta ötször ruhát cseréltek. Don Juan ezt persze félreértésnek véli, s minél érthetőbb, annál inkább.

■

Ó, hölgyem, egy éve, kilenc, nyolc, hét hónapja találkoztunk, egy hónapja s egy napja, anélkül, hogy következtethettünk volna a teljesen nyitott utcáinkon az átabotában kialakított képre. Látja, az arcélek így keletkeznek.

S itt úgy vélem, többet kéne tudnunk, hogy táncossá válhassunk. Hogy megmozduljunk és mind rossz útra térjünk.

■

A nap még teli bizonytalan pillanatokkal és a szemek, nap, mint nap, csalódnak.

A szenvedélyesek, minthogy megfontolás nélkül szeretkeznek, semmit sem tudnak a pillanatba olvadó évezredekről, csak a sötétben az éjszaka mélyén találkoznak.

■

*Csak gyere, hadd bizonyosodjak meg róla, hogy nem tudtam a szerelmedről.
Hogy értsem ezt? Onnan már nem jöhetünk vissza.*

■

Nagyon fáradt emberek vagyunk, nem kell több akadály. Ha üres tájat hazudik valaki, ott a sírjaink kimerednek a földből.

■

Valaki fagyosan nevetett és a pásztorlányka tavasszal hallotta meg. Így hat rám a „földszinti szobák” kifejezés.

■

Annyira szerette a bódulatot, hogy miközben zuhant le a toronyból, azt kiáltotta „Nem!” De azt érezte, hogy: igen!

■

Zavarban vagyok, eszembe jut-e, ez most „rosszul jó” vagy „jól rossz”. A jók tetemén mászkáló férgek? A latrok tetemén mászkáló férgek?

■

A hóhér megágyaz a költőnek. Nyughass, te föld, csontot adok!

Varga Imre fordításai

■ **Vladimír Holan** (1905–1980, Prága): cseh költő, műfordító, esszéíró. Prózáversei az 1932-ben megjelent *Kolury* (Kolúrok) című kötetéből valók.

■ **Varga Imre**: 1950-ben született (az akkor épp csehszlovák) Kisgyarmaton. Verseskönyvei, sorstörténei, műfordításai, könyvkritikái jelennek meg. Utolsó könyve a *Tölgyfa-testvér* (2016), a szlovák népköltés antológiája. Ebből válogatott és énekelt el Szvorák Katalin egy lemezre valót.

„Diktatúrában maradhat valaki

Keller Jázmin nyolcéves 1984-ben, amikor főkönyvelő édesapja disszidál, megpattanva a családjától is, amelyikkel egy erdélyi kisvárosban élt. Huszonhét esztendő múlva telefonál csak Münchenből: „Itt apu.” Meghívja egyetemét végzett, de állástalan lányát, próbáljon ott szerencsét. És Jázmin, akit ő Gelsominának hív – ez a jázmin olaszul, a lány az Országúton miatt kapta ezt a nevet –, elindul hozzá, némi kerülővel: be akarja járni apja egykori útvonalát, megnézni Belgrádot, Srebenicát, Medjugorjét, Szarajevót, így érkezik meg az apjához. S talán útban van önmagához is. Király Kinga Júliának, aki Marosvásárhelyen született 1976-ban, az *Apa Szarajevóba ment* a hatodik kötete. Kiváló regény.

nagyon nehezen tisztességes”

■ *Talán meglepő, de nekem a regényedről egy nagyon régi akkád eposz jutott az eszembe, az Istár pokolra száll: az utazás itt erőtlen metafora. Igaz, a hősnőd utazik, de ez az utazás pokoljárás, fel kell idéznie, végig kell gondolnia egész addigi életét, amiben nem történt vele sok jó.*

– Annak szántam, egy pokoljárás történetének, ha magát a fogalmat nem is akartam így kidomborítani. Hiába a kacsaringós utazás, a városok közti sok-sok kilométeres távolság, a világ és a benne élő emberek csak díszletként szerepelnek itt, az utazásnak – egyelőre – nem a világ megismerése, hanem valami más a célja. A főszereplő pokolra száll, még hozzá egy belső pokolra. Az ember, ha törésponthoz érkezik, gyakran nem mer szembesülni a saját poklával, a különböző bugyrokban lakó démonjaival – én pedig azt akartam, hogy Jázmin szembesüljön velük. Elsőre nyilván mindenki a szexualitása démonával való küzdelmét veszi észre, de korántsem csak ezzel kell szembeszállnia, hanem a gyávasága, a szervilizmusa démonaival, és még sorolhatnám...

■ *Jázmin életében és így a regényben szokatlanul jelentős szerepet kap a szexualitás, ahogy Szeifert Natália Az altató szerekről című regényében is – erről nem kérdezlek, mert beszélte róla és sok másról is egy kitűnő interjúban Károlyi Csabának az ÉS-ben (2018. március 29.). Az mindenesetre teljesen nyilvánvaló, hogy ez a lány egyetemistaként nem a szex örömeért, hanem leginkább kétségbeesésből fekszik le mindenkivel. Egy felláció részletes leírása persze szokatlan, legalábbis egy nőtől, sokan megbotránkozhatnak rajta, beleértve a közeli családtagokat is. Kell ehhez bátorság?*

– Hogy általában kell-e, azt nem tudnám megmondani. Az én esetemben hosszú vívódás előzte ezt meg. Sokféle nyelvet kipróbáltam, írtam, töröltem, írtam, töröltem, míg végül kialakítottam magamnak ezt a frivol hangot. Két dolog nehezítette ezt meg: elsőként az, hogy nem tudtam leválni arról a mintáról, előképről, am számomra szerethetővé tesz egy asszonyt. Nem tudtam, és lehet, nem is akartam, mert szerettem volna azonosulni vele, olyanná írni őt, amilyené én is szívesen válnék: egy erős, ám annál szelídebb emberré, akit nem darálnak be a kusza történelmi folyamatok és az autoriter hatalmi szerkezetek, bölcs marad, szerethető. Hogy ezt a bölcsességét honnan szerezte volna, az most nem érdekes, de szerencsére Keller Jázmin kikövetelte a bűnösségét – és milyen jól tette! Hiába ágyaztam meg a szerethetőségének és a szerethetőségének, modorosság és pipiskedés lett volna, ha nem csapom le egyre agresszívebb, egyre akarnokabb szólammokkal. Úgyhogy vettem egy mély levegőt és leváltam, lefejtettem magam a hősről.

■ *Ha nem teszed, nincs regény.*

– Ez volt a legfontosabb momentum, azt hiszem. Csak ezután jött a szemérem, ami szintén megnehezítette a helyzetemet. Hogy mit szólnak majd ehhez a szüleim, a hozzám közelálló és – nem utolsósorban – a szerelmem.

D. Magyar Imre

■ *És mit szölktek? Voltak felháborodott reakciók, nem is a szűkebb körből?*

– Ha felháborodás nem is, értetlenség, csendbe zárt rosszállás elég gyakran előfordult, ki kellett várni az idejét, amíg mindenkivel tisztázom, hogy ez nem én vagyok. Nehéz periódus volt, persze, mert alapvetően senki sem szereti, ha „rossz”-at feltételeznek róla.

■ *Jázmin úgy jellemzi magát, hogy „Gyenge vagyok, gyáva, szervilis, közömbös, én magam vagyok a kezdeményezés hiánya”.*

– Szerepel a mű elején egy Kolakowski-idézet, amivel az apa kitapétázza a gyűléstermet, el is viszik. Ebből való.

■ *1984-ben lehetett Kolakowskit olvasni Romániában?*

– Annyit tudok, hogy románra csak a nyolcvanas évek végén fordították le, és az Egyesült Államokban kiadott alternatív kulturális periodikában, az *Agorában* jelent meg. Magyarul bizonyára olvasható volt, a *Tézisek a reményről és a reménytelenségről* például a párizsi *Magyar Füzetek*ben adták ki, 1980-ban, ezt a szüleim olvashatták. Abból emeltem át mondatokat s azoknak a tulajdonságoknak a jegyzékét, amelyek megkönnyítik az egyéni érvényesülést. Az idézet ilyen vagy olyan formában a későbbiekben is folyamatosan visszatér, ez az egyik vezérmotívuma a könyvnek. Jázmin ehhez méri magát és az apját: hogy volt már akkor is egy hely a világban, ahol minden elnyomás dacára mertek ellenállni az emberek, mertek ilyet írni. Ennek a fényében próbálja végiggondolni, mit tett, illetve mit nem tett meg a szülei generációja – és az övé.

■ *Ami a tiéd is: ha másban nemigen hasonlítasz is rá, ugyanabban az évben születél, mint, a hősöd – vagy fordítva.*

– Örök kérdés, hogy hogyan élünk, hogyan legyünk boldogok. A piacon lévő, erről szóló giccskönyveknek már a gerincével is utat lehetne kövezni a mennyországba. Persze, jó lenne harmonikusan élni, úgy értem, tényleg harmonikusan, nem pedig azt hazudva magunknak, hogy harmonikusan élünk. Számomra ez éberséget jelent, tudatosságot, bátorságot.

■ *Az éberség szónak furcsa felhangjai vannak Kelet-Európában... Éberség, elvtársak!*

– Nekem már mást jelent. Mégpedig azt, hogy nem a világ van körülöttem, hanem én vagyok a világban, ami arra ösztökél, hogy nagyobb figyelemmel fürkészszem a körülöttem zajló eseményeket. Benne vagyok a világban, része vagyok, együtt mozgok vele. Ha a világ van körülöttem, könnyen lefejthetem magamról a nekem nem tetsző dolgokat. Ez pedig cinizmust eredményez, passzív agressziót. A valódi harmóniához szembesülni kell a problémáinkkal, ennek a szembesülésnek a révén teremthetjük meg a harmóniát. És tudni kell, ez a harmónia nem olyan, hogy egyszer elértem, és megvan. Mint a székely bácsi, akitől a felesége megkérdezi az aranylakodalmukon, hogy miért nem vall neki szerelmet, mire ő azt feleli: „Mondtam egyszer, s ha majd változás lesz, szólok.” Egyszer interjúztam egy olasz színházrendezővel, Pippo Delbonóval, aki buddhista. Ő azt mondta, nincs értelme úgy leszállnunk a pokolba, hogy nem hozzuk fel magunkkal azokat a lelkeket, akiket odalent találtunk, és akikhez az alászállás révén immár végérvényesen közünk van. Azt hiszem, életem egyik meghatározó tanítása volt ez. Jázminnak tisztáznia kell magában, a maga poklában az apjához való viszonyát, az anyjához való viszonyát, a saját magával, a testével, sőt a hatalommal való viszonyát. Csak így találhatja meg a harmóniát, a belső szabadságot, aminek a hiányától annyian szenvednek. Kelet-Európát át- meg átszövik a kollektív és egyéni traumák, nemigen tudunk mellrendelő viszonyokban gondolkodni, magyarán, a mások poklára odafigyelni, sokszor a társunkat is puffernek tekintjük. Szerintem ennek tudatosítása is közös benem és Jázminban. Úgy érzem, ezt az utat együtt jártuk be.

■ *A könyvírás önterápia is volt?*

– Ha terápianak nem is mondanám, hiszen már rálátásom volt sok mindenre, egyféle rendszerezésnek jó szívvel tudom nevezni. Ugyanis sok, a jelenünkre is érvényes válasz kerekedett ki belőle. Talán épp ez az izgalmas az írásban: felvet kérdéseket, amelyek menet közben arra kényszerítik az embert, hogy válaszokat keresen. Hogy igényes legyen, önkritikus, őszinte, és főként ne napolja el a dolgokat. Ne mondja azt, amit szokásosan – például esténként, mikor az ember lenyugszik és előtölulnak a nyomasztó kérdések –, hogy ráérek majd holnap válaszolni. Ezt a kényszerítő erőt nagyon szeretem.

■ *Több archaikus szövegtípust és ezzel sok régi tudatformát idéz meg a könyved, az imádságot, az átkot, a látomást. A legelső mondat is mintha egy teológiai szövegből származna. Az apa hagyja örökül a lányának: „Az ördög a tudás szilárdnak hitt része.”*

– Kedvelem a régi szövegeket, töredékeket, torzókat akár, olyanok, mint egy plakát letépett részei. Szeretem a bolyongás lehetőségét, amit egy szöveg fölkinál. Fellini mondta, mikor a *Satyricon*t forgatta, hogy a távoli múltat megteremteni, felépíteni ugyanolyan, mint a távoli jövőt, mindkettő sci-fi. A régi szövegek elképesztően megmozgatják az embert, hisz valóban más tudat, más világkép van mögöttük. Ha szándékosan nem is keresem őket, mindig megtalálnak valamiképp. Az ördögös mondat egyébként nem idézet. Hirtelen buggyant ki belőlem, amikor leültem írni a regényt. Ezek azok a pillanatok, amikor a torzók, magukat átírva, bekéredzkednek a jelenbe, és innen már fénysebességgel haladnak a saját sci-fivé válasuk felé.

■ *Így is rejtélyes mondat ez. Te miképp magyarázod?*

– Én ezt csak magamnak tudom megmagyarázni, méghozzá azzal, hogy állandó gyanakvással figyeljem a saját tudásomat. Ha szilárdnak, késznek tekintem, abból bajok származnak, olykor igen nagy bajok. Nem gondolom, hogy a világ teremtése befejeződött, hisz itt vagyunk és teremtjük mi is, teremt minden nemzedék. Értelmezi, elemzi, újragondolja. Abban a pillanatban, amikor elhisszük, hogy a teremtés egy lezárult folyamat, kiszolgáltatjuk magunkat egy magunk fölé helyezett erőnek, ami elvégzi helyettünk az értelmezést és élénk tesz, ránk kényszerít egy ideológiát: ezt hidd el, ez vezet az üdvösséghez! Akár egy életre a rabjává, báb-jává válhatunk. Ha viszont kereső vagyok, magam is aktívan alakíthatom a világról való közös tudást.

■ *Jázmin nyolcévesen aligha érti ezt a mondatot. És később?*

– Számomra akkor válik rokonszenvenné a saját hősőm, amikor a lopás után – ellopja, ugye, ráadásul a barátjától, azt a pénzt, amiből végre elutazhat az apjához – feltámad benne a büntudat, azaz kiderül, mégis van lelke. Onnantól kezdve megpróbálja uralni a gondolati csapongásait, lerövidíti az utat, célirányosan tart a pokolra. Fölismeri, hogy nem lehet annyira monomán üzemmódban létezni, mint amilyenben addig élt. „Csak én vagyok, csak én utazom, csak én vagyok érdekes.” Rájön, hogy így semmit sem lát, semmit nem ért meg a világból, elsuhan mellette a táj, a történelem, az emberek. Ezért is fontos a németországi rész, ahol egy új nyelvet, egy új fogalmi apparátust is el kell sajátítania. És ezzel el is mozdul a sematikus gondolkodástól, a reflexszerű cselekvésektől, a mintává égett berögzültségektől, elkezd racionálisabban létezni. Újratanulja a világot. Nemcsak azért, mert szerencsésen kijött a pokolból, hanem azért is, mert egy új nyelv áll a rendelkezésére, amiben a fogalmak átrendeződnek, kiéleződik az említett éberség – hiszen itt, a túléléshez elsősorban azt kell megértenie, amit neki mondanak, és csak másodsorban fontos az, hogy meg tudja értetni magát.

■ *A tájak, amik elsuhanak Jázmin mellett, a Balkán-félsziget tájai, az ottani városok: Belgrád, Srebrenica, Mostar, Medjugorje, Szarajevó. Mintha te is kötődnél hozzájuk.*

– A kilencvenes években, közvetlenül a marosvásárhelyi fekete március után, járni kezdett hozzánk egy holland házaspár, eleinte apámhoz, aki akkortájt benne volt a közélet sűrűjében, aztán családi barátaink lettek. Ha jól emlékszem, erőszakmentes kommunikációval foglalkoztak, magyar és román, párbeszédkész értelmiségieknek tartottak tréningeket. Nálunk szálltak meg, hallottam a beszélgetéseiket, noha én akkor még nagyon gyerek voltam, pontosabban: akkor éltem ki a tizenpár éven át eltorzított gyerekkoromat. Jöttek hozzánk a délszláv háború idején is, beugrottak menet is, jövet is. Tőlük hallottam először a balkáni városok neveit. Nem mondanám, hogy túl egy forradalomnak hazudott puccson és egy polgárháborús kísérelten nagyon kíváncsi lettem volna arra, mi történik pár száz kilométerrel odébb. Nagyjából ekkor kezdtek érdekelni a fiúk, gördeszkáztam és fociztam a blokk előtt, élveztem, ahogy a korábban kongó boltok szép lassan feltelnek áruval, előbb csak narancsot lehetett venni vérontás nélkül, aztán banánt, aztán mindkettőt. Szerintem ez is stresszt okoz: a nélkülözést felváltó bőség. És akkor eltelt néhány év vagy inkább évtized, és nekem iszonyú büntudatom lett. Egyre megszállottabb lettem tőle. Minden, a délszláv háborúval kapcsolatos könyvet, albumot, naplót, újságcikket, naplót elolvastam, amit lehetett. Rá kellett döbbennem, hogy a szolidaritás fogalma és érzete, a szó, amit régen egy-egy augusztus huszonharmadiki ünnepségen skandáltunk – és ekkor nem Románia kiugrását ünnepeltük, hanem Ceaușescu –, eleve is elkoptatott szólam volt, annyi rátapadó mellékjelentéssel, hogy előbb meg kellett szabadulni ezektől, majd megérteni a szó valódi értelmét. Utalva a legelső kérdésre: a belső pokolból való visszajövetel idő kérdése is, nem nagyon lehet sürgetni.

■ *Jázmin miért megy vissza Sarajevóba?*

– Azért, mert elkunyerál egy nénitől egy telefonhátlapot, ami az illetőnek sokat jelent, de ő ezt már csak akkor tudatosítja magában, amikor a balkáni kitérőt követően elindul végre az apjához. Hiszen amikor először jár Sarajevóban, sem nem látja, sem nem érti a várost. Ez a spét számomra nagyon fontos. A regényben is, az életemben is. Azt hiszem, sikerült megírnom a büntudatomat. Sarajevó amúgy sokak számára a büntudat városa. Ezen is túl kéne lépni. Az, hogy mit és hogyan látott belőle a világ a közel négy éven át tartó ostrom alatt, nem terhelhető rá magára a városra. Nekem például, az első reveláció után, ami egy megkésést és eléggé infantilis rácsodálkozás volt az elmúlt években, hozzáadva a háborús és posztháborús körülmények egzotizálását, ma már sokkal fontosabb, hogy a mai Sarajevót értem-e. Mondok egy példát: mi a párommal mindig ugyanannál a családnál szállunk meg, s zsidó temető fölött, a Trebević oldalában. Egy háromszintes családi ház, a középső szintet, ami egy egész lakrész, kiadják. A városba mindig a temetőn keresztül ereszkedünk le. Szeretjük ezt az alászállást, körös-körül a fehér sírkövek, a még mindig szétlyuggatott házak, itt volt ugyanis az ostromgyűrű egyik vége. Ez Sarajevó látványos múltja, miközben az ember rálát a völgyre, a fellendülésre, a jelenre. Jó pár évszázadot átfogó múltról van szó, ugyanakkor a városba érve sehol egy utalás például Titóra. Van ugyan egy egyetemi kávézó, pontosabban kettő, ami Tito nevét viseli, de semmi több. Nem látni. Aztán egy alkalommal, amikor visszaértünk a házhoz, a felső szinten nyitva volt az ablak. Ott laktak az öregek. Szerb apa és bosnyák anya. És az ablakon át megláttam Tito képét a falon. És bármilyen furcsa, én ezt is jelennek éreztem.

■ *Nagy sor József Attilától a „Multunk mind össze van torlódva”: össze bizony, Sarajevóban, Boszniában és Hercegovinában is, Romániában is, Magyarországon is, ez a 2018-as választásokon is kiderült. S ez így is marad még egy ideig, nem gondolod?*

– Ezt gondolom, persze. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni, hogy a web2-es felületek mára már sokban átírták ezt az összetorlódást. Nem lehet figyelmen kívül hagyni az ott terjedő szlogeneket, mémeket, amelyek embereket kapcsolnak össze – ártalmasan. Számomra fájdalmas tapasztalat az, amikor látom, hogy sok erdélyi is-

merősömet beszippantja az itteni, magyarországi propaganda, miközben egyre kiszolgáltatottabbakká válnak a magyar kormánynak, és szinte hagyják, hogy a helyi politikából kiszoruljanak. Miközben magukévá teszik egy másik ország kurzusát, retorikáját, és valami Messiás-várásból adódó komplexusból nem hallják ki azokat a szövegeket, amelyek egykor a saját hazájukban már megszorongatták őket, nem veszik észre, ami közvetlenül érinti mindannyiukat. Látod, ez is az éberség hiánya. Valami régi, heroikus küzdelem, helytállás hatja ezt át, amelyet innen az erdélyi magyar közösségre és irodalomra oly gyakran sütöttek rá bélyegként, hogy belsővé tett stigmájává vált. Ez a retorika – akárhonnán is nézem – háborús retorika. És most ezt igazolják. Duplán lekicsinylő, kiszípolyozó, nyomorúságos. E jelenség előtt tehetetlenül állok. Keresem magamban a nyelvet, a szelídséget, ami feloldozhatná – sikertelenül. Eddig, ha beszélni próbáltam, tajtékozó düh volt a válasz, és állandósult a vád: hazaáruló vagyok.

■ *Köszönöm, hogy ezt elmondtad. Hosszan beszélgethetnénk még erről, de nem akarok túl messzire kalandozni a regénytől – meg én vagyok az Magyarországon, aki nem ért az erdélyi – „erdélyi” – magyar politikához, bár nagy rokonszenvvel és szorongással olvasom Markó Béla vagy Parászka Boróka írásait, és persze herótom van a nálunk virágzó Erdély-giccstől. Az előbb említett városoknak a neve is szerepel a regényben, Marosvásárhelyé, ahol te is születted s ahol Jázmin néhány budapesti év kivételével él, nem. Ez is tűnhet archaikus gesztusnak...*

– Inkább a referenciális olvasattól való félelmemből fakadt. Igaz, Dragomán György sem írta le *A fehér király*ban, mégis fölismerhető. Azt akartam, hogy akármelyik erdélyi városra lehessen gondolni, de mondjuk a vegyipari kombinát mindent átható és fojtogató, ammóniákos füstjéről meg gőzéről azonosítani lehet. A ködbe burkolózó, bizonytalan kontúrú városban, ha nem is tudatosan, már van valami archaikus.

■ *Gondolom, nagyon tudatosan írsz le ottani szavakat: fancsika, szerre, sifitel, letácsol, extemporále, lehurbol. Ezeket a mindennapi beszédben használod még?*

– Szeretek a tájszavakat – élővé teszik a nyelvet. Az olvasó beszélgető-, sőt játszó-társává válik általuk. A szabályt nem én alakítom, hanem a nyelv. Én csak használom a nyelvet, az olvasó pedig, anélkül, hogy hallotta volna korábban az adott kifejezést, mindent megért. Egyfajta összekacsintás ez.

■ *Szerintem akad, amit az olvasó csak sejt, de ez nem baj. Nekem a felsoroltakból ilyen például a fancsika, a sifitel vagy a letácsol. Mit jelentenek?*

– A *fancsika* darabot jelent, cefetkét, ilyesmit. A *sifitel* súrolást, amikor az ember ütemesen, de nem túl erősen huzigálja az ujját, mondjuk, valamilyen felületen. Ha foltos az asztal és azt egy nyálpöttyel akarom letörölni, sifitelek. A *letácsol* pedig a bekussoltatás.

■ *Ez se rossz szó... Vannak részek, amik az olvasó számára homályosak és azok is maradnak, mert Jázmin számára is homályosak, kibogozhatatlanok.*

– Vonzott az ellenpontozás. Van egy szószátyár lány, aki minden rezdülését kényszeresen dokumentálja, közli – de a világ, a történelem csak töredékesen jelenik meg a mondataiban és van, ami mindörökké titok marad.

■ *Ilyen az apa szekus múltja. Csak negyedinformációink vannak. Te bizonyára többet tudsz róla.*

– Szerintem kollaborált, de van egy pont, amikor fellázad – ekkor plakátolja ki a gyűléstermet a Kołakowski-idézzettel. A szökésével pedig a gyereket akarja menteni. Nem akarom elfogadni, hogy csak úgy otthagyja! Nem szeretné, hogy a gyereke lássa, miként megy tönkre a bűntudatban. De én Keller Jázminnal követem a történetet és az ő számára sokszor nem derülhet ki az igazság. Ezért is nehéz a saját identitását megtalálnia, felépítenie.

■ *Lehet, hogy zsidó is, de ezt sem tudhatja biztosan, a nagymamája végig ködösített.*
– Igen, lehet, hogy zsidó. Ez is sejtelem marad, ami megnehezíti Jázmin útját. És ezt is tudatosan alakítottam ilyenre. Egy erős, autoriter, a titkolózásból fakadó hatalommal élő, szeszélyes nagymamát akartam írni, aki nagy valószínűséggel zsidó, és nagy valószínűséggel valahogy megmenekült a begettőzés, majd a deportálás elől, épp ezért egy különálló, egyszemélyes vallást teremt a szertelen történetivel, apokrifjeivel. Katolizálná az unokát, ezzel egyszerre teremtve alternatívát a hatalommal szemben és a megtagadott zsidóságával szemben. Ugyanakkor torkos: kolbászt zabál, káromkodik...

■ *Jázmin gyerekként annak is szemtanúja, hogy a szekus szomszéd – akinek valami bűne is lehet az eltűnt apával szemben – egyszer átugrik hozzájuk leukoplasztért megjódért, aztán másnap reggelre ott hal meg náluk. Ez a rész is csupa rejtély.*

– Ahogyan a brassói traktorgyári lázadás leverésének körülményei is azok maradtak számunkra. 1987 novemberében volt ugyanis Brassóban egy tízezreket megmozgató lázadás. Furamód, miközben a rendszer kegyetlensége a tetőfokára hágott, a felkelés szervezőit, a hivatalosan terjesztett adatok szerint, mindössze három év börtönbüntetésre ítélték. Aztán felröppent a hír, hogy valójában behívták őket egy üres tanácsterembe és besugarazták polóniummal vagy urániummal. Miközben minden tacepaóról és molinóról a „Dezamare, pace!” („Leszerelés, béke!”) szlogen jött szembe, ami a nukleáris leszerelésre vonatkozott, noha az állami ünnepeken, mint ma Észak-Koreában, óriási rakétákat vonultattak fel. A tömeg ugyanezt skandalta, de a rakéták képe sokkal erősebben ivódott az ember agyába, mint a szöveg maga. Megpróbáltam ennek az egésznek utánajárni. Netes forrásokban, megbízhatóakban, sehol sem említik. Aztán eszembe jutott, hogy a nyolcvanas években még nem volt digitalizálás. Így ez megmaradt fikciónak.

■ *A könyvben valóság. Vaszi, a szomszéd is a sugármérgezés áldozata, ez kiderül. Ő is a szervezők közé tartozott volna? És miért nem halhat meg otthon?*

– Neki nincs kihez fordulnia. Kórházba, mint a szervezők egyik vezére, nem mehet. Haza pláne nem, ahol a gyereket mérgezné meg. Marad egy köztes hely, egy hozzá hasonló ember családmaradéka. Tudja, hogy ott jó kezekben van, mert a rendszer ellenségeiként érteni fogják, ami vele történt. Nekem most, hogy ezt kérdezed, az lett furcsa, hogy számomra milyen egyértelmű a válasz, és nem azért, mert én írtam ezt a regényt.

■ *Mert te ismered az alaptörténetet, én meg nem!*

– Az a félelmetes, hogy még mindig mennyire otthonosan mozgok ebben a hazugságokkal, háritásokkal, elhallgatásokkal terhelt világban és szövegkörnyezetben. És hogy ez milyen veszélyesen közel viszi az embert a konteóhoz.

■ *Nem is olyan nehéz, veszem észre rémülten, elképzelnem egy olyan rendszert, ami-
ben senki nem bízhat meg a másokban, sőt mindenki fél mindenkitől és minden infor-
máció félinformáció vagy dezinformáció. Pláne 2018 áprilisától.*

– Egy olyan elnyomó rezsimben, mint amilyen a Ceaușescu-rendszer volt, azok is, akik nem kollaboráltak – és sokan voltak ilyenek –, elkövettek, tettek olyasmiket, amiket egy normális világban nem tettek volna, eszükbe sem jutott volna tenni. Nem súgtak be senkit, nem jelentettek fel senkit, nem írtak alá semmit, de a saját érvényesülésük vagy akár a családjuk érdekében csináltak valamit, amit nem érezték helyesnek már az elkövetés pillanatában sem.

■ *És mondhatták, felmenthették magukat azzal, sokszor bizonyára joggal, hogy a rendszer, a helyzet rákényszerítette vagy majdhogynem rákényszerítette őket arra, amit éppen tettek.*

– Megdöbbenő, mivé tud lenni az ember egy elnyomó rezsimben.

■ *Mennyire lehet, lehet-e egyáltalán tisztességesnek maradni?*

– Diktatúrában nagyon ritkán és nagyon nehezen maradhat valaki tisztességes. Olyan lemondás, olyan aszkézis árán, amihez óriási erő kell, és ez az erő legtöbbször csak a teljes magányban, izolációban tartható fenn.

■ *Aki pedig ellenáll, nem hagyja eltörni a gerincét, az folyamatosan kockáztatja, hogy elpusztítják, akár fizikailag is.*

– És a diktatúrák családjában, legyenek a tagjai kollaborálók vagy ellenállók, vagy csak túlélni akarók, torz emberek nevelődnek, olykor nemzedékeken át.

■ *Ahogy a rendszer intézményei is torz embereket nevelnek. Ezt torokszorítóan jól mutatják az iskolai jelenetek.*

– A fantáziámból írtam őket, nagyon vigyáztam, hogy saját élmény ne kerüljön közéjük. Az érzéseim persze benne vannak. Tudom, milyen fojtogató petróleumzagban ülni egy osztályteremben, aminek a padlóját a pártkongresszus tiszteletére mosták fel közvetlenül tanítás előtt. Mi hamar felnőttünk, ugyanakkor sokáig voltunk tudatlanok. Gyorsan megtanultuk, mit szabad elmondanunk és mit nem, elemistaként, sőt óvodásként tudtuk, hogy titkolóznunk kell, megbabolázni a szavainkat, a fantáziánkat. Pedig ebben a korban még fut a fantázia, nehéz neki megálljt parancsolni! Emlékszem, az iskolakirándulásokon vicceket mondtunk a busz mikrofonjába, de mindannyian nagyon vigyáztunk, hogy még véletlenül se kezdjünk bele olyan viccbe, amiben Ceaușescu neve szerepel, mert valamelyik kísérőtanárr, ezt is tudtuk már másodikban, biztos szekus.

■ *Sok ilyen vicc volt egyébként?*

– Sok, persze! Majd' minden vicc ezen a pályán mozgott. Leszámítva a bugyuta, infantilis, humortalan dolgokat, amiket veszélytelenül elmondhattunk a kirándulásokon.

■ *A diktatúrák humora, illetve hát a humor a diktatúrában, mert a diktatúra maga dermesztően humortalan, ez is nagy téma... Károlyi Csaba teljes joggal utal rá, hogy sokan írtak már arról, milyen volt gyerekek lenni Ceaușescu idején, ő Csutak Gabit, Dragomán Györgyöt, Láng Zsoltot, Tompa Andreát, Vida Gábort említi.*

– Mert ez bennünk van. És sok még a kibeszéletlen trauma, amik áthagyományozódnak a családokban. Például Erdélyben a kilencvenes évektől kezdve nagyon sok válás volt. Azok a családok mentek szét, amelyeket az ember a legstabilabbnak érzett. Hirtelen mindenki elvált. Számomra akkor derült ki, hogy a véd- és dacszövetségek mennyire hamisak, és milyen gyorsan okafogyottá válik egy kötelék, ami valamivel szemben és nem valami érdekében tartja össze az embereket.

■ *Té és a környezetet hogyan élte meg Ceaușescu és felesége kivégzését? Péntek Orsolyával beszélgetve (Kalligram, 2018. március) ez is felmerült, ő azt mondta, ez is gyilkosság és „nem lehet egy másik embert megölni”. Ezt mondja a Biblia is, de, mondtam én, talán vannak különleges esetek, helyzetek.*

– Emlékszem, vártuk a kivégzést, valószínűleg azért, mondom így utólag, mert az egyértelműsítette, hogy tényleg vége van valaminek. De amikor bejátszották a felvételt, összeugrott a gyomrom, és sokan így voltunk vele. Már akkor hallani lehetett, hogy nem ez a média, nem erre kell használni. Egyesek megúsásnak tartották a gyors halálukat, vérszomjasak voltak, ami részben érthető: eluralkodott a lincshangulat. Mások valódi elszámoltatást akartak, de ennek is bosszúvágy állt a hátterében. Egyetértek Orsolyával: nem lehet megölni senkit. Ráadásul, ez ma már jól látszik, politikailag nem volt hathatós ez a megoldás. Én csak arra emlékszem, hogy napokig üres voltam. Még az sem vidított fel, hogy a tankönyvekben végre kidekorálhattuk a legelső oldalt, amin Ceaușescu portróját láttuk, majd papírrepülőket hajtogattunk a lapból és kieregettük őket az

ablakon. Azon a télen nem sok hó esett, ott málladoztak a szürkességben, néha fel-felkapta őket a szél.

■ *Jázmin arról is ír, hogy a gyerekkorának nem voltak színei.*

– A mi gyerekkorunknak tényleg nem voltak. Nem emlékszem színekre. 1989-ben a család egyik része disszidált Németországba, ahol később én is dolgoztam szállodai konyháslányként, és amikor hazajöttek látogatóba, 1989 őszén, az unokatestvéremnek egy égőpiros pánt volt a hajában, színes volt a ruhája is. Megjelent a szürke lakótelep poros Daciái között – mintha egy máglya lángolt volna! Avarbarna nadrágokat, foszöld szoknyákat, hamuszürke cipőket hordtunk.

■ *Egy ilyen gyerekkort az ember maga mögött tud hagyni?*

– Nagyon gyorsan! Aki belül is szürkévé vált, az persze nehezebben. Az ember alapvetően egy kényelmes, lusta állat, nagyon szeret a komfortzónáján belül élni, ezért akár az éberségét is hajlandó elaltatni. A diktatúrákba bele is lehet szürkülni, bele is lehet fáradni. Én például egyre inkább ezt érzékelem magamon. Hogy most már – noha imádok cikázni országok, kultúrák, nyelvek között –, kiszámíthatóan, egy helyben szeretnék élni.

■ *Budapesten?*

– Dél-Olaszországban.

■ *Mit fogsz ott csinálni?*

– Kertészkedni.

■ *Ez komoly?*

– Vágyalomként nagyon is.

■ *Magyarországra mikor jöttél át?*

– 2005-ben. Végigjártattak velem egy hároméves tortúrát: munkavállalási, tartózkodási, letelepedési engedély. Az utóbbi megszerzése előtt behívtak a Bevándorlási Hivatalba, kihallgatásra. Bevezettek egy földszinti helyiségbe, leültettek az ablakkal szembe, majd egyedül hagytak egy ideig. Végül bejött valaki és határozott mozdulattal elrántotta a sötét drapériát. Szeptember volt, egy nappal a születésnapom előtt, nagyon szerettem volna mielőbb túl lenni a beszélgetésen és megkapni az engedélyt. A hirtelen beáradó napfénytől megvakultam. De nem voltam szívbajos: megkérdeztem, hogy ez most afféle kihallgatós megfélemlítés-e, mert rám biztosan nem hatnak vele. És akkor elkezdődött a négyórás kihallgatás. Mint kiderült, mindent tudnak rólam. A gyerekkoromig visszamenőleg mindent. Okoztak meglepetéseket. Elkérték a mobilomat, nekem pedig el kellett mondanom, kik vannak benne.

■ *Nehéz döntés volt az áttelepülés? Régen, Ceaușescu idején, ez sokaknak, főleg művészeknek, alig megoldható erkölcsi dilemmát jelentett. Például Sütő András egyszerűen nem jöhetett volna át. Ha igaz (meg kellene kérdezni!), Király László Henrik király című versének, ami az 1983-as Janicsártemető című kötetben jelent meg, néhány sora Páskándi Gézának szól: „Én tefölötted nem ítélekem. / Elég nekem a rám szabott teher: / megőrzésért könyörgő múltunk, / és elég e jelen. / Amit tettél – ha magadért tetted – / üldözni fog, mivel itt az öregség, / bölcsesség kínoz, s az éjek páncélos rémei, / arctalan fenyegetései követnek sírodig. / De ha értünk tetted / – legyen bár tévedés vérpecsétje a tetten – / eljutsz a vágyott nyugalomba. / Részünkről kész a bocsánat, pedig / testvéreink hantjai bizonyítják nyilván / nyomorú, fájdalmas púposágát e földnek.”*

– Számomra nem volt nehéz így döntenem. Jönnöm kellett. Szorított a hely, ahol éltem.

■ *És nem bántad meg, hogy áttelepültél? Nyomasztó lehet naponta tapasztalni az éme-lyítően giccses Édes Erdély-romantikát is, az Erdéllyel kapcsolatos óriási tudatlanságot is.*
– Nem bántam meg, hogy eljöttem. Akkor persze még nem tudhattam, mivé fa-
julnak az itteni közállapotok. De talán épp ezáltal, a saját utam miatt, látok rá sok
mindenre. És ez segít egyben tartani magam.

■ *Az akkád eposz végén Istár feljön a fényre. Nem vagyok biztos benne, hogy a te hő-
nőd is.*

– Szerintem megtalálta azt a pontot, ahonnan el tud rugaszkodni. És ez nagyon
fontos mozzanat. Az elrugaszkodás ugyanis nem csupán szándék, nem csupán dön-
tés kérdése. Jó hátszéllel, szerencsével tud csak az ember mozgásba lendülni egy-egy
döntés után. Jázminnak meg kellett dolgoznia az elrugaszkodásért. Ahogy a leg-
többünknek, főleg errefelé. Ami történik majd vele, az sem hollywoodi történet.
De nekünk, kelet-európaiaknak, az önmagunkon végzett meló a legérdekesebb.

■ **D. Magyar Imre** (1955): tanár, újságíró, irodalmár. Hét könyve jelent meg. Megjelentés
előtt álló kötetei: *Párizs* (második, átdolgozott kiadás); *A magyarországi cigányság irodalma*
(e témából PhD-fokozatot is szerzett).

Király Kinga Júlia: 1976-ban született Marosvásárhelyen, jelenleg Budapesten él. Író,
műfordító, dramaturg. A Kalligramnál megjelent munkái: *A test hangjai* (novellafüzér), 2011.
Giambattista Basile: *A mesék meséje, avagy a kicsik mulattatása* (műfordítás), 2014. *Apa Sza-
rajevóba ment* (regény), 2017.

Az újrakezdés receptjei

LTI – Latrina Távirati Iroda

Amikor *Az újrakezdés receptjei*hez interjúzni kezdtem erdélyi holokauszt-túlélőkkel, leginkább egy szakácskönyv lebegett előttem, amelyben a magam számára is feltérképezhetem, hogy mi maradt az otthoni kóser hagyományokból. Nagy reményekkel vágtam neki, bízva abban, hogy közzétehetek egy észak-erdélyi zsidó receptgyűjteményt, valami olyasmit, ami tájegységenként mutat be ízeket a békeidőkből. Eleinte fogalmam sem volt, milyen mértékű lehet az eltréflisedés, akkortájt úgy gondoltam – és ezt a sejtést tudásnak véltem –, hogy ha létezik is ilyesmi, a Holokauszt után a Ceaușescu-éra csajkarendszere legalább annyira hozzájárult a kóserság elhagyásához. Egyetlenegy dologban voltam biztos: hogy a túlélők még őrizhetnek valamit az elpusztított édesanyák és nagymamák receptúráiból. Valamiféle skanzennek képzeltem, meglehet, a háború előtti időket, amikor nyoma sincs asszimiláns családoknak és mindenki egyformán echt kóser háztartást vezet.

Volt tehát egy dogmám, erre kerestem igazolást, ám mint a legtöbb dogmáról, erről is kiderült, hogy hamis alapokon áll. A 12 emberrel közel 300 órát kitevő hang- és videó anyag feldolgozása során ugyanis rá kellett döbennem, hogy a Ceaușescu-rezsim, minden fojtogató borzalma ellenére, épp a zsidó politikája révén próbálta bebizonyítani a Nyugat számára, hogy a Román Szocialista Köztársaság kisebbségi jogok tekintetében, a régióbeli államoktól eltérően, élen jár. Így a hitközségek gyakran jutottak kóser vágású húshoz, külföldi antibiotikumhoz és macesz-liszthez, sőt, a '60-as évek végétől egy paktum keretében Izraelből hozatott sakterekkel Románia vált az egyik legnagyobb kóserhús exportőrre. A helyzet persze sokkal faramucibb volt ennél – és itt nem csak a zsidók „kiárusítására” kell gondolnunk –, mesélte Erdélyi Lajos, akihez másfél éven át szinte hetente ellátogatam tényellenőrizni és interjúzni: „A '80-as években, az éhínség éveiben, a zsidó hitköz-

ségnek [Maros]vásárhelyen hozzávetőleg 400 tagja volt. És amikor Ceaușescuékát lelőtték, a 400 tag egyből 180-ra apadt. Mert az összes kirúgott szekus, kirúgott pártaktivista, kirúgott szakszervezetes és nyugdíjba vonult orvos, akinek volt egy kicsi zsidó rokonsága, korábban mind jelentkezett a hitközséghez egy kiló húszért. Minden volt szekuritátés és pártaktivista gyorsan befizette a havi 5 lejest tagdíjat... Aztán ahogy felteltek az üzletek, mindenki fejvesztve hagyta ott a hitközséget.” – mesélte Laló.

De nem csak a háború utáni korszakra vonatkozó dogmáim dőltek meg. A kezdeti szeméremet, miszerint kilencvenéves embereket nem fogok holokausztról faggatni, hamar felváltotta az egyre égetőbb kíváncsiság, a megkérdezettek részéről pedig az a váratlan közlési szándék, amit a panelból való kimozdulás hívott elő, miután a gasztronómiáról és ízekről faggatózva korábban soha el nem mesélt emlékek toltak fel. Mindebben semmi misztikus nincs: az étel elementáris erővel hat a szaglórendszerünkre, tehát az agyunk limbikus részére is, ahol az emlékeinket raktározzuk és az érzelmi kötődéseink születnek. A szagok – állítja Simon Chu és John J. Downes* – a más típusú ingeranyagoknál sokkal tartósabbak, így az önéletrajzi emlékek szaglással kapcsolatos részletei is hosszabb ideig megmaradnak, mint az azonos élmény más érzékszervek által felfogott aspektusai. És ha az élettörténeti tapasztalatok szaglással kapcsolatos elemei tartósabbak, akkor valószínűsíthető, hogy általuk az emlékek előhívása is hatékonyabb. Ez különösen fontos a nagyon régi emlékek esetében, amikor a szaglás, illetve a szagokkal kapcsolatos emlékek révén előhívhatókká válnak olyan részletek is, amelyben ugyanannak az élettörténeti élménynek más érzékelési aspektusai is benne voltak.

Adva volt tehát az ízeleléssel és szaglással kapcsolatos emlékezés, amelyet még a Holokauszt sem tudott elvenni tőlük.

Így történhetett meg, hogy sokszor egészen intim mélységéig sikerült behatolnunk, amitől mindketten – kérdező és emlékező – egyaránt megilletődünk.

Ezek után már csak egy dolog volt hátra: formát adni a kitérüléseknek. Én pedig úgy döntöttem, összegzést készítek arról, hogyan működnek az emlékek egy 90 éves ember életében. Milyen témák mentén kapaszkodnak össze. Milyen asszociációkat keltenek létre, azokat pedig mely traumák hozzák mozgásba. Ez ugyanis mindnyájunkban közös.

A mesélők emlékeznek, emlékeik sokszor csapongóak, asszociatívak, bennem pedig, aki mindennek eleven tanúja voltam, ugyancsak elindulnak új asszociációk.

Ez az asszociatív technika, amely egyszerűsége az emberi elme egyik leggyönyörűbb sajátossága, adta a szerkesztési elv ötletét.

Ahogy a beszélőkben hívódtak elő az emlékek, anekdoták, mások történetei, úgy keltek bennem is életre régebbi olvasmányélmények, beszédtrükkök, emlékek, amelyeket valaki más mesélt korábban, így az én elmémbe teremtődő hiperhivatkozások és asszociációk is helyet kaptak a szöveg- és képanyagban, ezzel keltve életre a közös emlékszöveget – a közös emlékkönyvet.

És a közös emlékezetbe – még ezt is gondoltam – mindennek bele kell férnie. Az emberség mellett az embertelenségnek, vagy épp fordítva. Bele kell férnie annak a meredélynek, ami a gasztronómiát és kulináris örömeiket, azon belül pedig az étel rituális jellegét pusztá táplálékszerzéssé degradálja. Bele kell férnie az ember alatti állapotoknak, a koncentrációs táborokban uralkodó higiénés körülményeknek és a szükségnek, amelyek az éhezéshez hasonlóan szintén alapvető kérdésnek bizonyultak. Amikor Erdélyi Lalónak megírtam egyik interjúnk után, hogy szeretném, ha legközelebb erről is beszélénk, azonnal igent mondott. Mint kiderült, hiába nyilatkozott és írt a lágereletről számtalanszor, benne is felmerült már ugyanez az igény – igaz, nem a táplálkozás pandantjaként.

* Chu, S. – Downes, D. J.: *Odour-evoked Autobiographical Memories: Psychological Investigations of Proustian Phenomena*. In: *Chemical Senses*, Volume 25, 1 February 2000.

Lingua tertii imperii

„A Harmadik Birodalom minden életjelenségében és hagyatékában rettentő egyformaság nyilvánul meg: középületeinek mértéktelen fennhéjázásában és ezek romjaiban, a katonák, az SA- és SS-legénység típusaiban, akiket eszményi alakban örökítettek meg a mindig más és mindig azonos plakátokon, az autópályákon és tömegsírokon. Ez mind a Harmadik Birodalom nyelve (...)

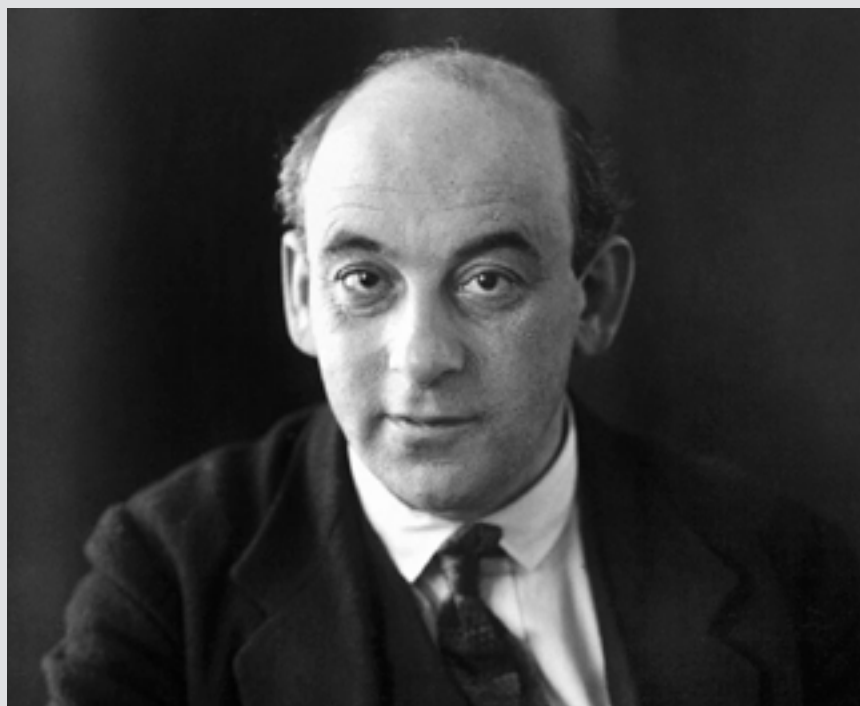
Mi volt a hitlerizmus legerősebb propagandaeszköze? Vajon Hitler és Goebbels egyes beszédei, hozzászólásuk ehhez vagy ahhoz a tárgyhoz, uszításuk a zsidóság vagy bolszevizmus ellen? (...) Nem, a legerősebb hatást nem az egyes beszédekkel érték el, nem is a cikkekkel, röpcédulákkal, nem a plakátokkal vagy a zászlókkal, semmi olyannal, ami tudatos gondolkodással vagy tudatos érzelmekkel felfogható.

A náciizmus a tömegek húsába és vérébe az egyes szavakon, a beszédfordulaton, a mondatformákon keresztül fúrta be magát, amelyeket milliószoros ismétléssel rájuk kényszerített, ők pedig mechanikusan és öntudatlanul átvették. (...)

A Harmadik Birodalom a saját nyelve szavaiból nagyon keveset alkotott saját maga, talán, sőt biztos, semennyit sem. A náci nyelv sok dologban a külföldre utal, sok más pedig a Hitler előtti német nyelvből vesz át. De megváltoztatja a szóértéket és szógyakoriságot, közkinccsé teszi, ami korábban egyesek vagy egy kicsiny csoport sajátja volt, lefoglalja a párt számára, ami korábban közkinccs volt, és eközben átíratja a szavakat, a szócsoportokat és mondatformákat a saját mérgeivel, félelmetes rendszere szolgálatában állítja a nyelvet, és a legerősebb, legnyilvánvalóbb és legtítkosabb propagandaeszközét teremti meg benne.

Az LTI mérgére rávilágítani és tőle megóvni – azt hiszem, ez több, mint egyszerű tanítóskodás. Ha a hithű zsidók egy étkezésletet kultikus tisztátalannak találnak, akkor úgy tisztítják meg, hogy a földbe ássák. A náci nyelvhasználat sok szavát hosszú időre, egyeseket pedig örökre tömegsírba kell temetni.” (13-20. old)

Viktor Klemperer: A Harmadik Birodalom nyelve

A Riese-terv egyik tárnája

A lágerekben működött az LTI – mesélte Laló. – Ez véletlen egybeesés a Klemperer-címmel. Ezt a nevet ott találtuk ki, hülyéskedtek az emberek. Volt a HGZ, a *hage-her-sogn* jiddisül, ami a német *Habe ich gehört zu sagen* megfelelője volt,* és volt az LTI, vagyis: a Latrina Távirati iroda.

Lágerszociológiailag viszont nagyon nagy hordereje van akkor, amikor elkezdik a lágereket építeni, majd 1943-ban, mikor elkészül az SS előtt is elhallgatott, szupertitkos Riese-terv, Hitler új főhadiszállása és a V2 új kutatóközpontja, és elkezdik építeni az új táborokat. Schotterwerkét például mi avattuk fel. Előttünk senki nem feküdt azokban a Zeltekben. Ezek ilyen papírmásé, kör alakú sátrak voltak, ahol a fejek a kör külső peremén voltak, a lábak benyúltak a sátor közepén levő egy- másfél négyzetméteres körhöz. Huszonkét embernek volt ott hely. Az ajtóból a körhöz egy keskeny ösvény vezetett. Ezekhez építettek a németek vécét is. Nem vízöblítéses vécét, bár a későbbi, a Dörnhau-i légerünkben ez is volt, de az eleve egy gyárépület volt, ahol már volt beépített vízöblítés.

Az első hetekben, hónapokban, amikor az emberekben még tartott az otthonról elhozott kalória, tartalék, jöttek azok a hírek, amelyek elképzelhetővé tették, hogy akit nem égettek el, akkor ugyanis már tudtunk a gázkamrákról, az túléli. És ettől olyan állapotban voltunk, hogy olykor akár tréfálni is volt még kedvünk.

A vécén – vécén!? – ezen a padsoron, ahol ültünk, és ahol jött valami víz, ültek az emberek, és megbeszélték az értesüléseiket. Melyik munkahelyen szadista a vezető, melyiken bánnak rendesebben velük, mit kaptak vacsorára, illetve a híreket. A hírek között szerepelt például, hogy partra szálltak Normandiában. Mi odakerültünk valamikor június 1 és 5 között, és a szövetségesek partra szálltak 6-án. A hír 8-ára megérkezett hozzánk is. Augusztusban megtudtuk, hogy Románia kiugrott. Hogy Erdély román területei átálltak az oroszokhoz. Tehát a Latrina Távirati Iroda rendkívül élénk volt.

A latrina-hangulat az első hónapokban, a normális kétségbeesésen kívül, hogy agyonlőtték X-et, hogy elgázosították Y-t, olykor még viccelődésbe is torkollt. Bár én, és ebben lehet, az én emlékeim a hibásak, soha nem beszéltem apámmal arról, hogy az anyám és a húgom vajon életben vannak-e vagy sem. Én ugyan meg voltam győződve, hogy meghaltak, mert láttam kihozni a ruhájukat, és valaki mondta, hogy ez a gázkamrából jött, kimondani tán mégse merem. Tehát az emberek elkezdtek beszélgetni a szabadulás reményéről is. Mert arról csak itt tudtak beszélni. És még volt bennük erő. Nem jutottunk el a romlásnak arra a pontjára, amikor még éldegélünk ugyan, de valójában már mindenki feladta.

* Azt hallottam, azt beszélük...

Eleinte a központi probléma az volt, hogy lehet-e valahogy szerezni több kaját. Csak egy példát mondok: ebben az időpontban néhány cég még osztott prémiumot a rabok között. Hát, én azt nyilván nem kaptam, mert ahol lehetett, én biztosan tekeregtem, de az apám kapott. Ezek ilyen bonok voltak, 1 és 2 márkás jegyek, amikre lehetett kapni mahorkát, ez ilyen kapadohány volt, és valami ételmet is, de már nem emlékszem, milyen. Akkor én gazdálkodtam a kettőnk családjában: kivettem a mahorkát, kiosztottam apró kis zacskókba, és adtam azoknak, akiktől koldultam enni. De eleinte nem csencseltem: hanem megkínáltam őket. Ekkor még hatott az otthoni nevelés. Persze, volt olyan, akinek nem volt mi hasson, mert eleve nem volt neki. Ott, Schotterwerkében nem voltak lengyelek, csak erdélyiek. Ez beszédes név, kőmalom volt, a *schotter* zúzott követ, sódert jelent. Az önéletírásomban ennek romjai le vannak fényképezve, mert állnak ezek ma is.

Szóval adtam azoknak, akiktől ételt vártam, elsősorban a konyhásoknak. Volt egy kedves, öreg bácsi, otthonról jól ismertem, az első három hónapban sokat segített. Boldog volt, ha ki tudott lopni egy kis ételt az embereknek. De másoknak is adtam, akár kápóknak is, akik elé odaálltam, és kaptam egy marék valamit. Apám szenvedett, mert ő dohányos volt, de nem engedtem, és ez volt a szerencse. Mert voltak dohányosok, akik belehaltak. Odaadták az ételüket a dohányért, na, ők biztosan meghaltak.

Vissza a latrinához: tehát első napok nyomorúságában benne volt a remény, hogy nem itt éljük meg a telet. Mert megtörtént a partraszállás, Románia kiugrása, mert rohamosan közeledtek az oroszok és megkezdődtek a bombázások. Húztak át a fejünk fölött, iszonyú magasságban, több száz bombázó. Ez volt tehát a schotterwerki latrina, a kis vécébarakk.

A birkenau-i egy hodály volt. Később, Schotterwerkében legfeljebb 300-400 fogoly lehetett, egy egységes, gettósodott társaság, többé-kevésbé polgárosodott emberek, Máramaros fadöntő zsidói, cipészek, hivatalnokok. Volt köztük egy bizonyos Éliás doktor, a nagyváradi kórház sebész főorvosa. Dolgoztunk egy átrakódó pályaudvaron, ahová hozták a nagy építőanyagokat húsz tonnás vagonokban, és azokat raktuk át kicsi négy tonnás, a hegyekbe is felgördülő keskenyvágányú vagonokba. Téglát raktunk át. Éliás doktor felsóhajtott, hogy „Ezekkel a kezekkel soha nem fogok többet operálni.” Nekem akkor egy potyamunkám volt, egy hatalmas bagger, egy markoló mellett, amelyik a homokot vagy a zúzalékot emelte be a vagonokba, ez kellett ugyanis a sínek megalapozásához. Ez villannyal működött, lánctalpakon mozgott, én pedig vittem utána a kábelt. Potyamunka volt. És akkor még élt bennem az otthoni neveltetés: hát tegye tönkre az ujjait egy sebész?! „Doktor úr, jöjjön, csinálja ezt, majd én rakom a téglát.” Ezt én meg is írtam a visszaemlékezéseimben, de azt is hozzátettem, hogy ez az első két hónapban lehetett. Egy hónap múlva már nem ajánlottam volna fel. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy a beszélgetés hangulata és tárgya egy ehhez hasonló lejtőn zuhant lefelé. Egyre inkább elfoglalta a helyét a bizonyosság, hogy nem élhetjük túl.

Dörnhau

Ha Schotterwerkében nem voltak lengyel zsidók, augusztus végén vagy szeptember elején átmentünk Dörnhauba, ahol teljesen vegyes volt a társaság, mert oda hozták a Schonungosokat, a lábadozókat gyógyulni.

Európa zsidói voltak itt, akik már 3-4 éve gettóban és lágerekben éltek, akik látták az embereket éhen halni az utcán, a testvéreiket agyonverni, szemtanúi voltak az agyonlövészeknek. Azok nem mondták, hogy átadják nekünk a könnyű munkát. Mi nagyon lenéz-
tük őket, hogy nem tudnak viselkedni. Bennünk volt egy hónapnyi gettóélet tapasztalat, és nem kopott le a normál civil élet, ők 4 éve látták a borzalmakat...

Ez olyan, mint a cigánygyűlölet

Sokszor eszembe jut, mi is hogy gyűlöltük a hozzánk beosztott cigányokat, és csak most, utólag látom, hogy néhány száz éves elnyomásukat verték le rajtunk. Ugyanis Auschwitzban a kápók többsége mind cigány volt. A szomszédos barakkokban voltak a cigányok, láttuk a gyerekeiket, miközben tudtuk, hogy a mieinket már elgázósították. És ráadásul ők voltak azok, akik megbotoztak minket. Ugyanakkor sokszor adtunk ezeknek a gyerekeknek a kenyérünkből, mert ők is éheztek.

Alacsonyrendű faj

„– Te – kérdeztem tőle – kik tulajdonképpen ezek a cigányok? – A cigányok? – kérdezte vissza. – Ezek itt Némethon cigányai. Alacsonyrendű faj, akárcsak mi, zsidók. De egy fokkal azért, mint tapasztalni fogod, mégis magasabb faji fokon állanak, mint mi, Ábrahám, Izsák és Jákob ivadékai, mert hiszen fölibénk helyezték őket. Ellátnak minket botütésekkel és megfelelő adag erkölcsi tanítással. Ezzel szemben valamennyien szifiliszesek. Es meg fogod látni, hogy a margarint, amit a kenyérhez adnak, a sebes kezükkel fogják meg és úgy nyújtják át neked. A beszélő látta elszörnyülködő arcomat és kötelességének tartotta valami megnyugtatót is mondani. – De azért nem kell olyan nagyon megijedni – mondta azután –, mert hamarosan továbbmegyünk innen. Ez itt számunkra csak átmeneti transzportállomás...”

Kornis Ottó: *Füst*. Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság, Kolozsvár. 1947.

A dörnhaui lágérben más volt a helyzet: a másodikon még a munkaképesek voltak. Ott nem priccsek, hanem ágyak voltak. Egy-egy ágy 80 centi széles volt, és ketten aludtunk, fejtől és lábtól. Nem volt egy álom, de az alsókhöz képest mégis jobb volt. Az étel is jobb volt, mint az alsóknál. Hogy is mondjam csak: felülre rakták az egészséges követ, és ahogy jött le a zúzdán, megtört már, de még nem volt zúzalékkő. A Schonungban ugyanis azok voltak, akiket az 1-2 hetes pihentetés még visszavihetett az ideiglenesen munkaképesek táborába, és, hozzáteszem, 1944 végére, főleg a Riese-terv körzetében, munkaerőhiány volt. Az utolsó nagy munkaerőmasszát Magyarországról már elszállították: megölték őket, vagy kezdtek belehalni a körülményekbe. Rengeteg munkaerőre volt szükség az építkezéshez: ott azt mondta valaki nekem, hogy 70 000 emberre, utólag kiderült, hogy

40 000-re, az viszont biztos, hogy minden emberre szükség volt az utolsó napig. Ezért lehetővé tették, hogy akikben még volt pisladozó élet, azok túléljék, és még dolgozzanak 2-3 hetet. Ez volt az első emelet. A földszintre azok kerültek, akiktől sajnálták a golyót, mert meghaltak azok maguktól is.

A latrinák lent voltak a földszinten. Lejártunk a második és első emeletről a hajdanában német munkásoknak megépített vécékhez, ahol volt vagy 30 ülőke.

A lágerarisztokrácia illemhelye

De volt egy még kisebb helyiség, 12 vagy 16, egymással szemben álló vécével. Ezek nagyon tiszták voltak, mert ez volt a lágerarisztokrácia vécéje. Erre kineveztek oda egy embert, aki folyamatosan egy vederből öntötte le és takarította ezeket a vécéket. És ennek egy szelet kenyérral több járt. Tehát mindenki, aki ebbe a méltóságba emelkedett, hogy a lágerarisztokrácia vécéit pucolhatta, az úgy vigyázott a munkájára, mint a szeme fényére. Volt két vécé, ami külön a legfelsőbb vezetőknek volt: a Lagerführeré, a Lagerältesteré, a Lagerkapóé, és az Oberartzté, vagyis a főorvosé. Ők ülhetek erre. Egy petty nem lehetett rajta. Egy alkalommal én is befértem a lágerarisztokráciának minősülő kiemelt rabok keretébe, a 12 vagy 16 válogatott ember közé, mert három hétig voltam krumpli pucoló. Ez nagyon magas funkció, étellel jártunk, ételt lophattunk, tehát bizalmi állás volt.

De a többi is aránylag tiszta volt. Tudniillik a haldoklók nem tudtak eljutni a vécéig. Erejük sem volt, és nem is engedték be őket. Hanem ki voltak téve csebrek, arra ráültek körbe, Hollónak van erről rajza, majd odaadom. És akkor volt füle ezeknek a csebreknek, amibe rudat akasztottak, és úgy vitték ki.

A latrina tehát első hónapokban olyan emberanyaggal telt meg, ahol egy jó viccnek is volt helye. Aztán lekopott az otthonról hozott máz.

Apám és én az elején még a felső emeleten voltunk. Cirka 2-3 hónapig. Tehát átmehettünk szeptember elején, és november végéig biztosan kijárók voltunk, a hegyekbe vonattal kiszállított csoportokhoz tartoztunk, akik az utat és vasútvonalat építettük a földalatti tárnák bejáratához. Schotterwerkébe is vonattal mentünk, ugyanarra a munkára, mert ez több négyzetkilométeren zajlott: nagyjából 50 kilométernyi tárnát építettünk, amiből jelenleg 12-nek ismerjük a helyét, a többit csak sejtjük. Így történt meg, hogy keresik ma lézerrel az oda berobbantott aranyvonalat.

Tehát mi a másodikról mentünk le, egy keskeny lépcső vitt le, nagyjából 1 méter széles, holott emeletenként 400-500 ember lakott. És ha mosdóba kellett menni, akkor mindenki igyekezett lefelé.

Én nagyon sokat írtam és meséltem, mert számomra központi téma volt mindig is, hogy mivel töröljük meg magunkat. Például morzsoltuk a cementzsákokat, amit tilos volt eltépni, de mivel réteges volt, többször lehetett használni. Például lehetett volna mellényt csinálni belőle, az ember csak vágott bele két lyukat és azon kidugta a karját. De tilos volt. Ezt úgy ellenőrizték, hogy a nap végén ráütöttek gumibottal az emberre, és ha zörgött, mert azt lehetett hallani, jött a megtorlás. Ezért is mentem mindig középen, mert oda nem ért el a gumibotjuk. Aztán volt, hogy nagyon ritkán valaki hozzájutott valamilyen papírhoz. Ez lehetett eldobott újság, bár azt nemigen dobták el, mert újságból lehetett mahorkával cigarettát sodorni. Az drága volt, nem használták a fenekükre. De lehetett kitépett fűvel az erdőben. A cementes zsákokat addig dörzsöltük, amíg a ragasztóanyag elmorzsolódott, ez smirglipapír jellegű volt, puha abból sose lett. Nekem volt, hogy jól ment, mert a kovácsműhelyből vagy az esztergályosoktól kaptam gyapotot, amivel a gépeket takarították, azt használtam törőrongynak, és ha vízhez jutottam, ki is mostam. Vagy egyáltalán nem tö-

rülték, rászáradt. Mindenképpen a polgári életformának egyik komoly repedése volt a fénytörés. Mivel törlőd? Törlőd egyáltalán? Arra, hogy beszéltünk-e erről, már nem emlékszem, de ezt mindenkinek meg kellett valahogy oldania.

A véce jellege lágerenként változott. Én ugye a gettóval együtt négy helyen voltam. Romlottak aztán a viszonyok, és ezzel együtt romlott a téma is: egyre gyakrabban merült fel, hogy mikor gyűjtják fel a lágert. Tudtuk, hogy ennek ki vagyunk téve. Hogy legyilkolnak. Hallottuk, de legalábbis úgy tűnt nekünk, hogy halljuk az ágyúzást. Ez tőlünk 60 kilométerre volt. Éjszakánként már voltak orosz repülőök. Napközben voltak, ugye, az amerikaiak.

Az oroszok alacsonyabban repültek, kis gépek voltak. És Sztálin-gyertyákat dobtak le, ezek ilyen világítóbombák voltak. Az amerikaiak jöttek naponta, pontos időben, 12 és 12:30 között, úgyhogy legtöbbször ehhez igazították a leves osztást a munkahelyen.

Aztán elérte az LTI-it is Auschwitz felszabadításának híre. És meg is érkeztek hozzánk azok, akiket Auschwitzból áthelyeztek hozzánk erőltetett menetben. Ez lehetett 120 kilométer. Gyalog, télvíz idején. Aki leült, azt lelőtték. Ez rettenetes volt. Általában ukránok kísérték. Szörnyetegek voltak. Nem csak a lágerélet tette őket szörnyűvé, hanem a békeidőből magukkal hozott ősrégi antiszemitizmus. Tehát egyrészt kegyetlenek voltak, mert a háborúban kivetkőztek magukból, másrészt zsidókról volt szó, akiket örömmel gyilkoltak. Nem akárcsi ment el az ukrán SS-be dolgozni. Azok jelentkeztek, akik az oroszok ellen akartak harcolni.

Amikor felszabadultunk, egyetlenegyszer hallottam megtorlásról. Hallottam a lövést, láttam is, amikor egy orosz katona becipelt egy udvarra egy németet, és utána hallottam a lövést. Ez a béke napja volt már.

Mi aztán gyalog indultunk el, mert vonat csak Lengyelországon, Felső-Szilézián keresztül vezetett, és figyelmeztettek – nem egy ember, hanem sokan – hogy arrafelé ne menjünk, mert a lengyelek ölik a zsidókat. A háború után... ■ ■ ■

Erdélyi Lajos és édesapja, Erdélyi Emil szabadulásuk után

Felötlött tudat

Szeretettel küldöm egy jól sikerült fotómat, míg te aggódsz a rólam kialakult kép miatt, éjszakai barangolásaim digitális kivonata, általában nem emlékszem semmire, csak néha, akkor viszont mindig előre, eufóriát nem okoz, legfeljebb egy kis álharmóniát érezhetsz, szeretnék bebiztosítani téged minden ellen, sajnos képtelenség, hiszen nem tudom már megszervezni rendesen tiszta, elengedő, holdsétás távolléteimet.

Rendszertávlát

Ez egy hatalmas lépés,
egy következő, fontos küldetés.
Szondát küldünk, hogy végre feltérképezze
lehetséges múltunk jövőtől megfosztott szerkezetét.

És ha visszatér a gép,
és mi kielemezzük az adatokat,
az idő a kozmikus értelem leletévé foszlik;
a jelent használatra oszthatjuk ki feltétlen híveinknek.

A graviátor vadhajnala

Már este sejtettem, hogy ma felejthetetlen,
különös napra virradok, nehezen ment az
elalvás, súlyosnak bizonyult az éjszaka,
fagyos volt, rémületes, reggel aztán már

pontosan emlékeztem nemsokára történő
dolgokra, az ismeretlen katona és a szőke,
gyönyörű pizzáslány szerelmére, utóbbi
engem szeret, de mindig csak pár percig,

a sikerülés soha nem tart sokáig, rémlett
kilencfogásos, ismét túléltem halálom, aztán
a professzor, aki időnként egyszemélyes
graviátornak nevez engem, büszkeségét,

nemteremtmenyét, a kérges, fájó szívű
replikátort, tudtam, hogy a pokol furcsa
lányában számalom ébred volt mestere
íránt, aki ugyancsak én vagyok, és hogy

énekelnem kell neki, majd és még, de
dalol velem más is, szintén én volnék,
miközben minden ismerősöm is egyben,
a jövő mélykék vadhajnala elkoptatott

ósiségként villant be, pedig most éljük,
nem más, mint az elátkozott, szentséges
múlt százezerszeres újjávarázslása, arra
is emlékeztem, hogy ennek az egésznek

vége szakad nemsokára, jön egy újabb
éjszaka, egy újabb rémületes, kemény
lesz nagyon egy holnap megint mindent
újrakezdő graviátor számára, aki csak

egy ember, a Föld bolygó kicsi, minden
életbe beleszerető, de mindenkit gyűlölni
is képes, maga számára ismeretlennek
maradó, ártatlan, ártalmatlan istene.

Bosszú

A sápadó fény, a magának szőtt háló,
az előre emlékezés apokaliptikája,
szüntelen lefojtás, üveg hidegsége,
önvád, amiért ugyanazt az utat járja,

a köd, a hó, a nagy hegy vad levegője,
szertesuhanás, megcsikordulás a talpa alatt,
lebegő erőtér, boltozatos érvek,
elvesztett mérték, hajlás, mi csöndekre tapadt,

a mázolt dús rúzs, a reszketések vágya,
borongó reggelek, kék varjak sebes rebbenése,
végezetül majd a belepés angyala
vállalkozik a kaotikus ütközésre.

Kollagén

Jól mondod, kicsit fiatalabb lettél.
Bár elsősorban inkább homályoska.
Arcodra durván kifakult a nemrég,
ilyen a Hold túl jól ismert oldala.

Hömpölygéses, kusza álmok keltenek.
Havas karc, varázsos melankólia.
Matt ékszerek rovátkákkal, későnyár,
sürgetett, néma csók, lepkefóbia.

Egressy Zoltán: 1967-ben született Budapesten. Szép Ernő- és József Attila-díjas író, költő, drámaíró.
Legutóbbi kötete: *Júlialepke – harminckét vallomás* (Európa Kiadó).

Mona Lisa

elrablása

Akét órányi *Gútentág, faszikáim*-nézés végére okosabb ember lettem. Abban az értelemben legalábbis mindenképp, hogy a film végére teljesen világossá vált, miért tülekedtek a pékség kuncaftjai oly eszementen Bolek Polívka körül, megszerzendő a szignóját. Jóleső érzéssel töltött el a tudat, hogy amikor pár nappal később hazatérek Emeséhez Brünnből, a Bohuš megszemélyesítő színész aláírását is magammal viszem majd a tárcámban, a pultoslánytól kapott számlanyomtatványon. Úgy éreztem, mintha aznap már csináltam volna valami hasznosat.

Pedig ha valaki valóban tevékenyen töltötte a kora délutánt, az a jelek szerint nem én voltam, hanem Szapáry Tibi. Ugyanis alighogy Polívka vigyorgó fizimiskája előtt lefutott a stáblista a telefon képernyőjén, Tibor barátom lépett a konyhába, diadalmas arkifejezéssel, a *Madzsari* újabb fejezetét lobogtatva. Lecsapta elem az asztalra a még nyomtatómeleg papírköteget, aztán rákezdtet:

– Nem futottál ki a film közben valami falnivalóért? Farkaséhes vagyok, Milánom.

Ja persze, majd én fogok neked ennivalóért futkorászni. Abból te nem eszel, barátom. Talán inkább ügyelnél rá, hogy ne legyen üres a hűtőd, ha vendéget hívsz, gondoltam magamban, de mire a gondolat kimondott szavakká vált, már így hangzott:

– Én is, barátom. Úgyhogy gyorsan zuhanyozz le, szedd rendbe magad, aztán meghívatsz valahol egy ebédre.

Ahogy kimeresztette a szemét, és teleszívta a tüdejét, abból láttam, hogy mondandóm a tűréshatárán túl landolt. Úgyhogy nekiláttam a kármentésnek:

– El vagyok kényeztetve, na. Ritka az olyan jó vendéglátó, mint te, Tiborom. Ráadásul ez a jó vendéglátó jó író is – intettem az asztalon heverő paksaméta felé. – Amíg elkészülsz, elolvasom a mai penzumodat.

Emlékezetből kell felidézni, hogyan göngyöltette tovább a történetet Tibi. Amikor pár nappal később, nagy sietségben felmarkoltam az éjjeliszekrényemen heverő kék dosszién felhalmozott kéziratstócot, eszembe se jutott, hogy a lakás különböző pontjain is hevernek fejezetek szertesét, éppen ott, ahol a frissen kinyomtatott szöveg olvasásával végzett alkalmi szerzőpárosunk másik tagja.

Emlékszem, Szapáry Tibi II. Józsefnél vette fel újra a történet vonalát. Azzal kezdte, hogy fellebbentette a fátylat arról: a közvélekedéssel ellentétben miért is volt valójában kalapos a „kalapos király”. Legjobb emlékezetem szerint valahogy így:

II. József nem csupán amiatt mondott le arról, hogy Szent István koronaékszerével iktassák be hivatalába, mert így hite szerint nem vonatkoztak rá azok a kötöttségek, amelyeket a Szent Korona rótt az uralkodóra. Már csak azért sem okoskodhatott így József, mert Ferdinánd óta minden Habsburg király tudván tudta, hogy a Jagelló Izabellától megkaparintott koronaékszer pusztán jól sikerült másolata volt az eredetinek, amely a Wawel gyilkjárójának valamelyik rejtett kőkamrájácskájában várta, hogy ismét olyan király fejére kerülhessen, aki amjén uralma alatt egyesíti Árpád szétszabdalt országát. József úgy tervezte: amint hatalma és tehetsége lehetővé teszi, hogy seregei birodalmához kapcsolják a lengyel kornázóvárost, és reményei szerint a krakkói falak között sikerül ráakadnia a magyarok Szent Koronájára, akkor majd éppen a koronaékszer birtoklása lesz a kulcs ahhoz, hogy végül akkora impériumot hajthasson az uralma alá, amelyet Róma bukása óta nem látott a világ. József okfejtése szerint ugyanis a Szent Korona valóban alkalmas arra, hogy jelképes hatalmát tényleges uralommá váltsa, feltéve, hogy birtokosa tudja, miként kell használni. Józsefnek uralkodása tizenharmadik évében, amikor a porosz királlyal, II. Friggyessel, valamint az oroszok Katalin cárnőjével szétporciózták Lengyelországot, alkalma volt megbizonyosodni arról, hogy a Szent Korona hatalmát – bár ezt igyekeznek nem nagyobbra verni – a többi uralkodó is ismeri és elismeri, lévén, hogy éppen a magyar koronaékszer birtokosaként nyújtotta be igényét sikerrel Galíciára. A fejlemények egyetlen, de annál nagyobb szépséghibája abban rejlett, hogy az Ausztriának jutó lengyel területekből éppen Krakkó maradt ki, amely továbbra is a lengyel-litván unió része maradt – nem csak koronázó-, de határvárosként is immár.

Azonban éppen a lengyelországi kaland vezetett ahhoz az egyezséghez, amely a legnagyobb titokban kötött meg Ausztria és Oroszország között, s amely az egyezségre lépő felek szándéka szerint egész Európa térképét át kellett volna, hogy rajzolja.

1787-es krími találkozójuk során Katalin cárnő bizalmas, négy szemközti tárgyalás során közölte a Habsburg uralkodóval, hogy bizonyítékaik vannak arra: a pletyka, amely időről időre felbukkan, igaz, és a magyar korona, amit II. József néhány évvel korábban szállíttatott Bécsbe, másolat csupán, és az eredetit valahol Krakkóban őrzik, ahol még mindig a lengyel az úr. Katalin cárnő a következő egyezséget ajánlotta Józsefnek: a poroszokkal hármasszövetségben ismét a maradék Lengyelország ellen indulnak, és ő garantálja, hogy Lengyelhon végső szétporciózásakor Krakkó Ausztriáé lesz majd. Ezután József felkutatja a Wawel falába rejtett igazi Szent Koronát, ha kell, akár azon az áron is, hogy a krakkói erődítmény minden egyes követ kimosdítja a helyéről. Amikor végre rátalálnak, József megkoronáztatja magát vele Pozsonyban, és a koronaékszer mágikus ereje önmagában is szavatolja majd, hogy a hozzá tartozó területeket könnyűszerrel visszafoglalja és az uralma alá hajtja az osztrák uralkodó, egészen az Al-Duna déli partjáig. Ezt követően majd a cári seregek gondoskodnak arról, hogy az előrenyomulás lendülete ne apadjon el, minek következtében Katalin cárnő rövidesen az összes európai területről kiszorítja az oszmánt, és kikiáltja az Új Bizánci Birodalmat. A Konstantinápolytól az északi jégmezőig terjedő új birodalom aztán hű szövetségesként a Habsburgok segítségére lesz abban, hogy ők pedig nyugat felé, egészen az Atlanti-óceánig tolják ki impériumuk határait.

Az egyezség megszületett. József fejében azonban hamarosan motoszkálni kezdett a gondolat: ha a Szent Korona hatalma valóban annyira erős, hogy képes viselőjét a szimbolikusan hozzá tartozó országok tényleges urává tenni, akkor miért ne lehetne néhány apró, de annál nagyobb jelképes jelentőségű módosítással kiterjeszteni az ékszer hatalmát újabb területekre is – netán olyanformán, hogy az Új Bizánci Birodalom birtoklására is jogalapot teremtsen majd.

Így lehetett, hogy míg az eredeti Szent Korona a montenegrói hegyek között megbúvó Madzsari falucska melletti rejtékhelyén várta, hogy ismét visszatérhessen a történelem színpadára, igazának gondolt másolata pedig a Wawel falai között csábította a hódítókat, II. József megbízta a Habsburg birodalom egyik legjobb ötvösét azzal, hogy – afféle főpróba gyanánt – alakítsa át a Bécsben őrzött koronamásolatot, hogy az, amikor majd eljön az ideje, igazolja a Habsburg uralkodó jogát az új Bizánc trónjára.

Így amikor végül 1790. február 21-én, II. József halálának másnapján Bécsből Budára szállították, és ott közszemlére tették a koronát, már az egykori bizánci császár, Dukász Mihály portréja ormótlankodott a jóval kisebb zománcképek szánt foglalatra forrasztva ott, ahol korábban Szűz Mária képmása díszítette az ékszert.

Hogy a korona hamis volta, vagy más körülmények hatására történt-e, nem tudhatni, de tény, hogy az Új Bizánci Birodalom létrehozására irányuló törekvések kudarcot vallottak, és a szisztovói békekötéssel II. József utódjának, II. Lipótnak mindössze Orsováig sikerült kijebb tolnia birodalma határait. Ami pedig a Lengyelországban őrzött, Európa uralkodói által eredetinek hitt koronát illeti, 1795-ben az osztrák uralkodó, a poroszok Frigyes Vilmosa, valamint Nagy Katalin cárnő nekiláttak, hogy Lengyelhon maradványait is szétporciózzák egymás között. A szövetséges seregek versenyfutását Krakkóért mi sem szemléltethetné remekebbül, mint hogy a koronázóvárost végül egyetlen nap alatt két megszállónak, az osztráknak és az oroszoknak is sikerült elfoglalnia. Am a Wawel falai közt őrzött koronát – a lengyel koronaékszerekkel együtt – végül a poroszok szerezték meg hadizsákmányként, bár a korabeli pletykák szerint II. Lipót és a cárnő készakarva intézték úgy, hogy a Hohenzollernnek katonái könnyedén elrabolhassák. Amint Berlinbe ér a préda, a porosz király úgymint ráereszti majd országába legjobb ötvösmestereit, és hamar kiderül, amire Nagy Katalin és Lipót császár már a Wawel falai közt rádöbentek – hogy a Bécsben őrzött koronaékszer krakkói párja is utánczat csupán. Ha pedig a porosz uralkodó azt hiszi majd, hogy az eredeti a két szövetséges-rivális uralkodó valamelyikének birtokában van, akkor csak nem fogja pedzegetni a kialakult status quót.

II. Frigyes Vilmos, valamint később fia, III. Frigyes Vilmos mesteremberei még évekig bíbelődtek a koronával, abban bízva, hogy a félreérthetetlenül árulkodó jegyek ellenére is sikerül majd fellelniük eredetiségének bizonyítékait. Egészen 1809-ig tartott, amíg végül az ötvösmestereknek, tudós történészeknek és a jelképtanban jártas teológusoknak sikerült meggyőzniük a királyt, hogy apját bizony csúnyán rászédték osztrák és orosz szövetségesei. Egy poroszot pedig nem lehet megtorlatlanul bolonddá tenni, s ha a bolonddá tevő nincs kéznél, akkor jobb híján az eset tárgyi bizonyítékai is alkalmasak arra, hogy lecsapjon rájuk a bosszú. A Szent Korona harmadfél évszázadon át Krakkóban őrzött másolatát a király parancsára beolvasztották – a lengyel uralkodók eredeti koronaékszereivel együtt.

– Na, rendben lesz? – hozta rám Tibor kis híján a szívbjajt. Annyira belefeledkeztem az olvasásba, hogy észre sem vettem, amikor bejött a konyhába és letelepedett az asztal másik végénél a hokedlire.

– Egy fejezetnek ez is jó lesz, igen – feleltem, és csak azért is magamban tartottam a kérdést, hogy, valóban ilyen sokat tud-e a historiáról, vagy pedig csak kiguglizza és összefüggő összeesküvés-elmélettel kombinálja a valós történelmi tényeket meg a hagymázás elméleteket. Ehelyett inkább megjegyeztem:

– Azért Thökölyt nem volt szép kihagynod. Az is szépen tudta járni a pávatáncot a töröknek.

Nem illett volna össze Szapáry Tibi személyiségével, ha nem kezd el tüstént rátromfolni az én ötletemre.

– Rendben, vállalom Thökölyt, de csak akkor, ha te meg beleírsz egy fejezetet arról, hogy Mikes titkos kódot rejtett el a leveleiben, amiből egyértelműen kiderül: tudta, hogy Montenegróban őrizték a Szent Korona eredetijét.

Megpróbáltam hasonlóképpen tenyérbemászó módon viszonzni toklámpa-vigyorát.

– Azt majd szépen megírod te, Tibikém. Nem akarom mind elorozni előled az érdekebb részeket.

Láttam rajta, hogy legszívesebben elküldene valami nagyon cirkalmas nevű helyre. Ehelyett inkább azzal mentette a helyzetet, hogy még szélesebbre húzta ábrázatán a vigyort, és sürgetni kezdett:

– Most már hagyd a melót, Milánom, inkább szedelődzködj gyorsan, különben éhen veszünk. Meghívlak egy jó tatárbifsztekre.

Ismét a belváros felé indultunk el, de amint odaértünk ahhoz a fura, ék alakot formázó Bauhaus házhoz a kültéri edzőterem sarkánál, Tibor egy jobbkanyarral letért a Pellicováról, és ráfordult a völgy felé tartó lépcsősorra, amely egy meredek utcácskára vezetett minket. Bal felől négyemeletes tömbházak magasodtak, jobb oldalt azonban, a borostyánnal befürtött kőkerítések mögött csinos villák kínálták magukat a szépre éhes tekintetnek. Az egyikre még saroktornyot is építtetett a tervező, én pedig nem álltam meg, hogy ne képzeljem

el, milyen lehet a félkörben elrendezett ablakcskák mögül szemlélni, amint Tibor és jómagam lefelé ballagunk a meredélyen. Az utcácska egy széles, forgalmas útba torkollott, amelynek túloldalán irdatlan méretű gótikus templom uralta a horizontot. Még a Petrov-hegy tetején magasodó katedrálisnál is nagyobbak tűnt.

Szapáry Tibi követte a tekintetemet, aztán szokásához híven fitogtatni kezdte helyismeretét.

– Tudod, Milánom, hol vagyunk?

Hülye kérdésre hülye választ illik adni, gondoltam, és így feleltem.

– Tudom, Tibor. Brünben.

– Annak is a legrégebbi fertályán, barátom – eresztette el a füle mellett provokációm Tibor. – A Régi Városháza a brünni sárkánnyal meg a jhluvai kerékkel, a Káposzta-tér meg a Szent Jakab templom az ülepét mutogató kisördöggel még gondolatban sem léteztek, amikor itt volt a város központja. Ami persze nem volt valami eszes döntés. Jó, a Svratka itt folyik a szomszédban, gyalog alig pár percre innen, tehát a vízi szállítás lehetőségét tekintve rendben van a dolog, de tudsz ezen kívül bármilyen épkezézláb okot mondani arra, hogy itt, a völgyben kezdjen el valaki várost építeni?

S mielőtt még válaszolhattam volna költőinek szánt kérdésére, máris tovább folytatta:

– Ostoba ötlet volt, barátom! Olyannyira, hogy miután szinte minden szökőévben jött valami sereg, amelyik aztán elfoglalta, feldúlta, kirabolta, felperzselte és földig rombolta a városkezdeményt, fogták magukat a helyiek, és felköltöztették Brünnt a dombokra, ott, ahol most találsz a központot.

Amíg beszélt, átvágtunk egy parkolón, és egy aprócska ligetbe értünk, ahol három termetes gesztenyefa magasodott egy Mária-oszlop szomszédságában. A Szűzanya a kőhenger tetején eltörpülni látszott a hatalmas, sűrű lombkoronák közelségében. Azonban az egész ligetecske lilliputi méretűnek tűnt csupán a háttérrel uraló, irdatlan bazilika kötömege előtt.

– Mellesleg – folytatta Szapáry Tibi az idegenvezetést – a brünniek aligha értenének egyet az elméletemmel, miszerint eredetileg a folyó közelsége miatt kellett volna ilyen szerencsétlen helyre építeni a régi városközpontot, meg a Mária Mennybevitele-katedrális. A helyi legenda szerint ugyanis Erzsébet Richeza királyné jelölte ki az építendő templom helyét, mégpedig úgy, hogy íjjal kilövetett egy zászlót a Špilberkből, és ahová az fúródott, ott rakatta le az Istenháza alapjait. Mielőtt még megkérdeznéd, Milán barátom, ez az Erzsébet Richeza nem a mi Árpád-házi I. Bélánk felesége, Szent László mamája. Hanem a másik, aki élete során két férjet is elfogyasztott. Vagy talán hármat is. Először a csehek Vencel királya, aztán a Habsburgok III. Rudolfja hagyta özvegyen. Végül Lipai Henrikkel, a Cseh Királyság kormányzójával élt vadházasságban, mígnem az is jobblétre szenderült mellette. Úgy tűnik, értett ahhoz, hogy az utolsó lehelletéig kifacsarja az embert.

– Tibikém, ha az embere hagyta neki, hogy ő döntsön a katedrálisépítés helyszínéről taláalomra lövöldözgetve a Špilberkből, akkor csak tudhatott valamit.

– Csakhogy a legenda nem stimmel, mert a katedrális jóval előbb építették. Történelmi tény, hogy amikor a mi Szent Istvánunkat megkoronázták Fehérvárott, már állt itt egy szentély.

– Úgy érted, Esztergomban.

– Nem. Úgy értem, Fehérvárott.

– Mindegy.

– Nem mindegy, de most nem számít. Ez itt pedig tudod, hogy micsoda? – mutatott a fehér falú, két szintes, klasszicista épületre, amelynek a kerítése mellett tovább gyalogoltunk.

– Egyetem. Kolostor. Múzeum – vágtam rá sorban az összes lehetséges feleletet, ami csak eszembe jutott.

– Bizony, Milánom, ezek mindegyike. Ágoston-rendi apátság, amelyben a Masaryk Egyetem működteti a Gregor Mendel-múzeumot. Tudod, az apát, aki addig idéetlenkedett a zöldborsóval a kolostor kertjében, mígnem végül felfedezte az örökléstant...

– ...amihez Bolek Polívka is nagyon ért – vágtam közbe.

– Bolek? Nem értelek, Milánom.

– Hát a filmje, amit megnézettél velem, amíg a *Madzsarin* dolgoztál. Az örökség, avagy gütentág, faszikáim.

– De nagy marha vagy, Milán – bókolt a maga módján Szapáry Tibi, miután abbahagyta a kacagást. Aztán még mondott valamint, de azt már végképp elnyomta a zsivalyág és az egymásnak koccintott söröskorsók zaja, amely minden lépésünkkel egyre erősebbé vált.

Az apátság-egyetem-múzeum kőkerítése után következő épület sarkánál befordultunk egy fél focipályányi udvarra. Amerre szem ellátott, hosszú sörasztalok mellett hörpölték a habos komlófözetet a vendégek, a tér közepén elhelyezett, kör alakú söntés fölött pedig egy kiszuperált vörösréz serfőző tartály volt a tető.

– Tudom, Milán, hogy csábít a hely szelleme, de itt, az udvaron csak inni lehet. A tatárbifsztektért le kell mennünk a pincébe. Ott legalább hűvösebb is lesz.

Átfurakodtunk a vendégek között az udvar túloldaláig, aztán Tibor szélesre tárta előttem a bejárati ajtót, és pukedlizést imitálva így szólt:

– Kerekes Milán uram, Isten hozta a Starobrno söröző éttermében.

Még a csillárok is söröspalackokból voltak összerakva.

Nagysokára találtunk egy szabad asztalt. A pincér hamarosan ott termett, és Szapáry Tibi feladta a rendelést. Kisvártatva meg is érkezett a két szép, párás falú korsó, pompásan habzó serittallal a bendőjében.

– Élő sört iszunk, Milán – kezdte dicsérni a főzetet Tibi barátom. – Pasztörizálatlant. Ebben még elevenen lubickol az élesztőgomba. Aztán persze majd a te gyomrodban is. A volt cégemnél a csehek mindig ilyet szoktak itatni kitolásból a nyugati kollégákkal, amikor azok üzleti útra jönnek. Tudod, aki nincs hozzászokva az élő sörhöz, annak másnap eléggé a nehezére esik eredményesen képviselni az érdekeit a tárgyalásokon. De te ne aggodj, Milán, intenzív edzésben volt részed az elmúlt pár nap során. Bírni fogod.

Még ha volt is bennem némi aggodalom, elnyomta a remek sörital íze. Szinte ropogtatni lehetett benne a friss, kesernyés komlót.

– Ennél jobb Starobrnot sehol sem iszol, Milán. Csöveken érkezik közvetlenül a főzőtartályokból, innen, a fal túloldaláról.

Tibi addig dicsérte a pasztörizálatlan Starobrno erényeit, hogy megérkezett a második korsó is, a tatárbifsztekek egyetemben. A krémfinomra darált marhahús mellé mindenféle szósok, apróra vágyott hagyma, őrölt kömény és jalapeño-paprika szegődtek társként a fa tálcán.

– Na de most már meséld el alaposabban, mit szóltál Bolek produkciójához? – kérdezte Milán, miközben az egyik szelet pirítását dörzsölgette fokhagymával.

– Zseniális. És nagyon cseh. Egyrészt szanaszét röhögöd magadat rajta, másrészt meg benne van a '89–90 körüli időszak minden reménye. Csalódása. Meg nyomora.

– Meg annak a nyomora, amikor az ember képtelen kezelni azt, hogy hirtelen több jut neki, mint amennyire valaha is érdemesnek képzelte magát, nemde? Nagy átok lehet az. Nehéz örökség – felelt Tibi.

– De Tibi, ha belegondolsz, ennek az ellenkezője is igaz. A te nagy örökség, nehéz átok dumádnak. Vagy hogy is volt – zavarodtam bele a ripoosztomba, aztán nagyot haraptam a finoman fűszerezett húsmasszával vastagon megkent pirításba.

– Ezt meg hogy érted? – szólalt meg Tibor.

– Hát úgy – fogtam bele teli szájjal csámcsogó válaszomba –, hogy kérdés: melyik a tragikusabb. Az, amikor valaki elhiszi, semmire sem viszi majd, és végül már egészen jól elvan ezzel. Vagy pedig az, amikor valaki meg van győződve róla, hogy az övé a világ, legalábbis az övé kellene, hogy legyen, aztán a valóság meg egészen másképp fest.

– Hazabeszélsz, Milán?

– Haza én! – feleltem. A tatárbifsztek-falat után küldtem egy öblösebb sörkortyot, aztán így folytattam: – Nézd meg, miről szól az elmúlt száz évben a magyar történelem! Mindig kellett valaki, akit össznépileg hibáztatni lehetett azért, mert a mindennapokban nyoma sem volt annak a dicsőségnek meg pompának, amiről gyerekkorunktól fogva azt sulykolódik belénk, hogy eredendő jussunk, ami Árpádék óta alanyi jogon jár nekünk. Mindig kellett valaki, akire rácastingoltuk az ügyeletes gonosz szerepét, hogy őt lehessen hibáztatni minden rosszért! Hogy lenne itt minden, ami szem szájnak ingere, mézzel meg Starobrnoval folyó kánaán, asztalainkon a tatárbifsztek kövér, ha csak az éppen ügyeletes gonosz nem lenne, aki ha megszűnne létezni, akkor minden egy csapásra jóra fordulna.

A kutya Szerbia! Az antant! Aztán a zsidó! A sváb! Meg a kulák! Újabban meg a múltba révedő mélymagyar, a csípőből fasisztázó liberális, a hazaáruló kommunista! Válassz ízlésed szerint! A hanyatló Nyugat! Az orosz imperializmus! Gyíkemberek, háttérhatalom, világösszeesküvés!

– Bazdmeg, Milán! Inkább igyál még egy sört, csak ne ordibálj! Mindenki minket bámul. Itt nem értik, mit beszélsz, azt hiszik, velem van bajod. Úgyhogy nyugodjál le egy kicsit.

– Jól van, na – folytattam egy kiadós korty után, visszafogottabb hangon. – Annyit azért még hadd tegyek hozzá, hogy az elmúlt pár évben kezdek rájönni: bizonyos szempontból Trianon nagyon is jól jött nekünk.

– Nana, Milán, nana. Ezt hogy érted? – állt meg Tibi szája felé félúton a darálthús-maszarával megkent kenyérszelet.

– Megelőző csapás volt, Tibi! Ocsmány, igazságtalan, megalázó és fájdalmas! De visszatekintve van benne ráció! Ha maradtak volna elegenden nemzeti kisebbségeink, egy-két évvel a rendszerváltás után, amikor végül leesett a tantusz, hogy nem lesz itt két csettintésre Ausztria, akkora vérengzést rendeztünk volna közöttük szimpla kedélyjavítás gyanánt, hogy Jugoszlávia kutya fasza lett volna ahhoz képest!

– Meg vagy te kergülve, Milán! Ha odahaza is ilyeneket szoktál óbégatni a tatárbifsztekhez a kocsmában, akkor ideje elkezdened gyűjteni plasztikai sebészre. Vagy dzsúdóedzésre járni. Szükséged lesz rá. Amúgy meg – és itt fenéig ürítette a söröskorsót, aztán intett a pincérnek, hogy hozza a következőt – szerintem nincs igazad.

– Győzzél meg – riposztoltam.

– Kevered az okot a következménnyel. Az nem fordult meg a fejedben, hogy ha nincs Trianon, és kicsi korunktól abban növünk fel, hogy van román szomszéd, szlovák tanítónő, zsidó sógor meg szerb kolléga, akkor másképp lenne minden? Talán természetesebbnek vennénk, hogy nem feltétlenül kell mindenki másnak mindenről ugyanazt gondolnia, amit mi?

– Tököm tudja, mi lett volna, meg mi nem, Tibor – lett elegendő a filozófiai magasságokból, mielőtt még elértük volna őket. – Biztosan nem vagyok annyira okos, mint te.

Tüstént eszembe jutott, hogy Szapáry Tibi barátom aligha veszi jó néven, ha valaki a tudására tesz ironikus megjegyzéseket, úgyhogy nekiláttam árnyalni az üzenetet:

– Ugyan miért foglalkoznánk azzal, mi lenne, ha, amikor még a múltban sem lehetünk biztosak. Végeredményben erről szól a *Madzsari*-fejezet is, amit olyan ügyesen összehoztál, amíg én Bolek *Örökségét* néztem, nemigaz?

Máig nem tudom, Tibor valóban annyira meg volt győződve saját szellemi felsőbbrendűségéről, hogy észre sem vette a pár pillanattal korábban eleresztett, bókba csomagolt szurkapiszkát, vagy pedig válasza maga volt az ellentámadás. Tibi ugyanis pár pillanattal farkasszemet nézett velem, aztán felkacagott, és így szólt:

– Kedves Milánom, igazad lehet. Sőt, hozzátenném, hogy néha nem csak a több évszázados eseményeket nem látjuk tisztán, de azt illetően is tévképzeink vannak, mi történt pár órával ezelőtt.

És mielőtt még alkalmam lett volna absztinens éjszakáink emlékeivel, pontosabban azok hiányával poénkodni, hozzátette:

– Tudod, amit te a *Madzsari* ma írott fejezetének hiszel, az már ki tudja, mióta készen van. Egyetlen betűje nincs, amit ma írtam volna le. Ja, mégis: mielőtt kinyomtattam volna, odatettem elé a fejezet számát.

– Ne szívass, Tibi.

– Miért, szerinted másfél óra alatt csak úgy összeütök négy flekknyi nyomdakész szöveget, amely ráadásul hemzseg valós történelmi utalásokkal? Azért annyira még én sem vagyok jó, barátom.

– Elmész te a francba, Tibor. Azt hittem, hogy tényleg tandemben dolgozunk, most meg kiderül, hogy te titokban már jóelőre megírtál ki tudja, mennyi fejezetet. Miben mesterkedsz?

Őszintén be lehettem pöccenve, mert Tibi mutatóujját az ajkához emelve próbált csitítani.

– Te csak ne csendesítsél engem, Tibi. Mennyi van kész a regényből? Megvan az egész, mi? Csak néhány fejezettel nem vagy elégedett, aztán elhívtál magadhoz egy hétre, hogy meglásd: én jobbat tudok-e írni? Ki vele, Tibi, mi ez az egész?

– Nyugi, Milán, mondom, ne kapd fel a vizet. És ne vonj le téves következtetéseket. Csak az első két fejezet volt készen, meg ez, a II. József-féle. És tényleg halványlila gőzöm se volt arról, hogyan juthatnék el a második rész végétől ideig. Mellesleg a Thököly-Rákóczi-Mikes-féle vonal baromi jó ötletnek tűnik. Nélküled soha nem jutott volna az eszembe. Milán, a szavamat adom rá, nincs több titkos *Madzsari*-fejezet a tarsolyomban. És a számítógépemben se. Barátom, én halál komolyan gondolom, hogy ez a mi közös ügyünk. Hogy partnerek vagyunk. Hogy ez a mi, közös regényünk lesz. Kerekes Milán-Szapáry Tibor: *Madzsari*. Nem maradt több titkom. De értsd meg: kellett, hogy inspiráljalak valamivel. És merd azt mondani, hogy nem jött be.

Be kellett látnom, igaza lehetett. A regény ugyanis egészen szépen gyarapodott, és minden fejezet mintha újabb inspirációt jelentett volna szerzőpárosunk soron következő tagjának a folytatáshoz. Arról nem is beszélve, hogy még ha az abszint és a cseh szeszipar egyéb remekbeszabott termékei be is iktattak egy-két filmszakadást, tudtam: Bolek Polívka szignója mellett a megírásra érdemes brünni figurák emléke is ott lesz majd a tarsolyomban, amikor felülök a Budapest felé tartó expresszre. Erről aztán eszembe jutott Bolond Bácsi. Szerencsére még épp időben.

– Basszus, Tibor! Fél hat múlt! Bolond Bácsi hatra vár minket, a bátyjával, aki, ha igaz, tudja, hol van Mona Lisa.

– Ha igaz – biggyesztette az ajkát Tibor. – De ne lepődj meg, ha majd letagadja, hogy valaha is beszélt volna veled. Vagy ha tényleg nem is emlékszik az egészre. Mert egyelőre csak egy dolog biztos: hogy bolond. Lehet, hogy nincs is bátyja.

– Nem vennéd a lelkedre, ha nem járnánk utána, ugye? Kérd a számlát, Tibi, aztán iszkiri.

Amint kiléptünk a szabadba, megcsapott minket az augusztusi hőség. Egyetlen szót sem szóltunk, csak izzadtunk, meg kapkodtuk a levegőt, főleg, miután felszenvedtük magunkat a Pellicovára a borostyánnal befutott kerítések utcácskáján. Így, hegymenetben, három sör után – Tibi esetében talán négy is volt az – éreztük igazán, mennyire meredek. Úgyhogy mire Bolond Bácsi háza elé értünk, erejük sem maradt arra, hogy felkurjantsunk neki, csak pihegtünk a combunkra támaszkodva, előre hajolva, mint két maratoni futó, aki ehanyagolta az edzést.

De nem is volt szükség rá, hogy hangoskodással hívjuk fel magunkra a figyelmet. A lépcsőházból ugyanis léptek hallatszottak közeledni, aztán nagyot nyikordult, és kitarult az ajtó.

Egy Tibivel és velem hasonló korú fickó lépett az előkertbe. Szűk szabású farmert, valamint feltúrt gallérú pólóinget viselt – úgy nézett ki, mintha annak az öltönyös srácnak lett volna a kissé idősebb, sportosabb kivitelű rokona, aki pár nappal korábban Szapáry kék szemű, fekete hajú kiválasztottjának csapta a szelet a *Metro Music Clubban*. Mondott valamit csehül, amiből csak annyit értettem, hogy *magyari*, mire Tibor, már amennyire erejéből tellett, heves bólogatásba kezdett, aztán kipréselt magából egy elfúló *anót* is. Erősen fújtatva elindultunk felfelé. A szívtiprónak öltözött fickónak minden lépcsőfordulóban meg kellett állnia, hogy bevárjon minket, mígnem végül benyitott az egyik lakás ajtaján.

Odabent, még mindig ugyanabban a kopott pizsamában, amit egy nappal korábban viselt, Bolond Bácsi várt ránk. Ekkor döbbsentem rá, mennyire hasonlított a fickóra, aki lejött beengedni mindket, és egyúttal az is tudatosult bennem, hogy Bolond Bácsit bizony több évtized választja el attól, hogy valóban bácsi legyen. Csak hát így, egy alapos borotválkozás meg hajvágás, valamint ruhatár-frissítés – de legalábbis egy pizsamamosás – nélkül éppen úgy nézett ki, mintha.

Bolond Bácsi félénk tekintettel végigmért minket, aztán hangosan nyelt egyet, s végül, szemlátomást roppant erőfeszítést feccölve abba, hogy hangja ne hogy megremegjen, megszólalt:

– Ó a bátyám, és tudja, hol kell keressétek a kaméleonotokat.

Aztán sietősen visszavonult a szoba legsötétebb sarkában terpeszkedő fotelbe.

Az idősebb testvérhez fordultam, és így szóltam:

– Hála a jó Istennek. Szapáry Tibi barátom – intettem cimborám felé, aki még mindig levegő után kapkodott – már készen áll arra, hogy a Dunának menjen, már ha lenne itt Duna persze, annyira siratja az ő Mona Lisáját. Ez a kaméleon neve, Mona Lisa. Így nevezte el. Ha megkéritek rá, biztosan elmondja, miért. Ja, én meg Kerekes Milán vagyok.

Az idősebb testvér értetlenkedő grimaszt vágott, aztán az öccséhez fordult:

– *Cože?*

Milán mintha közbe akart volna szólni, de hiányzott hozzá szuflából. Bolond Bácsi megelőzte.

– Ő Štěpán, a bátyám. Nem ért magyarul. Én meg Miroslav vagyok.

Aztán szégyellősen hozzátette:

– Szólíthatok Mireknek.

– Na, most már végképp semmit sem értek. Azt hittem, magyar vagy, vagy legalábbis félig-meddig az, hogy ennyire jól beszéled a nyelvünket. De akkor meg a testvéred miért nem ért semmit se belőle?

– Cseh vagyok. Két éve tanultam meg magyarul.

– Az igen! Minden elismerésem. Tehát már két éve eljutottál arra a szintre, hogy ilyen jól beszélsz. Le a kalappal, barátom! Még akcentusod sincsen.

– Nem, nem, félreértettél. Mármost... biztosan én fogalmaztam rosszul. Úgy értettem, hogy két éve tanultam meg magyarul.

Aztán, mint aki attól tart, még hencegésnek tűnhet, amit mond, lesütött szemmel hozzátette:

– Két éve, tavasszal.

– Egyetlen tavasz alatt tanultál meg így magyarul? Hihetetlen! Zseni vagy, barátom! – feleltem, be kell valljam, attól a megfontolástól sem mentesen, hogy bókommal talán sikerül majd kissé oldanom a gátlásait. Hogy két idegennel társalogjon, szemlátomást roppant erőfeszítésébe tellett Bolond Bácsinak... akarom mondani Mireknek. Ám tüstént nyilvánlávává vált, hogy elismerő szavaimmal éppen a kívánt hatás ellenkezőjét értem el. Mirek ugyan is elvörösödött, és kimenekült a kényelmetlen helyzetből – futólépésben, a konyha felé.

A konyhaajtóból még visszafordult:

– Főzök nektek teát!

Erre már Szapáry Tibinek is megjött a hangja.

– Ne teát, sört! Nekem azt hozzál, ha van!

– Van az is – hallatszott a konyhából, aztán ráült a csönd a szobára, ahol hárman maradtunk: Tibor, Štěpán és én.

Szapáry Tibi törte meg a csendet. Csehül kérdezett valamit az idősebbik testvértől, anélkül, hogy akár egy fél pillantást is vetett volna rám. Mintha ott se lettem volna.

Éppen kezdtem volna fészkelődni ültömben, hogy felhívjam rá a figyelmét: talán illendő volna fordítania, miről diskurálnak, ám ekkor a konyhában, a vízforraló sustorgásával a háttérben, kissé álmatag hangon megszólalt Mirek:

– Az öcséd mondta Milán barátomnak, hogy talán tudsz segíteni abban, hogy megtaláljam a kaméleonomat. Pár napja tűnt el, a *Kocma a hülye helyen* mellől. Hiányzik nagyon, meg aggódom is érte. Elmondanád, kérlek, mit tudsz arról, hol lehet?

Štěpán vette magához a szót. Jó hosszan magyarázott, Tibi pedig hol aggodalmaskodva, hol pedig bizakodó tekintettel hallgatta, olykor pedig lelkesen bólogatott. Amint Štěpán a mondandója végére ért, ismét felharsant a konyhából Mirek hangja. Arról, ahogyan intonált, a nyolcvanas évek VHS-korszakának álmondasos videókazettái jutottak az eszembe.

– Hallottam, tegnapelőtt éjjel vitték el, ugye? Én aznap itt, a hegyen, az *U Albertában* iszogattam néhány haverral, aztán meg elmentünk a *Tabarinba*. Tudod, ott egyszerűen lehetetlen nem összeszedni valami csajt. Odateveredtünk a cimborákkal négy negyven körüli nőci mellé, aztán amikor lement az éjfél sztriptíz, meg a chippendale show is, az egyikük lakásán folytattuk. Mire hajnalodni kezdett, kettő megvolt a négyből. Ne csillogjon annyira a szemed, cimborá, nem egyszerre, hanem külön-külön. De nem ez a lényeg. Mirek, hozz nekem is egy sört, légy szíves! – fordította szóról szóra még bátyja őhozza intézett szavait is Miroslav, aztán megjelent a szobában két hasas korsóval, és két nyitott packlack Páterrel, utána pedig visszasietett a konyhába.

Štěpán folytatta, és Mirek is tovább tolmácsolt a konyhából.

– Majd én töltök neked, ne haragudj rá. Tudod, az öcsém kicsit szégyellős.

Aztán összekoccantak a fél literes korsók, és Štěpán tovább beszélt. Mirek már meg sem várta, hogy bátyja a mondandója végére érjen, hanem szinkronban szolgáltatva a magyar fordítást.

– A lényeg az, hogy hajnalban a Špilberken át jöttem haza. Szeretek arra jönni, jót tesz az ilyen éjszakák után kiszellőztetni a fejemet. Na szóval. Jöttem lefelé a hegyoldalon, és láttam, hogy az egyik teraszösvényen, a padon három tajtrészeg srác adja szájról szája a slivovicás üveget. Előttük meg, a macskaköveken elnyúlva, békésen aludt egy kaméleon.

Láttam, ezen a ponton Szapáry Tibi csak nehezen állta meg, hogy ne vágjon közbe egy halom kérdéssel, de csendre intettem.

– Amikor közelebb értem, az egyik srác, ilyen yuppieféle, aki a munkaidőn kívül is fontosnak tartja, hogy menedzsernek nézzen ki, éppen azt kérdezgette a többitől, hogy ugyan mit csináljon a döggel. Ne nézz így rám, nem én dögöztem le. Csak idézek. Aztán azt is mondta, hogy el kellene adni, mert egy ilyen állat baromi sokba kerül. Erre egy másik azt felelte, az hiba volna, mert könnyen lebukhatnának, elvégre ilyen kaméleonból nem kószál olyan sok a brünni utcán. Ekkor a fickó, aki előtt a jószág hevert, azt mondta, hogy szerinte másnap délutánra kellene szervezniük egy kerti partit, ahol aztán levágják, megnyúzzák, nyársra húzzák, és megsütik. Meg valami faszkalapról beszélt, aki meg akarta dugni Markétát, de ezt nem értettem pontosan. Utána meg röhögtek mind, hogy úgysem ettek még zöld gyíkot roston sütvé. Erre az egyik megszólalt, hogy „apropó zöld”, aztán sodort egy fél trombitányi jointot. Szépen körbeadták, aztán meg csak lazultak, a pad támlájának dőlve, csukott szemmel, arcukat a csillagos égnek fordítva. Ekkor odalopódtam, felnyaláboltam a kaméleont, és továbbindultam a lefelé tartó ösvényen. Túlságosan be voltak állva ahhoz, hogy észrevegyenek.

– Tudod, hogy hol van most? – kérdezte Szapáry Tibi csehül, és egy szempillantással később a konyhából Mirek, magyarul.

– Nem, de azt biztosan mondhatom, hogy jó helyen – hallatszott a felelet cseh-magyar sztereóban. – Szívesen elmondom, hol folytasd a keresést. De először meg kell egyeznünk valamiben.

Aztán Štěpán felemelte a hangját, és átkiabált a konyhába. Mirek azt is azonnal fordította.

– Mirek, elfogyott a sör. Szaladj le a pincébe, és hozz fel néhány palackkal. Tegnapelőtt vettem két ládával, csak lusta voltam felcipelni.

Mirek, miután lefordította bátyja szavait, válaszolt valamit csehül. Ezúttal Szapáry Tibi tette meg magát önkéntes tolmácsnak:

– Máris hozom, Štěpánek!

Mirek kifelé jövet letett elélem egy csészényi kellemesen illatozó, citromos teát, aztán felmarkolt a fogas melletti szekrénykéről egy kulcscsomót, és kilépett az ajtón.

Štěpán angolra váltott.

– Azt akarom, hogy mindketten értsétek, amit most mondok. Nincs sok időnk, mielőtt Miroslav visszatér. Úgyhogy most jól figyeljetelek.

Behöropintett a sörébe aztán így folytatta:

– Ismeritek azt a viccet, amikor a szoftverfejlesztőt leküldi az anyukája a boltba?

Szapáry Tibi bólintott egyet, és *yes*-szel felet – éppen abban a pillanatban, amikor én a fejemet ingatva rávágtam, hogy *no*.

– Tehát leküldi az anyja a szoftverfejlesztőt a boltba. „Hozzál kenyeret, fiam, és ha van tojás, tizet.” Negyed óra múlva a szoftverfejlesztő visszatér, két jókora szatyorral, és kipakol a konyhaasztalra tíz vekni kenyeret. „Tíz kenyér? Miért, fiam?” – kérdezi a mama. Mire a szoftverfejlesztő így felel: „Volt tojás.”

Beletelt két pillanatba is, mire leesett, de végül kacagtam egy jót. Szapáry kevésbé értékelte a poént, és nem is reagált rá, csak kiitta, ami még maradt a söréből, aztán úgy csinált, mintha azt tanulmányozná, hogyan szikkad a korsó szélén a habfátyol.

Štěpán folytatta.

– Mirek is olyan, minte a viccbeli szoftverfejlesztő, csak még olyanabb. Mellesleg igazat mondott, két évvel ezelőtt, egyetlen tavasz alatt tanult meg magyarul úgy, ahogyan most is

beszél. És tudjátok, miért? Mert valahol azt olvasta, hogy von Neumann, Szilárd, meg Teller úgy nyilatkoztak: a magyar nyelv logikája segítette őket az analitikus gondolkodásban. Arról, hogy mennyiben segítette öcsémet a munkájában a magyartudás, fogalmam sincs. Előtte is ontotta, és azóta is ontja a zseniálisnál zseniálisabb ötleteket. Ötleteket, amelyeket csak velem képes megértetni, és egyáltalán nem amiatt, mert annyira okos volnék. Lefordít ő mindent, különösebb szellemi erőfeszítés nélkül, szinkronban, vagy akár emlékezetből is. Csak ne kívánjátok tőle, hogy bármit is a saját szavaival, érthetően elmagyarázzon. Az nem megy neki. Én vagyok az egyetlen a földön, aki mindig képes vagyok eljutni oda, hogy végül felfogjam, mit akar mondani. És néha még nekem sem egyszerű. Hiába, na, nyolc perccel öregebb vagyok, biztos a korral jár. Mindenesetre Mirek és én már tíz éve tartjuk az évente bejegyzett legtöbb szabadalom rekordját Csehországban. Ő kitálja, én aztán megértem, és amint megértettem, prezentálom, levédetem és eladom az ötletet. Így osztozunk a bizniszen. Testvériesen.

Belekortyolt a sörébe, aztán folytatta:

– Megmondom, hol találjátok meg a kaméleonotokat. Egyvalamit kérek cserébe. Megígéritek, hogy soha a büdös életben nem fogjátok Mireket még egyszer Bolond Bácsinak nevezni.

– *Sure, sure, never ever again* – fogadkoztunk mindketten, és Szapáry Tibi csehül is nyomatékositotta válllását.

– Holnap, ugyanígy este hatkor, várjatok itt a ház előtt. Elviszlek ahhoz, akinek tovább adtam a Mona Lisátokat. Nyugalom, a lehető legjobb kezekbe kerül.

– Miért nem most viszel el hozzá? – kérdezte Tibor, még mindig angolul.

– Azért, mert ha jól saccolom, most fejezted be kábé a hatodik sörödet, és Mirek most tart felfelé a pincéből azzal, amelyik a hetedik lesz. Én pedig komolyan mondtam, hogy Mona Lisád a lehető legjobb kezekbe került. Akinél most van, az tényleg szereti az állatot, és számít neki, hogy jó sora legyen. Ha meglát ilyen állapotban, esze ágában sem lesz visszaadni. Úgyhogy holnap, este hatkor, ugyanitt.

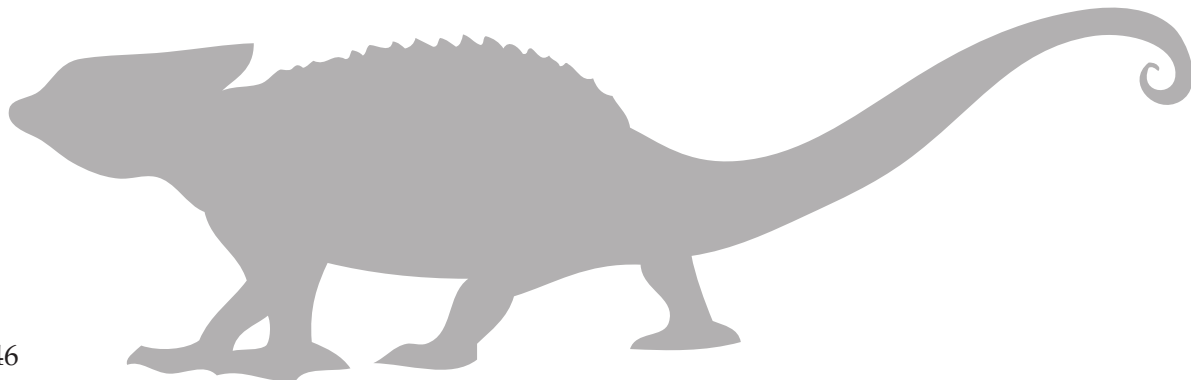
– *All right, all right* – kapitulált Szapáry Tibi. Aztán körülnézett, közelebb hajolt Štěpánhoz, és a tőle telhető legalázatosabb, kérlelő arckifejezést öltve, halk, rimánkodó hangon elkezdett valamit magyarázni neki csehül.

Amikor befejezte mondandóját, ismét nyílt a bejárati ajtó, és a szobába lépett Mirek, két palack Pilsner Urquell a kezében.

Štěpán felemelte a hangját, Mirek pedig gépiesen, másodperc-töredéknyi fáziskéséssel máris ismételte magyarul a válaszát:

– Segítek megkeresni a kaméleonodat, Mona Lisát, és ennyi legyen elég. Új állást azért már hadd ne én keressek neked. Itt a söröd, fogjad. Jól fog esni hazafelé menet – aztán kitessékelt minket az ajtón. ■ ■ ■

■ **Haklik Norbert** (Ózd, 1976): író, műfordító, újságíró. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar magyar-angol szakán diplomázott. Több próza- és fordításkötete jelent meg, recenzióival gyakran találkozni a lapokban. Legutóbbi könyve a tavaly megjelent *Tom Hanks a vizek felett* c. regény.

„bízzunk az ide-oda lötyögésben”

Mándy Iván és John Batki levelezése*

A közreadó előszava

Mándy Iván írásait számos nyelvre lefordították. Művei megjelentek angolul, bolgárul, csehül, észtül, franciául, katalánul, lengyelül, litvánul, németül, oroszul és szlovákul. Egy teljes kötetnyi Mándy-novellát Albert Tezla ültetett át először angolra (*On the Balcony. Selected Short Stories*. Corvina, Budapest, 1988). Tezlát követően a képzőművész, író és műfordító John Batki fordított Mándyt.

Az 1942-ben született Batki 1956 novemberében családjával elhagyta Magyarországot: Ausztriába menekültek, ahonnan 1957 februárjában vándoroltak ki az Amerikai Egyesült Államokba. A New York állambeli Syracuse-ban telepedtek le, ahol John Batki azóta is él. Batki 1969-től publikál verseket, novellákat, rajzokat. Két verseskötete is megjelent: a *The Mad Shoemaker* (Toothpaste Press, Iowa, 1973) és a *Falling Upwards* (Dolphin Editions, Cambridge, 1976).

Mándy mellett Csiki László-, József Attila-, Krasznahorkai László-, Krúdy Gyula-, Lengyel Péter- és Szép Ernő-fordításai láttak napvilágot. Mándytól könyv formájában először a *Magukra maradtak* jelent meg az ő átültetésében, *Left Behind* címmel, *A Hungarian Quartet. Four Contemporary Short Novels* kötetben (Corvina, Budapest, 1991), Ottlik Hajónaplója, Mészöly Miklós *Megbocsátása* és Esterházy Péter *Fuvarosokja* mellett. Ezt követően a *Fabulya feleségei* és az *Előadók, társszerzők* jött ki a fordításában egy kötetben (*Fabulya's Wives and Other Stories*. Corvina, Budapest, 1999), valamint elbeszélések, novellák (*What Was Left*. Noran, Budapest, 1999).

Kapcsolatukról – levelezésükön túl – John Batki két publikációjából (John Batki: *Légy kész jó halálra*. Élet és Irodalom 1995/51–52., 2.; John Batki: *Levél Mándy Ivánnak*. 2000 [Kétezer] 1996/4., 36–37.) és egy beszélgetésből (Darvasi Ferenc: „Számomra ő maga volt Pest.” *Beszélgetés John Batki műfordítóval* = Darvasi Ferenc: *Köztünk vagy. Beszélgetés*

* Az itt közölt levelek a „Szeretve tisztelt Főcsatár.” *Mándy Iván válogatott levelezése* című kötet részét képezik, mely 2018 őszén jelenik meg a Magvető kiadónál.

sek Mándy Ivánról. Corvina, Budapest, 2015, 213–223.) tudhatunk meg többet. Levelezésük bő 8 évig, 1987. január 7-től 1995. szeptember 11-ig tartott, tehát majdnem egészen Mándy haláláig. (Sőt, Batki Mándy halála után levelezésben maradt az író özvegyével, dr. Simon Judittal.)

John Batki vette fel Mándyval a kapcsolatot, ami idővel egyre inkább baráti vált. Először 1991-ben találkoztak a PEN Club egy rendezvényén, ahol John Batki József Attila fordításából olvasott fel. Amikor Batki elnyerte a Fullbright-ösztöndíjat Mándy válogatott műveinek fordítására, 1993 júliusától októberéig Budapesten tartózkodott és hetente találkoztak, például moziba jártak: ekkor nézték meg együtt Jim Jarmusch filmjét, az *Éjszaka a Földön*t, valamint Alexandre Rockwelltől a *Levesbent*. Amikor 1995-ben ismét Pestre érkezett Batki – ezúttal Krúdy-ösztöndíjjal –, a Mándy halála előtti utolsó két napon, október 4-én és 5-én is találkoztak: Buster Keaton-filmeket néztek a Toldi moziban, illetve a Dessewffy utcai Off Broadwayben vacsoráztak, s ezt követően Mándy megmutatta Jókai utcai szülőházát.

Mándy és Batki levelezése csak hiányosan maradt az utókorra. Ezt többek között az is bizonyítja, hogy az 1994. június 15-i keltezésű levélben Batki egy olyan, Mándy által írt sziglieti képeslapra utal, aminek hollétéről jelenleg nincs tudomásunk. Mándy nem volt nagy levélgyűjtő: a kapott levelek hátoldalára például gyakran novellákat írt (ahogy arról a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában lévő Mándy-kéziratok némelyike tanúskodik). Nem jelenthető ki bizonyossággal, hogy ezen a módon vesztetett el egy vagy több Batki-levél, de nem is zárható ki.

Jóval kevesebb Mándy-levélről tudunk a Batki-levelekhez képest. Valószínű, hogy a Batkinak írt levelek közül több elveszett. Az elveszett levelek számával kapcsolatban Mándy fordítója sem tudott pontos adattal szolgálni. Az összegyűjtött 18 levélből 12-t írt Batki, 6-ot Mándy. Ezek közül 7 darab a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának birtokában van, a többi magántulajdon részét képezi.

A levelek közlésének elveiről

Egységesítve, középre zártan szerepel a levelezők neve, a dokumentumok sorszáma, datálása – függetlenül attól, hogy a dátum az eredeti levélben hol található. A megírás ideje mindig teljes (év, hó, nap), akkor is, ha az eredeti levélben rövidítve (pl.: 1991. aug. 22.) adták meg. A levelek szövegéből a balra zárt megszólítás ki van emelve, a kettő között térköz található. Minden közlés teljes, azaz a kihúzásokat és a beillesztéseket, kiegészítéseket, valamint a levélíró kiemelésait is az eredetinek megfelelően tartalmazza. Formailag a levelek szövege egységesített, az eredeti bekezdéseket természetesen megtartja, de sorkizárt szedéssel. A kézírásos leveleket betűhíven közöljük, az aláhúzásokra és egyéb levélíró jelölésekre is kiterjedően. A pontosan reprodukált, de esetleg mégis elbizonytalanító szavakat [!], az áthúzást, törlést < > jelöli, maga az áthúzott szöveg a < > jelek között olvasható.

[:] jelzi a levél bármely részén lévő beillesztést. Ha egy gépiratnál a levélíró azonnal javította az elütést, az jelöletlen marad. Ahol helyesírási hibák fakadtak abból, hogy az írógépről hiányzott néhány hosszú magánhangzó (í, ú, ű), ott a szöveget a mai helyesírási gyakorlat szerint közöljük. Ahol John Batki kérésére kimaradt egy rövid rész, azt (...) jelzi. A búcsúformula mindig új bekezdés. Az aláírás jobbra zárva található, mindig az autográf aláírásnak megfelelő teljességgel.

A leveleket a *Kéziratleírás, lelőhely* megadása, illetve a *Tárgyi és nyelvi jegyzetek* követik. Az előbbi a fizikai leírást, valamint a címezést és a feladót tartalmazza; közgyűjteményben található levél esetén a jelzetét, illetve ha nyomtatásban megjelent, a forrást is. A címezés és a feladó az eredetitől eltérően, egy-egy sorban, egységenként vesszővel elválasztva található. A *Tárgyi és nyelvi jegyzetek* a földrajzi/topográfiai nevek kivételével minden, a megértést segítő szót, kifejezést magyaráz, szükség esetén párhuzamos szöveghellyel alátámaszt, kiegészít. A magyarázandó szó, szavak vastagon kiemelve olvashatók, majd kettőspont következik, amit kisbetűvel, folyamatosan a magyarázat követ.

1. John Batki – Mándy Ivánnak
Syracuse, 1987. január 7.

Kedves Mándy úr!

A magyar PEN-en keresztül irányítom ezt a levelet, mivelhogy Kőrösy Mária és Kunos [!] László személyében, a PEN megbízására kezdtem az általuk küldött novella, a Magukra maradtak fordításába.

Az ön műveit tavaly óta egyre növekvő, most már mohónak mondható érdeklődéssel olvasom, író- és fordítókedvem virulására. Listán mellékelem a meglevő (és elolvasott) (és újraolvasásra váró) köteteket. Minél hamarabb meg szeretném kapni a hiányzó műveket, e célból írtam a Kedves Kőrösy Máriának.

Mellékelem az Önéletrajz fordítását. Úgy hiszem, ilyen pontosan jól sikerült munkát jó régóta nem végeztem. (Már vagy tizenöt éve, hogy több mint 200 József Attila verset megostromoltam, egynéhányat aránylag kevésbé nyomorítván. Azóta csak egypár Krúdy és Örkény novellát fordítottam és adtam ki.) Szóval itt az idő, hogy nekirugaszkodjak egy újabb nagy munkába. [!] Egy nagyobbfajta, igazi, Mándy-válogatás fordításába. A szerző remélhető beleegezésével és esetleges segítségével.

A Magukra maradtak (LEFT TO THEMSELVES) meglesz február közepére. Ha megkapom az Ön engedélyét a nagyobb munkához, először is egy válogatást kellene összeállítani. Én egy regényre (A huszonegyedik utca) és vagy 3-400 oldalas novella, stb [!] válogatásra gondolok. – Tudnom kellene, ki-mit [!] fordított eddig.

Van saját „anyagi” érdekem is: megpályázom a washingtoni National Endowment for the Arts (NEA) fordítási díját. Októberben lesz kihirdetve, és a díj elnyeréséhez a szerző írásbeli engedélye is szükséges.

Ha minden jól megy, ez év folyamán szeretnék személyesen is találkozni Önnel.

Várva választát,

melegen üdvözlő híve,

John Batki

P.S. Egypár kérdés a Magukra maradtak-ról:

22. o. Zöldkabát kapitány: a John Buchan Greenmantle-je volna?

40. o. A KÖLES TOLVAJ. Egy könyv címe? Szerző?

48. o. Messze-messze idegenben... Ez idézet? Kitől?

75. o. Tebenned bízunk... Melyik zsoltár?

Uram, téged tartottunk...

Meglevő kötetei

Regények; Egyérintő; Mi van Verával?; Egy ember álma; A villamos; Tájak, az én tájaim; Átkelés; Magukra maradtak

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, gépirásos kiegészítéssel, borítékkal. Batki önéletrajza gépelt, minden más kézírásos.

Címzés: Mándy Iván, c/o Magyar PEN Club, Vörösmarty tér 3, BUDAPEST 1051, HUNGARY

Feladó: J. Batki, 211 Lockwood Road, Syracuse, N.Y., 13214 USA

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

PEN-en: a PEN Club költőket, esszéistákat, prózaírókat tömörítő szervezet, melyet 1921-ben alapítottak Londonban, a magyar tagozata 1926-ban jött létre. Fő célja a nemzeti irodalmak nemzetközi szinten való megismertetése és az egyesülethez tartozó írók munkakapcsolatának a segítése.

A magyar PEN-en keresztül irányítom ezt a levelet: A levél ennek megfelelően nem Mándy Aulich utcai címére, hanem a PEN Clubra lett postázva.

Kőrösy Mária: műfordító, ekkoriban a The Hungarian P.E.N./Le P.E.N. Hongrois szerkesztője.

Kunos [!] László: Kúnos László műfordító, szerkesztő, egyetemi tanár, kiadóvezető, ekkoriban a Magyar PEN Club titkára.

Listán mellékelem a meglevő (és elolvasott) (és újraolvasásra váró) köteteket: lásd a levél végén, Meglevő kötetek címmel.

több mint 200 József Attila-verset megostromoltam:

A levél keletkezéséig, 1987-ig Batkinak egy József Attila-fordításkötete jelent meg: *Selected Poems and Texts* (1973). Később pedig a *Winter Night* (1997), a *Poems and Fragments* (1999) és a *By the Danube* (2002).

egypár Krúdy- és Örkény-novellát fordítottam és adtam ki:

1987-ig nem jelent meg Krúdy-fordításkötete, később viszont több is: lefordította a *Napraforgót* (*Sunflower*, 1997), az *Asszonyágok díját* (*Ladies Day*, 2007), *Az élet álmot* (*Life is a Dream*, 2010), a *Rezeda Kázmér szép életét* (*The Charmed Life of Kázmér Rezeda*, 2011), a *kékszalag hősét* (*Knight of the Cordon Bleu*, 2013) és a *Boldogult úrfikorombant* (*Blessed Days of My Youth*, 2016). Örkény-fordításkötete még nem jelent meg.

National Endowment for the Arts (NEA): az amerikai szövetségi kormány által létrehozott, művészeket támogató független szervezet. A kézírásos levél mellékleteként Batki csatolta azt az egyetlen A/4-es lapra írógéppel lejegyzett szakmai önéletrajzát, melyet az NEA pályázatára beküldött az *Önéletrajz* fordításával. (Batki önéletrajzának közlésétől eltekintünk.)

Egypár kérdés a Magukra maradtak-ról: A kettőspont után következő felvetések mind Mándy könyvének egy-egy motívumára, szereplőjére vonatkoznak.

John Buchan Greenmantle-je volna?: John Buchan (1875–1940) könyve. A Greenmantle jelentése (‘zöld köpönyeg’) valóban közel áll a Mándy által használt Zöldkabát névhez.

Regények: Ez vagy a *Francia kulcsot*, *A huszonegyedik utcát* és *A pálya szélén* összegyűjtő 1985-ös, vagy a *Mi az, öreg?-et*, a *Zsámboky moziját* és a *Régi idők moziját* összegyűjtő 1986-os magvetős kötetre utal – esetleg mindkettőre.

2. Mándy Iván – John Bátkinak
Budapest, 1987. február 7.

Kedves Bátki János!

Levele megérkezett hozzám. Örömmel látom, hogy írásaimat szívesen olvassa és fordítja. Természetesen hozzájárulok – utólag – az Önéletrajz című novellám fordításához. (A pályázathoz szükséges írásbeli engedélyemet mellékelem.) Sajnos én magam angolul nem tudok, de Kőrösy Mária biztosított róla, hogy Ön kiválóan fordít.

Ami a további fordításokat illeti, szeretném felhívni figyelmét arra, hogy Albert Tezla, kedves barátom, az „Ocean at the Window” című kötetében megjelentetett angol nyelven hat novellámat. [!] Szentül tervbe vette egy önálló novelláskötetem fordítását és összeállítását a Corvina részére. Ha további munkáimat – mint jelezte – fordítani szándékozik, javasolom, hogy az átfedések elkerülése miatt vegye fel a kapcsolatot a Corvina Kiadóval, vagy A. Tezlával. (University of Minnesota.) Munkáim bibliográfiáját Kőrösy Mária meg fogja Önnek küldeni.

Levele végén a feltett kérdésekre a következőket válaszolnám:

Zöldkabát kapitány – kitalált szimbolikus figura, a gyerekek úgy fohászknak hozzá – novelláimban – mint egy istenhez.

Köles tolvaj – Valóban egy könyv címe, de írója ismeretlen volt számomra, nevét nyomban el is felejtettem.

Messze, messze idegenben... – töredék egy régi gyerekverséből /ismeretlen szerző/.

Tebenned bízunk eleitől fogva – 90.-ik [!] zsoltár.

Végül pedig szeretném, ha személyesen is megismerkednénk. Ha Budapestre jön, kérem, hívjon fel /325–696/, addig is

Szeretettel üdvözl:

Mándy Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

A pályázathoz: John Batki *Translation of selected prose of Mándy Ivan* címmel pályázott 1987-ben, de ekkor nem kapott ösztöndíjat a National Endowment for the Arts-tól.

Albert Tezla: irodalomtörténész, bibliográfus, műfordító. Mándy mellett többek közt Márai Sándort és Mészöly Miklóst fordított angolra.

„Ocean at the Window” című kötetében: Az *Ocean at the Window. Hungarian Prose and Poetry since 1945* című antológia 1980-ban jelent meg Minneapolisban, a University of Minnesota Press gondozásában, Albert Tezla szerkesztésében.

megjelentetett angol nyelven hat novellámat: A *Dinnye-
evőket (The Watermelon Eaters)*, a *Nyarálást (A Summer Holiday)*,

a *King Kongot (King Kong)*, a *Zoro halálát (The Death of Zoro)*, a *siker fényében (In the Spotlight)* és a *Mit akarhat egy író?-t (What Can a Writer Want?)*.

tervbe vette egy önálló novelláskötetem fordítását és összeállítását a Corvina részére: Ez a kötet jelent meg 1988-ban *On the Balcony. Selected Short Stories* címmel.

Zöldkabát kapitány: A *Régi idők mozija Rin-Tin-Tin* című fejezetének és a *Magukra maradtaknak* a szereplője.

Köles tolvaj: Ludwig Bechstein könyve jelent meg *A kölestolvaj* címmel a Móránál 1984-ben. A könyvről egyébként lehetett tudomása Mándynak (még ha esetleg mély nyomokat valóban nem is hagyott benne), mert azt Lengyel Balázs, Rab Zsuzsa és Rónay György fordította és dolgozta át, akik közül Lengyel és Rónay is a barátja volt.

Messze, messze idegenben...: A *Magukra maradtakban* szereplő „*Messze-messze idegenben, / Mesebeli tündérvilágban!*” idézet Szabolcska Mihály (1861–1930) költő *A Grand Café-ban* című verséből.

3. John Batki – Mándy Ivánnak
Syracuse, 1991. 07. 26.

Kedves Mándy Iván!

Nagyon örülök, hogy találkoztunk a múltkor. Megtisztelésnek [!] tartom, hogy eljött az idegen nyelvű felolvasásra abban a kánikulában, abban a fülledt helyiségben. Air conditioning, meg melltartók, még aránylag ismeretlenek Pesten. Legalább szép unokahúgocskáimon legeltethette szemét. Más nemigen volt ott néznivaló! Nekem is nagyon tetszenek ők, kár (vagy talán jobb is így?!), hogy olyan messze laknak, Kaliforniában.

Találkozásunk öröme azóta lefordítottam még egy Mándy-novellát, a Londoni képeslapot. Két másikat a kötetből (A kavicsot és az Önéletrajzot) elküldök Kőrösy Máriának, a Magyar PEN következő száma számára. (Szamárságot mondtam?)

Most olvastam csak az Előadók, Társ szerzők [!] 1987-es kiadását, gyönyörtől olvadozom, és persze az egész kötetet le akarom fordítani. Egyelőre meg kell elégedni a címadó ciklus fordításával. Szeretném tudni, mi lett ezekből angolra fordítva, az egy Előadó hazamegy-en kívül („Lecturer Goes Home”, a Tezla kötetben). És egy írásbeli engedélyt kérnék, hogy „I give my permission to John Bakti to translate and present for publication the twelve stories in Előadók, társszerzők [Lectures, Co-authors], (Budapest, 1987).”

Ez évben megint meg fogom „pályázni” az NEA (National Endowment for the Arts) fordítói ösztöndíját, remélem, jobb eredménnyel. Ha sikerül is, az a segély csak jövő őszre lenne érvényes.

Mindenesetre még az idén meg akarom kezdeni a fordítást, mégpedig az Előadók novellákkal. Amint 3-4 elkészül, elküldhetem ezeket amerikai vagy angol könyvkiadókhöz.

Ha ősszel sikerül ismét eljutnom Pestre, nagyon örülnék, hogyha találkozhatnánk, beszélgethetnénk, kertben-téren elüldögélhetnénk...

Meleg üdvözléssel,

John Bátki

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, borítékkal.

Címzés: MÁNDY IVÁN úrnak, H-1054 BUDAPEST, Aulich u. 7, HUNGARY

Feladó: JOHN BATKI, 211 LOCKWOOD RD., SYRACUSE, NY 13214, (615) 445-0137

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/7.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

eljött az idegen nyelvű felolvasásra: Mándy és Batki ekkor, ezen a rendezvényen találkoztak először, ahová a PEN Club hívta meg Batkit, hogy olvassa fel a József Attila-fordításait. (Eddigre Batki már lefordította a *Magukra maradtakat*, ami a *Hungarian Quartet*ben jelent meg, 1991-ben, a Corvinánál.)

unokahúgocskáimon: Az unokahúgok John Batki öccsének, dr. Steven Batkinak a lányai: az akkor 18 éves Maya és 16 éves Eden, akiket John Batki bemutatott a rendezvény után Mándynak. John Batki rokonai és Mándy többet nem találkoztak, a rokonság másnap már elutazott.

Két másikat a kötetből: Mándy Iván: *Önéletrajz*. Magvető, Budapest, 1989.

a Magyar PEN következő száma számára: The Hungarian P.E.N. - Le P.E.N. Hongrois; angol és francia fordításban közölte magyar írók műveit. 1961-től, évenként egyszer jelent meg, utoljára 1990-ben, így nem tudta közölni benne Batki a novellákat.

az Előadók, társszerzők 1987-es kiadását: A *Mi van Véréval?* és az *Arnold, a bálnavadász* szerepelt egy kötetben ekkor az *Előadók, társszerzőkkel*, a Magvető *Mándy Iván művei* sorozatában.

a Tezla-kötetben: Iván Mándy: *On the Balcony*. Corvina, Budapest, 1988. Az *Előadók, társszerzőkből* – az *Előadó hazamegy* mellett – az *Előadás a Várban (Lecturer on Castle Hill)* is szerepel az *On the Balcony*ban. Az *Ocean at the Window* Mándy-fordításai közt nincs részlet az *Előadók, társszerzőkből*.

...in Előadók, társszerzők [Lectures, Co-authors], (Budapest, 1987): Magyarul: „Engedélyezem, hogy John Bátki lefordítsa és kiadásra ajánlja az *Előadók, társszerzők* tizenkét történetét.”

kertben-téren elüldögélhetnénk...: Következően 1993-ban jött John Batki Magyarországra, ahol júliustól októberig tartózkodott (lásd Darvasi Ferenc: *Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról*. Corvina, Budapest, 2015. 215.), és közben he-tente találkozott Mándyval.

4. Mándy Iván – John Batkinak

Budapest, 1991. augusztus 14.

Kedves John Bátki!

Mitagadás, [!] az unokahúgocskák valóban rendkívül csinosak, messze kiemelkedtek a mezőnyből. Egyébként már régen szerettem volna találkozni Ön-nel, a *Magukra maradtak* fordítójával. Valahogy az

a kedvenc könyvem. Kissé ostoba kifejezés, de úgy érzem, ebben tudtam a legtöbbet adni a világból.

De talán a legriasztóbb korszakom az *Előadók* és társszerzők. [!] Hiszen ez maga az abszurditás. Nagyon örülök, hogy ennyire közel áll Önhöz. És most hadd térjek át a tegezésre. Az önözés valahogy túl ünneplés és ugyanakkor nagyképű.

Természetesen örömmel adok engedélyt a fordítás-ra. Nem hinném, hogy mást lefordítottak volna, mint ami a *Tezla* kötetben megjelent. Sőt, ebben egészen bizonyos vagyok.

Nagyon szeretném, ha sikerülne a fordítói ösztön-díjat megkapnod.

Arra kérek, ha Pestre jössz, hívjál fel, igaz, már (vagy még) nincsenek kávéházak, de egy presszóban is jól el lehet dumálni.

Szeretettel üdvözöl

Mándy Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

ha sikerülne a fordítói ösztöndíjat megkapnod: Bár Mándy megadta a fordítási engedélyt az *Előadók, társszerzők*-re, Batki végül nem pályázott. Viszont később – mindenféle ösztöndíj nélkül – elkészítette az *Előadók* fordítását, ami 1999-ben meg is jelent a Corvinánál a *Fabulyás Wives and Other Stories* című kötetben.

5. John Batki – Mándy Ivánnak

Syracuse, 1991. aug. 22.

Kedves Iván!

Köszönöm leveledet és az engedélyt a *Társszerzők...* fordítására. Nagyon-nagyon remélem, hogy hamar hozzájutok, mármint hogy meg lesz [!] az anyagi támogatás, ami ezt lehetővé teszi. Nem várok az amerikai NEA-ra, ami csak 1992. őszén lesz kiosztva. Időközben már megpályáztam a bp.-i Füst Milán Fordítói Alapítvány ösztöndíját is, ez ez év októberében lesz aktuális.x

Sőt, arra is van remény, hogy októberben Budapestre látogathatok egy pár hétre. Ugyanis Szép Ernő Emberszag c. emlékiratának fordítását azzal szeretném elkezdni, hogy az ő és társai által elvégzett „erőltetett menet”-et én magam is bejáróm, gyalog, okt. 20-án.

Kőrösy Máriának már elküldtem az *Önéletrajz* és a *Kavics* fordításait. Meg van a Londoni képeslap is, ha volna hely erre a hosszabb novellára. Itteni magazinet [!] is meg fogok próbálni ezzel a 3 fordítással. Sajnálom, hogy a *Nem Yorker* „túl soknak” találta a *Magukra maradtakat*.

Még egy kérdés: az ARTISJUS-tól is kéne talán egy engedély/megegyezés-forma papír, angolul, hogy az Előadók, társszerzők fordítása kóser. Ez ügyben írtam már Kátai Katalinnak, lehet, hogy ő jelentkezni fog. Szeretettel üdvözöl (a viszontlátás reményében)

John Batki

× Ezenkívül még írtam Vásárhelyi Miklósnak, aki (állítólag) a Soros Alapítvány kurátora.

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, borítékkal.

Címzés: Mándy Iván úrnak, 1054 BUDAPEST, Aulich u. 7, HUNGARY

Feladó: J. Batki, 211 Lockwood Rd., Syracuse, N.Y. 13214, USA

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

megpályáztam a bp.-i Füst Milán Fordítói Alapítvány ösztöndíját is: Batki ezen a pályázaton nem nyert ösztöndíjat.

Szép Ernő: költő, író, drámaíró.

Emberszag c. emlékiratának fordítását: Az *Emberszag* fordítása, a *The Smell of Humans* 1994-ben jelent meg a Corvina és a CEU gondozásában.

magam is bejárom, gyalog: Végül Batki nem tette meg ezt a Tandori Dezsővel közösen tervezett túrát. A túra tervével kapcsolatban lásd még: John Batki: *Levél Mándy Ivánnak*. 2000 [Kétezer] 1996/4. 36–37.

a Nem Yorker „túl soknak” találta a Magukra maradtakat: Batki a fordítást a The New Yorker szerkesztőjének, Roger Angellnek küldte, aki azt mondta Mándyra: „this wine doesn't travel well”, ami annyit tesz, hogy „jó bor, de csak helyben fogyasztható”, tehát hogy az egyébként jó szöveg Magyarország határain túl nem igazán értelmezhető.

Kátai Katalinnak: az irodalmi és színházi ügynökség igazgatója volt az Artisjusnál.

Vásárhelyi Miklósnak, aki (állítólag) a Soros Alapítvány kurátora: Vásárhelyi Miklós (1917–2001) újságíró, a második és harmadik Nagy Imre-kormány sajtófőnöke 1991-ben Dornbach Alajos (1936) ügyvéd, politikkussal közösen töltötte be az alapítvány alelnöki tisztségét.

6. Mándy Iván – John Batkinak
Szigliget, 1992. május 30.

Kedves János!

Nagyon örülök az elbeszélés megjelenésének.

Természetesen engedélyezem, mindkettőt, hiszen számomra ez igazán sokat jelent.

Ami a honoráriumot illeti: úgy érzem, hogy a fordítói tiszteletdíj teljes egészében Téged illet, hiszen a fordítás a Te műved.

Nagyon kedves, hogy az unokahúgaid Pestre jönnek, dehát [!] jó lenne már Veled is összejönni. Bízunk az Ösztöndíjban!

A viszontlátásig is szeretettel üdvözöl

Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

az elbeszélés megjelenésének: A Batki lefordította Mándy-novella, a *Londoni képeslap (Postcard from London)* az International Quarterly 1992/1-es számában jelent meg, Tallahassee-ben.

engedélyezem, mindkettőt: az *Isten és az Előszó helyett* című novellákat, melyek fordítása (*God*, illetve *In Place of a Foreword* címmel) Cambridge-ben, a Harvard Review 2. számában jelent meg, 1992-ben.

Bízunk az Ösztöndíjban: A Fullbright-ösztöndíjat pályázta meg ekkor Batki *Fordítások Mándy Iván prózájából* címmel. El is nyerte az ösztöndíjat, így 1993 júniusától novemberéig Mándy-művek fordításával foglalkozott Budapesten. Az ekkor lefordított írások nagy része 1999-ben, a Noran Kiadó gondozásában jelent meg Budapesten *What Was Left* címmel.

7. John Batki – Mándy Ivánnak
Syracuse, 1993. december 9.

Drága Iván!

Majdnem 6 hónap Budapest után majd' kiszakadt (autógázostott) tüdővel, kissé letörten (habár a Te és kedves családod segítsége nélkül ki tudja mennyivel olyanabbul) itthon nézhetek körül, A Nagy Semmibe, ismét.

Először is sok-sok szeretettel, hálás köszönettel köszöntelek 75. születésnapod előtt. Ha nem lennének írásaid, számomra Pest se lenne (már); és ha mégis van valami/valaki Pesten, ha maradt valami Pestből, akkor az is Te vagy. – az [!] a friss levegő, csend és igazság, ami az eldobott villamosjegy nyomában suhan a járdára most hullott hó felé.

Ilyesvalamit érthettem, amikor elköszönőben valami olyasmit makogtam, hogy fordításod befejezésével az én „fontosságom”(?) hirtelen nagyon megcsökken – tudniillik a fordító csak addig fordító, amíg valakit fordít...

Az igazán félelmetes dolog az volt, hogy a magyar nyelv(ezet) újra kezdte hódítani agyvelőcském amúgy is talán (az itteni nyelv által) már-már túlterhelt mezsgyéit.

Féléven belül mintha egy kicsit, egy icipicit... elkezdtem volna felejtetni talált, féltve őrzött nyelvkincseimet: |; és így elfecsérelni a:| 37 év után már lassan érvényessé váló amerikai írói állampolgárságot. Ez a szörnyű a nyelvben, magában a nyelvben, (akármelyikben) – ahogy Ottlik is megállapítja valahol – ezek az imilyen-amolyan (nemzeti) nyelvek csak itt, vagy amott érvényesek.

Számodra viszont csak jót jelent visszatérem Amerikába, vissza az itteni nyelvbe. Látom, hogy fordításaimat még egy (utolsó?) átolvasás/átírás fogja be-

fejezni – csupán a nyelv szempontjából, mielőtt egy kiadói szerkesztő kezeibe átnyújthatom a kéziratot.

A leendő kiadó Veled valószínűleg külön szerződést fog kötni. E célból egyenesen Neked írjanak? Vagy az ARTISJUS-ba? (És ha oda, akkor személyesen kinek?) Légy szíves, informálj...

Most pedig elköszönök, de előbb szívélyes üdvözlőt, karácsonyi jókívánságot küldök Konyhád varázslatos Tündérének, Kedves feleségednek (...)!
Téged is szeretettel ölel

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül. A levelet egy ősi homokóra-motívum, hieroglifa zárja, ami szótteseken is szokott szerepelni. (John Batki jelentős szönyeggyűjteménnyel rendelkezik, érdeklődésének egyik fő területe ez.) Ugyanez a homokóra szerepel az 1994. június 3-i, 1994. június 15-i, 1994. augusztus 29-i és 1995. január 5-i levél zárlataként. Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/1.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

ahogy Ottlik is megállapítja valahol: John Batki nem emlékszik már rá, hogy pontosan melyik Ottlik-szöveg helyre gondolhatott itt. Mindenesetre az általa fordított *Buddában* (Corvina, Budapest, 2004) többször fölmerül ilyen, a nyelvek korlátozott érvényességére vonatkozó gondolat.

8. *John Batki – Mándy Ivánnak*
Syracuse, 1994. június 3.

Kedves Iván!

Nagyon köszönöm a *Budapesti legendákat*, a szép dedikációval. Különösen élveztem a két új írást a kötet elején. Ahogy Lear király mondja (nem tudom, Arany hogyan fordította): „Ripeness is All.”

Éppen most olvastam *Egy hibbant vénember naplóját*, [!] a new york-i Vintage International sorozat kiadása. Ugyanebben a sorozatban jelent meg Nabokov több kötete, Faulkneré is, meg Hrabal, Auden, stb. A Te műveid is ide tartoznak! (Egy magyar írást adtak ki eddig: A feleségem történeté-t.) Nemrég küldtem el a sorozat szerkesztőjének A Fabulya feleségeit és az Előadók, társszerzők-et. (Alfred Knopf Kiadó gondozásában.)

Más kiadókkal is kapcsolatban vagyok: New Directions és Yale. Kedvező válasz esetében azonnal értesítelek.

Addig is mindenesetre jó lenne, ha volna Tőled egy engedélyem, ami feljogosít arra, hogy fordításaimat Te beleegyezéssel Kiadónak ajánlhassam. Kérlek, hogy légy szíves a mellékelt engedélyt aláírni és visszaküldeni.

Remélem, hogy jó egészségben vagy; jársz Szigligetre?

Sajnos a Collegium Budapest nem méltatott ösztöndíjra ez évben. Mindenféle szociográfia és közgazdasáttal kell nekik, de „Krúdy világa” – az nem. Legálábbis nem idén. Hát talán jövőre...

Sok szeretettel üdvözöllek Téged, Kedves feleségedet, édes unokahugodat [!]

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül. A levelet itt is egy ősi homokóra-motívum zárja. Ugyanez szerepel az 1993. december 9-i, 1994. június 15-i, 1994. augusztus 29-i és 1995. január 5-i levél zárlataként.

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/2.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

Budapesti legendákat: Mándy Iván: *Budapesti legendák*. Városháza, Budapest, 1994.

a szép dedikációval: A dedikáció szövege: „Jánosnak nagy szeretettel Iván 994. máj. 24.” Lelőhely: magántulajdon.

a két új írást: Batki itt az *Egy kapualj* és az *Egy udvar* című írásokra utal, melyek – a kötetben szereplő többi írással ellentétben – a *Budapesti legendák*ban jelentek meg először könyvben.

(nem tudom, Arany hogyan fordította): „Ripeness is All.”: Az idézett rész a szövegkörnyezetével az eredetiben: „What, in ill thoughts again? Men must endure / Their going hence, even as their coming hither; / Ripeness is all: come on.” Vörösmartynál (az ő fordításában, Arany javításával készült el a *Lear király*): „Hogyan? / Megint rossz gondolat bánt? Embereknek / Kell túrni a jövőst, mint elmenést: / A fő dolog, hogy elszántak legyünk.”

Egy hibbant vénember naplóját: Tanidzaki Dzsunicisiró (1886–1965) japán író könyve. Mándy beleírta ezt a könyvet az 1992-es *Huzatban* című kötetébe, egészen pontosan a címadó elbeszélésbe. Sőt, a Mándyékkal egy házban, az Aulich utca 7. alatt lakó Czapolai Imre visszaemlékezéséből azt is tudjuk, hogy Czapolaiéktól kapta kölcsön a kisregényt Mándy. Lásd: Darvasi Ferenc: „Együtt jártuk a lépcsőházakat.” *Beszélgetés Czapolai Barbara jogással és Czapolai Imre villamosmérnökkel, Mándy Iván egykori szomszédaival* = uő: *Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról*. Corvina, Budapest, 2015. 133.

Nabokov: Vladimir Nabokov (1899–1977) író, műfordító, kritikus.

Faulkner: William Faulkner (1897–1962) író, költő.

Hrabal: Bohumil Hrabal (1914–1997) író.

Auden: Wystan Hugh Auden (1907–1973) költő, drámaíró, kritikus, forgatókönyvíró.

A feleségem történeté-t: Füst Milán (1888–1967) író, költő regénye.

(Alfred Knopf Kiadó gondozásában.): Itt arra utal Batki, hogy az Alfred Knopf Kiadónál szerette volna megjelentetni a *Fabulyát* és az *Előadókat*. Próbálkozása sikertelen volt.

Collegium Budapest: 1991-ben, több állam és magán-szponzor támogatásával alapított intézmény, amely a régióval kapcsolatos kutatásokat ösztöndíjakkal is igyekezett minél szélesebb nemzetközi kontextusba helyezni

9. John Batki – Mándy Ivánnak
[Syracuse], 94. júni. 15.

Iván!

Olvastam Tanizakit, Rád gondoltam. De jó lenne, ha meg lenne magyarul isteni kisregénye: The Secret History of the Lord of Musashi.

Muszasi úr titkos története...

És a szintén nagyon finom „Egy macska, egy férfi és egy nő” – olyan jól ír, hogy majdnem minden írása egybe-forr, [!] egységgé válva, ugyanaz az egy írás legyen mind egy mű.

Mint a legnagyobbaké: [!] Beckett, Te, Salinger, Kerouac, Krúdy, Szép, egység, egyetemes egy-szerűség.

Szóval ha megvannak ezek magyarul, olvasd és élvezd őket (biztos már igen).

Köszönet szigligeti kártyátokért. Nagyon akarok viszont-lát(ogat)ni, és (már ahogy tőlem telik) tervezek egy őszi utat, októberre.

De addig is, kell hogy valami jó hír legyen: jelenleg 2 kiadó (Yale és Knopf) várat válasszal egy hónapja – ami „jó jel” is lehet.

És ma pedig a „Siker fényében” [!] című novelládat, a Mi az, öreg? utolsó 5. darabjaként fordít-gatom; [!] tulajdonképpen újra, újra-fordítás, [!] mert már megvan a Tezla kötetében, „In the Spotlight” címmel. (Én pedig THE SWEET SMELL OF SUCCESS-nek tituláltam, ebben egy kicsit több rivaldafény van, talán.) Persze „sikerem garantált”, ott van a Tezla megbízható, nyugodtan lépkedő középnyugat-amerikai kiejtése, amihez én a saját fogásaimat hozzáadom és a (ritka) hibát kijavítom. Iván, a jövő tudósai, műveiddel foglalkozván, össze fogják hasonlítani A siker fényében Tezla és Bátki variációit és így értik majd meg, hogy igazán mit is gondoltál... És hogyan fejezted ki, úgy, szavanként. Ahogy

„Egy hónapig tartott, amíg Vali nénit betuszkolta a liftbe.”

Szóval érdemes munka.

Most olyan hőség van, telített nedves harmincnem-tudom-hány fok, hogy a computer is bedögölhet. És akkor kézzel kell lemásolni mindent.

Isten élteszen,

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül. A levél végén homokóra-motívummal, akárcsak az 1993. december 9-i, 1994. június 3-i, 1994. augusztus 29-i és 1995. január 5-i levélnél.

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézírártára V. 5495/11/4.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

Olvastam Tanizakit: Tanizaki Dzsunicisiró.

The Secret History of the Lord of Musashi: Eredeti nyelven: *Bushukō Hiwa*. Nem jelent meg magyarul azóta sem.

„Egy macska, egy férfi és egy nő”: Eredeti nyelven: *Neko to sózó to futari no onna*. Ez sem jelent meg magyarul.

Beckett: Samuel Barclay Beckett (1906–1989) költő, próza- és drámaíró.

Salinger: Jerome David Salinger (1919–2010) író.

Kerouac: Jack Kerouac (1922–1969) író, költő.

Szép: Szép Ernő költő, író, drámaíró.

Köszönet szigligeti kártyátokért: Az említett képeslap nincs meg.

tervezek egy őszi utat, októberre: Az 1994 őszi utazás elmaradt, következésképp – mint ahogy az egy későbbi levélből is kiderül – 1995. október 3-án érkezett Pestre Batki.

már megvan a Tezla kötetében: Két kötetben is megjelent a fordítás: *Ocean at the window*. Ed. Albert Tezla. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1980. És: Iván Mándy: *On the balcony. Selected short stories*. Corvina, Budapest, 1988.

„Egy hónapig tartott, amíg Vali nénit betuszkolta a liftbe.”: Idézet az 1994-ben írt *Egy kapualj* című novellából, mely Mándy *Budapesti legendák* című kötetében jelent meg.

10. Mándy Iván – John Batkinak

Budapest, 1994. június 18.

Kedves János!

Igazán örültem a levelednek, persze még jobban örültem volna, ha Te magad tűntél volna fel, mondjuk Szigligeten, vagy akár egy pesti presszóban, moziban és jól eldumálhattunk volna: |na, könyvekről, lányokról, meg egyéb kellemes dolgokról. Jól esett, [!] hogy olyan kiváló mesterek közé sorolsz, mint Faulkner, Hrabal és a japán „Hibbant vénember” szerzője, aki talán a legközelebb áll hozzám.

Az idő (Szigligeten) pofátlanul komisz volt, de még így is lehetett pihenni, nézelődni és mondjuk, kapirgálni egy olyan novellafélét. Még nem fejeztem be, talán majd úgy húsz év múlva. Hát mindegy.

Én egyébként hiszek benne, hogy Krúdy világa mégiscsak legyőzi a szociográfusokat és egyáltalán mindent. Akkor pedig jövőre mégiscsak összeülhetünk és elbeszélgetünk.

Szeretettel üdvözlök Jutkával együtt

Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

11. Mándy Iván – John Batkinak

Budapest, 1994. augusztus 19.

Kedves János!

Köszönöm Marlene Dietrichet, és azt a világot, amit Vele elküldtél. A Film Városától kezdve a pesti kismozikig. [!] Mindent befog ez a világ. Tőlem talán

a Fortuna moziban kérdezte meg, hogy „mit tudok Róla?” És éppen jókor. Akkor már tudtam, hogy rövidesen világhírű lesz a Kék angyal-ban. Ezt persze Ő is sejthette, csak éppen nem nyugtatta meg. A siker, a világhír felkavarta. És hát akkor se tűnt el a szomorúság a tekintetéből.

De hát nem akarok én tanulmányt írni Marlene-ről. Hiszen Te sokkal többet tudsz Róla.

Inkább megkérdem, mi van Veled? Mikor bukasz fel a pesti mozikban, presszóban? A presszók képe mostanában elég leverő. Hát, ez nem a fénykor.

Szeretettel üdvözöllek Jutkával együtt

Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

Közölve: Darvasi Ferenc: *Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról*. Corvina, Budapest, 2015. 224.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

Köszönöm Marlene Dietrichet: Mándy itt Donald Spoto *Falling in love again Marlene Dietrich* című albumát (Little, Brown & Company, Boston–Toronto, 1985) köszöni meg, amit John Batkitól kapott. Mivel John Batki 1994. június 3-i dátummal dedikálta Spoto könyvét, azt az 1994. június 3-i levelével együtt küldhette el Mándynak. A dedikáció szövege: „Mondd! Mit tudsz te rólam?” Igazad van, Iván. Mindenkitől ezt kérdezi. Szeretettel, János Syracuse. 1994. jún. 3.” (Lelőhelye: Magántulajdon.) A dedikáció elején szereplő, beidézett két mondat utalás Mándy novellájára, a *Marlene Dietrichre*, mely az *Önéletrajz* című kötetben jelent meg 1989-ben. Ennek a kisprózának az utolsó két mondatában Marlene Dietrich szól így az én-elbeszélő felé: „Mondd! Mit tudsz te rólam?” Erre a saját írására utal tehát 1994. augusztus 19-i levelében Mándy is, amikor arról beszél, hogy „Tölem talán a Fortuna moziban kérdezte meg, hogy „mit tudok Róla?»

12. John Batki – Mándy Ivánnak
Syracuse, 1994. augusztus 29.

Kedves Iván,

Köszönöm soraidat! Jaj de jó lenne megint együtt lenni, mint egy éve...

Örülök, hogy tetszett Marlene. A fényképek mutatják, hogy a berlini színésznőt Hollywood–Amerika 10 éven belül felmorzsolta, átalakította hidegen mosolygó star-rá.

Négy hónap latolgatás után a Knopf Kiadó rövid levélben közölte, hogy írásaidat nagy élvezettel olvasták, és a fordítás is olyan jó, ahogy hallották, de sajnos „nem látják, hogy lehetne a könyvet sikeresen kiadni...” Tehát félnék, hogy nem sikerülne sok példányt eladni. A Harcourt Brace-nél hallottam, hogy Konrád utolsó regényéből 11 ezer példányból 2 ezret adtak el. Úgyhogy most inkább egyetemi kiadókra kell gondol-

ni, ezentúl. Egy kedves helybeli hölgynek azt hiszem lesz ideje a levelezésekre, ha megbízhatjuk ezzel a feladattal. Számomra szeptember–október muszáj, régóta halasztott művészeti munkával lesz tele: a fenti illusztráció pl. 1 oldal az 50 válogatott rajz/kollázsából, amit 50 példányban önnön fénymásolat kiadásomban fog [!] megjelenni szept. folyamán. Októberben pedig egy 50 méter hosszú festményt állítok ki New Yorkban; vagyis a képeket okt. folyamán kell összeállítanom Nov. [!] 8-i kiállításra, ami január közepéig tart. A dél-manhattani Greenwich Village-i APPLE Restaurant 3 nagy termében lesz kiállításom. Joseph fiam és barátja révén kaptam ezt az alkalmat, úgyhogy a képek árából egy bizonyos százalék a fiút illeti!

Jaj de sajnós ezek a tervek azt jelentik, hogy tervezett októberi Budapesti [!] utamat el kell halasztani...

Valahogy úgy érzem, hogy végső, igazi „életcélom” az irodalmon nem is annyira túl, mint keresztül, által a képzőművészeti eredményeimet „érvényesíteni”, végre. Tehát a legjobb, legígéretesebb ok Bp. re, [!] akárhová is, utazni így. Kiállítási/publikálási célból lenne, számomra. Mielőtt túl késő lenne...

Így is, a minél hamarabbi viszontlátás jegyében, írsodat továbbra is nagyon várva – ölel,

János

(aki Judit asszonyt és Ágnes kisasszonyt külön-külön szívélyesen üdvözli)

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, borítékkal. Maga a levél 4 oldalas, de ezt kiegészíti Batki három illusztrációja, valamint – a 4. oldal hátoldalán – egy gépelt oldal. A három illusztráció: 1. Batki *Man Pop* című képe (a cím a szerző kézírásával szerepel a kép alatt). 2. Batki *Sziget-Füzet-Lepke-Álom-Tákolmány* című képe (alá Batki kézzel írta oda az ajánlást: „Iváné”, és így szignálta: „JB94”). 3. Batki *51 and Going on* című képe (alatta Batki dedikációja: „Ivánnak”, és a „J.B.94” szignó). A 2–3. képnél is Batki kézírásával szerepel a cím. Az 1. kép a 3. kézírásos oldalon, felül szerepel, a 2-3. kép egy-egy önálló, A/4-es lapon. A gépelt oldalon – tehát a 4. szöveges oldal hátlapján – pedig a *Mi az, öreg?*-ben szereplő *Látogatás apánál* fordításának részlete található, melyben Batki aláhúzott egy sornyi szöveget, amit kézírással a lap alján meg is ismételt: „Perhaps when that damn book of stories is published at last!” Nyilvánvalóan a saját helyzetükre – hogy a lefordított Mándy-írásokra kiadót keres – utal itt ezzel a kiemeléssel, hiszen a mondat így hangzik magyarul, a *Mi az, öreg?*-ben: „Esetleg, ha végre kijön az a nyomorult novelláskötet!” Ugyanaz a homokóra zárja a levelet, mint az 1993. december 9-it, 1994. június 3-it, 1994. június 15-it és 1995. január 5-it.

Címzés: MÁNDY IVÁN úrnak, H – 1054 BUDAPEST, AULICHA U. 7., HUNGARY

Feladó: J. Báltki, 211 Lockwood, SYRACUSE NY. 13214, USA

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

a könyvet sikeresen kiadni: Nem jelent meg a kiadónál a könyv a későbbiekben sem.

Harcourt Brace-nél: Harcourt Brace Jovanovich kiadó.

Konrád utolsó regényéből: Konrád György (1933) író, esszéíró, szociológus könyvéről, a *Kerti mulatságról* van itt szó, ami *A Feast in the Garden* címmel jelent meg Goldstein Imre fordításában 1992-ben.

Iesz ideje a levelezésekre: Arra utal itt Batki, hogy a kiadókkal való levelezést a Mándy-fordítások ügyében kiadhatnák valakinek, ez azonban nem valósult meg, a későbbiekben is ő írt azoknak a kiadóknak, akiket Mándyval kapcsolatban keresett meg.

a fenti illusztráció: *A Man Pop* című kép.

A dél-manhattani Greenwich Village-i APPLE Restaurant 3 nagy termében lesz kiállításom: John Batki *Eurasiaframerpacific* című kiállítását a Waverly Place 17. szám alatt, a The Apple Restaurantban rendezték meg New Yorkban. 1994. november 8-án nyitották meg, és 1995 januárjáig tartott.

Judit asszonyt: dr. Simon Judit (1938), Mándy Iván felesége.

Ágnes kisasszonyt: Szilágyi Ágnes Judit (1966) történész, latin-amerikanista, egyetemi tanár, akinek Mándy Iván volt a nagybátyja, egyszersmind az esküvői tanúja.

13. *John Batki – Mándy Ivánnak és dr. Simon Juditnak*
Syracuse, 1994. október 21.

Kedves Iván és Judit!

Végre egy kiállítás, éspedig New York-ban... [!] Csillagos út az űrbe, de hol s mikor lesz a következő megálló a Duna partján? Remélem hamarosan.

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, borítékkal. Az egyetlen írásos oldalon John Batki rajzával. A borítékra tévedésből írta rá Batki Szilágyi [Ágnes] Judit nevét, valójában dr. Simon Judit a levél másik címzettje.

Címzés: Mándy Iván, dr. Szilágyi Judit, H – 1054 BUDAPEST, HUNGARY

Feladó: JOHN BATKI, 211 LOCKWOOD RD., SYRACUSE, NY 13214, (315) 445-0137

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

Végre egy kiállítás, éspedig New Yorkban...: John Batki *Eurasiaframerpacific* című kiállítása.

14. *John Batki – Mándy Ivánnak*
[Syracuse], 94. dec. 18.

Kedves Iván!

Még egy év-végi, [!] „ünnepi”, születésnap levél-köszöntés, nagyon sajnálom, nem ott, Nálad, helyben, személyesen, ahogy annyira szeretném.

De hát most úgy remélhetem, hogy márciusban pár hétre mégis Pestre látogathatok, hogy megint „fogyaszthassunk” valamit a Szép Kisasszonykák városában.

Manhattani Képkiallításom (itt kisebb-nagyobb akril festmény) isteni csendjét élvezem; eddig az egyetlen eredmény egy ijesztően krónikus jobb könyvek fájdalom, fenyegető! író/rajzoló kéz számára. (Még egy ok a márciusi útra: termál fürdők)... [!]

A fordítói (immár kiadói) fronton: FABULYA'S WIVES AND OTHER STORIES november óta a Syracuse egyetemi kiadónál, januárra ígértek döntést a kiadásról.

Iván, születésnapodra festettem egy létrát, egy jó nagy eléggé [!] rozoga régi 2-méteres [!] létra, szép tavaszi színekkel. Namármost, [!] magát a létrát nem küldhetem most, habár Neked van címezve („Ladder for Mándy”), a fényképet azonban mellékelem.

A tavaszi viszontlátás jegyében sok szeretettel ölel és minden jót kíván

János

P.S. Judit asszonyt is szeretettel üdvözlöm!

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

márciusban pár hétre mégis Pestre látogathatok: Végül 1995 október 3-án érkezett Magyarországra Batki.

januárra ígértek döntést a kiadásról: Nem adta ki végül a Syracuse University Press a *Fabulyát*.

a fényképet azonban mellékelem: A fotó nincs a levél mellett.

15. *John Batki – Mándy Ivánnak*
Syracuse, 1995. jan. 5.

Ivánom!

Igazad van, nem leszek hűtlen az irodalomhoz. Úgy látszik, hogy legalábbis fordítói munka akadhatna életem végéig... Csakhogy valahogy annyira akartam újjászületni ezidőtájt, [!] hogy lelkileg „átálltam” a rajzolás képzőművészetéhez, az írással szemben türelmet vesztvén.

Ez az egész türelmetlen, rabbiátus [!] apai örökségként (rajzolásal együtt) annyira rám száll itt, hogy az eltávozás bármilyen formáját keresvén, ösztöndíjak pályázatára [!] ösztökéli az embert.

És a szép becsületes mondatok egymásutánja csak nem akar összeállni.

(Igenis, óriási asztalaim – több mint 4! – telis-tele papírfecnikkel, á la Zsámboky. Mennyit is állítsak össze? Miért? Hova? Kinek? És a lustaság ördöge akár-mennyi... De elég a lamentációkból.)

Kérdés, mint író mestertől/nek: milyen formát ajánlanál számomra, Iván? Önéletrajzi (regény) forma do-

log olyan sután utálatos (ha nem is unalmas). És mi másról lehet írni? Na jó. Akkor milyen terjedelemben? A lehető legrövidebben. Tehát: megértheted, ha elbeszélő erőim a képes újságok rajzos téglalapocskái felé gerjednek. [!]

Most gyorsan ide kéne varázsolni egy egész könyvet, könyvecskét, 111 képet/oldalt tartalmazó dobozban, Ahogy [!] a gondolatok szemmel láthatólag repkednek oldalról oldalra, sőt oldalon belül is. Ilyen rajzok azok, ahol az álomba merült macska fölött tibi beti maszok kerekedik, aztán meg leírhatatlan mintájú ottomán aranyrács vörös bársonypárnán... de valahogy az egész fekete-fehérben mint a régi filmek és mai fénymásolatok. Még mindig remélem, hogy márciusra összeállíthatom a képsorozatot... Kezdednek javulást és új írást kívánok! Üdvözlés, Judit!

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül. A levél végén ugyanaz a homokóra, mint az 1993. december 9-i, 1994. június 3-i, 1994. június 15-i és 1994. augusztus 29-i levélnél.

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/3.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

apai örökségként (rajzolásal együtt): John Batki apja dr. Bárti (Klein) György (1912–2005) volt, aki szintén rajzolt. Az 1942 májusától 1943 szeptemberéig, munkaszolgálatban készült rajzaiból és naplójából 2014-ben kiállítást rendezett a 2B Galéria. Ebből az alkalomból egy kiadvány is készült: Bárti György: *Tűlszárnyalás. Munkaszolgálatos rajzok, Ukrajna*. Szerkesztő John Batki. 2B Kulturális és Művészeti Alapítvány, [Budapest], 2014.

á la Zsámboky: Mándy sokszor használt írói alteregója.

összeállíthatom a képsorozatot: Batki említett képsorozata máig kiadatlan.

Kezdednek javulást: A Kossuth Lajos téren, egy fa mellett csúszott meg és esett el Mándy. Eltört egy csont a kezében. Az elesést *A fa és én* című 1995-ös írásában örökölte meg: „Elmenőben meg akart érinteni egy járdaszéli fát. A fa elhúzódtott. Beleesett a pocsolóába. A pocsolóya befogadta. Megfürdette szennyesszürke vizében. Útjára engedte. A fa gyöngéd szeretettel nézte. Visszavárta.” = M. I.: *Novellák III*. Palatinus, Budapest, 2003. 570.

16. John Batki – Mándy Ivánnak
Syracuse, 1995. július 24.

Kedves Iván!

Gözös, párásan unalmas kánikula a pompás fák, háziállatok, manikűrözött pázsitok övében. Egy törpepapagály elmenekült, de pár nap múlva meglepően okosan visszatér a kalitkába, a 100 km-es sebességű szélvihar után.

Kettépépett óriási évszázados juharfa fekszik a Lockwood Road-on, a név [Bezár/Fa] eredeti jósolását bizonyítva.

Szóval ideje már a pesti járdára lépni, a Lipótváros köveit róni.

Örömmel értesítelek, hogy a Collegium Bp. hivatalosan meghívott 3 hónapra, és okt. 1-én [!] érkezek. Remélem, beszélgetéseinket és ide-oda látogatásainkat hamarosan folytathatjuk.

Négy kisregényed fordítását [Fabulya feleségei, Ami megmaradt, Magukra maradtak, Huzatban] benyújtottam a Syracuse Egyetem Kiadójának. Robert Mandel, a director úr, szeptemberre ígért döntést. Azóta egy-két másik N.Y.-i kiadóval is felvettem a kapcsolatot. A fordítás lassú munka, de ügynökös-ködés (levélírás és főleg telefonhívás) nagyon nehéz számomra!

Minderről részletes beszámolót adok, személyesen nemsokára. Addig is még egy-két írást, a legújabbak közül, le akarom fordítani. Emlékszem, hogy két évvel ezelőtt, amikor „Valamit egy nagybácsiról” megjelent a VIGILIÁ-ban, panaszkodtál, hogy egy pár csúnya sajtóhiba „becsúszott”. E célból mellékelem a két írást: „A Mozdulat”-ot [!] és „A Puhakalapos visszanez”-t. [!] Arra kérlek, < ha ezeket > lennél olyan kedves és átolvasnád ezeket, és ha valami javítanivalót találsz, jegyezd rá a szövegre.

Kérdés: A Puhakalapos [!] eredetileg egy „igazi” darab is volt? Habár ez igazából nem számít. A novellán belül van egy ilyen darab. Igazából. Amiben a Bandinak nagy sikere volt. „Még Amerikában is érdeklődtek.”

Holnap Joseph fiam és Eden unokahúgom érkezik látogatóba New Yorkból. A család körülvesz, olyannyira, hogy a fordító/művész úr el is veszne benne. Sürgős |: 3 hónapos:| utazást rendel az ember tisztességes, láthatatlan, de mégis tisztán hallható, érezhető, szépszemű és finom hajú műzsája.

Műzsáddal együtt üdvözlés és ölel,

János

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/6.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

ide-oda látogatásainkat hamarosan folytathatjuk: Batki 1995. október 4-én és 5-én, a halála előtti utolsó két napon találkozott Mándyval. Lásd: John Batki: *Légy kész jó halálra* = Élet és Irodalom 1995/51–52. 2.; uő: *Levél Mándy Ivánnak* = 2000 [Kétezer], 1996/4. 36–37.; Darvasi Ferenc: „Számomra ő maga volt Pest.” *Beszélgetés John Batki műfordítóval* = uő: *Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánnal*. Corvina, Budapest, 2015. 216–217.

Ami megmaradt: a *Mi az, öreg?* része.

Robert Mandel: történész, könyvkiadó. Több kiadó igazgatója is volt, ekkoriban (1993 és 2000 között) a Syracuse University Press-t vezette.

megjelent a VIGILIÁ-ban: Mándy Iván: *Valamit egy nagybácsiról. Rónay György emlékére*=Vigilia 1993. 10. 738–

739. Kötetben: M. I.: *Novellák III.* Palatinus, Budapest, 2003. 534–537.

„**Még Amerikában is érdeklődtek.**”: Mondat *A puhakalapos visszanézből*, ami a novellában pontosan így hangzik: „Amerikában is érdeklődtek.” M. I.: *Novellák III.* 533.

17. Mándy Iván – John Batkinak

Budapest, 1995. augusztus 21.

Kedves János!

A pesti járdá! Hát igen, rövidesen útrakelünk [!] a pesti járdán a pesti presszók felé.

Leveled egyébként úgy indul, mint egy novella. Én, mint egy pesti alvilági figura, mindjárt el is lopom. „Gőzös, párásan unalmas kánikula a pompás fák, háziállatok, manikűrözött pázsitok övében.” Folytatva ebben a szellemben. Szellemben? – Szó szerint! Persze, külön örülök a híreidnek, és hát bízunk Mandel úrban. De leginkább mégis az ide-oda lötyögésben. A presszó sajnos egyre kevesebb és gyengébb. Sajna! Sajna! De azért talán még nem reménytelen.

Az említett novcsikban nincs semmi hiba. A Puhakalapos nem volt igazi darab, talán csak a Mélyvíz című gyászosan bukott színpadi mű néhány hangulatfoszlánya. De Bandinak persze mégis csak sikere lehetett benne, hiszen Amerikában felfigyeltek rá.

A Huzatban-t most adom be a Rádióknak.

A viszontlátásig üdvözlő régi barátod

Iván

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Gépirat, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Magántulajdon.

Közölve: Darvasi Ferenc: *Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról.* Corvina, Budapest, 2015. 225. Korábban egy-egy rövidebb részlete közölve: John Batki: *Légy kész jó halálra.* Élet és Irodalom 1995/51–52. 2., valamint John Batki: *Levél Mándy Ivánnak.* 2000 [Kétezer] 1996/4. 36–37.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

bízunk Mandel úrban: Robert A. Mandel végül nem adta ki John Batki Mándy-fordításait.

Amerikában felfigyeltek rá: Mándy ezekben a sorokban *A puhakalapos visszanéz* című novellájára és az abban szereplő Bandira utal.

A Huzatban-t most adom be a Rádióknak: A *Huzatban* című novella Mándy felolvasásában 1995. augusztus 28-án került adásba.

18. John Batki – Mándy Ivánnak

Syracuse, 1995. szept. 11.

Kedves Iván!

Már csomagolom a cipőt és a zoknit, amiben a pesti járdák, a parkolt kocsik és a fal közötti 35 centiméteren kedves társaságodban kerülgethetem majd a kutyagumik sorát, egy (remélhetőleg) szívélyesen felszolgált jegeskávét irányában. És talán mozi felé is, ha netán akadna új film, ami Jim Jarmusch *Éjjel a földön-ét* [!] valami ezeregyjéjével [!] követi/túlteszi.

Nagyon meghatott, hogy mondatomat ellophatónak találtad. Légy szíves, használd egészséggel. Megpróbálok egy ősziesebb társmondatot is küldeni: „Szikrázó fény, mélyen mellre szívható tiszta lég, távoli kutyacsaholás, nem túl közeli kopácsolás – egyes őszi napokon még itt, a temetővel szemben is jól esik [!] az ébrenlét.” Tovább nincs. Haiku-regény kezdete.

Remélem, nemsokára hallhatom a Huzatban-t a Rádióknak!

Október 3.-án érkezek. A Coll. Bp. a Böszörményi út 40. alatt talált lakást számomra. Budai lakos leszek, de hát Krúdy és Ottlik is Budán lakott!

A viszontlátásig –

Jánosod

KÉZIRATLEÍRÁS, LELŐHELY

Kézírás, autográf aláírással, boríték nélkül.

Lelőhely: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5495/11/5.

TÁRGYI ÉS NYELVI JEGYZETEK

Jim Jarmusch *Éjjel a földön-ét*: Jim Jarmusch (1953) filmjét, *Az Éjszaka a Földön* 1993-ban nézte meg Batki Mándyval az Európa moziban. Lásd John Batki: *Levél Mándy Ivánnak.* 2000 [Kétezer] 1996/4. 36–37., valamint Darvasi Ferenc: „Számomra ő maga volt Pest.” *Beszélgetés John Batki műfordítóval = uő: Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról.* Corvina, Budapest, 2015. 215–216. ■ ■ ■

(Közreadja: Darvasi Ferenc)

DICSÉRTESSÉK!

Mi a közös Dürer polihendronjában, Kubrick monolitjában vagy a *Twin Peaks* epikus harmadik évadában feltűnő Bacon-inspirálta üvegkalitkában? Nem tudhatjuk biztosan. És éppen ez a kollektív nemtudás Földényi F. László kiindulópontja a melankólia vizsgálatakor. Mert mi a melankólia? Valami, ami túlmutat önmagán. A folyamat következménye, ami során bepillantunk a megismerhetetlenbe, a távoliba, egy dimenzió kívüli térbe, esetleg párhuzamos dimenzióba, ha már a *Twin Peaks*-t is felhoztam példaként. Egy „nem emberi világ érthetetlen üzeneteit” (86.) fogjuk ilyenkor, melyek úgy képviselik a melankóliát, hogy valamiképp mégis kívül állnak rajta. Mementói annak, hogy a színről színre látás lehetetlen, a valóság mint olyan megismerhetetlen. Mert a világról és az életről származó tudás is hitre épül, a valóságot sem látjuk, mégis elhisszük, hogy van. A megkérdőjelezhetetlennek gondolt dologra való visszakérdezés, a megfoghatatlannak, a láthatatlannak ez a fajta vizsgálata vezet el bennünket a melankóliához.

Földényi fokozott érdeklődést tanúsít a téma iránt, a 2017-ben megjelenő *A melankólia dicsérete* sorrendben az ötödik publikált írásműve a tárgyban. Ugyan a kötetben szereplő némely szövegek már korábban jelentek különböző folyóiratok hasábjain (pl. Jelenkor, ÉS), *A melankólia dicsérete* rendkívül összetett és inspiratív, mesteri ívű, kompakt esszégyűjtemény, kötelező olvasmány minden aktív alkotónak és a művészet rajongóinak.

A szerző *Melankólia* című tanulmánykötete eddig összesen négy kiadást ért meg (a legutóbbi 2015-ös), ez műfajából is adódóan kevésbé szubjektíven járja körül a témát. Katalógus- (néhol tankönyv-) sze-

Földényi F. László:
A melankólia dicsérete
Jelenkor, 2017

rűen veszi végig a melankóliáról való gondolkodás és a jelenséghez való viszonyulás történetét. *A melankólia dicsérete* viszont egyértelműen a melankólia általi ihletettségből gyökerezik, nem a jelenség objektív igényű értelmezéséből. A két könyv abban az értelemben kiegészítő párja egymásnak, hogy előbbi inkább a megismerhető és felkutatható tényekkel foglalkozik, utóbbi viszont inkább a kérdésfelevést tűzi ki céljául.

Nyilvánvaló, hogy a kiváló esszéista Földényi választása ezúttal miért esett erre a szubjektív műfajra, hiszen a *Melankólia* c. kötetben végigvitt objektív ismeretanyag és szempontrendszer szemléltetése után adja magát az olvasói (és alán írói) igény, hogy a választott kérdéskör megfoghatatlansága miatt más oldalról is megközelítsük a témát. *A melankólia dicsérete* az előbbiekből adódóan nem ígér biztos válaszokat, de szám-

tan megközelítési és kérdésfeltevési módszert biztosít. A tárgyilagos igényű, mégis alapvetően személyes fejezetek elkerülik a racionalizálás csapdáját, Földényi nem állítja, hogy a néhol objektivizáló hang ellenére véleménye ne lenne szubjektív, és ebből kifolyólag támadható.

De miért fontos ma a melankólia? Erre a kérdésre egyszerre nehéz és könnyű válaszolni. Mert egyrészt nem tudjuk pontosan, mi az, másrészt napi szinten találkozunk vele, ha az életünk része a kultúra, aminek optimális esetben képesnek kell lennie arra, hogy a befogadót másféle belátásra bírja. A cél az lenne, hogy túltekintsünk önmagunkon, ami egyébként különösen nehéz, mert a 21. században fokozottan felértékelődött a szubjektumnak (és önmegevalósításának) szerepe. Ha valamit meglátunk, ami nincs, ha a dolgok mögé nézünk, a folyamat közben azt is el kell fogadnunk, hogy vizsgálódásunk nem szolgálhat megnyugtató eredménnyel vagy biztos válasszal. Mert mindannyian részesei vagyunk egy közös mítosznak (legyen az vallás, neveletés vagy meggyőződés következménye), s e mítosz eszközkészletével vizsgáljuk, ami körülöttünk van. Ha a dolgok mögé kívánunk benézni, el kell utasítanunk a közös mítosz értelmezéseit. Innen indul Földényi felszabadító erejű esszékötete.

A kötet eleje és vége meglehetősen (sőt, a többi fejezethez képest megkapóan) személyes, Földényi saját intenzív emlékekkel kezd és zárja is *A melankólia dicséretét*. Az esszéíró szükségszerű szubjektivitását előjelező kezdő és zárófejezet ízlésesen keretezi a szövegeket. Földényi kultúrtörténeti elemzése során, az úgynevezett magas művészet és az úgynevezett tömegkultúra jelenségein keresztül (természetesen az előbbiek vannak túlsúlyban) vizsgálódik a melankóliával kapcsolatban, arra kíváncsi, hogy különböző korok, alkotók, trendek és jelenségek nyomán milyen kérdések mentén érdeemes elindulni.

„A létezésem semmit sem tesz hozzá az amúgy teljes mindenséghez, a hiánya pedig még ennél is kevésbé érzékelhető. Tökéletesen mindegynek érezni magamat (...) ez a melankólia.” (21.) Fogalmazódik meg egy Guadalupe felé tartó buszon az állítás. Valamiképp mindannyian sejtjük, mi a melankólia, de ez a sejtetem soha nem egyeztethető össze a tudással, hiszen a tudás, a sejtéssel ellentétben mindig irányul valamire. Földényi szerint a melankólia érzéshez hasonló, de van benne valami megfoghatatlan többlettartalom, aminek köszönhetően bárhol, bármikor fel tud tűnni, bármilyen formában. Túl van a tudáson (és emiatt alá is ássa azt), de túl van az érzésen is. A 19. század a depresszió fogalmát hívta segítségül a melankólia értelmezésére tett kísérlet során. Kierkegaard a mentális depresszióról civilizációs állapotként beszél, Freud azonban a szomorúsággal állítja szembe (ennek oka ismert, a melankóliáé nem), némiképp leegyszerűsítve a fogalmat. Földényi mellett voksol, hogy „valami olyasmiről van szó, ami kultúránk gyökereiből táplálkozik” (26.), tehát a melankólia Isten, a nagyság és a metafizika fogalmai mellé sorolandó. „A melankólia figyelmeztet az érzések megbízhatatlanságára és a „végső tudás” hiábavalóságára.” (28.) A koronként eltérő melankólia-felfogásokban az a közös, hogy a racionalis-

ta tudományszemlélettel szembe helyezkedve a melankolikusok „a világ pillanatnyi berendezkedését (...) soha nem tudták végérvényesnek látni” (29.). A melankolikus mindenre rákérdez, ami látszólag evidens, egyfajta metafizika iránti nyitottság jellemzi, arra vágyik, ami túl van mindenben. Ez a „vertikális honvágy” (30.) köti össze a könyv kultúrtörténeti esszéit, bizonyítva, hogy bár a megfoghatatlanról van szó, ez a megmagyarázhatatlan valami egyidős az emberiséggel.

Albrecht Dürer *Melencolia* és Giorgione da Castelfranco *A vihar* című képe kerül egymás mellé a kötetben az alkotók lehetséges találkozásának margóján. Mindkét alkotáson szerepel egy furcsa tárgy, utóbbinál egy értelmezhetetlen rom kerül a kép fókuszába, előbbinél pedig a művészettörténetben is rengeteget vizsgált, már említett polihendron. Egy kép értelmezésekor allegóriák, ikonográfiai összefüggések vagy jelképek segítségével a logika hálójába kényszerül az elemzett mű, azonban ez a két képrészlet eddig megnyugtató értelmezés nélkül maradt. Mindkét esetben romról beszélünk, mely „(...) töredékessége révén is azt sugallja, hogy valamikor kellett, hogy legyen egy Egész, ahova ez a töredék megtérhetett, amelybe beépülhetett, hogy ismét valami Teljességnek legyen a része.” (68.) A Stanley Kubrick űrodüsszeiájában felbukkanó titokzatos monolit is hasonló funkciót képvisel. Az ilyen tárgyak túlmutatnak magukon, „valami olyasmi jelenik meg általa, ami a világhoz képest teljesen más” (87.), nagyon nehezen vagy egyáltalán nem illeszthetők be egy analitikus értelmezésbe.

Akárcsak Peter Zumthor kápolnája Kölnben („a valódi térélmény az embernek segít túltekinteni önmagán” [131.]) vagy Dionüszosz Aeropagita *Misztikus teológia* című írásának egy tézise, mely megkülönbözteti a nem-látva látni és a látva nem-látva aktusát; előbbi koncentrált figyelem, ami az egyébként észrevehetetlent is fölfedezi, utóbbi a hétköznapi szellemi sötétség,

vakság. Anselm Kiefer (*Az angyalok rendje*) vagy Paul Klee (*Angelus Novus*) és Francis Bacon (*Három tanulmány Lucien Freudról*, ahol az identitás utáni vággyal számol le) festményei is ezt a jelenséget példázzák, a végső értelmezésbe minduntalan beletörnek a művészettörténet bicskájára. „Magyarázhatjuk, értelmezhetjük, de végső soron megemészthetetlen, bekeríthetetlen” (173.) alkotásokról beszélünk, melyek ellenkező perspektívából engedik látni a világot. Ez a perspektíva-váltás kulcsmotívum a melankólia vizsgálatakor, a folyamat során a befogadó ráébred önmaga helyzetére a világban.

Ugyanígy nézőpontváltás szükséges az olyan hétköznapi jelenségek megfigyelése közben is, mint a testkultusz, a pornográfia, a tetoválás vagy akár a mozi halála. Az elmélkedő és elmélyülő figyelem hiányában a folyamatos loholás kultúrájában élünk. Ha ráébredünk „észrevétlen leigázottságunkra” (193.) valójában saját szenvedélyeinkről, önmegvalósítási kísérleteinkről és a boldogság helyét átvevő kényszeres örömről rántjuk le a leplet. Ha sikerül szertennünk a melankolikus nézőpontjára, a látható mélyén lévő láthatatlan felé irányul figyelmünk és függetlenedhetünk a külvilág uralma alá hajtott éntől.

A melankólia dicsérete című esszékötet írásai melankólia meditációk. Kérdésfeltevései azzal együtt is roppant lényegesek, hogy nem szolgálnak a megválaszolhatóság garanciájával, hiszen túlmutatnak önmagukon. A melankólia nem búskomorság vagy depresszió, hanem egy vertikális honvágy diktálta világnézet, melynek segítségével kitörhetünk az üvegkalitkából és farkasszemet nézhetünk az ismeretlennel. ■ ■ ■

■ **Lukács Barbara:** 1989-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem irodalom- és kultúratudomány mesterszakán, összehasonlító irodalom- és kultúratudomány szakirányon szerzett diplomát. Jelenleg kommunikációs területen dolgozik.

Visszafoglaljuk

A 41. SZÁMLA *a Szabadságot*

Szigyig érő esőrohanatban, szél cibálta gonosz-felhők alatt araszolok az önkormányzati önkény révén előbb valamiféle megfigyelői listára helyezett, később a város pere-mére kergetett (de azért még nem Bécsig, netán Nyugat-Berlinig üldözött) legújabb törzskocsmám irányába, éppen abból a lakásból indulva, amely a jelenleg *Liberté* névre hallgató kávéház mellett található. És amint menet közben, esernyőcsonkossal a kezemben benézek a visszafogottan posztmodern ízléssel berendezett belső terekbe, abban a reményben, hogy ideiglenesen netán menedéket lelek az eszelősen habzó szájjal kacagó vihar elől, eszembe jut, hogy pár éve itt még ADY ENDRE viaszából megszobort, idétlenül lenyalt frizurás (azóta szerencsére eltávolított) alakja ült az egyik asztalnál, akár valami rémálommá dermedt Unicum reklámarc, odakint meg emléktábla hirdette (és hirdeti sajnos még most is), hogy ebben, vagyis az eredetileg 1902-ben megnyitott *Szabadság* kávéházban írta a költő a *Harc a Nagyúrral* című versét 1905-ben, melynek kezdetét nyilván magam elé üvöltöm most, hiszen nálunk ez mindig aktuális, lévén a hájagyú gazemberek elpusztíthatatlanok, mert úgyszólván önnemzéssel szaporodnak:

*Megöl a disznófejű Nagyúr,
Éreztem, megöl, ha hagyom.*

De olyannyira bitang a szél, és a városom fölötti szupercella pedig oly szívós, hogy összes ellenszenvem el-

lenére már éppen letelepednék egy kávé erejéig a belső teremben, amikor azt látom, hogy a bejáratnál már kinézett asztalom szomszédságában egy riasztóan elkövéredett, úgynevezett államférfi fagyizik valami focista külsejű egyed társaságában, és ez a hungarobizarr duó világossá teszi, hogy ma én itt nem fogok asyllumot lenni az időjárás nyilaitól; és már fordulok is ki az ajtón, miközben elbeszélői omnipotenciám révén felidézem ama jelenetet, amelyet FENYŐ MIKSA ír le: „... ültünk a *Szabadság* kávéházban, és jöttek a kéziratért, s a *Harc a Nagyúrral*-t, azt ott írta, és a szedő gyerek ott állt, úgyhogy ő minden veresszakot letépett, és avval ment a gyerek”.

Ám nem lennék a szereplőim által felkent FILOLÓGUS, ha ekkor nem jutna eszembe FÜLEP LAJOS alakja, aki egyébként ebben a kávéházban ismerkedett meg személyesen a költővel; ADY egy rövid levélben ekként invitálta meg az éjszakáiba a róla rajongó kritikát közlő ifjú esztétát: „Ha nincs ellenedre, hétfőn este kilenc órakor légy a Szabadság kávéházban”. Ez 1906. március 5-én történt. FÜLEP 63 évvel később, már élete vége táján a nemrég megszüntetett *Magyar Nemzet* című újságban, 1969 januárjában közölte az *Ady Endre éjszakája és éjszakái* című emlékiratát, amelyben részletesen lefestette megismerkedésük és közös éjszakázásaik történetét. Most, ismét az utcán, amikor a továbbra is szakadó esőben megint benézek a kávéházi ablakokon, szinte látom magam előtt a régi jelenetet és hőseit, ADY és FÜLEP mellett a *Budapesti Napló* és a leendő *Nyugat* atlétaíait, és eb-

be a szcénába szerfölött zavaróan lógnak bele a jelen tökéletesen jelentéktelen, de maguknak túlsúlyosan nagy jelentőséget követelő figurái; megunva és megutálva ezt az inspiráló nőkből, valamint *social media* *influencerekből* összeröffen, kizárólag „szuperluxi” ebédmenüket fogyasztó csapatot, mely előszeretettel nevezi az élvonalnak magát, vakmerő lépésre számnom magam, azaz felfokozom narratív erőmet, mely old és köt, és teljesen önkényesen bánik el a maga által felidézett szereplőkkel, vagy ahogy a VÁNDORFILOZÓFUS mondaná DAVID HUME szavait idézve: „a képzelet a saját kénye és kedve szerint rendezheti át a maga ideáit”. És ennek jegyében úgy döntök, hogy *nem én megyek el* az ideiglenes törzskocsmámba törzsközönségemhez, hanem *én rendelem magamhoz* a szereplőimet, hogy ebben a *digital influencerek* és egyéb szélhámosok által bemocskolt, és ekként megtisztításra és újjáavatásra szoruló, egykor oly dicső eszméknek és tetteknek menedéket nyújtó, mára kávéház helyett inkább csak amolyan gasztronómiai lokációnak nevezhető helyiségben tartsam meg ma a Magyar Mámor történetéről szóló, régóta tervezett előadás-sorozatomban első felolvasását.

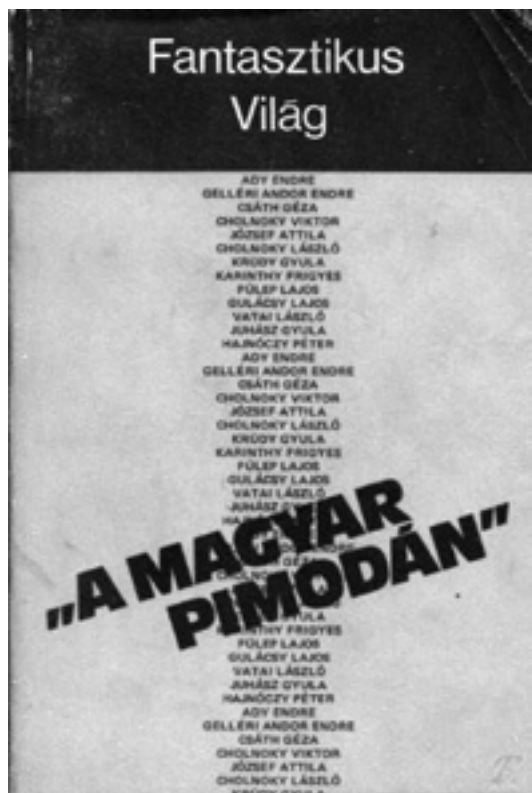
De legelőször is – hogy megkönnyítsem figuráim idevezető útját – a roppantul kedvezőtlen időjárással bánok el vaskézzel, vagyis a magamévá teszem a FREUD által is tanulmányozott DANIEL PAUL SCHREBER, az elmebeteg jogtanácsos kényszerképzetét, aki egy évvel a kávéház megnyitása után publikált emlékirataiban ezt írta: „Az időjárás bizonyos fókig az én gondolkodásomtól függ...” A terv beválik, és döntésem alapján már változnak is a díszletek; gondolkodom, tehát így lesz: a goromba esőt felszívja az ég, a zord fény átadja helyét a csicsergő napsütésnek, a szupercellának annyi; és már elhatározom, hogy akkor idevarázsolom a szereplőimet, hogy elvegyüljenek a régi hősök kávéházi sokadalmaiban. De ki tudná leírni elég szemléletesen meglepetésemet, hacsak jómagam nem, amikor azt kell látnom, hogy alakjaim hívás nélkül is meghallották még ki sem mondott szövegomat, és már közelednek is a hirtelen üdéré és kellemesen bizsergetőre vált levegő becézgető szellőiben: itt villog az élen SZABÓ ERVINNÉ, aki mesésen suhogó harangszoknyái egyikében vezeti előre a népet, itt döbbög nyomában a TÁLTOS mindig zsörtölődve, folyton bőkére szánt homlokkal, itt elegánsodik magánwhiskyjével a VÁNDORFILOZÓFUS, persze a SZTAREC és NEMETSCHÉK sem hiányozhat, nem is beszélve a FIZETŐPINCÉR-ről, aki egy kis boci méretű sörshordót görget maga előtt. De mindez nem elég, mert mögöttük komoly tömeg hömpölyög, mégpedig hajléktalanok megalázott és megnyomorított csapata, akiknek..., akiknek...

De ekkor már a TÁLTOS veszi át a szót: – Igen, FLOLÓGUS uram és híveim, akiknek hamarosan al-

kotmányellenessé nyilvánítják egyetlen tevékenységét és életlehetőségét, mégpedig azt, hogy életvitelszerűen éljenek az utcán, mivel zavarnák a magyar lakosságot és kellemetlen érzéseket, netán undort keltenének a magyar emberekben! És valami olyasmit üzennek ezzel: csináljátok és gyakoroljátok a hajléktalanságot, de csak otthon, a négy fal közt! Ebből elég volt! Vezess, MELINDA! – kiáltja oda asszonyának, aki valóban, mint DELACROIX híres, *La liberté guidant le peuple* című festményén a Szabadság nemtője, ha (sokak bánatára) nem is lemeztelenített keblekkel, de lángvörös selyemingében szinte daloló járással vezeti a népet, de forradalmas lendületben nem marad el mögötte NEMETSCHÉK sem, aki így kiált: – Nem vagyunk egyedül! A *Wiener Obdachlosenbund*, vagyis a Bécsi Hajléktalanszövetség üdvözlét hozom, mely így szól: *Wir sind der letzte Dreck!* Mi vagyunk az utolsó mocskok! A Föld söpredéke! De már nem sokáig! Semmik vagyunk, de majdnem minden leszünk!

– Igen, ez így van! – teszi hozzá a SZTAREC. – De akkor már szabadságot a hajléktalan állatoknak is – azzal a baráttal a vállára csap egy mellette bakatató hatalmas emlősnek, akinek vonásaiban az egész ország által keresett és körülrajongott medvére ismerem, akit BAKUNYIN híve a PETRUSKA néven mutat be a társaságnak.

A szót tett követi, és a következő másodpercben már bent is van a tömeg a kávéházban, már szórják is ki a Louis Vuitton táskáikat és Bentley Platinum napszemüvegeiket kétségbeesetten szívükhöz szorító közönséget, vagy ahogy a tébolyult SCHREBER írta, ezeket a „felületesen odacsínált egzisztenciákat”; már hallani is, ahogy az utcán folyamatosan csapódnak a feltehetően jakuzzival is felszerelt megaterepjárók ajtói; a FIZETŐPINCÉR csapra veri a sörshordót; mindenki poharat emel, iszunk és iszunk, és aztán legurítunk még egyet; a hajléktalanok elhelyezkednek a teraszon, akiknek nem jut hely, azok a Batthyány-örökmécses körüli pázsitot veszik birtokba, kezükben pohár. Magam meg már rántom is elő esőköpenyem zsebéből a „*Magyar Pimodán*” című rettenetes kötetű és minden tekintetben borzalmasan randa kötetkét, a Mámor kiskönyvtára újabb kötelepéldányát, mely az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság kiadásában jelent meg 1983-ban, és amely antológiát nem más szerkesztette, mint KÖNCZÖL CSABA, ez a megveszekedett alkoholista, aki egy ideig megszállott anti-alkoholista lett, azaz rablóból pandúr, de persze a végén visszaesett, agyvérzést kapott, lebénult, és 2004-ben bennégett a lakásában, amikor cigarettára gyújtva a foteljét és benne önmagát is felgyújtotta véletlenül. És ezzel adózom emlékének, valamint egykori élettársának, a szintén ragyogó russzista SZŐKE KATALIN-nak is, aki nemrég, azaz április 3-án halt meg, és ekként csatlakozott az utóbbi években ijesztő népsűrű-

ségűvé lett nekropoliszom lakóihoz. Nos, ebben a kötetben is olvasható FÜLEP már idézett emlékirata, amelyből most azt a jelenetet olvasom fel magamnak és halottjaimnak, valamint barátaim és a hajléktalankok gyülekezetének, amelyben leírja, hogyan fogadta őt ADY a *Szabadság* kávéházban, azaz itt, amelyet most a képzelet ereje révén visszafoglaltunk magunknak az arrogáns *canaille*-től:

„Elmentem a mondott helyre a kívánt időben. Kéremre a pincér odavezetett a terem közepe táján levő hosszú asztalhoz – körülötte tizen-tizenketten ültek, személy szerint nekem mind ismeretlen – mint megtudtam, főképp a Budapesti Napló munkatársai, azt hiszem, Ignótus is ott volt –, megállt egyikük bal vállánál és szólt neki: Ady urat keresi ez az úr. – Ady föl pattant a székből, szembe fordult velem, kétfelől megragadta a két karomat: Hát te vagy az! – és oda fordult asztaltársaihoz: Ez Fülep Lajos! Ady helyet szorított maga mellett, lenyomott a székre, vállamat át fogva hozzám hajolt, és elkezdett beszélni – azon az ő mindenkit elbűvölni akaró és általában elbűvölni tudó hangján és nézésével, amit attól kezdve mindenki irányában működni láttam.”

– De nem ez az érdekes! – kiált fel NEMETSCHKEK, azzal legnagyobb megrökönyödésemre a zsebéből ő is előrántja a papírfedelű kötetke egy másik, ronggyá olvasott példányát. – Hanem ez! ADY monológja! – rikkoltja bele a terembe, és már olvassa is: „Mennyi bajuk van az én éjszakáimmal, azt hiszed, én nem tu-

dom, hamar belepusztulok? De nem élhetek másképp. Mennyit beszélnek róla mindenfelé, hülyék, Ady a bohém. Én nem vagyok bohém, minden ízem lázad elene. Mert az én éjszakáimról beszélnek. Mert nekem nincs nappalom. Amiben én élek, mindig éjszaka és minél nappalabb, annál éjszakább. Minél világosabb, annál sötétebb. Kálvinista vagyok, minden őszám az lehetett már a kálvinizmus előtt, már a kereszténység előtt. Nem vagyok teológus, sem filozófus, nem tudom mi a predestináció, de belém van ivódva. Mindenben látom, ami velem történik. Már abban, hogy éppen ide születtem, erre a földre, ebbe a népbe. Tudom, hogy én nem lehettem más és nem tehetek mást, mint amit teszek, ha beledöglöm is, nem én választottam, engem választottak. Tudom azt is, nem érdemes itt már semmi, ezt a népet megtörték, tönkretették, megölték, de mit tehetek, helyt kell állanom, úgy kell verekednem, mintha a jövőért tenném, az pedig nincs és mégis muszáj”.

– De nem ez az érdekes! Hanem ez! Ugyancsak ADY monológja! – üvölti most a TÁLTOS, és már meg se lep, hogy ő is elrántja az esőkabátja zsebéből a kötet egy harmadik példányát, és már olvas is: „Az én magyarságom nincs már sehol énrajtam kívül, én vagyok az utolsó élő magyar, tudom, utolsónak lenni, egyetlennek lenni, egyedül lenni a világon, – gondolj arra az emberre, aki majd utolsó lesz a világon, délelőtt, ha fölriadok a nehezen sikerült rövid álomból, és körülnézek abban az undok hotelszobában, mint a rab a cellában, teljesen teljes egyedül a világon, tudod mire gondolok? – nevetni fogsz rajta – most fölkel, és fölöltözik az utolsó magyar – mikor a cipőt húzom a lábamra, erre a magyar lábamra ezzel a magyar kezemmel (és kinyújtotta a lábát, fölemelte a jobbját)... nem hagy el egy percse se... én mindig ezt érzem... tegnap is így volt, tegnapelőtt is... hát mondd meg te, lehet így élni?”

– Értitek a lényegét, barátaim? – zokog fel a TÁLTOS, és magába önt egy szikrázó fröccsöt. – Hogy ADY óta hová, miféle poklokba zuhantunk? Mert már utolsó magyar sincs, immár mindenki az utolsó magyar. Vagy senki sem. Te meg én, te, és te és te – mutogat végig a teremben. – Vagy: én sem, te sem, ti sem... Egyikünk sem.

– Jaj, maguk magyarok... Délibábos egy népség. És ez az ADY is... A fiatal LUKÁCS GYÖRGY, az egyetlen szóba jöhető magyar teoretikus jellemezte őt és magukat, magyarokat is a legmélyebben már 1908-ban – mondja flegmán a VÁNDORFILOZÓFUS, és már olvassa is, maga elé rántva SZABÓ ERVINNÉ laptopját: „Ady Endre ... ha csak róla lenne szó, minden egyszerűbb lenne. Nem volna túlzás ezt mondani: ha Ady Endre nem volna, ki kellene találni. Mert hiába minden, Ady elsősorban a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája. Siratnivalóan

groteszk ez az Ady Endre publikuma. Olyan emberek-
ből áll, akik úgy érzik: nincsen segítség, csak a forra-
dalom. Akik ezt látják: ami van, az nem volt új és jó
sohasem, csak elnyelője mindig minden újnak és jó-
nak; rossz, amin nem lehet toldani, amit el kell pusztí-
tani, hogy helyet adjon új lehetőségeknek. Forra-
dalom kellene, de még megkísérelésének távoli le-
hetőségeit sem lehet remélni. Mert Magyarországon
a forradalom csak lelkiállapot, csak az egyetlen pozi-
tív, formai lehetősége annak, hogy a végtelen izolált-
ság okozta kétségbeesés csak kifejezést is bírjon kap-
ni. Csak lelkiállapot, csak vágyódás, és annyira és oly
kizárólag az, hogy nemcsak nem felel meg neki a va-
lóságban semmi, de még mint képzelődésben sincsen
benne semmi igazán megfogható, semmi egy bár utó-
pisztikus realitásba belekapcsolódó.”

Eddig a felolvasás, és mi tagadás, a hangulat kissé
alászáll, üres tekintettel bámuljuk üresedő poharain-
kat. Ám ekkor üde hang muzsikál bele az alkonyat-
ba: – Hölgyeim és uraim, jöjjenek, ne vessék meg sze-
rény kínálatunkat!

Kitódulunk az utcára, ahol szinte mesebeli lát-
vány fogad: a holdfény ezüstjében fürdő alkonyatban,
a lombos fák alatt kedvesen sziesztázó teraszon és az
örökmécses körüli téren is mindenütt terített aszta-
lok állnak, akárha valamiféle nagyobb fogadásra ké-
szülnének, de ezek az asztalok a legkevésbé sem ros-
kadoznak a földi javaktól, lazactól, szarvasgombától,
kemencés angus bélszíntől, borjúszegetől, nincs hat-
féle *macaron* vagy *mille feuille*, és a teríték se porce-

lán, se herendi, se nymphenburgi, és ezüstneműről
szó se essék, ellenben egyszerű zsíros kenyerek sora-
koznak újságpapírral fedett asztalokon, némi újhagy-
ma, pár szem paradicsom, néhány karika paprika, só
és bors társaságában. Ennyi a kínálat, nem több. És
SZABÓ ERVINNÉ így kiált, miközben pukedlizik:
– Fáradjanak a terítékhez, becsüljék meg ezt az Élvo-
nal vacsorát, vagy ahogy a celebpicák mondanák, ezt
a *Front Row Dinnert*, hiszen nekünk, valódi és szelle-
mi hajléktalanoknak, funkcionális csöveseknek csak
ilyen dukál! Számunkra ez a szuperluxi!

És szarkasztikusan hívó szava oly csábító, hogy
még PETRUSKA is odacammog, felszed a földről
egy papírdarabot, megkóstolja, aztán széttépi, és az
arcába szórja a szemben levő házból éppen kilépő egy-
kori múzeumi vitrin- és koronaórnek, én meg öröm-
től felujjongó szívvel ismerem fel a cetliben a 41-ik
számlát! ■■■

■ **Bán Zoltán András** (1954): irodalmár. Csont András néven
zenei írásokat is publikál. Korábban a Beszélő és a Ma-
gyar Narancs szerkesztője. Legutolsó kötete: *Betűtésza*,
Kalligram, 2018.

N O É
V E N D É G
L Ö J E